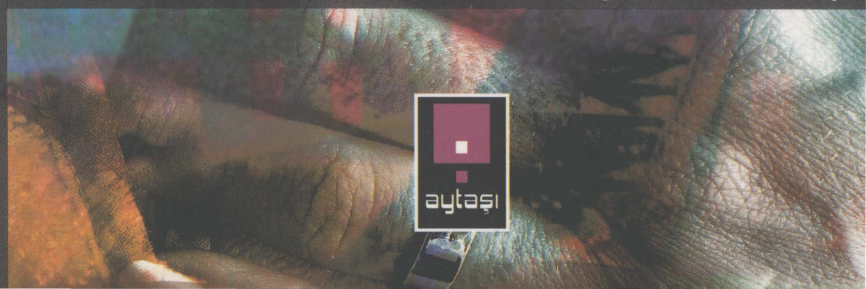

Çernobil'den Sesler

Bir Nükleer Felaketin Sözlü Tarihi

Svetlana Aleksiyeviç

Çeviren: Aslı Candaş

aytaşı

Çernobil'den Sesler

Bir Nükleer Felaketin Sözlü Tarihi

Svetlana Aleksiyeviç

Çeviren : Aslı Candaş

Anı-Biyografi-Söyleşi 1

Çernobil'den Sesler
Bir Nükleer Felaketin Sözlü Tarihi

Yazar	: Svetlana Aleksiyeviç
İngilizceden çeviren	: Aslı Candaş
Editör	: Seval Er
Düzelti	: Emel Kızılcık
Kapak tasarımı	: Celal Erciyes
Grafik tasarım	: Celal Erciyes
Teknik koordinatör	: Murat Er
Baskı ve cilt	: Barış Matbaa Mücellit Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 291 Topkapı-İSTANBUL Tel: 0212. 674 85 28 - 29

I. Baskı Ekim 2006
ISBN: 975-6142-09-X

© Svetlana Aleksiyeviç, 1997

Türkçe yayın hakkı:
© Aytaşı İletişim Danışmanlık Basım ve Yayıncılık

Türkçe çevirinin tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Aytaşı Yayıncılık
Betontaş Blokları No: 66/5 Eryaman /Ankara
Tel: 0312 280 36 29
www.aytasiyayincilik.com
aytasi@aytasiyayincilik.com

Svetlana Aleksiyeviç

"Gerçek yaşama en yakın yazın yöntemini aradım. Gerçeklik beni mıknatıs gibi çeker, ipnotize eder ve kıvrandırır. Gerçekliği kağıt üzerinde yakalamaya çalıştım; sonunda insan seslerini ve insanların itiraflarını yazıya dökmeye karar verdim. Dünyayı bu şekilde görüp duyuyorum: yalnız seslerden oluşan bir koro, gündelik ayrıntılardan ibaret bir kolaj. Gözlerim ve kulaklarım bunları arıyor. Bu şekilde bütün duygusal ve zihinsel potansiyeli kavrayabiliyorum. Aynı zamanda hem yazar, hem de muhabir, sosyolog, psikolog ve rahip olmak durumundayım."

1948 yılında Ukrayna'nın bir köyünde doğan Svetlana Aleksiyeviç, kitapları ve tiyatro oyunları yirmiden fazla dile kazandırılmış, dünyaca ünlü bir gazetecidir. 21 belgesel filmin yapımına katkıda bulunmuş, yazıları 19 ülkede yayınlanmıştır.

Dördüncü kitabı olan Çernobil'den Sesler'i 1986 yılındaki nükleer felaketten sonra röportaj yaptığı yüzlerce kurban ve tanığın ifadelerinden yola çıkarak yazmıştır. Aleksiyeviç için, Çernobil bir kazadan fazlasıdır. Bu kaza aynı zamanda, radyoaktif bir felaketin yeni tehlikelerle dolu bir çağa yol açmasını simgelemektedir.

Daha önce 16 dile çevrilen Çernobil'den Sesler'le, Svetlana Aleksiyeviç, bu kez de Türk okurlarıyla buluşmaktadır.

İçindekiler

Tarih 9
Önsöz 12

Birinci Bölüm
Ölüler Ülkesi

Neden Hatırladığımıza Dair Monolog 30
Yaşayanlar ve Ölüler Hakkında Neler Konuşulabileceğine Dair Monolog 32
Kapılara Yazılmış Yaşamlar Üzerine Bir Monolog 39
Geri Dönenlerin Monologları 41
Radyasyonun Neye Benzediğine Dair Monolog 52
Sözleri Olmayan Bir Şarkı Üzerine Monolog 55
Bir Memleket Hakkında Üç Monolog 56
Bir İnsanın Aklının Nasıl Sadece Kötülüğe Çalıştığına Dair Monolog 64
Askerlerin Korosu 67

İkinci Bölüm
Yaşayanların Ülkesi

Eski Kehanetler Üzerine Bir Monolog 84
Mehtaplı Bir Geceye Dair Monolog 87
İsa'yı Düşerken Görünce Dişi Ağrıyan Adama Dair Monolog 89
Tek Bir Kurşun Hakkında Üç Monolog 95
Çehov ve Tolstoy Olmaksızın Neden Yaşayamayacağımıza Dair Monolog 102
Savaş Filmleri Üzerine Monolog 107
Bir Çığlık 119
Yeni Bir Ulusa Dair Monolog 112
Çernobil'i Yazmaya Dair Monolog 123
Yalanlar ve Gerçekler Üzerine Bir Monolog 130
İnsanlar Korosu 139

Üçüncü Bölüm
Üzüntüden Şaşkına Dönenler

148 Bilmediğimiz Şey Hakkında Monolog: Ölüm Çok Güzel Olabilir
152 Kürek ve Atoma Dair Bir Monolog
159 Ölçümler Yapmaya Dair Monolog
161 Korkutucu Şeylerin Nasıl Sessizce Olup Bittiğine Dair Monolog
167 Yanıtlara Dair Monolog
170 Anılara Dair Bir Monolog
172 Fiziği Sevmeye Dair Monolog
177 Pahalı Salamlara Dair Monolog
179 Özgürlük ve Sıradan Bir Ölüm Hayali Üzerine Monolog
185 Ölümün gölgesine Dair Monolog
189 Özürlü Çocuğa Dair Monolog
191 Bir Sovyet Yanlısından Monolog
193 Talimatlara Dair Monolog
196 Bir İnsanın Bir Diğeri Üzerinde Sahip Olduğu Sınırsız Güce Dair Monolog
203 Politik Stratejilere Dair Monolog
208 Çernobil'i Neden Bu Kadar Sevdiğimize Dair Monolog
211 Çocuklar Korosu
215 Yalnız Bir İnsan Sesi
227 Sonsöz Yerine

Tarih:

Beyaz Rusya'da nükleer santral bulunmamaktadır.

Eski SSCB'nin topraklarında hâlâ faaliyet gösteren santrallerden Belarus'a en yakın olanları, eski Sovyet tasarımı olan RBMK tipindedir; kuzeyde İgnalinsk santrali, doğuda Smolensk, güneyde ise Çernobil.

26 Nisan 1986, saat 1:23:58'de, Çernobil Nükleer Santrali'nin 4 numaralı enerji bloğunda bulunan reaktör, bir dizi patlama sonucu yerle bir oldu. Çernobil felaketi 20. yüzyılın en büyük teknolojik yıkımıydı.

Bu, küçük bir ülke olan Belarus için (10 milyon nüfuslu) milli bir felaketti. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Naziler, 619 Belarus köyünü sakinleriyle birlikte yok etmişlerdi. Çernobil sonrasında ise ülke, 485 köy ve yerleşim alanını kaybetti. Bunlardan 70 tanesi toprağa gömüldü. Savaş sırasında her dört Belarusludan biri öldürüldü; bugün ise her beş Belarusludan biri radyoaktif bölgede yaşıyor. 2.1 milyon insan demek olan bu rakamın yaklaşık 700.000'ini çocuklar oluşturuyor. Belarus'taki nüfus azalmasına neden olan demografik faktörlerden en önde geleni radyasyondur ve radyasyondan en fazla etkilenen Gomel ile Mogilev bölgelerinde, ölüm oranı doğum oranını %20 aşmış durumdadır.

Kaza sonucunda atmosfere yayılan 50 milyon küri radyonüklitin %70'i Belarus üzerine serpildi. Ülke topraklarının %23'ü 1 küri/km^2 den daha fazla yoğunlukta sezyum-123 radyonüklitleriyle kaplandı. Öte yandan Ukrayna topraklarının %4.8'i, Rusya'nın ise %0.5'i kirlendi. 1 küri/km^2 den daha yoğun kirlilik gözlenen tarım arazisi miktarı 18 milyon hektarın üzerinde; bunun 2.400 hektarlık bölümünde tarım yapılamıyor.

Belarus ormanlarla kaplı bir ülke fakat tüm orman arazilerinin ve Pripyat, Dinyeper ve Sozh nehirleri kenarındaki sulak alanların %26'sı radyoaktif bölgenin içinde yer alıyor. Sürekli küçük dozda radyasyon varlığı nedeniyle, kanser, zeka geriliği, nörolojik bozukluklar ve genetik mutasyonlardan zarar gören insan sayısı her geçen yıl artıyor.

"Çernobil" Belaruskaya Entsiklopedia

29 Nisan 1986 günü, Polonya, Almanya, Avusturya ve Romanya'daki radyasyon ölçüm cihazları çok yüksek dozda radyasyon tespit ettiler. 30 Nisan günü, sıra İsviçre ve Kuzey İtalya'daydı. 1 ve 2 Mayıs'ta radyasyon Fransa, Belçika, Hollanda, İngiltere ve Kuzey Yunanistan'a ulaştı; 3 Mayıs'ta ise İsrail, Kuveyt ve Türkiye'ye... Gaz halindeki partiküller tüm dünyayı dolaşıyordu; 2 Mayıs günü Japonya'da, 5 Mayıs günü Hindistan'da, 5-6 Mayıs'ta ise Kanada ve ABD'de kaydedildiler. Bir haftadan kısa bir zamanda Çernobil tüm dünyayı etkileyen bir sorun haline gelmişti.

"Belarus'taki Çernobil Faciasının Sonuçları"
Sakharov Uluslararası Radyoekoloji Okulu, Minsk.

Şimdi beton bir lahtin altında olan dördüncü reaktör, kurşun ve metalden oluşan çekirdeğinde hâlâ 20 tondan fazla nükleer yakıt bulunduruyor. Bu yakıtın ne durumda olduğunu ise kimse bilmiyor. Lahit başarıyla tamamlanmış bir mimari harika, St. Petersburglu tasarım mühendisleri işleriyle gurur duyuyor olmalılar. Fakat bu yapı insansız inşa edildi; paneller, helikopterler ve robotlar yardımıyla birbirine tutturulduğundan çatlaklar oluştu. Bazı verilere göre 200 metrekareden fazla yerde çatlak var ve bu çatlaklardan havaya radyoaktif partiküller karışıyor.

Lahit çökebilir mi? Yapının birçok yerine ulaşmak ve bağlantıları kontrol etmek mümkün olmadığından, bu soruya kimse yanıt veremiyor. Fakat lahtin yıkılması durumunda, felaketin boyutunun 1986 yılından çok daha büyük olacağını herkes biliyor.

Ogenyok dergisi, No: 27 Nisan 1996

Önsöz

Yalnız Bir İnsan Sesi

Havadan yapılmışız, topraktan değil...
M. Mamardaşvili

Neden bahsedeceğimi bilemiyorum; ölümden mi, sevgiden mi? Yoksa bunların ikisi de aynı şey mi? Hangisinden bahsetmeliyim?

Yeni evliydik. Bakkala bile gitsek el ele tutuşuyorduk. Ona durmadan; seni seviyorum, diyordum. Fakat o zaman onu ne kadar sevdiğimi bilemezdim.
İtfaiyede çalışıyordu ve itfaiye binasının yatakhanesinde kalıyorduk. İkinci katta. Bizden başka üç genç çift daha vardı, aynı mutfağı paylaşıyorduk. Giriş katında kamyonlar dururdu, kırmızı itfaiye kamyonları. Onun işi buydu, ben de her zaman neler olduğunu biliyordum - nereye gittiğini, nasıl olduğunu.

Bir gece bir gürültü duydum. Pencereden baktım. Beni gördü: "Camı kapat ve uyu. Reaktörde yangın çıkmış, ben biraz sonra dönerim," dedi.
Patlamayı bizzat görmedim, sadece alevler vardı. Her şey ışıldıyordu. Bütün gökyüzü. Uzun bir alev ve duman vardı. Sıcak korkunç bir hal almıştı ve o hâlâ dönmemişti.

Çatı ziftle kaplanmıştı, duman yanan ziftten geliyordu. Daha sonra o, katranda yürüyormuş gibi hissettiğini söyleyecekti. Alevleri yatıştırmaya çalışmışlar, yanan grafitleri ayaklarıyla tepmişler... İtfaiye giysilerini giymemişler, oldukları gi-

bi, üzerlerinde gömlekleriyle gitmişlerdi. Kimse onlara söylememiş. Yangın için çağırılmışlardı, hepsi bu.

Saat dört... beş... altı. Saat altıda ailesine gitmek üzere yola çıkacaktık. Patates dikmek için. Pripyat ile ailesinin yaşadığı Sperizhye arası kırk kilometredir. Bahçe işlerini seviyordu. Annesi hep onun şehre taşınmasını istemediklerini anlatırdı, ona yeni bir ev yapacaklardı. Orduya yazılmıştı. Moskova'da itfaiye bölüğünde çalıştıktan sonra, terhis olduğunda itfaiyeci olmaya karar vermişti. İşte böyle! (Susuyor.)

Bazen sesini duyar gibi oluyorum. Canlı. Fotoğraflar bile beni onun sesi gibi etkilemiyor. Ama hiç benimle konuşmuyor... rüyalarımda bile. Hep ben ona sesleniyorum.

Saat yedi. Saat yedide bana onun hastanede olduğunu söylediler. Oraya koştum, fakat polis çemberine alınmıştı, kimseyi içeri sokmuyorlardı. Sadece ambulanslar. Polisler bağırıyordu: "Ambulanslar radyoaktif, uzaklaşın!"
Bir tek ben değil, kocaları o gece reaktörde çalışan bütün kadınlar gelmişti. Bir arkadaşımı bulmak için arandım, hastanede doktordu. Onu bir ambulanstan çıkarken buldum, beyaz gömleğinden yakaladım: "Beni içeri al!"
"Yapamam. Durumu kötü. Hepsi kötü durumda."
Israr ettim: "Sadece onu görmek istiyorum."
"Tamam" dedi, "benimle gel. Sadece on beş-yirmi dakikalığına."

Onu gördüm. Her yeri şişmiş, kabarmıştı. Gözleri zar zor seçiliyordu.
Arkadaşım: "Süt lazım, çok miktarda süt" dedi. "Her biri en az üç litre süt içmeli."
"Ama o sütü sevmez ki."
"Şimdi içmek zorunda."

O hastanedeki birçok hemşire ve doktor, özellikle de hastabakıcılar, daha sonra hastalanıp öldüler; fakat o zamanlar bunun olacağını bilmiyorduk.
Sabah saat onda, kameraman Sişenok öldü. İlki oydu. İlk gün bir başkasının - Valera Khodemchuk - enkaz altında kaldığını öğrendik. Ona asla ulaşamadılar, betonun altına gömdüler. Bunun sadece başlangıç olduğunu bilmiyorduk.

"Vasya, ne yapayım?" diye sordum.
"Git buradan! Git! Çocuğumuzu taşıyorsun." Onu nasıl bırakabilirdim?
Bana: "Git! Bebeği kurtar" diyordu.
"Önce sana süt getirmem lazım, sonra ne yapacağımıza karar veririz."

Arkadaşım Tanya Kibenok koşarak odaya girdi, kocası da aynı odada yatıyordu. Birlikte geldiği babasının arabası vardı. Süt almak için arabaya binip en yakın köye gittik. Şehirden üç kilometre kadar uzaktaydı. Bir koli üç litrelik şişe aldık, altı tane, böylece herkese yetecek süt olacaktı. Fakat süt nedeniyle kusmaya başladılar. Durmadan bayılıyorlardı, kollarına serum bağlanmıştı. Doktorlar gazdan zehirlendiklerini söylediler. Kimse radyasyon hakkında bir şey demedi. Bir anda bütün şehir askeri araçlarla dolmuştu, tüm yolları kapadılar. Troleybüsler ve trenler durmuştu. Beyaz bir tozla caddeleri yıkıyorlardı. Ertesi gün nasıl köye gidip süt alacağımı düşünerek endişelendim. Kimse radyasyondan bahsetmedi. Sadece askerler ameliyat maskeleri takmıştı. Şehir halkı dükkanlardan ekmek taşıyordu, torbaların ağzı açıktı. İnsanlar tabaklarındaki kekleri yiyordu.

O akşam hastaneye giremedim. Etraf insanlarla dolmuştu. Penceresinin altında durdum, çıkıp bağırarak bana bir şeyler söyledi, ne dediğini anlayamadım. Durum çok umutsuzdu. Neyse ki kalabalıktan bir kişi onu duymuş - onları o gece Moskova'ya götüreceklermiş. Bütün kadınlar bir grup oluşturup onlarla birlikte gitmeye karar verdik. "Bırakın kocalarımızla birlikte gidelim! Bizi engellemeye

hakkınız yok!" Askerler - etraf asker kaynıyordu - bizi geri püskürttü. Onları tekmeledik, ısırdık. Daha sonra doktor geldi ve onları uçakla Moskova'ya götüreceklerini, ama giysilerini getirmemiz gerektiğini söyledi. Santralde giydikleri giysileri yanmıştı. Otobüsler çalışmadığından koşarak evlerimize gittik. Elimizde torbalarla geri döndüğümüzde uçaklar çoktan gitmişti. Bizi bağırıp ağlamayalım diye kandırmışlardı.

Gece olmuştu. Sokağın bir yanı otobüslerle doluydu, yüzlerce otobüs. Şehri boşaltmaya hazırlanıyorlardı, diğer yanda da yüzlerce itfaiye aracı bekliyordu. Çevreden gelmişlerdi. Bütün sokak beyaz köpüklerle dolmuştu. Köpüğün içinde yürüyor, küfrediyor ve ağlıyorduk. Radyodan şehri üç ya da dört gün içinde boşaltacaklarını duyurdular: "Yanınıza sıcak tutacak giysilerinizi alın, ormanda yaşayacaksınız! Çadırların içinde." Bazıları memnun olmuştu: kampa gideceğiz! Bahar bayramını böyle kutlayalım, işten güçten uzakta. İnsanlar mangallarını hazırlamıştı. Gitarlarını, radyolarını yanlarına almışlardı. Sadece kocaları reaktörde çalışan kadınlar ağlıyordu.

Ailemin köyüne nasıl gittiğimi hatırlamıyorum. Sanki bir an uyanmış ve annemi görmüştüm. "Anne, Vasya Moskova'da. Onu özel bir uçakla götürdüler." Yine de bahçeyi ekip diktik -bir hafta sonra bu köy de boşaltılacaktı. Kim bilirdi ki? Böyle olacağını kim nereden bilebilirdi? Günün ilerleyen saatlerinde kusmaya başladım. Altı aylık hamileydim. Kendimi çok kötü hissediyordum. O gece rüyamda, uykusunda beni sayıkladığını gördüm: "Lyusya, Lyusenka!" Ama öldükten sonra, beni rüyalarımda çağırmayı kesti. Bir kere bile... (Ağlamaya başlıyor.) Ertesi gün uyandığımda Moskova'ya gitmem gerektiğine karar verdim. Kendi başıma. Annem ağlıyordu: "Bu halinle nerelere gideceksin?" Ben de babamı yanıma aldım. Bankaya gidip bütün parasını çekti.

Yolculuk hafızamda değil, hatırlayamıyorum... Moskova'da önümüze çıkan ilk polis memuruna Çernobil itfaiyecilerini nereye koyduklarını sorduk, o da söyledi. Şaşırmıştık, herkes bizi bunun devlet sırrı olarak saklanacağını söyleyerek korkutmuştu. "6 numaralı hastane. Shchukinskaya durağında."

Burası özel bir radyoloji hastanesiydi ve izin olmadan içeri girmek mümkün değildi. Kapıdaki kadına biraz para verdim, "devam et" dedi. Daha sonra başkalarına da yalvardım. En sonunda baş radyolog Angelina Vasilyevna Guskova'nın odasında oturuyordum. Ama o zaman kadının adını sanını bilmiyordum. Tek bildiğim onu görmem gerektiğiydi. Hemen sordu: "Çocuğunuz var mı?" Ne söylemeliydim? Hamile olduğumu saklamam gerektiğini fark etmiştim. Yoksa onu görmeme izin vermeyeceklerdi. Neyse ki zayıftım, hamile olduğum çok belli değildi.

"Evet" dedim.

"Kaç tane?"

Düşündüm; iki tane demeliyim, bir tane dersem beni içeri sokmaz.

"Bir kız, bir oğlan."

"Öyleyse daha fazla çocuk sahibi olmana gerek yok. Pekala dinle, merkezi sinir sistemi ve kafatası tamamen zarar görmüş."

"Tamam, yani biraz huzursuz olacak."

"Ayrıca, eğer ağlamaya başlarsan seni hemen dışarı atarım. Sarılmak veya öpüşmek yok. Onun yanına sakın yaklaşma. Yarım saatin var."

O zaman bile hastaneyi terk etmeyeceğimi biliyordum. Eğer gidersem, sadece onunla birlikte giderdim. Kendime yemin ettim! İçeri girdiğimde yatakta oturmuş gülerek kağıt oynuyorlardı.

Diğerleri ona seslendi: "Vasya!" Arkasını döndü. "İşte burada bile beni buldu!" Çok komik görünüyordu. Üzerindeki pijama 48 bedendi, halbuki onun bedeni 52 idi. Kolları, paçaları kısa gelmişti. Yüzü artık şiş değildi. Onlara bir sıvı vermiş-

ler. "Nereye kaçtın böyle" dedim. Beni kucaklamak istedi, ama doktor izin vermedi: "Otur, otur. Kucaklaşmak yok!"

Bunu bir şakaya çevirdik. Daha sonra diğer odalardakiler de geldi, Pripyat'tan gelen herkes... Uçakta yirmi yedi kişilermiş. Neler oluyor? Şehirde hava nasıl? Onlara herkesi tahliye etmeye başladıklarını söyledim, şehir üç-dört gün içinde boşalacaktı. Erkeklerin hiçbiri bir şey demedi, kadınlardan biri ise -iki kadın o gün santralde çalışıyormuş- ağlamaya başladı.

"Aman Tanrım! Çocuklarım orada kaldı. Onlara ne olacak?"

Onunla yalnız kalmak istedim, yalnızca bir dakikalığına. Herkes bunu hissetti ve tek tek özür dileyerek odadan ayrıldılar. Sarıldım ve onu öptüm. Benden uzaklaştı.

"Yakınıma oturma, bir sandalyeye otur."

"Bu çok saçma," diyerek geçiştirdim. "Patlamayı gördün mü? Neler olduğunu gördün mü? Oraya ilk siz gittiniz."

"Herhalde sabotaj yaptılar. Birileri patlatmış olmalı. Herkes böyle düşünüyor."

Herkes böyle diyordu. Düşünceleri buydu.

Ertesi gün, herkes kendi odasında yatıyordu. Koridora çıkmaları, birbirleriyle konuşmaları yasaklanmıştı. Parmaklarıyla duvara vurarak anlaşıyorlardı. Doktorlar her vücudun radyasyona farklı tepki verdiğini, birinin kaldırabildiğini diğerinin kaldıramadığını anlattı. Onları içinde tuttukları duvarların bile radyasyonunu ölçmüşlerdi. Sağdan, soldan, alt kattan. Üst ve alt katlarda kalan bütün hastaları taşıdılar. Hastanede onlardan başka kimse kalmamıştı.

Üç gün boyunca Moskova'daki arkadaşlarımın yanında kaldım. Durmadan, "Tencereyi al, tabakları al, neye ihtiyacın varsa al," diyorlardı. Altısı için. O gün çalışan altı itfaiyeci. Hepsi o gece görevdeydi: Başuk, Kibenok, Titenok, Pravik, Tiçura. Dükkana gittim ve onlar için diş macunu, diş fırçası ve sabun aldım. Hastanede hiçbir şeyleri yoktu. Onlara küçük havlular aldım. Geriye bakınca, arka-

daşlarımın tepkisine şaşıyorum. Korkuyorlardı tabii, nasıl korkmasınlar, etrafta söylentiler dolaşmaya başlamıştı, yine de hep soruyorlardı: O nasıl? Arkadaşları nasıllar? Yaşayacaklar mı? Yaşamak... (Susuyor.)

Orada birçok iyi insanla tanıştım. Hepsini anımsayamıyorum. Yaşlı bir kadın hizmetli vardı, bana şöyle demişti: "Tedavi edilemeyen hastalıklar vardır. Tek yapabileceğin oturup onları seyretmek."

Sabah erkenden dükkana uğruyor, oradan da arkadaşlarımın evine gidip çorba yapıyordum. Her şeyi rendeleyip öğütmek zorundaydım. Bir tanesi "Bana elma suyu getir" demişti. Ben de ertesi gün elimde altı tane yarım litrelik kavanozla gittim, her şeyi altı kişilik yapıyordum. Hastaneye koşup akşama kadar orada oturuyor, akşam şehre geri dönüyordum. Daha fazla dayanamayacaktım ki bana hastane işçilerinin yatakhanesinde kalabileceğimi söylediler. Hastanenin içindeydi. Tanrım, ne iyi olmuştu!
"Ama burada mutfak yok, nasıl yemek yapacağım?"
"Artık yemek yapmana gerek yok. Yemeği sindiremiyorlar."
Değişmeye başlamıştı - onun bedeninde her gün yeni bir insanla tanışıyordum. Yanıklar yüzeye çıkıyordu. Ağzının içinde, dilinde, yanaklarında. Önce küçük lezyonlar ortaya çıktı, ardından büyüdüler. Derisi beyaz bir film gibi tabaka tabaka soyuluyordu. Yüzünün, vücudunun rengi mavi, kırmızı, gri-kahverengi bir hal almıştı. Bunlar zihnimde. Tasvir edebilmem imkansız. Yazabilmek imkansız, atlatabilmek de. Beni kurtaran, her şeyin çok hızlı olmasıydı, düşünecek, ağlayacak zaman yoktu.

Onu seviyordum. Onu ne kadar sevdiğimi bilmiyordum. Daha yeni evlenmiştik. Sokakta yürürken beni ellerimden tutar ve çevresinde döndürür, öperdi. İnsanlar yanımızdan geçerken gülümserdi.

Bu hastane, ciddi radyasyon zehirlenmesi yaşayan hastalar içindi. On dört gün. Bir insanın ölmesi on dört gün alıyor. Yatakhanedeki ilk günümde üzerimdeki radyasyonu ölçtüler. Giysilerim, çantam, ayakkabılarım... hepsi radyoaktifti. Bütün eşyalarımı oracıkta aldılar. İç çamaşırlarımı bile. Elimde kalan tek şey paramdı. Bana bir hastane elbisesi verdiler - 56 beden - terliklerim ise 43 numaraydı. Giysilerimi belki geri vereceklerini söylediler, belki de veremeyeceklerdi, çünkü bu durumda onları yıkayıp yıkayamayacakları belli değildi. Onu görmeye gittiğimde işte bu haldeydim. Korkmuştu. "Sana ne oldu böyle?" Bu koşullara rağmen yine de ona çorba pişirebiliyordum. Suyu cam bir kavanozda kaynatıyor, içine küçük tavuk parçaları atıyordum. Sonra birisi bana tencere, bir başkası da üzerinde maydanoz doğrayabilmem için bir tahta verdi. Hastane elbiselerim içinde çarşıya çıkamıyordum, bana dışarıdan sebze getiriyorlardı. Ama bunların hepsi yararsızdı, hiçbir şey içemiyordu. Çiğ yumurta bile yutamıyordu. Buna rağmen ona lezzetli bir şeyler yedirebilmek istiyordum. Sanki bir şeyi değiştirebilecekmiş gibi. Postaneye koştum. "Kızlar" dedim. " Hemen Ivano-Frankosk'taki aileme haber vermem lazım. Kocam ölüyor." Nereden geldiğimi ve kocamın kim olduğunu anlayıp telefonu bağladılar. Babam, kız kardeşim ve erkek kardeşim hemen o gün Moskova'ya uçtular. Eşyalarımı getirdiler. Ve para da. Mayısın dokuzu olmuştu. Bana her zaman: "Moskova'nın ne kadar güzel olduğunu bilemezsin! Özellikle de Zafer gününde, havai fişekler atarlar. Bunu görmeni isterim," derdi.

Onunla odasında oturuyordum, gözlerini açtı.
"Gündüz mü, gece mi?" diye sordu.
"Saat akşamın dokuzu."
"Pencereyi aç! Havai fişek atacaklar!"
Pencereyi açtım. Sekizinci kattaydık ve bütün şehir ayağımızın altındaydı. Ara

sıra havada bir ateş buketi patlıyordu.
"Şuna bak!" dedim.
"Sana Moskova'yı göstereceğimi söylemiştim. Sana tatilde çiçek alacağıma da söz vermiştim..."
Ona baktım, yastığının altından üç tane karanfil çıkardı. Hemşireye çiçek alması için para vermiş.
Koştum ve onu öptüm.
"Aşkım! Biricik aşkım!"
Homurdanmaya başladı: "Sana doktorlar ne dedi? Beni öpmen, bana sarılman yasak!"

Ona sarılmama izin vermeyebilirlerdi. Ama onu kaldırdım ve oturttum. Yatağını yaptım. Derecesini yerleştirdim. Sürgüsünü değiştirdim. Bütün gece onun yanında kaldım. Neyse ki başım odada değil, koridorda dönmeye başlamıştı. Pencere pervazına tutundum. Bir doktor yanımdan geçiyordu, beni kolumdan tuttu. Sonra birden: "Hamile misin?" diye sordu.
"Hayır, hayır!" Birileri bizi duyacak diye çok korkmuştum.
"Yalan söyleme" dedi.
Ertesi gün başhekimin odasına çağrıldım.
"Bana neden yalan söyledin?" diye sordu.
"Başka çarem yoktu. Yoksa beni eve gönderirdiniz. Masum bir yalandı."
"Sen ne yaptın!"
"Ama onunla kalmalıydım..."
Yaşamım boyunca Angelina Vasilyevna Guskova'ya minnettar kalacağım. Yaşamım boyunca! Diğer eşler de gelmişti, ama onları içeri almıyorlardı. Anneleri benim yanımdaydı. Volodya Pravik'in annesi durmadan dua ediyordu: "Tanrım onun yerine beni al."

Amerikalı bir profesör, Dr. Gale - kemik iliği naklini o yaptı - beni teselli etmeye çalıştı: Küçük bir umut var, fazla değil, ama biraz olsun var. Çok kuvvetli bir organizma, ne kadar kuvvetli bir adam! Bütün akrabalarını aradılar. İki kız kardeşi Belarus'tan geldi, erkek kardeşi ise Leningrad'dan, orada askerliğini yapıyordu. Küçük olan Nataşa 14 yaşındaydı, çok korktu ve çok ağladı. Ama en iyi uyan onun kemik iliğiydi. (Susuyor.) Şimdi bunları anlatabiliyorum. Önceden anlatamazdım. On yıl boyunca bu konu hakkında konuşamadım. (Susuyor.) Kemik iliğini kız kardeşinden alacaklarını öğrendiğinde, duraksamadan reddetti. "Ölürüm daha iyi. O henüz çok küçük, ona dokunmayın." Ablası Lyuda yirmi sekiz yaşındaydı, o da bir hemşireydi ve başına gelecekleri biliyordu. "O yaşasın yeter" dedi. Operasyonu gözlerimle gördüm. Onları yan yana yatırmışlardı. Operasyon salonunu gösteren büyük bir pencere vardı. Ameliyat iki saat sürdü. İşleri bittiğinde, Lyuda kardeşinden daha kötü durumdaydı, sırtında on sekiz delik açılmıştı; anesteziden zar zor çıkabildi. Şimdi hasta, çalışamıyor. Güçlü, güzel bir kızdı. Hiç evlenmedi. Bir onun, bir ablasının odasına koşuyordum. Onun odasını değiştirmişlerdi. Artık özel bir biyo-hücredeydi, şeffaf bir perdenin içinde tutuluyordu. Kimsenin içeri girmesine izin vermiyorlardı. Özel aygıtlar sayesinde perdenin diğer tarafına geçmeden ona enjeksiyon yapabiliyor, kateter takabiliyorlardı. Perdeler birbirine cırt cırtlarla tutturulmuştu, açıp içeri girebiliyordum. Yatağının yanına küçük bir iskemle konmuştu. Artık durumu öyle kötüleşmişti ki onu bir saniye bile yalnız bırakamıyordum. Durmadan beni çağırıyordu: "Lyusya, neredesin? Lyusya!" Hep beni çağırıyordu. Arkadaşlarının tutulduğu diğer biyohücrelerle askerler ilgileniyordu çünkü hastabakıcılar onlara bakmayı reddetmiş, koruyucu elbiseler istemişlerdi. Askerler sürgülerini taşıyor, yerleri siliyor, yatak çarşaflarını değiştiriyorlardı. Her şeyi onlar yapıyordu. Bu askerleri nereden bulmuşlardı? Hiç sormadık. Ama her gün, her gün onları duyuyordum: Öldü. Öldü. Tiçura öldü. Titenok öldü. Öldü. Her ölüm haberi beynime balyoz gibi iniyordu.

Günde 25-30 kez dışkılıyordu. Kan ve salgılarla beraber. Derisi, kolları ve bacaklarının üzerinde çatır çatır çatlayıp ayrılmıştı. Her yeri su topluyordu. Başını bir yana çevirdiğinde yastığın üzerinde bir tutam saç kalıyordu. Espri yapmaya çalıştım: "İyi ya, artık tarağa ihtiyacın olmayacak." Kısa süre sonra hepsinin saçını kestiler. Onun saçlarını ben kestim. Onun her işini ben görmek istiyordum. Eğer mümkün olsa günün her saatini onun yanı başında geçirirdim. Bir dakikayı bile kaçırmazdım. (Uzun süre susuyor.) Erkek kardeşim geldiğinde dehşete kapıldı. "Oraya girmene izin veremem!" Ama babam ona şöyle dedi: "Onu durdurabileceğini mi sanıyorsun? Pencereden, yangın merdiveninden girer, yine girer."

Hastaneye geri döndüğümde başucundaki masada bir portakal duruyordu. Büyük, parlak bir portakal. Gülümsüyordu: "Bana hediye geldi, alsana." Bu arada hemşire naylonun diğer yanından almamam gerektiğini işaret ediyordu. Portakal onun yanında bir süre durmuştu ve artık bırakın yemeyi, dokunmak bile sakıncalıydı. "Haydi, onu sen ye," diye üsteledi. "Portakalı seversin." Portakalı elime aldım. O arada gözlerini kapadı ve uykuya daldı. Onu uyutmak için durmadan iğne yapıyorlardı. Hemşire korku içinde bana bakıyordu. Ya ben? Ben onun her dediğini yapmaya hazırdım. Yeter ki ölümü düşünmesin. Ölümünün en korkunç yanı da onun vücudundan korkuyor olmamdı. Aklımda bir konuşma var. Hatırlıyorum, birileri bana: "Anlaman lazım, o artık senin kocan değil, zehir kapasitesi yüksek bir radyoaktif cisim. İntihar etmek istemiyorsan kendine hakim ol" demişti. Bense aklımı kaybetmiş gibiydim, "Ama onu seviyorum, seviyorum." O uyurken, kulağına fısıldıyordum, "Seni seviyorum." Hastanenin koridorlarında dolaşırken, "Seni seviyorum." Sürgüsünü taşırken, "Seni seviyorum." Evde nasıl yaşadığımız aklıma gelirdi. Elimi tutmadan uykuya dalamazdı. Bunu alışkanlık haline getirmişti - uyurken elimi tutardı. Bütün gece. Hastanede de onun elinden tutuyor ve yanında kalıyordum.

Bir gece, etraf sessiz, biz de yalnızdık. Bana dikkatle baktı ve birden:

"Çocuğumuzu görmeyi çok istiyorum. O nasıl?" dedi.
"Adını ne koyacağız?"
"Ona sen karar verirsin."
"Neden sadece ben? İkimiz birlikte değil miyiz?"
"O zaman, oğlan olursa adı Vasya olsun. Kız olursa da Nataşa."

Onu ne kadar sevdiğimi bilmiyordum. Onu... sadece onu. Kör gibiydim! Altı aylık hamile olmama rağmen, kalbimin altındaki küçük devinimleri bile hissedemiyordum. Bebeğimin içimde, güvende olduğunu düşündüm.
Doktorların hiçbiri geceleri de biyo-hücresinde onun yanında kaldığımı bilmiyordu. Hemşireler içeri girmeme izin veriyorlardı. İlk başta beni uyardılar da: "Henüz çok gençsin. Neden böyle yapıyorsun? O artık insan olmaktan çıktı; bir nükleer reaktör gibi. İkiniz birlikte yanacaksınız." Bense köpek gibi onların ardından koşuyordum. Saatlerce odalarının kapısında dikiliyor, yalvarıp yakarıyordum. Sonunda şöyle derlerdi: "Tamam, canın cehenneme. Sen normal değilsin!" Sabahları, saat sekizden biraz önce, perdenin diğer tarafında belirir, "Kaç!" derlerdi. Ben de bir saatliğine yatakhaneye giderdim. Sonra da saat dokuzdan akşam dokuza kadar yanında olurdum. İçeri girmek için bir iznim vardı. Bacaklarım dizden aşağı mosmor olmuştu, öyle yorgundum.

Ben yanındayken değil, ama gittiğimde onun fotoğraflarını çekiyorlardı. Çırılçıplak. Üzerinde sadece ince bir örtü dururdu. Örtüyü her gün değiştiriyordum ve her günün akşamında kana bulanıyordu. Onu kaldırdığımda derisi elimde kalıyordu, ellerime yapışıyordu. Ona: "Aşkım, bana yardım et. Kollarınla yardım almaya çalış, çarşafını düzelteceğim" derdim. En ufacık bir kırışık bile vücudunda yara açıyordu. Onu yaralamamak için tırnaklarımı kanatacak kadar dipten kesiyordum. Hemşirelerin hiçbiri ona yaklaşamıyordu, bir şeye ihtiyaçları olduğunda beni çağırıyorlardı.

Ve durmadan fotoğraflarını çekiyorlardı. Bilim için, diyorlardı. Keşke onları odadan kovabilseydim. Onlara bağırıp çağırabilseydim. Ne cüretle onun resmini çekerlerdi, o benimdi, benim aşkımdı. Keşke onları ondan uzak tutabilseydim.

Odadan dışarı çıkıp koridorda ilerledim. Görevlileri göremediğim için, oturdukları kanepeye doğru yaklaştım. Hemşireye: "Ölüyor," dedim. Bana: " Ne bekliyordun ki? 1600 röntgen almış. 400 zaten ölümcül dozdur. Nükleer reaktörün yanında oturuyorsun." dedi. O benimdi, benim aşkımdı. Hepsi ölüp gittiğinde hastanede tadilat yaptılar. Bütün duvarları kazıyıp, yer döşemelerini söktüler.

Son hallerini ancak bölük pörçük hatırlayabiliyorum.

Geceleyin yanında, küçük iskemlede oturdum. Saat sekizde: "Vasenka, ben biraz yürüyüp geleceğim" dedim. Gözlerini açıp kapadı, gitmeme izin vermişti. Yatakhaneye gittim, odama çıkıp yere uzandım. Yatağa yatamıyordum, her yerim çok acıyordu. Tam o sırada temizlikçi kadın kapıyı çaldı: "Çabuk ol. Ona git! Deli gibi seni çağırıyor!" O sabah Tanya Kibenok bana bir ricada bulunmuştu: "Benimle mezarlığa gel, oraya tek başıma gidemem." Vitya Kibeok ve Volodya Pravik'i gömeceklerdi. Benim Vasya'nın arkadaşlarıydılar. Ailelerimiz tanışıyordu. Patlamadan bir gün önce hep birlikte binada fotoğraf çektirmiştik. Kocalarımız ne kadar yakışıklıydı ve ne kadar mutlu! O hayatın son günü o günmüş. Ne kadar mutluyduk.

Mezarlıktan geri döndüğümde hemen hemşireyi aradım: " Durumu nasıl?" "On beş dakika önce öldü." Ne? Bütün gece oradaydım. Sadece üç saatliğine ayrılmıştım. Pencereye koştum, gökyüzüne baktım ve bağırmaya başladım: "Neden? Neden?" Bütün hastane beni duyabiliyordu. Bana yaklaşmaya korkuyorlardı. Sonra yatıştım, onu bir kere daha görmek istiyordum! Bir kere daha! Merdiven-

lerden aşağı koştum. Hâlâ biyo-hücresinin içindeydi, onu daha çıkartmamışlardı. Son sözleri "Lyusya, Lyusenka!" olmuş. Hemşire, "Biraz hava almaya çıktı, hemen gelir" demiş. İçini çekmiş ve susmuş. Ondan sonra onu hiç yalnız bırakmadım. Mezarlığa kadar ona eşlik ettim. Ama hatırladığım şey mezarı değil, plastik torba. O torba...

Morgda bana: "Onu nasıl giydirdiğimizi görmek ister misin?" diye sordular. İstiyordum! Üniformasını giydirmişler, başına kasketini geçirmişlerdi. Ayakları o kadar şişmişti ki, ayakkabılarını giydirememişler. Üniformasını da vücudunu içine sokabilmek için yer yer kesmek zorunda kalmışlar. Üniformanın içine sokacak bir vücut kalmamıştı halbuki, artık sadece yaralardan ibaretti. Hastanedeki son iki gününde, kolunu kaldırdığım zaman, kemiklerinin içinde titrediğini hissediyordum. Bütün vücudu eriyip gitmişti. Ciğerlerinin parçaları ağzına geliyordu. İç organları yüzünden boğuluyordu. Elime bir bandaj sarıp ağzından içeri sokabilmeyi, içindekileri dışarı çekebilmeyi istiyordum. Bunları anlatmak imkansız. Bunları yazmak imkansız. Yaşamak da. Bunların hepsi benimdi. Aşkım. Ona uyacak bir çift ayakkabı bile bulamadılar, çıplak ayak gömdüler.

Onu üniforması içinde alıp naylon torbaya koyuşları, torbanın ağzını bağlayışları gözümün önünde. Torbayı ahşap tabutun içine yerleştirdiler. Sonra tabutu bir başka torbanın içine. Naylon, şeffaf ama kalındı, masa örtüsü gibi. Daha sonra her şeyi çinko bir tabutun içine koydular. Torbayı içeri sıkıştırdılar. Kapak uymamıştı.

Herkes geldi; onun ailesi, benim ailem. Moskova'dan siyah mendiller satın aldılar. Olağanüstü Hal Komisyonu bizimle buluştu. Herkese aynı şeyi söylediler: "Kocalarınızın, oğullarınızın naaşlarını size vermemiz imkansız, çok radyoaktifler ve Moskova'da bir mezarlığa özel yöntemlerle gömülecekler. Lehimli çinko tabutlarda, beton kaplı çukurlar içine. Bu belgeleri imzalamanız gerekiyor."

Eğer birileri karşı çıkar da tabutu memleketlerine götürmek istediklerini söylerse onlara, ölülerin şimdi kahraman oldukları anlatılıyordu. Artık ailelerine ait değildiler. Devletin kahramanları olarak, devlete aittiler.
Cenaze arabasına bindik. Akrabalar ve birkaç asker. Bir albay ve alayı. Alaya: "Emirleri bekleyin!" dediler. İki, üç saat boyunca çevre yolundan Moskova etrafında gezdik. Sonra Moskova'ya geri döndük. Alaya şunlar söylendi: "Kimseyi mezarlığa sokmayın. Mezarlık yabancı muhabirlerin saldırısı altında. Biraz daha bekleyin." Aileler hiçbir şey söylemedi. Annemin elinde siyah bir mendil vardı. Patlamak üzere olduğumu hissettim. "Kocamı neden saklıyorlar? O ne? Katil mi? Suçlu mu? Kimi gömüyoruz?" Annem, "Sessiz ol, sessiz ol kızım" diyor, başımı okşuyordu. Sonunda albay, "İçeri girelim, karısı sinir krizleri geçiriyor" dedi. Mezarlıkta askerlerce kuşatılmıştık. Arkamızda bir konvoy vardı, tabutu taşıyorlardı. İçeri kimse alınmamıştı. Onu bir dakika içinde toprakla örttüler. Subay, "Daha hızlı, daha hızlı!" diye bağırıyordu. Tabuta sarılmama bile izin vermediler. Sonra, herkes otobüse... Her şey bir çırpıda olup bitmişti.

Hemen sonra bize ertesi gün eve dönmemiz için uçak biletleri aldılar. Bu arada başımızda sivil giysili bir asker bekledi. Yatakhaneden çıkıp yol için yiyecek almamıza bile izin vermediler. Kimseyle konuşturmadılar, özellikle de beni. Sanki konuşabiliyormuşum gibi. Ağlayacak halim bile yoktu. Giderken, görevli kadın bütün havluları ve çarşafları saydı. Onları hemen dürüp naylon bir torbaya doldurdu. Büyük olasılıkla çarşafları yakmışlardır. Yatakhane parasını kendi cebimizden ödedik. On dört gece için. Burası radyasyon zehirlenmesi alanında özel bir hastaneydi. On dört gece... Bir insanın ölmesi bu kadar zaman alıyor.

Eve vardığımızda uykuya daldım. İçeri girip yatağıma yıkılmışım. Üç gün boyunca uyudum. Ambulans gelmiş. Doktor: "Hayır" demiş, "uyanacak, bu sadece korkunç bir uyku."

Yirmi üç yaşındaydım. Gördüğüm rüyayı hatırlıyorum. Ölmüş babaannem onu gömdüğümüz giysileri içinde bana geliyor. Noel ağacını süslüyor. "Babaanne, neden Noel ağacını süslüyorsun? Mevsim yaz" diyorum. "Vasenka'n yakında benim yanıma gelecek." Rüyamı hatırlıyorum, Vasya beyaz bir elbisenin içinde geliyor ve Nataşa'yı çağırıyor. Bu, daha doğurmadığım kızımız. Çoktan büyümüş. Onu kucaklayıp yukarı fırlatıyor, sonra gülüşüyorlar. Onlara bakıp, "mutluluk ne kolay" diye düşünüyorum. Suyun yanında yürüyoruz. Yürüyoruz, yürüyoruz. Benden galiba ağlamamamı istiyor. Bana oradan el ediyor. (Uzun süre susuyor.)

İki ay sonra Moskova'ya gittim. Tren istasyonundan dosdoğru mezarlığa... Ona! Mezarlıkta tam onunla konuşurken doğum başladı. Ambulans çağırdılar. Angelina Vasilyevna Guskova'nın hastanesinde doğum yaptım. Bana bir zamanlar, "Doğum için buraya geri dönmelisin" demişti. Zamanından iki hafta önce olmuştu. Onu bana gösterdiler - bir kız. "Nataşenka," diye çağırdım. "Baban adını Nataşenka koydu." Sağlıklı görünüyordu. Kolları, bacakları. Ama karaciğerinde siroz varmış. Ciğeri yirmi sekiz röntgen radyasyon almış. Doğuştan kalp hastasıymış. Dört saat sonra onun öldüğünü söylediler. Ve yine: "Onu sana veremeyiz." Ne demek onu sana veremeyiz? Onu bana vermeyeceksiniz demek. Onu bilim adına saklamak istiyorsunuz. Biliminizden nefret ediyorum! Nefret ediyorum! (Sessizleşiyor.)

Size hep yanlış şeyleri söylüyorum. Yanlış şeyleri. Geçirdiğim krizden sonra bağırmam yasaklandı. Ağlamam da. Bu yüzden bu sözcüklerin hepsi yanlış. Yine de şunu söyleyeceğim: Bunları kimse bilmiyor. Bana küçük ahşap bir kutu getirip, "O içinde," dediklerinde kutuya baktım. Onu yakmışlardı. Küle dönmüştü. Ağlamaya başladım. "Onu babasının ayakları dibine gömün" dedim. Orada, mezarlıkta, Nataşa İgnatenko yazmıyor. Sadece babasının adı var. Onun henüz bir adı yoktu, henüz hiçbir şeyi yoktu. Sadece bir ruh. O yüzden onu oraya gömdür-

düm. Her zaman mezarlığa elimde iki demet çiçekle gidiyorum. Biri onun için; kızım için de diğer demeti ayak ucuna koyuyorum. Mezarın çevresinde dizlerimin üstünde sürünüyorum. Dizlerimin üstünde... (Söyledikleri anlaşılmaz bir hal alıyor.) Onu ben öldürdüm. O kurtardı; küçük kızım beni kurtardı, bütün radyasyonu kendisine çekti, tıpkı paratoner gibi. O kadar küçüktü ki. Küçücük bir şeydi. (Güçlükle nefes alıyor.) Beni o kurtardı. Ama ikisini de sevdim. Çünkü, kimseyi, kimseyi sevginiz yüzünden öldüremezsiniz, değil mi? Böyle bir sevgiyle. Neden sevgi ve ölüm, bu iki şey bu denli birbirine yakın? Birlikte? Bunu bana kim açıklayabilir? Mezarın çevresinde dizlerimin üstünde sürünüyorum. (Uzun süre susuyor.)

Kiev'de bana bir daire verdiler. Büyük bir apartmanda. Atom santralinde çalışan herkesi oraya yerleştirdiler. İki odalı, büyük bir daire, Vasya ile düşlediğimiz gibi. Dairenin içinde çıldıracaktım! Sonraları kendime bir koca buldum. Ona her şeyi, bütün gerçeği anlattım, yaşamım boyunca tek bir aşkim olacağını. Ona her şeyi anlattım. Buluştuğumuz zaman, onu asla eve almazdım. Evde Vasya vardı.

Bir şekerci dükkanında çalıştım. Pastalar yapıyordum, gözyaşları yanaklarımdan aşağı akıyordu. Ağlamıyordum, ama yine de gözyaşlarım akıyordu. Bir oğlan çocuğu doğurdum. Andrei, Andreika. Arkadaşlarım beni vazgeçirmeye uğraştılar. "Sen çocuk doğuramazsın." Doktorlar korkutmaya çalıştı. "Vücudun bunu kaldıramaz." Sonra, bana bir kolunun olmayacağını söylediler. Sağ kolunun. Alette öyle görünüyormuş. "Ne var yani?" diye düşündüm. "Ona sol elle yazmasını öğretirim." Ama düzgün doğdu. Güzel bir çocuk. Artık okula gidiyor, iyi notlar alıyor. Şimdi o var, onu yaşıyor, onu soluyorum. Yaşamımın ışığı oldu. Her şeyi çok iyi anlıyor. "Anne, iki günlüğüne anneannemi ziyaret etsem, nefes alabilecek misin?" Alamam! Onu terk etmek zorunda kalacağım günden çok korkuyorum. Bir gün sokakta yürüyorduk. Düştüğümü hissettim. Orada ilk krizimi geçirdim.

Sokağın ortasında. "Anne, su ister misin?" "Hayır, yanımda kal, bir yere gitme." Koluna sarılmıştım. Sonra neler oldu bilmiyorum. Hastaneye gittik. Onu o kadar sıkı kavramışım ki doktorlar parmaklarımı zar zor açabildi. Kolu uzun süre mosmor kaldı. Şimdi ne zaman evden çıksak, "Anne, lütfen kolumu tutma, hiçbir yere gitmeyeceğim," diyor. O da hastalanıyor, iki hafta okula giderse iki hafta evde doktor kontrolünde. Böyle yaşıyoruz. (Ayağa kalkıp, pencerenin yanına gidiyor.)

Burada bizden birçok kişi var. Bir sokak dolusu. O yüzden adını Çernobil Sokağı koydular. Bu insanlar yaşamları boyunca santralde çalıştı. Birçoğu hâlâ orada geçici işçi olarak görev yapıyor, ama artık orada yaşamıyorlar. Hepsinin kötü hastalıkları var, çalışamaz durumdalar, yine de işlerini terk etmiyorlar. Reaktörün kapanması fikri bile onları korkutuyor. Sonra kimsenin onlara ihtiyacı kalmayacak. Sık sık ölüyorlar. Bir anda. Yürürken düşüyor, uykuya dalıyorlar ve bir daha uyanmıyorlar. Biri hemşiresine çiçek götürürken yolda kalbi durup öldü. Ölüyorlar; ama kimse neler yaşadığımızı, bize ne olduğunu sormuyor. Neler gördüğümüzü... Kimse ölümü işitmek istemiyor. Bu onları korkutuyor. Ama ben size aşktan bahsettim. Aşkımdan.

Lyudmilla Ignatenko,
ölen itfaiyeci Vasily Ignatenko'nun eşi

Ölüler Ülkesi

Neden Hatırladığımıza Dair Monolog

Bunun hakkında mı yazmaya karar verdiniz? Bunun hakkında mı? Aslında insanların orada neler yaşadığımı bilmesini istemem. Öte yandan, açılmak, her şeyi anlatmak isteği de içimde; ama sanki kendimi teşhir ediyormuşum hissine kapılıyorum. Bunu da yapmak istemem.

Tolstoy'un romanında nasıl olduğunu hatırlıyor musunuz? Pierre Bezukhov savaştan o denli etkilenir ki, bütün dünyanın sonsuza kadar değiştiğini düşünür. Fakat aradan zaman geçince, kendi kendine şöyle der: "Yine eskisi gibi arabacıya bağırıp çağıracağım. Yine eskisi gibi homurdanacağım." Öyleyse insanlar neden hatırlar? Gerçeği belirlemek için mi? Adalet adına mı? Kendilerini özgür-

leştirebilip, unutmak için mi? Büyük bir olayın parçası olduklarını anladıkları için mi? Yoksa geçmişte sığınacak yer mi ararlar? Üstelik anılar hassas şeylerdir, geçici şeyler... Tam anlamıyla bilgi değil, sadece bir insanın kendisi hakkında yaptığı bir tahminden ibarettirler. Anılar, bilgi bile değildir, sadece bir dizi duygudur o kadar.

Duygularım... Çabaladım. Hafızamı zorladım ve hatırladım.
Yaşamımdaki en korkunç şey çocukken başıma gelmişti: Savaş.
Biz oğlanlar, nasıl "evcilik" oynardık hatırlıyorum. Küçüklerin giysilerini çıkarır, onları üst üste koyardık. Bunlar savaştan sonra doğmuş ilk çocuklardı, zira savaş sırasında çocuklar unutulmuştu. Yaşamın yeniden ortaya çıkması için beklemiştik. "Evcilik" oynuyorduk. Yaşamın nasıl ortaya çıktığını merak ediyorduk. Sekiz, dokuz yaşlarındaydık.

Kendini öldürmeye çalışan bir kadın gördüm. Irmağın kenarında, çalıların içinde. Elinde bir tuğla vardı ve onu kafasına vuruyordu. Bütün köyün nefret ettiği bir işgalci askerden hamile kalmıştı. Küçükken, kedi yavrularının nasıl doğduğunu da görmüştüm. Annemin bir danayı annesinin içinden çekip almasına yardım etmiştim. Domuzumuzu bir yaban domuzuyla çiftleştirmiştim. Babamın cesedini nasıl getirdiklerini hatırlıyorum, üzerinde annemin ördüğü süveter vardı, makineli tüfekle vurulmuştu, süveterden bir şeyin kanlı parçaları sarkıyordu. Yegane yatağımızda yatıyordu; onu koyacak başka yerimiz yoktu. Daha sonra evimizin önüne gömüldü. Toprak yumuşak değildi, ağır bir kildi. Pancar bostanından. Her yerde savaş vardı. Sokak, ölü insanlar ve atlarla dolmuştu.
Benim için bu anılar çok kişisel. Onlardan yüksek sesle hiç bahsetmedim.
O zamanlar doğum hakkında ne düşünüyorsam, ölüm hakkında da onu düşünüyordum. Dana inekten çıktığında veya kedi yavruları doğduğunda, çalıların içinde kafasına tuğlayla vurarak ölen kadını gördüğüm zaman hissettiğimi hisset-

miştim. Bir nedenle, doğum ve ölüm bana aynı şey gibi geliyordu.
Çocukluğumda, bir yaban domuzu parçalanırken evin nasıl koktuğunu hatırlıyorum. Bana dokundunuz ve şimdiden oraya, o karabasanın içine düşüyorum. O korkunun içine. Uçuyorum. Küçükken kadınların, bizi de saunaya aldıklarını hatırlıyorum. Bütün kadınların rahimleri -o zaman bile bunu anlayabiliyorduk- dışarı uğramıştı, altlarını paçavralarla bağlıyorlardı. Bunu gördüm. Ağır iş nedeniyle rahimleri düşmüştü. Erkekler yoktu, cepheye gitmişlerdi veya partizanlarla birlikteydiler. Atlar yoktu, kadınlar her şeyi kendileri taşıyorlar, bahçeleri kendileri sürüyorlardı, kolhoz tarlalarını da. Büyüdüğümde, bir kadınla samimi olduğumda, saunada gördüklerim aklıma gelirdi.

Unutmak istedim. Her şeyi unutmak... ve unuttum. Olabilecek en korkunç şeylerin olup bittiğini düşündüm; savaşın. Artık güvendeydim.
Fakat daha sonra birçok kez Çernobil bölgesine gittim ve ne kadar güçsüz olduğumu anladım. Yıkıldım. Artık geçmişim beni korumuyor. Orada hiçbir yanıt yok. Bir zamanlar oradaydılar, artık değiller. Beni gelecek mahvediyor, geçmiş değil.

Pyotr S., psikolog

Yaşayanlar ve Ölüler Hakkında Neler Konuşulabileceğine Dair Monolog

Kurt bahçeye geceleyin geldi. Pencereden baktığımda oradaydı, gözleri far gibi parıldıyordu. Artık her şeye alıştım. Yedi yıldır yalnız yaşıyorum, insanlar gittiğinden beri. Bazen geceleyin bir yere oturup düşüncelere dalıyorum, gün ağarana kadar. O gün de bütün gece uyanıktım, yatağımda oturuyordum. Sonra kalkıp güneşe bakmaya gittim. Size ne anlatayım? Ölüm dünyadaki en adil şeydir. Kimse ondan kaçamaz. Toprak herkesi alır -iyisini, kötüsünü, canisini, günahka-

rını. Dünyada bunun dışında da adil olan bir şey yok. Tüm yaşamım boyunca namusumla çalışıp didindim. Ama adaletten nasibimi alamadım. Tanrı bir yerlerde hakları bölüştürüyordu, sıra bana geldiğinde ortada bir şey kalmamıştı. Genç bir insan ölebilir, yaşlı bir insan ölmelidir... Başlangıçta, insanların gelmesini bekledim, gelecekler sandım. Kimse bana onların geri dönmemecesine gittiklerinden bahsetmedi, onlarsa bir süreliğine gittiklerini söylediler. Şimdi ölümü bekliyorum. Ölmek zor, ama korkutucu değil. Kilise yok. Rahip gelmiyor. Günahlarımı anlatacağım kimsem kalmadı.

Bize radyasyonlu olduğumuzu söylediklerinde aklımıza şunlar gelmişti; bu bir nevi hastalık, yakalanan hemen ölüyor. Hayır, dediler, bu yerde duran bir şeydir, toprağın içine de girer ama onu göremezsiniz. Hayvanlar onu görebilir ve duyabilir, ama insanlar bunu yapamaz. Bunlar doğru değil! Ben onu gördüm. O sezyum denen şey tarlamda yatıyordu, ta ki yağmura karışıp gidene kadar. Mürekkep siyahı rengindeydi. Orada duruyor ve parça parça damlıyordu. Kolhozdan eve koştum, bahçeye baktım. Orada başka bir parça vardı, rengi maviydi. Ve 200 metre ötede bir tane daha. Başımdaki örtünün boylarında. Komşuları çağırdım, diğer kadınları, hep birlikte baktık. Bütün bahçelerde ve yakındaki iki hektar kadar tarlada belki dört tane büyük parça bulduk. Bir tanesi kırmızıydı. Ertesi gün erken saatte yağmur yağdı, öğle vakti parçalar gitmişti. Polis geldi ama onlara gösterecek bir şey kalmamıştı, sadece ne gördüğümüzü anlattık. Parçalar şöyleydi, (Eliyle gördüğü parçaların boyunu gösteriyor.) baş örtüm kadar varlardı. Mavi ve kırmızı...

Radyasyondan çok korkmuyorduk. Onu göremediğimizde ve ne olduğunu bilmiyorken belki biraz korkmuştuk; ama artık gördüğümüze göre korku kalmamıştı. Polis ve askerler bu işaretleri koydular. Bazıları insanların evleri yakınında; bazıları da sokaktaydı. Üzerlerinde 70 küri, 60 küri yazıyordu. Şimdiye kadar hep

patatesle geçinmiştik, birdenbire patates toplamamız yasaklanmıştı! Bazıları için bu çok kötüydü, bazıları içinse komik. Bize bahçede maskeler ve lastik eldivenlerle çalışmamızı salık verdiler. Sonra bir başka büyük bilim adamı geldi, bahçelerimizi yıkamamız gerektiğini söyledi. Hadi canım! Duyduklarıma inanamıyordum! Bize sokakları, battaniyelerimizi, perdelerimizi yıkamamızı söylediler. Ama onlar dolapta! Oraya radyasyon giremez. Camın arkasına? Kapalı kapıların arkasına bile mi? Hadi canım! Ormanda, tarlada, her yerdeydi. Kuyuları kapatıp mühürlediler, naylonlarla kapladılar. Suyun "kirli" olduğunu söylediler. O kadar temiz görünen bir su nasıl kirli olur? Bize bir sürü saçmalık anlattılar: "Öleceksiniz. Gitmeniz lazım. Evleri boşaltın."

Herkes korktu. Korkuyla doldular. Geceleyin insanlar eşyalarını toplamaya başladı. Ben de elbiselerimi aldım. Namuslu çalıştığım için verdikleri kırmızı kokartları ve uğurlu kopeikamı. Kalbim üzüntüyle dolmuştu. Yattığım yerde inme inse de ölseydim. Sonra askerlerin bir köyü nasıl boşalttığını ve yaşlı bir karı-kocanın nasıl kaldığını duydum. İnsanlar toplanıp otobüslere bindirilirken, bunlar ineklerini de alıp ormana kaçmışlar. Orada beklemişler. Tıpkı savaş zamanındaki gibi, köyleri yakıyorlarmış. Bizim askerlerimiz bizi niçin kovsunlar? (Ağlamaya başlıyor.) Yaşamımız düzenli değil. Ağlamak istemiyorum.

Ah! Şuraya bakın - bir karga. Artık onları kovalamıyorum. Bazen karganın biri kümesten yumurta çalsa bile yine de sesimi çıkarmıyorum. Kimseyi kovalamıyorum! Dün küçük bir tavşan geldi. Yakınlarda bir köy var, orada da yaşayan bir kadın vardı, ona "Bana uğra" dedim. Belki yardımı olur, belki olmaz ama en azından konuşacak birileri olur. Geceleyin her yerim acıyor. Bacaklarım buruluyor, sanki üzerlerinde karıncalar yürüyormuş gibi, sinirlerim çekiliyor. Yerden bir şey aldığımda oluyor bu. Dövülmüş buğday gibi, gıcır gıcır. Ardından sinirler gevşiyor. Yaşamım boyunca yeteri kadar çalıştım, yeteri kadar üzüldüm. Her şeyim

yeteri kadar oldu, artık başka şey istemiyorum.

Kızlarım, oğullarım var... Hepsi şehirde yaşıyor; ama ben hiçbir yere gitmiyorum. Tanrı bana yıllar verdi; ama adilce bir pay vermedi. Yaşlıların can sıkıcı olduklarını biliyorum, genç neslin sabrı çabuk taşıyor. Çocuklarımdan çok hayır görmedim. Şehre giden kadınlar hep ağlıyor. Onları, ya gelinleri incitiyor ya da kızları. Buraya geri dönmek istiyorlar. Kocam burada gömülü. Burada yatıyor olmasaydı; ben de başka bir yerde yaşardım ve onunla olurdum. (Birden neşeleniyor.) Hem neden gideyim? Burası güzel! Her şey büyüyor, çiçek açıyor. Ufacık sinekten büyük hayvanlara kadar, her şey yaşıyor.
Sizin için tüm yaşananları hatırlayacağım. Uçaklar uçuyor, uçuyorlardı. Her gün. Başımızın üstünden, alçaktan geçerek reaktöre uçtular. Santrale doğru. Birbiri ardından. Bu arada köyümüz boşaltılıyordu. Bizleri dışarı çıkarıyor, evleri yıkıyorlardı. İnsanlar gizlenmişti. Hayvanlar böğürüyor, çocuklar ağlıyordu. Savaş gibiydi! Sonra güneş gitti... Oturdum ve kulübemden dışarı çıkmadım, ama kapıyı da kilitlemedim. Askerler kapıyı çaldı: "Han'fendi, toplandınız mı?" Ben de, "Ellerimi ayaklarımı mı bağlayacaksınız?" dedim. Hiçbir şey söylemediler. Ardından gittiler. Çok gençtiler, adeta çocuktular! Yaşlı kadınlar evlerinin önünde diz çökmüş, yalvarıyorlardı. Askerler onları kucaklayıp arabalara soktular. Ama ben onlara, bana dokunurlarsa fena olacağını söyledim. Küfürler ettim, çok fena küfürler! Ağlamadım. O gün ağlamadım. Evimde oturdum. Bir dakikalığına bağrışmalar oldu. Sonra etraf sessizliğe büründü. O gün -ilk gün- evimi terk etmedim.

Daha sonra bana bir ordu insanın yürümekte olduğunu söylediler. Yanlarında da bir o kadar hayvan varmış. Savaş gibi! Kocam hep "İnsanlar ateş eder, ama kurşunu Tanrı götürür" derdi. Herkesin kaderi kendine. Burayı terk eden gençlerden bazıları çoktan öldü. Yeni yerlerinde. Ben hâlâ ayaktayım ama yavaş yavaş güçten düşüyorum tabii. Bazen çok sıkılıyor, ağlıyorum. Bütün köy boş. Her cinsten

kuş var burada. Etrafta uçuşuyorlar. Bir de elkler var, ne ararsan... (Ağlamaya başlıyor.)

Her şeyi hatırlıyorum. Herkes yataklarından kalkıp gitti; ama köpeklerini ve kedilerini burada bıraktılar. İlk birkaç gün çevrede dolaşıp kedilere süt verdim, köpeklere de birer parça ekmek. Bahçelerde oturmuş sahiplerinin gelmesini bekliyorlardı. Onları uzun süre beklediler. Aç kediler salatalıkları ve domatesleri yediler. Sonbahara kadar komşumun çimlerine baktım, çite kadarki yere. Çiti yıkıldı, geri yerine çaktım. İnsanları bekledim. Komşumun Zhucok adında bir köpeği vardı. "Zhucok," derdim "eğer birini görürsen önce bana haber ver."

Bir gece rüyamda tahliye edildiğimi gördüm. Subay: "Bayan! Her şeyi yıkıp gömeceğiz. Dışarı çıkın!" diye bağırıyordu. Sonra beni bilmediğim bir yere götürdüler. Neresi olduğu belli değil. Şehir değil, köy de değil. Dünyada bir yer bile değil.

Güzel bir kedim vardı, Vaska. Bir kış fareler açlıktan her şeye saldırıyorlardı. Gidecek bir yer yoktu. Yorganların altına bile giriyorlardı. Bir fıçının içinde bir miktar tahıl biriktirmiştim, fıçıyı deldiler. Ama Vaska beni kurtardı. O olmasa ölürdüm. Onunla beraber konuşarak yemeğimizi yerdik. Sonra Vaska yok oldu. Belki onu aç köpekler yedi, bilmiyorum. Ölene kadar bütün köpekler etrafta aç dolaşıyorlardı. Kediler o kadar açtı ki yavrularını yediler. Yazın değil, ama kışın yiyorlardı. Tanrı beni affetsin!
Bazen evimin yolunu dahi zor yürüyorum. Yaşlı bir kadın için yazın soba bile soğuktur. Polis ara sıra geliyor, etrafı kolaçan edip bana ekmek getiriyor. Neyi kontrol ediyorlar bilinmez.

Bir ben bir de kedi varız. Bu başka bir kedi. Polisi duyduğumuz zaman mutlu olu-

yor, hemen dışarı koşuyoruz. Ona bir kemik getiriyorlar. Bana da soruyorlar: "Ya haydutlar gelirse?" "Benden neyimi alacaklar? Ruhumu mu? Bir o kaldı." İyi çocuklar. Bana gülüyorlar. Radyom için pil de getirdiler, şimdi radyo dinleyebiliyorum. Lyudmilla Zykina'yı seviyorum, ama artık pek şarkı söylemiyor. Belki şimdi o da benim gibi ihtiyarlamıştır. Kocam şöyle derdi: "Dans bittiğinde kemanı kutusuna koy."

Kediciğimi nasıl bulduğumu anlatayım. Benim Vaska kaybolmuştu. Bir gün, iki gün derken bir ay bekledim. İşte böyle. Yapayalnız kaldım. Konuşacak kimsem yoktu. Köyün çevresinde dolandım, başkalarının bahçelerine girip onu çağırdım: Vaska, Murka. Vaska! Murka! İlk zamanlar etrafta birçok kedi dolanırdı, şimdi hepsi bir yerlere kayboldu. Ölüm ayırmıyor, yeryüzü herkesi çekip alıyor. Yürüyor, yürüyordum. İki gün boyunca. Üçüncü gün, bunu tentenin altında gördüm. Bakıştık. O da mutluydu, ben de. Ama hiçbir şey söylemiyordu. "Pekala," dedim "haydi eve gidelim." Ama orada oturmuş, miyavlıyordu. Ona şöyle dedim: "Burada bir başına ne yapacaksın? Kurtlar seni yiyecek. Seni parçalayacaklar. Haydi gidelim. Evde yumurta var, domuz pastırması var." Ona nasıl anlatayım? Kediler insanların dilinden anlamaz, öyleyse beni nasıl anladı? Yürümeye başladım, o da benim arkamdan geldi. Miyavlayarak. "Sana biraz domuz pastırması keseceğim." Miyav! "İkimiz birlikte yaşayacağız." Miyav! "Senin adın da Vaska olsun!" Miyav! İşte iki senedir birlikte yaşıyoruz.

Geceleri rüyamda birileri beni çağırıyor. Komşumun sesi: "Zina!" Sonra bir sessizlik. Ve sonra yine: "Zina!" Bazen çok sıkılıyorum, o zaman ağlıyorum.
Mezarlığa gidiyorum. Annem orada. Küçük kızım da. Savaş sırasında tifüse kurban gitti. Onu mezarlığa götürüp gömdükten hemen sonra güneş bulutların arasından çıkmıştı. Parıldadı, parıldadı. Gidip onu geri çıkarın, der gibiydi. Kocam da orada. Fedya. Orada hepsiyle beraber oturuyorum. Biraz iç çekiyorum. Ölü-

lerle de yaşayanlarla konuştuğunuz gibi konuşabilirsiniz. Yalnız ve üzgün olduğunuzda. Çok üzgün olduğunuzda... Benim için bir farkı yok, onları duyabiliyorum.

Ivan Prohoroviç Gavrilenko, o öğretmendi, mezarlığın hemen yanında yaşardı. Kırım'a göçtü, oğlu oradaydı. Onun yanında Pyotr Ivanoviç Miusskiy vardı. Traktör kullanırdı. Stakhanovistti*. O zamanlar herkes stakhanovist olmak için yırtınırdı. Elleri sihirli gibiydi, odundan dantel yapabilirdi. Evi bu köy kadar büyüktü. O ev yıkılırken yüreğim sızladı, çok üzüldüm. Sonra yıkıntıyı gömdüler. Subay bana bağırıyordu: "Aklından bile geçirme büyükanne! Burası sıcak nokta!" O sırada sarhoştu tabii. Oraya gittiğimde, Pyotr ağlıyordu. "Git, büyükanne, ben iyiyim." Benden gitmemi istedi. Onun yanında Misha Mikhalev'in evi vardı, çiftlikteki güğümleri ısıtmaktı işi. O çabuk öldü. Burayı terk ettikten hemen sonra. Onun yanındaki zoolog Stepa Bykhov'un evi. Yandı! Kötü insanlar bir gece evi yaktılar. Stepa da uzun yaşamadı. Mogilev bölgesinde bir yerlerde gömülüymüş. Savaş sırasında da ne çok insanı kaybetmiştik. Vassily Makaroviç Kovalev, Maksim Nikoforenko. Yaşıyorlardı, mutluydular. Tatillerde çalar söylerlerdi. Harmonika çalarlardı. Şimdi burası bir hapishane gibi. Bazen gözlerimi kapatıp köyün içinde dolaşıyorum. Hani, diyorum onlara, radyasyon nerede? Bir kelebek uçuyor, arılar vızıldıyor. Benim Vaska fareleri yakalıyor. (Ağlamaya başlıyor.)

Ah, Lyuboşka, sana söylediklerimi, acımı anlıyor musun? Onu insanlara taşı, belki ben artık burada olmam. Yerin altında olurum, köklerin arasında.

Zinaida Yevdokimovna Kovalenko, yerleşimci

** Stakhanovist hareketi: 1935'de meşhur olan bir maden işçisinden (Stakhanoviç) adını alan, verimliliği artırmak amacı taşıyan bir hareket. İkinci Dünya Savaşı sonrasında etkisini kaybetti. (ç.n.)*

Tanıklık etmek istiyorum...

On yıl önce olmasına rağmen bir gün bile peşimi bırakmıyor. Pripyat kentinde yaşıyorduk. O kentte. Ben yazar değilim. Belki bunları tasvir edemem. Olanları aklım almıyor. Üniversite derecem bile işe yaramıyor. İşte böyle. Normal bir insansındır. Küçük bir insan. Herkes gibi işe gidersin, işten dönersin. Orta halli bir ücret alırsın. Yılda bir kere tatile çıkarsın. Normal bir insansındır! Sonra bir gün birdenbire bir Çernobil insanına dönüşürsün. Herkesin ilgilendiği; ama kimsenin hakkında bir şey bilmediği bir hayvana! Herkes gibi olmak istersin; ama olamazsın. Sana farklı gözlerle bakmaya başlarlar. Sorarlar: "Korkutucu muydu? Santral nasıl yandı? Neler gördün?" Bir de... "Artık çocuğun olabilir mi? Karın seni terk mi etti?" İlk zamanlar hepimiz birer hayvana dönüştürülmüştük. "Çernobil" sözcüğü bile bir sinyal halini almıştı. Herkes başını çevirip bize bakıyordu. "Oradan gelmiş!"

Başlangıçta böyle oldu. Sadece kenti değil, yaşamlarımızı da terk ettik. Üçüncü gün yola çıktık. Reaktör hâlâ yanıyordu. Arkadaşlarımdan birinin "Reaktör kokuyor," dediğini hatırlıyorum. Anlatılır bir koku değildi. Gazeteler olayı yazmaya başlamıştı bile. Çernobil'i bir korku filmine çevirdiler; ama sadece bir karikatüre benzedi. Ben size kendi yaşadıklarımı anlatacağım, kendi gerçeklerimi.

Şöyle oldu: Radyodan kedilerimizi yanımıza alamayacağımızı açıkladılar. Biz de kedimizi bavula koyduk. Ama içeri girmek istemedi, dışarı kaçıp herkesi tırmaladı. Eşyalarınızı alamazsınız! Tamam, eşya almayız. Sadece tek bir eşyamı alacaktım. Bir tek. Dairemin kapısını söküp yanımda götürmem gerekiyordu, kapıyı bırakamazdım. Girişi tahtalarla da örtebilirdim. Kapımız bir muska gibiydi, ailemden kalmaydı. Babam o kapının üstünde yattı. Bunun kimin âdeti olduğunu

bilmiyorum, her yerde de böyle bir şey yok; ama annem, ölenlerin evlerinin kapısına yatırılması gerektiğini söylemişti. Tabut getirilene dek orada yatmalıydı. Bütün gece babamın yanı başında oturdum, o da kapısının üzerinde yattı. Ev açıktı. Bütün gece. Bu kapının üzerinde küçük çentikler vardı. Benim büyüme izlerim. Orada hepsi yazılıydı: Birinci sınıf, ikinci sınıf... Yedinci. Askere gitmeden önce. Onun yanında da oğlumun ve kızımın nasıl büyüdüğü görünüyordu. Bütün yaşamım o kapının üzerine yazılıydı. Onu arkamda bırakıp gidemezdim.

Komşumdan yardım istedim, bir arabası vardı. "Bana yardım et!" Aklını mı kaçırdın dercesine bir işaret yaptı. Yine de kapıyı götürmeyi başardım. Geceleyin. Bir motosikletin tepesinde. Orman yolundan. İki yıl sonrasıydı. Dairemiz çoktan yağmalanmış ve boşaltılmıştı. Polis beni kovalıyordu: "Ateş edeceğiz! Ateş edeceğiz!" Hırsız olduğumu sandılar. Kendi evimin kapısını böyle çaldım.

Kızımı ve karımı hastaneye götürdüm. Bütün vücutları kara beneklerle kaplanmıştı. Benekler bir görünüyor, bir yok oluyordu. Beş kopek genişliğindeydiler; ama ağrıları yoktu. Onlara bazı testler yaptılar. Sonuçları istedim. "Bunlar senin için değil," dediler. "Peki kimin için?"
O zamanlar herkes, "Öleceğiz, hepimiz öleceğiz! 2000 yılında hiç Belaruslu kalmayacakmış," diyordu. Kızım altı yaşındaydı. Onu yatağına yatırırken kulağıma: "Baba, ben ölmek istemiyorum, daha çok küçüğüm," demişti. Ama ben onun olacakları anlamadığını sanmıştım.

Bir odanın içerisinde yedi tane, kafası kazınmış kız çocuğu düşünebiliyor musunuz? Hastanenin her odasında onlardan yedi tane vardı... Artık yeter. Bu kadar yeter. Bundan ne zaman bahsetsem, içimde onlara ihanet ediyormuşum duygusu oluşuyor; çünkü onları sanki bir yabancıymışım gibi anlatıyorum. Karım hastaneden eve döndü. Artık dayanamadığını söyledi. "Böyle acı çekmektense öl-

sün daha iyi. Hatta ben öleyim de, onu bu halde görmekten kurtulayım." Bu kadar yeter. Daha fazla anlatabilecek durumda değilim.

Onu kapının üstüne yatırdık... Babamın bir zamanlar yattığı kapıya. Neden sonra tabutu getirdiler. Küçüktü, büyükçe bir oyuncak bebek kutusu kadar.
Tanıklık etmek istiyorum, kızım Çernobil nedeniyle öldü. Şimdi de bunu unutmamızı istiyorlar.

Nikolai Fomiç Kalugin, baba

Geri Dönenlerin Monologları

Narovlyansk bölgesindeki Bely Bereg köyü, Gomel Oblastı.
Konuşanlar: Anna Pavlovna Artyuşenko, Eva Adamovna Artyuşenko, Vasily Nikolayeviç Artyuşenko, Sofya Nikolayevna Moroz, Nadezhda Borisovna Nikolayenko, Aleksandr Feodoroviç Nikolayenko, Mikhail Martinoviç Lis.

"Her şeyi yaşadık, her şeyi gördük..."
"Hatırlamak bile istemiyorum. Çok korkunç. Bizi kovaladılar, askerler bizi kovaladılar. Büyük askeri araçlar geldi, şu arazi tipi olanlardan. Bir ihtiyar yere yuvarlanmıştı. Ölüyordu. Gidecek yeri var mıydı ki? 'Kalkıp mezarlığa gideceğim! Kendi kendime orada ölürüm' diye ağlıyordu. Evlerimiz için ne mi ödediler? Ne? Baksana burası ne kadar güzel! Bize bu güzellik için bir de para mı ödeyecekler? Adeta tatil yöresi burası!"

"Uçaklar, helikopterler, gürültü her yerdeydi. Kamyonlar. Askerler. Kendi kendime, 'Savaş başladı herhalde' dedim. Ya Çinlilerle ya da Amerikalılarla."

"Kocam kolhoz toplantısından geldi, 'Yarın tahliye edileceğiz' dedi. 'Patatesler ne olacak? Daha patatesleri toplamadık. Amma bahtsızız!' Komşumuz kapımızı çaldı, oturup bir şeyler içtik. İçkimizi içince kolhoz başkanına sövmeye başladılar: 'Hiçbir yere gitmiyoruz. Biz savaşı atlattık, başımıza radyasyon çıktı. Kendimizi gömmek zorunda kalsak bile gitmeyelim."

"İlkin hepimizin iki ya da üç ay içinde öleceğini sandım. Bize böyle demişlerdi. Bize propaganda yapmışlar, korkutmaya çalışmışlar. Tanrıya şükür hâlâ canlıyız."

"Tanrıya şükür! Tanrıya şükür!"

"Kimse öbür dünyada ne olacağını bilmez. Burası daha iyi. Dostlar arasındayız."

"Gidiyorduk. Annemin mezarından biraz toprak alıp, bir torbaya koydum. Diz çöküp, 'Seni terk ettiğimiz için bizi affet' dedim. Oraya gece gittim ama korkmadım. Herkes evlerine adlarını yazıyordu; hatta ağaçlara, çitlere, asfalta bile."

"Askerler köpekleri vurdular. Onları öldürdüler. Ban! Ban! Artık canlı ve çığlık atan bir şey görmeye yüreğim dayanmıyor. "

"Kolhozda birlik başıydım. Kırk beş yaşındayım. İnsanlar için çok üzüldüm. Moskova'ya bir sergi için geyiklerimizi götürmüştük, bizi kolhoz göndermişti. Bir broş ve kırmızı sertifikayla geri döndük. Herkes benden saygıyla bahsetti. 'Vasily Nikolayeviç. Nikolayeviç.' Burada neyim ki? Küçük bir evin içindeki ihtiyar. Burada öleceğim; kadınlar bana su getirir, evimi ısıtır. İnsanlar için üzülüyorum. Geceleri şarkı söyleyerek tarlaya giden kadınlar gördüm, ama bir şey kazanamayacaklarını biliyordum. Maaş günü bir iki kuruş alacaklar. Yine de şarkı söylüyorlardı..."

"Radyasyonla zehirlense de, burası benim evim. Hiçbir yerde bize ihtiyaçları yok. Kuş bile yuvasını özler..."

"Ben anlatayım, oğlumun yedinci kattaki apartman dairesinde yaşadım. Pencerenin yanına gelir, aşağı bakar ve hüzünlenirdim. At sesi duyduğumu sanırdım veya horoz. Kendimi korkunç hissederdim. Bazen bahçemi hayal ederdim; ineği bağlar, sağar da sağardım. Uyandığımda ayağa kalkmak bile istemezdim. Hâlâ onun evine gidiyorum. Bazen oradayım, bazen de burada."

"Rüyalarımızda, gün boyu başka bir yerde yaşıyor, gece olunca evlerimize dönüyorduk."

"Burada kışın geceler çok uzundur. Bazen oturup sayarız; kimler ölmüş?"

"Kocam iki aydır yatalaktı. Hiç konuşmadı, bana yanıt vermedi. Deliydi. Bahçede dolaşır, eve gelip 'İhtiyar, nasılsın?' diye sorardım. Sesime dönüp bakması bile iyiydi. Evde varlığı olsun da. Birisi ölürken ağlayamıyorsun. Yoksa ölmesini sekteye uğratırsın, mücadele etmeye çalışır. Dolaptan bir mum alıp eline tutuşturdum, mumu tuttuğunda hâlâ nefes alıyordu. Gözlerinin donuklaştığını görüyordum. Ağlamadım. Sadece bir şey istedim ondan: "Anneciğime ve kızımıza selam söyle." Birlikte gitmemiz için dua ettim. Bazı tanrılar bunu yapardı; ama O ölmeme izin vermedi. Canlıyım..."

"Kızlar! Ağlamayın. Biz hep cephedeydik. Biz Stakhanovistiz. Stalin'i atlattık, savaşı atlattık! Arada gülüp avunmasam çoktan kendimi asmıştım."

"Annem bana bir zamanlar "Bir ikona alıp baş aşağı as, öylece üç gün dursun. Nerede olursan ol, sonunda evine dönersin" demişti. İki ineğim, iki de danam

vardı; beş domuz, kazlar, tavuklar, bir köpek. Başımı ellerimin arasına alıp bahçede yürüyorum. Ya elmalar, ne çok elmam vardı! Şimdi her şey toz olup gitmiş... gitmiş!"

"Evi yıkadım, sobayı ağarttım. Masada biraz ekmek, biraz da tuz bırakman gerekir. Bir tabakla üç de kaşık. Evde kaç ruh varsa o kadar kaşık olmalı ki eve geri dönebilelim."

"Tavukların ibikleri siyahtı, kırmızı değil, hep bu radyasyondan. Peynir yapmak da mümkün değildi. Bir ay peynirsiz, kaşarsız yaşadık. Süt ekşimiyor, kuruyup beyaz bir pudraya dönüyordu radyasyon yüzünden."

"Bahçemde radyasyon vardı. Bütün bahçe, bir şeylerle kaplanmışçasına beyazdı. Bir şeylerin parçalarıyla... Onları birisi ormandan getirdi sandım."

"Gitmek istemedik. Bütün erkekler sarhoştu, kendilerini arabaların altına atıyorlardı. Parti'nin kodamanları evden eve geziyor, insanlardan gitmelerini istiyorlardı. Hiçbir eşyamızı almamamızı emrettiler."

"İnekler üç gün yemsiz, susuz kalmıştı. Gazeteden bir muhabir geldi. Sarhoş sütçüler onu az daha öldürüyorlardı."

"Şef evin çevresinde askerlerle beraber yürüyor, beni korkutmaya çalışıyordu: 'Dışarı çık, yoksa evi yakacağız! Çocuklar! Bana gaz tenekesini verin.' Evin içinde elimde battaniye, yastık koşuyordum."

"Savaş sırasında silahlar bütün gece patlar, takırdardı. O zamanlar ormanda bir çukur kazmıştık. Durmadan bomba atıyorlardı. Her şeyi yaktılar, sadece evleri

değil; bahçeleri, kiraz ağaçlarını, her şeyi. Savaş olmasın da. Ben asıl ondan korkuyorum."

"Ermeni muhabire sordular: Hâlâ Çernobil elması var mı? Tabii, yedikten sonra koçanını çok derine gömmeniz gerekir."

"Bize yeni bir ev verdiler. Taştan yapılmış. Ama biliyor musunuz, yedi yıl boyunca eve bir çivi dahi çakmadım. O bizim evimiz değildi. Yabancıydı. Kocam ağlayıp durdu. Hafta boyu kolhozda traktör sürüyor, pazar gününü bekliyor, pazar olunca da bir kenarda kıvrılıp sızlanıyordu."

"Artık hiç kimse bizi aldatamaz, artık buradan bir yere gitmeyiz. Bakkal yok, hastane yok. Elektrik yok. Ay ışığı altında gaz lambasıyla oturuyoruz. Ve bundan hoşlanıyoruz; çünkü evimizdeyiz."

"Şehirde gelinim beni her yerde izliyor; elinde bez, kapı kollarını, sandalyeleri siliyordu. Üstelik her şey benim paramla alınmıştı. Mobilyalar ve ciguli* bile devletin bana evim ve ineğim karşılığında verdiği parayla alınmıştı. Para bitince anneye ihtiyaçları da kalmadı."

"Çocuklarımız paramızı aldı. Gerisini de enflasyon götürdü. Bize evimiz için verdikleri parayla şimdi bir torba şeker alınıyor, belki artık ona bile yetmiyordur."

"İki hafta boyunca avare dolaştım. İneğim de yanımdaydı. Beni evime sokmadılar. Ormanda uyudum."

** Lada arabalara Rusya'da verilen ad (ç.n.)*

"Bizden korkuyorlar. Zehirli olduğumuzu söylüyorlar. Tanrı bizi neden cezalandırdı? Delirdi mi? İnsan gibi yaşamıyoruz artık, O'nun kanunlarına göre yaşamıyoruz. İşte bu yüzden insanlar birbirlerini öldürüyor."

"Her hayvan insandan korkar. Eğer ona dokunmazsan çevrenden dolaşır gider. Eğer alışıksan, ormanda insan sesleri duyduğunda onlara doğru koşarsın. Şimdi insanlar birbirlerinden saklaniyor. Tanrı beni ormanda bir insanla karşılaşmaktan korusun!"

"İncil'de yazılı her şey gerçek oluyor. Kolhozumuz da orada yazılı, Gorbaçov da: Doğum lekeli büyük bir efendi gelecek ve büyük bir imparatorluk çökecek. Sonra Kıyamet Günü gelecek. Şehirlerde yaşayan herkes ölecek, köylerde sadece bir kişi canlı kalacak. O kişi, insan ayak izi gördüğünde bile mutlu olacak. Başkasının değil, sadece kendi ayaklarının izini..."

"Işık için lambamız var. Gaz lambası. Aha! Kadınlar daha önce de bahsetmişti. Eğer bir yaban domuzu öldürürsek onu bodruma taşıyıp kendimiz gömüyoruz. Et üç gün yer altında kalabiliyor. Votkayı da kendimiz yapıyoruz."

"İki torba tuzum var. Devlet olmasa da durumumuz iyi. Bir sürü ağaç, bütün çevremiz orman. Ev sıcak. Lamba yanıyor. Her şey güzel. Bir keçim, bir oğlağım, üç domuzum, on dört tavuğum var. Toprak... ne kadar istersem. Otlak... ne kadar istersem. Ve özgürlük! Mutluyuz. Burası artık bir kolhoz değil, adeta bir komün. Bir at daha alırsak kimseye ihtiyacımız kalmayacak. Sadece bir at daha."

"O muhabirin söylediğine göre, sadece evlerimize dönmemişiz, yüz yıl geriye gitmişiz. Ekini dövmek için tokmak kullanıyoruz, biçmek için de orak. Ekini asfaltın üstünde dövüyoruz."

"Savaş sırasında bizi yaktılar, biz de yer altında yaşadık. Koruganlar içinde. Erkek kardeşimle iki yeğenimi öldürdüler, benim ailem on yedi üyesini kaybetti. Annem hep ağlıyordu. Köyleri dolaşıp dilenen yaşlı bir kadın vardı. 'Yas mı tutuyorsun?' diye anneme sordu. 'Yas tutma. Başkaları için can veren kişi kutsaldır.' Anavatanım için her şeyi yaparım. Sadece öldüremem. Ben bir öğretmenim, çocuklara başkalarını sevmeyi öğrettim. Onlara şöyle söyledim: 'Tanrı her zaman muzafferdir.' Çocuklar küçüktür, ruhları saftır."

"Çernobil, bütün savaşlardan beter bir savaş. Saklanacak yerin yok. Ne yer, ne gök, ne de suyun altı..."

"Radyoyu hemen kapattık. Haber almıyoruz; ama burada yaşam huzurlu. Üzülmüyoruz. Bize gelenler anlatıyor, her yerde savaş varmış; sosyalizm bitmiş, artık kapitalizmde yaşıyormuşuz; sonra, Çar geri dönecekmiş. Bu doğru mu?"

"Bazen bahçeye yaban domuzu geliyor, bazen de bir tilki; ama pek az insan gelir. Onlar da polis."

"Gelin, benim evimi de görün."

"Benimkini de. Nicedir bana misafir gelmiyor."

"Haç çıkarıp dua ediyorum: Sevgili Tanrı! İki kere polis gelip sobamı kırdı. Beni bir traktöre bindirip götürdüler. Ama yine de geri geldim. İnsanların geri dönmesine izin vermeliler -herkes yalvarıyor. Acımızı bütün dünyaya yaydılar. Artık yalnızca ölüler geri geliyor. Ölülerin geri gelmesi serbest; ama canlılar sadece geceleyin, ormandan gelebilir."

"Herkes hasat zamanı geri dönebilmek için can atıyor. Herkes kendine ait olanı geri istiyor. Poliste, geri gelmelerine izin verilecek kişilerin listesi var; ama on sekiz yaşından küçük çocuklara izin yok. İnsanlar dönecek ve evlerinin yanında durmaktan mutluluk duyacaklar. Bahçelerinde, elma ağacının yanında. Önce mezarlığa gidip ağlayacaklar, sonra bahçelerini ziyaret edecekler. Orada da ağlayıp dua edecekler. Mumlar bırakacaklar. Onları çitlere asarlar, mezarlığın yanındaki küçük çitlerdeki gibi. Bazı evlere çelenkler bile koyacaklar. Yaşlı kadın dualar okuyacak: Kardeşlerim, sabırlı olun..."
"Millet yumurtalarını, ekmeklerini falan alıp mezarlığa gider. Herkes ailelerinin yanına oturur. Onlara seslenirler: 'Ablacığım, seni görmeye geldik. Gel bizimle bir yemek ye' ya da 'Anne, sevgili annem. Baba, sevgili babam.' Ruhları cennetten çağırırlar. O yıl öleni olan ağlar, olmayan susar. Konuşur, hatırlarlar. Herkes dua eder. Dua etmeyi bilmeyenler bile dua eder."

"Ağlamadığım tek zaman geceleri. Geceleri, ölenlere ağlayamazsın. Güneş batınca ağlamayı bırakıyorum. Onların ruhlarını da hatırla Tanrım. Huzur içinde yatsınlar."

"Oynamazsan kaybedersin. Pazarda Ukraynalı kadının biri büyük kırmızı elmalar satıyordu. 'Elmalara gelin! Çernobil elmaları!' Birileri ona, elmalarının reklamını böyle yaparsa kimsenin almayacağını söyledi. 'Hiç endişelenme,' dedi kadın 'yine de alırlar. Kimi kaynanasına alır, kimi patronuna."

"Afla hapisten çıkmış bir adam vardı, komşu köyde yaşıyordu. Annesi ölmüştü, evini de gömmüşler. Bize geldi. 'Bayan, bana biraz ekmekle pastırma verin, size odun kırayım' dedi. Hâlâ da bu şekilde hayatını devam ettiriyor."

"Ülke çorbaya döndü, herkes buraya geri geliyor. Diğerlerinden kaçıyorlar, ka-

nundan da. Ve yalnız yaşıyorlar. Yabancılar bile. Sert insanlar. Gözlerinde cana yakınlık yok. Sarhoş olurlarsa yangın bile çıkarırlar. Geceleri yatağımızın altında baltalar, yabalarla uyuyoruz. Mutfakta kapının yanında bir tane çekiç var."

"İlkbaharda buralarda kuduz bir tilki vardı -bunlar kuduz oldu mu çok uysallaşırlar, çok. Ama suya bakamazlar. Bahçenize bir kova su koydunuz mu, rahat edersiniz. Hayvan kaçar."

"Televizyon yok. Sinema yok. Yapacak bir tek şey var, o da pencereden dışarıyı seyretmek. Bir de dua etmek. Eskiden Tanrı'nın yerinde komünizm vardı, şimdi bir tek Tanrı kaldı. Ona dua ediyoruz."

"Bizler devrimizi doldurduk. Ben partizanım. Bir yılımı partizanlarla yan yana geçirdim. Almanları yendiğimizde cephedeydim. Reichstag'a adımı yazdım: Artyuşenko. Komünizmi kurmak için kolları sıvadım ben. Şimdi o komünizm nerede?"

"Komünizm burada, kardeşçe yaşıyoruz..."

"Savaşın başladığı yıl, ormanda ne meyve ne de mantar kalmıştı. İnanır mısınız? Toprak bile felaketi hissetti. Yıl 1941. Her anını hatırlıyorum! Savaşı hiç unutamadım. Bütün savaş esirlerini getireceklerine dair söylenti çıktı, seninkini tanırsan alabileçektin. Bütün kadınlar koştu. Geceleyin erkeklerini eve geri getirdiler, bazıları da eve başka erkekler getirdi. Ama aşağılık bir hain vardı. Herkes gibi yaşıyordu, evliydi, iki de çocuğu vardı. Alman komutana gidip Ukraynalıları, Vasko'yu, Saşko'yu aldığımızı söylemiş. Ertesi gün Almanlar motosikletleriyle kapımızda bitti. Diz çöküp yalvardık; ama onlar Ukraynalıları alıp ormanda makineli tüfeklerle öldürdüler. Dokuz adamı. Ne kadar genç, ne kadar iyiydiler! Vasko, Saşko..."

"İdareciler geldi, bağırıp çağırdılar; ama biz sağır, dilsiz kesilmiştik. Her şeyden kurtulduk, her şeye dayandık..."

"Fakat ben başka bir şeyden bahsediyorum, bunu sık sık düşünüyorum. Mezarlıkta. Bazıları yüksek sesle dua ediyor, bazıları ise sessizce. Kimi insanlar şöyle diyor: 'Açıl, sarı kum. Açıl, karanlık gece.' Orman bunu yapabilir; ama kum asla yapmayacaktır. Ben sadece nazikçe soruyorum. 'Ivan, Ivan nasıl yaşayacağım?' ama bana hiç cevap vermiyor, her ne şekilde olursa olsun."

"Benim ağlayacak kimsem yok, ben de herkese ağlıyorum. Yabancılara da. Mezarlıklara gidip onlarla konuşuyorum."

"Kimseden korkmuyorum. Ne ölülerden, ne hayvanlardan... kimseden. Oğlum şehirden geldiğinde bana kızıyor. 'Neden burada oturuyorsun? Ya yağmacının biri seni öldürmeye kalkışırsa?' Yağmacı beni ne yapsın? Evde minderlerim var. Basit bir evde, minderler evin mobilyasıdır. Eğer bir hırsız girmeye kalkışırsa, kafasını içeri soktuğu vakit baltamla onu keserim. Burada böyle yaparız. Belki Tanrı yoktur, belki bir başkası vardır. Ama yukarıda birileri var ve ben hâlâ canlıyım."

"Çernobil neden bozuldu? Bazıları bunun bilim adamlarının hatası olduğunu söylüyor. Tanrı'yı sakalından tutmaya çalıştılar, o da şimdi bizimle eğleniyor işte; cezasını biz çekiyoruz."

"Biz hiç iyi yaşamadık. Huzur yüzü görmedik. Hep korkuyorduk. Savaştan önce dolaşıp insan toplarlardı. Siyah arabalarla gelip, tarlada çalışan üç erkeği aldılar. Hâlâ geri dönen olmadı, hâlâ korkuyoruz."

"Sahip olduğum tek şey bir inek. Başka savaş olmasın da, ineğimden bile vazgeçerim. Savaştan nefret ediyorum!"

"Burada savaşların en büyüğü var: Çernobil."

"Guguk kuşu ötüyor, saksağanlar lakırdı ediyor, geyikler koşuyor. Üreyecekler mi? Kim bilir? Bir sabah pencereden baktığımda, yaban domuzları bahçeyi kazıyordu. Vahşiydiler. İnsanları tahliye edebilirsiniz ama elkleri ve yaban domuzlarını edemezsiniz. Su da sınır tanımaz, toprağın her yerine ulaşır."

"İçim acıyor kızlar! İçim acıyor. Sessiz olalım. Tabutlarınızı sessizce getiriyorlar. Dikkatli olun! Kapıya veya yatağa çarpmayın sakın, hiçbir şeye dokunup da devireyim demeyin. Yoksa ruhunuzu ölüm meleğine teslim edebilmek için bir sonraki ölen insanı beklemek zorunda kalırsınız. Diğer ölülerin ruhlarını da hatırla, ey Tanrım! Huzur içinde yatsınlar. Gömüldükleri yerde duaları bol olsun. Burada her şeyimiz var-mezarlar da. Her yer mezar. Çöp kamyonları çalışıyor, buldozerler de. Evler yıkılıyor. Mezar kazıcılar ortalığı eşeliyorlar; okulu, idare binasını, hamamı gömdüler. Dünya aynı dünya; ama insanlar farklı. Bilemediğim şey şu: İnsanların ruhu var mı? Ne tür bir ruh? Bir de hepsi birden öbür dünyaya nasıl sığıyorlar? Büyükbabamın ölmesi iki gün aldı. Bütün gün sobanın arkasına saklanır beklerdim, ruhu vücudundan nasıl uçacak? İneği sağmaya gittim, geri dönüp ona seslendiğimde, gözleri açık yatıyordu. Ruhu çoktan uçmuştu. Yoksa hiçbir şey olmadı mı? O zaman nasıl bir daha buluşacağız?"

"Yaşlı bir kadın, ölümsüz olduğumuza dair yeminler ediyor. Dua ediyoruz. Tanrım, yaşamlarımızın yorgunluğuna dayanmamız için bize güç ver."

İlk korkum, sabah kalkıp bahçelerde boğulmuş köstebekler bulmaya başladığımızda oluştu. Onları kim boğmuştu? Genellikle yer altından çıkmazlardı. Onları bir şey kovalamıştı, Kutsal Haç adına yemin ederim!

Oğlum Gomel'den telefon ediyor: "Mayıs böcekleri çıktı mı?"

"Hayır, bırak böceği, kurt bile yok. Hepsi saklanıyor."

"Ya solucanlar?"

"Yağmur altında tek bir solucan bulsam tavuğum sevinecek. Ama solucan bile yok."

"Bu ilk işaret. Eğer mayıs böceği ve solucan yoksa, bu yüksek radyasyon belirtisidir."

"Radyasyon da ne?"

"Anne, bu bir nevi ölüm. Büyükanneme orayı terk etmeniz gerektiğini söyle. Bizimle kalırsınız."

"Ama daha bahçeyi bile ekmedik."

Herkes akıllı olsa budala kim olacaktı? Yangın çıkmıştı, ama yangın geçicidir, kimse o zaman bundan korkmamıştı. Atom ne bilmiyorlardı. Kutsal Haç üzerine yemin ederim! Üstelik nükleer santralin yanı başında yaşıyorduk. Kuş uçuşu otuz, karayolundan kırk kilometre ötemizdeydi. Memnunduk. Bir bilet alıp oraya gidebiliyorduk -her şeyleri vardı. Moskova'daki gibi. Dükkanlarda her zaman ne istersen bulunur, ucuz salam, et... Onlar iyi zamanlardı!

Bazen radyoyu açıyorum. Bizi radyasyonla korkutuyorlar. Ama radyasyon geldiğinden beri yaşamlarımız daha iyi oldu, yemin ederim! Çevreye bir bakın, portakal getirmişler, yanında üç çeşit salam, ne istersen var. Üstelik de köye! Torunlarım dünyanın her yerini dolaşmış. En küçüğü Fransa'dan geldi, Napolyon bir zamanlar oradan saldırmıştı. "Büyükanne, ananas gördüm!" Yeğenimle kardeşi onu Berlin'e doktora götürdüler. Orası da Hitler'in tanklarla yola çıktığı yer

olacak. Dünya değişti. Her şey farklı. Bu radyasyon yüzünden midir nedir?

Radyasyon neye benzer? Belki filmlerde gösterirler. Hiç gördünüz mü? Beyaz mı? Ne renk? Bazıları ne kokusu, ne de rengi olduğunu söylüyor; başkaları ise siyah olduğunu. Toprak gibi. Ama eğer renksizse o zaman Tanrı gibi bir şeydir. Tanrı her yerdedir ama O'nu göremezsiniz. Bizi korkuttular! Bahçede elmalar ağaçtan sarkıyor, ağaçlar yapraklı, patatesler tarlada. Ben Çernobil diye bir şeye inanmıyorum, uydurdular. İnsanları kandırdılar. Kız kardeşim kocasıyla beraber kaçtı buradan uzağa değil, yirmi kilometre öteye. Orada iki ay kadar yaşadılar, sonra bir gün komşuları koşarak geldi: "Sizin ineğiniz benimkine radyasyon bulaştırıyor! İneğim bayıldı!"

"Nasıl göndermiş radyasyonu?"

"Havadan, öyle oluyormuş, toz gibi. Uçuyormuş!"

Masal bunlar! Hikayeler ve hikayeler...

Ama şöyle bir şey oldu. Büyükbabamın beş kovan arısı vardı. İki gün boyunca dışarı çıkmadılar, yuvalarında kaldılar. Bekliyorlardı. Büyükbabam patlama falan bilmezdi, bahçede "Bu da ne?" diyerek dört dönüyordu. "Neler oluyor?" Doğaya bir şeyler olmuştu. Ayrıca hayvanların bünyesi -komşumuz söyledi, öğretmen de, bizden daha iyi biliyor- bizimkinden daha iyiymiş, çünkü radyasyonu hemen hissediyorlarmış. Radyo bir şey söylemiyordu, gazeteler de, ama arılar nasıl yaptılarsa duymuşlardı. Burada eşekarıları vardı, saçakların üstüne yuva yapmışlardı, kimse onlara dokunmazdı. O sabah birdenbire yok oldular. Ne sağı, ne ölüsü kalmıştı! Tam altı yıl sonra geldiler. Radyasyon hem insanları hem de hayvanları korkutuyor. Kuşları da. Ağaçlar da ondan korkuyorlar; ama sesleri çıkmıyor. Hiçbir şey söyleyemiyorlar. Bu herkes için büyük bir felaket oldu; ama patates bitleri hep ortada, durmadan patatesleri yiyorlar, yaprak bırakmadılar. Onlar da bizim gibi zehre alıştı.

Düşünüyorum da, her evden birileri öldü. Bu sokakta, nehrin diğer yakasında, bütün kadınlar erkeksiz kaldı, hiç erkek yok, hepsi öldü. Benim sokakta büyükbabam hâlâ yaşıyor, bir erkek daha var. Tanrı erkekleri daha erken alıyor. Neden? Kimse bilmez. Ama düşünüyorum da, dünyada sadece erkekler kalsa, daha iyi olmazdı. Durmadan içiyorlar, içiyorlar. Üzüntüden. Bütün kadınlar da boş. Dediklerine göre her üç kadından birinin kadınlık organları marazlanmış. Hem gençlerin, hem de yaşlıların. Hiçbiri zamanında doğum yapmayı beceremedi. O güne dek olmayan şeyler oldu.
Başka ne diyeyim; yaşamak zorundayız, hepsi bu.

Bir de şu var, eskiden tereyağımızı, kremamızı, kaşarımızı kendimiz yapardık. Sütlü ekmekler pişirirdik. Şehirde de öyle ekmek yiyor musunuz? Hamurun içine su koyup karıştırırsın, sonra ekmek parçalarını alıp kaynar suya atarsın. Kaynayınca da üstüne süt dökersin. Annem bu yemeği bana ilk öğrettiğinde "Ben annemden öğrenmiştim, siz benden öğreniyorsunuz" demişti. Akça ağaç ve huş ağacı özü içerdik. Sobada fasulye pişirirdik. Kızılcık şerbeti yapardık. Savaş sırasında hindiba ve ısırgan otu toplardık. Açlıktan karnımız şişerdi; ama ölmedik. Ormanda meyveler, mantarlar vardı. Şimdi hepsi bitti. Tenceremde pişenin hiç değişmeyeceğini sanırdım; ama öyle değilmiş. Artık meyve ve mantar toplamamıza izin vermiyorlar. Süt ve fasulye de yasak. Eti üç saat boyunca suda bekletmemizi söylüyorlar. Patatesleri haşlarken iki defa suyunu atıyoruz. Tanrı'yla güreşilmez. Yaşamak zorundayız. Suyumuzu bile içemiyoruz. Susuz nasıl yaşanır? Herkesin içinde su vardır. Taşların bile. Belki su ebedidir? Bütün yaşam sudan geliyor. Kimse bilmez nedendir. Tanrı'ya dua ediyoruz, ama hiç sormuyoruz. Sadece yaşamak zorundayız.

Anna Petrovna Badayeva,
yerleşimci

Sözleri Olmayan Bir Şarkı Üzerine Monolog

Size yalvarıyorum, lütfen Anna Suşko'yu bulun. Bizim köyde yaşardı. Kozuşki'de. Adı Anna Suşko. Size nasıl göründüğünü söyleyeyim, siz de yazın. Kamburu var, ayrıca doğuştan sağır-dilsizdir. Kendi başına yaşıyordu. Altmış yaşındaydı. Tahliye sırasında onu bir ambulansa koyup götürdüler. Okumayı hiç öğrenemedi, o yüzden ondan mektup da alamadık. Kimsesiz ve hasta olanları özel yerlere koydukları söyleniyor. Onları saklamışlar. Ama kimse nerede sakladıklarını bilmiyor. Bunu da yazın...

Bütün köy onun için çok üzüldü. Anna Suşko'ya küçük bir çocuk gibi bakardık. Biri onun için odun keserdi, diğeri süt getirirdi. Bir başkası onunla akşam evde beraber oturur, sobasını yakardı. İki yıl boyunca ayrı yerlerde yaşadık, sonra evlerimize geri döndük. Ona, evinin hâlâ burada olduğunu söyleyin. Çatısı, pencereleri hâlâ sağlam. Kırılan veya çalınan ne varsa onarırız. Onun adresini, şimdi nerede yaşayıp acı çektiğini bize söylerseniz gidip onu alırız. Üzüntüden ölmesin. Size yalvarıyorum. Masum bir ruh yabancıların arasında acı çekiyor...

Unutuyordum, onunla ilgili bir şey daha var. Üzüldüğü zaman şarkı söyler. Şarkının sözü yok, sadece sesle söyler. Konuşamaz. Üzüldüğünde, a-a-a diye şarkı söyler. İnsanın içi acır.

Mariya Volçok, komşu

Bir Memleket Hakkında Üç Monolog

Konuşanlar: K. ailesi, anne ve kızı; bir de hiç konuşmayan bir adam (kızın kocası).

Kız:

Önceleri gece gündüz ağladım. Ağlamak ve konuşmak istedim. Biz Tacikistan'dan, Duşanbe'den geldik. Orada savaş var. Şimdi bundan söz etmemeliyim. Hamileyim; yine de size anlatacağım. Günün birinde pasaportlarımıza bakmak için otobüse geldiler. Alelade insanlardı; ama makineli tüfekleri vardı. Belgelerimize baktılar ve erkekleri otobüsten indirdiler. Sonra, dışarıda, onları götürmeye gerek bile görmeden, hemen kapının dibinde vurup öldürdüler. Görmesem inanmazdım, ama gördüm. İki adamı nasıl dışarı çıkardıklarını gördüm, biri çok genç ve yakışıklıydı, onlara bir şeyler anlatmaya çalışıyordu. Tacikçe, Rusça. Karısının yeni doğum yaptığını, evde üç çocuğunun onu beklediğini haykırıyordu; ama diğerleri sadece güldüler. Onlar da gençti, çok genç. Alelade insanlar, sadece makineli tüfekleri vardı. Adam yere yıkıldı, ayakkabılarını öptü. Herkes susuyordu, bütün otobüs. Sonra uzaklaşırken makineli tüfeğin sesini duyduk. Geri dönüp bakmaya korktuk. (Ağlamaya başlıyor.)

Bunlardan bahsetmemem gerekir. Bebek bekliyorum; ama size anlatacağım. Sadece bir şey isterim, soyadımı yazmayın. Adım Svetlana. Hâlâ orada akrabalarımız var. Onları öldürecekler. Böylesine büyük bir ülkede artık hiç savaş yaşamayacağımızı sandım. Sevgili ülkem, diye düşündüm, dünyanın en büyük ülkesi. Sovyetler, zamanında büyük bir savaş olduğu ve insanlar çok sefalet çektiği için fakirleştiğimizi; fakat artık güçlü ordumuz sayesinde kimsenin bize dokunmayacağını söylerlerdi. Kimse bizi yenemezdi! Ama sonra birbirimize ateş etmeye başladık. Eskisi gibi, büyükbabamın hatırladığı gibi bir savaş değildi bu. O Almanya'dan buraya yaya gelmişti. Şimdi komşular komşuları öldürüyor, ay-

nı okula giden çocuklar birbirini vuruyor, zamanında okulda yan yana oturdukları kızlara tecavüz ediyorlar. Herkes çıldırmış gibi.

Kocalarımız sessiz. Erkekler hep sessiz. Size hiçbir şey söylemeyecekler. Onlara bölgeyi terk ederken, kadınlar gibi kaçtıklarını söylediler. Korkak olduklarını, anavatanlarına ihanet ettiklerini. Bu kötü bir şey mi? Ateş edememek kötü bir şey mi? Kocam Tacik, onun da gidip adam öldürmesi gerekiyordu; ama o: "Buradan gidelim. Savaşa katılmak istemiyorum, makineli tüfek istemiyorum" dedi. Orası onun ülkesiydi; ama terk etti, bir başka Tacik'i, kendi gibi bir insanı öldürmek istemediği için. Şimdi burada yalnız kaldı, kardeşleri hâlâ orada, savaşıyorlar. Bir tanesi çoktan öldürüldü. Annesi ve kız kardeşleri de orada yaşamaya devam ediyorlar. Duşanbe trenine bindiğimizde, pencereler kırıktı. İçerisi çok soğuktu. Kimse ateş etmedi; ama pencerelere taş atıp camları kırdılar. "Ruslar! Defolun! İşgalciler! Bizi soyduğunuz yeter!" O da Tacik'ti ve söylenenleri dinlemek zorunda kaldı. Kızım birinci sınıfta Tacik bir oğlana aşıktı. Bir gün okuldan eve geldi: "Anne ben Rus muyum, Tacik mi?" Nasıl açıklayabilirsiniz?

Bunlar hakkında konuşmamam gerekir; ama size anlatacağım. Pamir Tacikleri, Kulyab Tacikleriyle savaşıyordu. Hepsi Tacik, Kuranları, inançları aynı ama Kulyablar Pamirleri, Pamirler Kulyabları öldürüyor. Önce şehir meydanına doluştular, bağırıyor, dua ediyorlardı. Neler olduğunu anlamak istedim ve ben de gittim. Yaşlı adamlardan birine sordum: "Neyi protesto ediyorsunuz?" "Parlamentoyu. Dediklerine göre çok kötü bir adammış bu Parlamento." Sonra hızla meydan boşaldı ve ateş etmeye başladılar. Birdenbire farklı bir ülke haline geldi, tanımak imkansızdı. Doğu! Bundan önce kendi ülkemizde, Sovyet yasalarıyla yaşadığımızı düşünüyorduk. Orada bir sürü Rus'un mezarı var ama onlara ağlayacak kimse kalmadı. Rus mezarlıklarında hayvan otlatıyorlar. Yaşlı Ruslar çöp kutularını karıştırıyor.

Doğumhanede hemşireydim. Gece vardiyasında çalışıyordum. Bir kadın doğum yapıyordu, zor bir doğumdu ve kadın çığlık çığlığa bağırıyordu. Aniden içeri bir hizmetli daldı, ne eldivenleri ne de ameliyat elbisesi vardı. Neler oluyordu? Neden doğum odasına böyle girmişti? "Kızlar, adamlar geldi! Maskeler takmışlar ve silahları var." Sonra birdenbire içeri girdiler: "İlaçları bize verin! Alkolü de!" "Bizde ne ilaç ne de alkol var." Doktoru silahlarıyla tehdit ettiler. Sonra doğum yapan kadın bir rahatlama çığlığı koyverdi, bebek ağlamaya başladı, doğmuştu. Ona bakmak için eğildim, kız mı erkek mi olduğunu hatırlamıyorum. Soyguncular sordu: "Bu ne? Kulyab mı, Pamir mi?" Kız ya da erkek mi değil, Kulyab mı Pamir mi? Hiçbir şey söylemedik. Bağırmaya başladılar: "Bu ne?" Sustuk. Küçük bebeği yakaladılar -dünyaya geleli sadece beş, on dakika olmuştu- ve pencereden aşağı attılar. Ben hemşireyim; ama daha önce bir bebeğin ölümünü görmemiştim. Ve orada... Bunu hatırlamamam gerekiyor. (Ağlamaya başlıyor.) Bundan sonra nasıl yaşanır? Nasıl çocuk doğurulur? (Ağlıyor.)

Bu olaydan sonra, doğumhanede elimin derileri soyulmaya başladı. Damarlarım şişti. Hiçbir şeyi umursamıyordum. Yataktan çıkmak istemiyordum. (Ağlıyor.) Hastaneye gidiyor, sonra geri geliyordum. O zaman ben de hamileydim. Orada doğum yapamadım. Biz de buraya geldik. Belarus'a, Narovlya'ya. Küçük, sessiz bir kent. Bana başka bir şey sormayın. Size her şeyi anlattım. (Ağlıyor.) Bekleyin... bilmenizi istiyorum, Tanrı'dan korkmuyorum. İnsanlardan korkuyorum. Önceleri insanlara soruyorduk: "Radyasyon nerede?"
"Durduğunuz yeri görüyor musunuz? İşte orada."
Yani her yerde mi? (Ağlıyor.) Birçok boş ev var. Herkes gitmiş. Korkmuşlar; ama ben burada, orada olduğu kadar korkmuyorum. Memleketsiz kaldık, artık hiç kimseydik. Almanların hepsi Almanya'ya geri döndü; Tatarlar izin verildiği zaman Kırım'a gittiler. Ama kimse Rusları istemiyor. Neyi umalım? Neyi bekleyelim? Rusya kendi insanını hiç korumadı; çünkü çok büyük, sınırsız bir ülke. Ayrı-

ca Rusya'yı anavatanım olarak görmüyorum. Biz farklı yetiştirilmiştik, anavatanımız Sovyetler'di. Şimdi kendimizi nasıl kurtaracağımızı bilmek imkansız.

En azından burada kimse silahlarla oynamıyor, bu iyi bir şey. Bize bir ev verdiler, kocama da bir iş. Oradaki arkadaşlarımıza mektup yazdık, dün onlar da geldiler. Geceleyin burada olmuşlar ama gar binasından dışarı çıkmaya korkmuşlar. Geceyi bavullarının üzerinde geçirmiş, çocuklarının binanın dışına çıkmalarına izin vermemişler. Sonra herkesin gülerek, sigara tüttürerek sokaklarda dolaştığını fark etmişler. Adresimizi sordukları insanlar onlara sokağı göstermiş, bizim eve kadar getirmişler. Buna inanamamışlar; çünkü orada insanlar normal bir yaşam sürdürmeyeli çok oluyor. Burada sabah kalkınca çarşıya çıkmışlar ve dükkanlarda tereyağı, krema görmüşler. Bunu bize kendileri söylediler, hemen oracıkta beş şişe krema alıp hepsini içmişler. İnsanlar onlara garip garip bakıyormuş. İki yıldır ne tereyağı ne de krema yüzü görmüşler. Tacikistan'da ekmek satın alamazsınız. Orada savaş var. Bunun nasıl bir şey olduğunu görmeyen birine anlatmak çok zor.

Ruhum orada öldü. Orada doğum yapsaydım ruhsuz bir şey doğuracaktım. Burada çok insan yok, evler de boş. Ormanın kenarında yaşıyoruz. Ortalıkta çok insan olmasından hoşlanmıyorum. Tren garındaki ya da savaştaki gibi. (Gözyaşlarına boğuluyor ve konuşmayı kesiyor.)

Anne:
Savaş... hakkında konuşabileceğim tek şey bu. Çernobil'e neden mi geldik? Çünkü bizi buradan kimse kovmaz. Burası artık kimsenin toprağı değil. Tanrı burayı geri almış. İnsanlar gitmişler. Duşanbe'de tren garında şef yardımcısıydım. Bir başka şef yardımcısı daha vardı, bir Tacik. Çocuklarımız birlikte büyüdü, birlikte okula gitti, tatillere bile birlikte çıkardık. Yeni yıl, bir Mayıs... Birlikte bira

içer, plof yerdik. Bana "Abla, Rus ablam" diye hitap ederdi. Sonra bir gün geldi çattı, ofiste oturuyorduk. Masamın önünde durdu ve bağırdı:

"Rusya'ya ne zaman geri dönüyorsunuz, ha? Burası bizim ülkemiz!"

Çıldıracağımı sandım. Ona doğru atıldım.

"Elbisen nereden?"

"Leningrad" dedi. Şaşırmıştı.

"O zaman Rus elbiseni de çıkar, seni o.. çocuğu!" Elbisesini üzerinden yırttım. "Şapkan nereden? Sibirya'dan yolladıklarını söylüyordun! Onu da çıkar. Gömleğini, pantolonunu da. Onlar da Moskova malıdır. Hepsi Rus malı!"

Onu iç çamaşırlarına kadar soyacaktım. İri yarı bir adamdı, ancak omzuna geliyordum; ama üzerindeki her şeyi yırtıp alabilirdim. Herkes etrafımıza toplanmıştı. Bana bağırıyordu: "Benden uzak dur, sen çıldırmışsın!"

"Hayır, bana ait olan şeyleri bana ver. Onlar Rus malı. Hepsini alacağım!" Deliye dönmüştüm.

"Çoraplarını ver! Ayakkabılarını da!"

Gece gündüz çalışıyorduk. Trenler tıka basa dolu gidiyordu. İnsanlar kaçıyorlardı. Rusların birçoğu orayı terk etti - binlercesi, on binlercesi. Gece saat ikide Moskova treninin kalktığını gördüm; ama salonda hâlâ Kurgan-Tyube'den çocuklar vardı, treni kaçırmışlardı. Onları sakladım. İki adam bana geldi, ellerinde otomatik silahlar vardı. Sordum:

"Çocuklar, burada ne yapıyorsunuz?" Bu arada kalbim çarpıyordu.

"Hata senin, kapıyı açık bırakmışsın."

"Bir tren gönderiyordum. Kapıyı kapatmaya vakit bulamadım."

"Oradaki çocuklar da kim?"

"Onlar bizden, Duşanbe'den."

"Belki de Kurgan'dan gelmişlerdir. Kulyab olmasınlar?"

"Hayır, hayır. Onlar bizden."

Gittiler. Ya salona girselerdi? Çocukları... büyük olasılıkla beni de öldürürlerdi.

Orada tek bir kanun var: eli silahlı adamlar. Sabah çocukları Astrakhan'a giden trene yerleştirdim. Kondüktöre onları karpuz gibi taşımalarını söyledim, kapıyı hiç açmadan. (Sessizleşiyor... sonra uzun süre ağlıyor.) İnsanlardan daha korkunç bir yaratık var mı? (Susuyor.)

Buraya ilk geldiğim günlerden birinde yolda yürürken, eski alışkanlıkla birdenbire arkama bakmaya başladım. Birinin beni izlediği sanısına kapılmıştım. Oradayken ölümü düşünmediğim bir tek gün dahi olmadı. Her zaman evi temiz giysilerle, yeni yıkanmış gömlek, etek ve çamaşırlarla terk ederdim. Öldürülürsem diye. Şimdi ormanda tek başıma dolaşıyorum ve kimseden korkmuyorum. Ormanda kimsecikler yok. Yürüyorum ve tüm bunlar benim başıma mı geldi, diye düşünüyorum. Bazen avcılara rastlıyorum. Tüfekleri, köpekleri ve ellerinde radyasyon ölçerleriyle. Onların da silahları var; ama insan avlamıyorlar. Eğer silah sesi duyarsam, kargalara veya bir tavşana ateş ettiklerini biliyorum. (Susuyor.) Yani burada artık korkmuyorum. Topraktan, sudan korkmam. İnsanlardan korkarım. Orada biri çarşıya çıkıp yüz dolara makineli tüfek alabiliyordu.
Bir Tacik hatırlıyorum. Onu başka bir adamı kovalarken gördüm. Bir başka insanı kovalıyordu, komşusunu! Nefes alışını anımsıyorum. Onu öldürmek istediği belliydi. Ama diğeri kaçmayı başardı. Saklandı. Beriki geri geldi, yanımdan geçerken, "Bayan, burada su alabileceğim bir yer var mı?" dedi. Sanki hiçbir şey olmamışçasına rahattı. İstasyonda bir kova su vardı. Kovayı gösterdim. Sonra gözlerine bakarak: "Neden birbirinizi kovalıyorsunuz? Neden öldürüyorsunuz?" dedim. Utanmış bir ifadeyle bana baktı: "Tamam bayan, bağırmayın." Ama bir arada oldukları zaman değişiyorlar. Orada onlardan iki ya da üç tane olsaydı beni de duvara dayarlardı. Yalnızken en azından insan gibi konuşabiliyorsun.

Duşanbe'den Taşkent'e ulaştık; ama daha uzağa, Minsk'e gitmemiz gerekiyordu. Hiç bilet kalmamıştı, hiç! Buldukları yollar akıllıcaydı ve kurtulmak için ille

de rüşvet vermek gerekiyordu. "Bu bagajlar çok ağır, çok geniş, bunu yanınızda götüremezsiniz, bırakmanız şart..." Her şeyi teraziye iki defa koydurdular, neden sonra amaçlarının rüşvet istemek olduğunu anladım ve onlara biraz para verdim. "Kavga etmektense şunu baştan yapsaydınız ya!" İşte bu kadar basitti. Yüklerimiz iki ton çekiyordu. Her şeyi boşalttırdılar. "Savaş bölgesinden geliyorsunuz, belki bavullarınızda silah, marihuana da vardır?" Bizi iki gece orada tuttular. İstasyon müdürüne gittim. Oradaki iyi bir kadın bana yol gösterdi: "Bu şekilde eşyalarınızı taşıtamazsınız. Bu adamlar kıymetli şeylerinize el koyup kalan yüklerinizi de bir tarlaya atarlar." Biz de bütün gece eşyalarımızı ayıkladık: giysiler, şilteler, eski bir buzdolabı, iki torba kitap. "Değerli kitaplar da mı taşıyorsunuz?" Kitaplara baktık: Çernişevski'den "Nasıl Yapmalı?" Şolohov'dan "Uyandırılmış Toprak" Güldük.

"Kaç tane buzdolabınız var?"

"Sadece bir tane, o da bozuk."

"Neden bunları açıklamadınız?"

"Bilmiyorduk! Savaştan ilk defa kaçıyoruz."

İki memleket birden kaybetmiştik. Sovyetler Birliği ve Tacikistan.

Ormanda yürüyor ve düşünüyorum. Diğer herkes durmadan televizyon seyrediyor. Oralarda ne oluyor acaba? Herkes nasıl?

Farklı bir yaşama sahiptik; önemli bir insan olarak görülüyordum. Askeri rütbem vardı, tren birliklerinde yarbaydım. Burada kent konseyinde temizlik işine girene kadar işsizdim. Yerleri siliyorum. O yaşam çoktan bitti, bir başkasını kaldıracak gücüm yok. Burada bazıları halimize üzülüyor, bazıları ise mutsuz: "Sığınmacılar geceleri patateslerimizi çalıyor," diyorlar. Annem büyük savaş sırasında insanlar arasında daha çok dayanışma olduğunu söylerdi. Yakın zamanda ormanda yaşayan vahşi bir at buldular, ölmüştü. Başka bir yerde de ölü bir tavşan görüldü. Öldürülmemişlerdi ama ölüydüler. Bu olaylar herkesi endişelendirdi. Fa-

kat sokakta ölü bir serseri bulduklarında hiç kimse endişeye kapılmıyor. Nedense herkes ölü insan görmeye alışmış.

Lena M., Kırgızistan'dan. Evinin önünde, fotoğraf için poz verir gibi oturuyor. Beş çocuğu, gelirken yanlarında getirdikleri kedileri Metelitsa ile birlikte yanında.

Savaştan kaçar gibi kaçtık. Her şeyimizi toplayıp yanımıza aldık, kedi bizi gara kadar izleyince kıyamayıp onu da aramıza kattık. Trende yirmi gün kaldık. Son iki gün elimizde avucumuzda kalan sadece lahana konservesi ve kaynar sudan ibaretti. Kapıyı yaba, çekiç ve baltayla koruyorduk. Çünkü bir gece yağmacılar bizim kompartımana saldırdı, neredeyse hepimizi öldürüyorlardı. Bu günlerde bir televizyon veya buzdolabı için adam öldürebiliyorlar. Savaştan kaçıyor gibiydik; halbuki Kırgızistan'da tek kurşun bile atılmamıştı. Gorbaçov zamanında Oş'da Kırgızlar ve Özbekler arasında katliamlar olmuştu; ama bunlar bir şekilde yatışmıştı. Biz Rus'tuk, Kırgızlar bizden de korkuyorlardı. Ekmek için sıraya girdiğimizde, "Ruslar, evinize gidin! Kırgızistan, Kırgızlarındır!" diye bağırıyor, bizi itekliyorlardı. Ardından Kırgızca, "Bize bile yetecek ekmek yok, bir de sizi mi besleyeceğiz" anlamında bir şeyler söylüyorlardı. Dillerini çok iyi bilmiyorum. Pazardan bir şeyler alabilmek için birkaç sözcük öğrendim, hepsi bu.

Bir anavatanımız vardı, artık yok. Ben neyim? Annem Ukraynalı, babam Rus. Kırgızistan'da doğup büyüdüm ve bir Tatarla evlendim. Öyleyse çocuklarım ne? Onların milliyeti nedir? Hepimiz karıştık, kanlarımız birbirimize geçti. Benim ve çocuklarımın pasaportunda "Rus" yazıyor, ama biz Rus değiliz, Sovyetiz. Doğduğum ülke artık yok. Ne anavatanımız dediğimiz yer, ne de o eski zamanlar kaldı. Şimdi yarasalar gibiyiz. Beş çocuğum var. En büyüğü sekizinci sınıfta, en küçüğü ise anaokuluna gidiyor. Onları buraya getirdim. Ülkemiz artık yok; ama biz hâlâ varız.

Orada doğdum, burada büyüdüm. Bir fabrikanın inşa edilmesine yardım ettim, sonra o fabrikada çalıştım. "Nereden geldiyseniz oraya gidin, bunların hepsi bize ait," dediler. Çocuklarımdan başka hiçbir şeyimi alamadım. "Bunların hepsi bize ait." Peki bana ait olan hiçbir şey yok mu? Herkes kaçıyor. Bütün Ruslar, Sovyetler... Onlara kimsenin ihtiyacı yok, gittikleri yerde de kimse onları beklemiyor.

Bir zamanlar mutluydum. Bütün çocuklarım aşkla doğdu. Şu sırayla doğurdum: oğlan, oğlan, oğlan, sonra bir kız, bir kız daha. Daha fazla konuşmak istemiyorum. Ağlayacağım. (Fakat birkaç cümle daha ekliyor.) Çernobil'de bekleyeceğiz. Artık burası bizim evimiz. Çernobil evimiz, anavatanımız oldu. (Ansızın gülümsüyor.) Burada da her yerdeki gibi kuşlar ve hâlâ bir Lenin heykeli var. (Vedalaşıp kapıya ilerlediğimizde, biraz daha konuşuyor.) Bir sabah erken saatte komşular bir evin pencerelerini söküyorlardı. Bir kadın gördüm. "Neredensiniz?" diye sordum. "Çeçenistan'dan." Başka bir şey söyleyemedi, ağlamaya başladı.
İnsanlar bana şaşırıyorlar, beni anlamıyorlar. "Çocuklarını neden göz göre göre öldürüyorsun?" Ah, Tanrım. Yarının getirdiklerine dayanacak gücü nerede bulabiliriz? Onları öldürmüyorum, onları kurtarıyorum. Daha kırk yaşındayım, saçım bembeyaz oldu. Şaşırıyorlar, beni anlamıyorlar. "Çocuklarını kolera veya veba olan bir yere getirir miydin?" diyorlar. Ama kolera ve veba ayrı şeyler. Burada, Çernobil'de duydukları korku! Bu korkuyu bilmiyorum. Hafızamda böyle bir şey yok.

Bir İnsanın Aklının Nasıl Sadece Kötülüğe Çalıştığına Dair Monolog

Dünyadan kaçıyordum. İlk zamanlar tren garlarının çevresinde takıldım, oraları seviyorum; etraf insan kaynasa da tek başınasın. Sonra buraya geldim. Özgürlük burada.

Kendi yaşamımı unuttum. Bana bunu sormayın. Kitaplarda okuduklarımı ve diğerlerinin bana anlattıklarını hatırlıyorum; ama kendi yaşamımı unuttum. Çok uzun zaman önceydi. Hata yaptım. Ama pişmanlık gönülden olunca Tanrı'nın affetmeyeceği günah yoktur.

İnsan mutlu olamaz. Öyle yaratılmamıştır. Tanrı Adem'in yalnız olduğunu görüp yanına Havva'yı vermiş. Mutluluk için, günah için değil. Ama insan mutlu olmayı beceremez. Benim gibi örneğin. Alacakaranlığı sevmiyorum. Karanlığı da sevmiyorum. Buradaki hayatım bir tünel... karanlığın ve aydınlığın arasında. Hâlâ nerede olduğumu -nasıl olduğumu- anlamıyorum, artık bir önemi de yok. Yaşayabilirim veya yaşamayabilirim, önemsemiyorum. İnsan hayatı çim gibidir, yeşerir, kuruyup samana dönüşür, sonra da ateşin içinde yok olur. Bu ortamda meditasyon yapmaya bayılıyorum. Burada insan bir hayvan veya soğuk yüzünden ölebilir. Onlarca kilometre boyunca kimse yok. Cinleri oruç tutarak ve dua ederek kovabilirsin. Tenin için oruç tutar, ruhun için de dua edersin. Ama ben yalnız değilim, inançlı bir insan asla yalnız değildir. Köylerin çevresinde dolanıyorum, bir zamanlar spagetti, un, hatta sıvı yağ bile bulabiliyordum. Konserve meyveler... Şimdi mezarlıklara gidiyorum, insanlar ölüleri için yiyecek-içecek bırakıyorlar. Ama ölülerin yiyeceğe ihtiyacı yok. Umursamıyorlar. Tarlalarda yabani buğday var, ormanda da mantarlar ve meyveler. Özgürlük burada.

Bir kitapta okudum -yazarı Peder Sergey Bulgakov- şöyle diyor: "Tanrı'nın dünyayı yarattığı şüphesiz, bu yüzden dünya yok olmaz, o nedenle sonuna kadar tarihe cesurca dayanmalıyız." Adını anımsayamadığım bir başka düşünür de şöyle diyor: "Kötülük bir varlık değildir. Sadece iyiliğin yokluğu halidir; tıpkı karanlığın, aydınlığın yokluğu olması gibi." Burada kitap bulmak da kolay. Şimdilerde, boş bir toprak sürahi, kaşık, çatal bulmak zor. Ama kitaplar her yerde. Geçen gün Puşkin'in bir kitabını buldum: "Ve ölümün düşüncesi yüreğimi okşuyor."

Bunu hatırladım. Evet: "Ölümün düşüncesi." Burada yalnızım. Ölümü düşünüyorum. Düşünmeyi sever oldum. Sessizlik kendimi hazırlamama yardım ediyor. İnsan ölümle yan yana yaşar, ama ne olduğunu bilmez. Ben burada yalnızım. Dün bir kurdu ve eşini okuldan kovaladım. Orada yaşıyorlardı.

Soru: Acaba gerçek dünya sözcüklerle anlatılan dünya mı? Sözcükler insan ve ruhu arasında durur. Şunu da eklemeden edemem; kuşlar, ağaçlar ve karıncalar şimdi bana bir zamanlar olduğundan daha yakın. Onları da düşünüyorum. İnsanlar korkutucu ve tuhaf. Ben burada kimseyi öldürmek istemiyorum. Balık tutuyorum, bir oltam var. Ama hayvanlara ateş etmiyorum. Tuzak da kurmuyorum. Burada insanın hiçbir şeyi öldüresi gelmiyor.

Prens Mişkin: "Bir ağacı görüp de mutlu olmamak mümkün müdür?" demiş. Evet... Düşünmeyi seviyorum; lakin insanoğlu düşünmek yerine şikayet ediyor. Kötülüğe bakmanın yararı nedir? Kötülük önemlidir, kuşkusuz. Günah fiziksel bir konu. Yokluğu kabullenmeniz gerekiyor. İncil'de: "Işıkta yürüyenler için bir yol vardır; gerisi içinse öğretiler" diyor. Bir kuşu alırsak -ya da herhangi bir canlıyı- onları anlayamayız; çünkü onlar başkaları değil kendileri için yaşıyorlar. Evet. Tek sözle anlatmak gerekirse, dünyadaki her şey akıyor.
Dört ayak üzerinde yürüyen her şey yere bakar, yere doğru eğilir. Sadece insan ayağa kalkar, başını ve ellerini gökyüzüne uzatabilir. Dua etmek için. Tanrı'ya. Kilisedeki yaşlı kadın "Hepimizi günahlarımıza göre affet," diye dua ediyor. Ama ne bilim adamı, ne mühendis, ne de asker bunu kabullenir. "Tövbe edecek bir suçum yok, neden tövbe edeyim?" diye düşünürler. Evet.Basitçe dua ediyorum, kendim için. Tanrım, beni işit! Bana kulak ver! İnsanın aklı sadece kötülüğe çalışır. Ama sevginin dürüst sözleriyle konuşurken ne kadar basit ve sevimlidir! Filozofların bile sözleri, hissettikleri duyguların ancak yaklaşık değerleridir. Söz, sadece duada ruhun içindekileri birebir ifade eder. Bunun doğru olduğunu his-

sediyorum. Tanrım, beni işit! Bana kulak ver! İnsanlara da!
İnsanlardan korkuyorum; ama onlarla karşılaşmak da istiyorum, iyi bir insanla karşılaşmak. Evet. Burada ya kenarda köşede saklanan yağmacılar ya da benim gibi, "şehitler" var.

Adım ne? Pasaportum yok, polis aldı. Beni dövdüler. "Ne amaçla ortalarda dolaşıyorsun?"
"Dolaşmıyorum, tövbe ediyorum." Bundan sonra beni daha fena dövdüler. Kafama vurdular.
Adımı şöyle yazın: "Tanrının hizmetçisi Nikolay. Şimdi özgür bir insan."

Askerlerin Korosu

Artyom Bahtiyarov, er; Oleg Leontiyeviç Vorobey, temizlikçi; Vasily Yosifoviç Gusinoviç, şoför ve izci; Gennady Viktoroviç Demenev, polis memuru; Vitaly Borisoviç Karbaleviç, temizlikçi; Valentin Kmkov, şoför ve er; Eduard Borisoviç Korotkov, helikopter pilotu; Igor Litvin, temizlikçi; Ivan Aleksandroviç Lukaşuk, er; Aleksandr Ivanoviç Mikhaileviç, Geiger operatörü; Binbaşı Oleg Leonodoviç Pavlov, helikopter pilotu; Anatoly Borisoviç Rybak, korucu birliği komutanı; Viktor Sanko, er; Grigoriy Nikolayeviç Khvorost, temizlikçi; Aleksandr Vasiliyeviç Şinkeviç, polis memuru; Vladimir Petroviç Şved, yüzbaşı; Aleksandr Mikhailoviç Yasinskiy, polis memuru.

Birliğimize alarm verilmişti. Ancak Moskova'da Balorusskaya tren garına gittiğimizde nereye gönderildiğimizi öğrendik. Aramızdan biri -sanırsam Leningradlıydı- karşı çıktı. Onu askeri mahkemeye götürmekle tehdit ettiler. Komutan

önümüzde tam olarak şunları söyledi: "Ya hapse girersiniz, ya da idam edilirsiniz." Benim duygularım, o adamınkinin tam tersiydi. Kahramanca bir şeyler yapmak istiyordum. Belki çocukçaydı; ama benim gibi düşünen başkaları da vardı. Sovyetler Birliği'nin dört bir yanından gelmişlerdi. Ruslar, Ukraynalılar, Kazaklar, Ermeniler... Nedense hem korkutucu, hem de eğlenceliydi.

Böylece trenlere bindirilip doğruca santrale götürüldük. Bize beyaz elbiseler, beyaz başlıklar ve gazlı bezden ameliyat maskeleri verdiler. Çevreyi temizledik. Bir gün boyunca aşağıyı temizledik, ertesi gün ise yukarıyı, reaktörün çatısını. Her yerde kürekler kullandık. Yukarıda çalışanlara leylek diye hitap ediyorduk. Robotlar* bu işi yapamazlardı, sistemleri altüst oluyordu. Ama biz çalışıyor ve bundan gurur duyuyorduk.

İçeri girdik, 'Yasak Bölge' yazan bir işaret vardı. Hiç savaşa gitmemiştim; yine de tanıdık bir duyguya kapıldım. Bunu bir yerlerden hatırlıyordum; ama nereden? Her nedense bu duygumu ölüme bağladım...

Yollarda çılgına dönmüş köpekler ve kedilerle karşılaştık. Garip davranıyorlardı, bizim insan olduğumuzu fark etmediler, hepsi kaçtı. Ateş etmemiz emredilene kadar onlara ne olduğunu anlayamadım... Bütün evler mühürlenmişti, tarım aletleri öylece duruyordu. İlginç bir manzaraydı. Kimsecikler yoktu, sadece biz ve görevli polisler. Evin birine girdik, duvarda resimler asılıydı, ama hiç kimse yoktu. Etrafa belgeler saçılmıştı; komsomol kimlik belgeleri, başka kimlikler, ödüller. Bir yerden televizyon

** Temizlik işinde robot araçlar kullanılması denenmiş, ancak hepsinin sistemleri radyasyon nedeniyle iflas etmişti. (ç.n.)*

aldık - ödünç aldık diyelim - ama kimse evine bir şey götürmediğine göre, o televizyona ne oldu bilmiyorum. İçimizde insanların her an geri geleceği duygusu vardı. Ayrıca her şey bir şekilde ölümle bağlantılıydı.

İnsanlar reaktörün olduğu yere geliyordu. Orada resimlerini çektirmek, evde ailelerine göstermek istiyorlardı. Korkuyorlardı, ama meraklıydılar da. Bu da neydi böyle? Ben bizzat gitmedim, genç bir karım var, riske girmek istemedim, ama bizim çocuklardan bazıları iki tek atıp oraya gittiler. Yani... (Susuyor.)

Köy sokakları, tarlalar, yol... hiçbir yerde insan yoktu. Hiçbir yere giden bir yol... Hiçbir yere uzanan elektrik direkleri... Önceleri birkaç evde ışık vardı, sonra onlar da gittiler. Etrafta arabayla gezerken, aniden okul binasından bir yaban domuzu bize doğru koşuyordu ya da bir tavşan. Her yerde insan yerine hayvanlar vardı: evlerde, okullarda, kulüplerde. Posterler hâlâ asılıydı:

"Amacımız tüm insanlığın mutluluğudur."

"Zafer dünya proletaryasının olacaktır."

"Lenin'in düşünceleri ölümsüzdür."

Geçmişe gidiyorduk. Kolhoz binalarında kızıl bayraklar asılıydı, yepyeni brandalar, büyük liderlerin profilleri basılı bayraklar. Duvarlarda liderlerin resimleri; masalarda liderlerin büstleri. Savaş hatırası gibi. Evler, beton ağıllar, traktör yedek parça dükkanları, her şey aceleyle kapatılmış ve terk edilmişti. Mezarlıklar ve kurbanlar... Sanki göçebe bir kabile bir anda kamplarını terk edip saklanmış gibiydi.

Birbirimize soruyorduk, bizim yaşamımız da böyle mi? İlk defa yaşama dışarıdan bakıyorduk, ilk defa. Gerçekten de etkileyiciydi. Tepemize yediğimiz bir yumruk gibi. Şöyle bir şaka vardır: bir Kiev kekinin yarı ömrü 36 saatmiş. Peki ya benim? Benimki üç yıl aldı. Üç yıl sonra parti üyelik kartımı, küçük kırmızı kitabımı iade ettim. Yasak Bölge'nin içinde özgürleştim. Çernobil beynimi uçurdu. Beni özgür-

leştirdi.

Terk edilmiş bir ev vardı. Kapalıydı. Pencere pervazına bir kedi oturmuştu. İlkin onu kilden heykel sandım. Yanına gittiğimde gerçek bir kedi olduğunu gördüm. Evdeki bütün çiçekleri yemişti. Sardunyaları. Oraya nasıl girmişti? Belki de onu içeride bırakmışlardı.

Kapıda bir not vardı: "Sevgili iyi kişi. Lütfen burada kıymetli bir şey aramayın. Hiç kıymetli eşyamız olmadı. İstediğinizi kullanın ama etrafı kirletmeyin. Geri döneceğiz." Başka evlerde, farklı renklerle yazılı mesajlar gördüm: "Sevgili evimiz, bizi affet!" Sanki insanmış gibi evlerine veda etmişlerdi. Bazısı "Sabahleyin gidiyoruz," ya da "Geceleyin burayı terk ettik," yazmış, hatta tarih ve saat yazmayı dahi ihmal etmemişlerdi. Defter kağıtlarına yazılı notlar vardı: "Kediyi dövmeyin yoksa fareler her şeyi kemirir." Sonra bir çocuğun el yazısı: "Zhulka'mızı ne olur öldürmeyin. O iyi bir kedidir." (Gözlerini kapatıyor.) Her şeyi unuttum. Sadece oraya gittiğimi hatırlıyorum, ondan sonrasını unuttum. Para sayamıyorum. Hafızam yerinde değil. Doktorlar neyim olduğunu anlayamıyor. Hastane hastane dolaşıyorum. Ama şu zihnime kazınmış gibi: evin boş olduğunu düşünerek ilerliyorum, kapıyı açıyorum ve içeride bir kedi var. Kedi ve çocukların notları.

Göreve çağırılmıştım. İşim, tahliye edilen köylere insanların dönmemesini sağlamaktı. Yollara barikatlar kurduk, karakol noktaları tespit ettik. Bizleri nedense "partizan" olarak adlandırdılar. Barış zamanıydı, ama askeri teçhizat içindeydik. Çiftçiler neden bahçelerinden bir kova, bir sürahi, bir balta bile alamadıklarını, neden hasat yapamayacaklarını anlayamamışlardı. Onlara nasıl söylenir bilemedik. Gerçekte olay şöyleydi, yolun bir tarafında askerler, insanların ilerleme-

sini engelliyor; diğer tarafında ise inekler otluyor, biçerdöverler vızıldıyor, mahsul taşınıyordu. Yaşlı kadınlar gelip: "Çocuklar, bırakın girelim! Orası bizim toprağımız, bizim evimiz," diye ağlaşıyorlardı. Yumurta, jambon, ev yapımı votka getirirlerdi. Zehirlenmiş topraklarına, mobilyalarına, eşyalarına ağlıyorlardı.

Aklın alacağı bir şey değildi bu. Her şey altüst olmuştu. Bir kadın ineğini sağıyor, sonra bir asker gelip sağdığı sütü toprağa döktürüyordu. Yaşlı bir kadın bir sepet yumurta taşıyor; yanında bir asker onları gömeceğinden emin olmak için onu izliyordu. Çiftçiler kıymetli patateslerini özenle topluyorlardı; ama aslında bütün patateslerin gömülmesi gerekiyordu. İşin en zor anlaşılır kısmı ise şuydu, doğadaki her şey çok güzeldi... Herkesin yüzünde delilik okunuyordu. Hem onların yüzünde, hem de bizim yüzümüzde. Öyle insanlar bir daha görmedim.

Ben bir askerim. Eğer bir şey emredilirse, onu yapmam gerekir; fakat kahraman olma arzusu da taşıyordum, taşımalıydım. Politikacı işçiler konuştular. Radyoda ve televizyonda programlar yapıldı. Farklı insanlar, farklı tepkiler verdiler; bazıları televizyona çıkmak, röportajlar vermek istediler, bazıları ise bunu sadece iş olarak gördü. Bir üçüncü grup var ki -böyle insanlarla karşılaştım- kahramanca bir iş yaptıklarını hissediyorlardı. Bize iyi para ödeniyordu, ama sanki bunun da önemi yok gibiydi. Maaşım 400 rubleyken, orada 1000 ruble (Sovyet rublesi) verdiler. Daha sonra şöyle diyenler oldu: "Çuvalla para aldılar, şimdi de gelip ilk arabayı, ilk mobilya takımını onlar kapıyor." Elbette ki bu beni incitiyor; ama olayın bir de kahramanlık yönü vardı.

Gitmeden önce korkuyordum. Kısa bir süre için. Oraya ulaştığımda ise korkum kalmamıştı. Her şey emirlerden, işten, görevlerden ibaretti. Neler olduğunu tam olarak görebilmek için, reaktörün üzerinde durup, olan biteni helikopterden iz-

lemek isterdim; ama bu yasaktı. Sağlık karneme 21 röntgen ışın aldığımı yazdılar, doğru mu bilemiyorum. Prosedür oldukça basitti: Eyalet başkentine, Çernobil'e uçuyorduk -aslında düşündüğüm kadar büyük bir şehir değildi- orada elinde radyasyon ölçer olan bir adam, santralden 15-20 kilometre ötede arka alan radyasyonunu ölçüyordu. Sonra oradan reaktöre geri dönüyordum. Daha sonra ölçümler her gün uçtuğumuz saat sayısıyla çarpılıyordu. Bazen bu 80 röntgen, bazen de 120 röntgen oluyordu. Bazı geceler reaktörün üstünde iki saat dönerdik. Kızılötesi ışınlarla fotoğrafını çektik, filmin üzerindeki grafit parçacıkları ışıldıyor gibiydi -bunları gündüz görmek mümkün olmuyordu.
Bazı bilim adamlarıyla görüştüm. Biri "Helikopterini dilimle yalasam bana hiçbir şey olmaz," demişti. Bir başkası da, "Korunmasız mı uçuyorsunuz? Uzun yaşamak istemiyor musunuz? Büyük hata! Kendinizi koruyun!" dedi. Helikopterin koltuklarını kurşunla kapladık, kurşun yelekler giydik. Ama anladık ki, kurşun bir yandan gelen ışınlardan korurken, diğerinden korumuyordu. Sabahtan akşama kadar uçuyorduk. İşimizde olağanüstü bir yan yoktu. Sadece çalışma, ağır çalışma. Geceleyin televizyon seyrederdik. Dünya kupası oynanıyordu ve bol bol futbol konuşuyorduk.

Bu konu hakkında, sanırım üç yıl önce düşünmeye başladık. Bizden biri hasta oldu, sonra bir diğeri daha. Bir tanesi öldü. Bir başkası aklını kaybedip intihar etti. İşte o zaman düşünmeye başladık. Ama gerçekleri ancak 20-30 yıl sonra anlayacağız. Benim için Afganistan -orada iki yıl kaldım- ve Çernobil -orada da üç ay- yaşamımın en unutulmaz zamanları olacak.

Annemle babama Çernobil'e gönderildiğimi söylemedim. Erkek kardeşim bir gün Izvestia okurken resmimi görmüş. Anneme gidip "Bak," demiş, "o bir kahraman!" Annem ağlamaya başlamış.

Mozyr yolundan Kalinkoviç'e doğru arabayla ilerliyorduk, bir de ne göreyim? Yolun kenarında, ışık huzmesinin altında -incecik bir ışık huzmesi- kristal gibi bir şey parıldıyor. Çalıştığımız köyde bundan birbirimize bahsettik. Bütün yapraklarda, özellikle de kiraz ağaçlarında küçük delikler açıldığını gördük. Aldığımız salatalık ve domateslerin yapraklarının üzerinde de bu küçük siyah deliklerden olurdu. Lanet okur ve onları yerdik.

Gittim. Gitmem gerekmiyordu. Gönüllü oldum. Önceleri oradaki herkes çok ilgiliydi; ama sonra gözlerinde boşluk gördüm, artık herkes alışmıştı. Madalya peşinde miydim? Çıkar mı sağlamak istiyordum? Saçmalık. Kendim için bir şey istemedim. Bir daire, bir araba, başka? Evet, bir daça. Bunların hepsine sahiptim. Ama oraya gitmenin erkeksi bir büyüsü vardı. Erkek gibi erkekler gidip bu önemli işi yapacaklardı. Ya diğerleri? Onlar isterlerse kadınların etekleri altında saklanabilirdi.

Hamile karıları olan, çocuğu yeni doğanlar vardı. Bir tanesinde yanıklar oluştu. Hepimiz kendimize küfrederek geldik.

Eve döndük. Orada giydiğim bütün giysileri çıkarıp çöpe attım. Kasketimi küçük oğluma verdim, onu çok istiyordu. Hep o kasketi giydi. İki yıl sonra ona beyin tümörü teşhisi koydular... Hikayenin sonunu siz de yazabilirsiniz. Artık konuşmak istemiyorum.

Daha Afganistan'dan eve yeni dönmüştüm. Biraz hayatımı yaşamak ve hemen evlenmek istiyordum. Sonra kırmızı alarm geldi, ardından "özel çağrı" adreslerimize ulaştı. O anda annem ağlamaya başladı. Yine savaşa çağrıldığımı sanmıştı.

Ne yapacağız? Neden? Kimse bilgi vermiyordu. Slutsk garında üstümüzü değiştik, bize teçhizatımızı verip Khoyniki bölge merkezine gideceğimizi söylediler. Khoyniki'ye gittik, orada da kimse bir şey bilmiyordu. Bizi daha uzağa, bir köye

götürdüler. Bir düğün vardı: dans eden gençler, müzik, votka... Normal bir düğün işte. Sonunda emir verildi. Yüzeydeki toprağı bir kürek derinliğinde kazacaktık.

9 Mayıs Zafer Günü bir general geldi. Bizi içtimaya çıkardılar ve bayramımızı kutladılar. İçimizden biri cesaretini toplayıp sordu: "Neden radyasyon miktarını bize söylemiyorlar? Kaç doz alıyoruz?" General gittikten sonra tugay komutanı onu çağırıp duman etti: "Bu resmen kışkırtmadır! Yaygaracı!" Birkaç gün sonra gaz maskesi dağıttılar; ama kimse takmadı. Bize bir iki defa radyasyon cihazları gösterdiler; elimize hiç vermediler. Her üç ayda bir, birkaç günlüğüne evci çıkıyorduk. Tek amacımız vardı, votka almak. Yanımda iki çanta dolusu votka getirdiğimde herkes beni sevinçle karşıladı. Eve gitmeden önce KGB'den bir adamla konuşmak üzere çağrıldık. Bizimle gördüklerimiz hakkında hiç kimseyle, hiçbir yerde konuşmamamız konusunda epey ikna edici bir görüşme yaptı. Afganistan'dan geri dönerken en azından yaşadığımı biliyordum. Halbuki burada durum tam tersi, bu şey insanı eve gittikten sonra öldürüyor.

Ne hatırlıyorum? Hafızamda ne kaldı?
Günümü bir köyden diğerine gidip radyasyon ölçmekle geçirdim. Kadınlar bir elma bile ikram etmedi. Erkekler daha az korkmuş gibiydi, gelip bana biraz votka, biraz domuz salamı verdiler. "Hadi yiyelim." İkramı geri çevirmek ayıp olurdu, ama saf sezyum yemek de hiç hoş değildi. Ben de içtim, ama yemek yemedim. Köylerden birinde beni masaya oturttular, kuzu çevirme, her şey vardı. Ev sahibi sarhoş olunca kuzunun biraz fazla küçük olduğunu kabul etti. "Kesmek zorundaydım, ona bakmaya bile dayanamıyordum. Nasıl da çirkin bir şeydi! İnsanın içinden neredeyse yemek gelmiyor." Ben bunu duyduktan sonra anında bir bardak votkayı başıma diktim.

On yıl önceydi. Sanki hiç olmamış gibi. Hastalanmasaydım, şimdiye kadar çoktan unutmuş olurdum.

Anavatana hizmet etmelisiniz! Hizmet, büyük bir iş bu.
İç çamaşırı, çizme, şapka, pantolon, kemer ve elbise torbası aldım. Sonra oraya yolladılar! Bana bir çimento kamyonu verildi. Beton taşıyordum. Bir oraya, bir buraya. Gençtik, evlenmemiştik. Gaz maskesi almadık. Bir adam vardı, yaşça bizden büyüktü. O, gaz maskesini hep taktı, biz takmadık. Trafik polisleri de takmıyordu. Şoför kabinindeydik ama günde sekiz saat radyasyonlu toza maruz kalıyorduk. Herkes iyi para aldı, maaşının üç katı, artı tatil ikramiyesi. Parayı kullandık. Votkanın bize yardım edeceğini biliyorduk. Gerginliği alıyordu. Herkese savaş boyunca neden 100 gram votka dağıttıkları belli. Sonunda her şey eskisi gibi olmuştu; sarhoş trafik polisi, sarhoş şoföre ceza yazıyordu.

Sovyet kahramanlığını yücelten şeyler yazmayın. Evet kahramancaydı; ama acemilik ve ihmal olmasa kahramanlığa gerek kalmazdı. Enkazı örtmek, kendini makineli tüfeğin önüne atmak... Bu emirlerin asla verilmemesi, buna ihtiyaç duyulmaması gerektiğini kimse yazmıyor. Bizi kum torbası gibi reaktörün içine attılar. Her gün yeni bir "harekat haberi" veriyorlardı:
"Adamlarımız cansiperane ve cesurca çalışıyor."
"Zafer bizim olacak."
Bana bir madalya ve 1000 ruble verdiler.

Önceleri inanmadık, oyun gibi geldi. Ama aslında bu gerçek bir savaştı, atom savaşı. Neyin tehlikeli olup neyin olmadığını; nelere dikkat edip, neleri umursamamamız gerektiğini bilmiyorduk. Kimse bilmiyordu.

Gerçek bir tahliye harekatıydı, ta tren garlarına kadar. Garlarda neler oldu? Çocukların pencerelerden içeri itilmesine yardım ettik. Sıraları düzenledik. Bilet gişesinin önünde tren bileti; eczanenin önünde iyodin hapları için sıralar oluşmuştu. Sıradaki insanlar birbirine küfrediyor, dövüşüyorlardı. Dükkanların camlarını, pencerelerin metal pervazlarını kırıp indirdiler.

Onların dışında, dışarıdan gelenler de vardı. Kulüplerde, okullarda, çocuk yuvalarında yaşıyorlardı. Yarı-aç, yarı-tok gezerlerdi. Herkesin parası çarçabuk bitmişti. Dükkanlarda ne varsa almışlardı. Çamaşır yıkayan o kadınları hiç unutmayacağım. Çamaşır makinesi yoktu, kimse getirmeyi düşünmemişti, çamaşırlar elde yıkanıyordu. Bütün kadınlar yaşlıydı. Elleri yanıklarla, yaralarla kaplanmıştı. Çamaşırlar sadece kirli değildi, radyasyon da taşıyorlardı.
"Çocuklar, bir şeyler yiyin."
"Çocuklar, biraz uyuyun."
"Çocuklar, daha gençsiniz, aman dikkat edin."
Bize üzülüyor, bizim için ağlıyorlardı. Acaba hâlâ yaşıyorlar mı?

Her yıl Nisan'ın 26'sında bir araya geliyoruz. Nasıl olduğunu hatırlıyoruz. Askerdik, savaşta gerekliydik. Kötü yönlerini unutup bunu hatırlıyoruz. Biz olmadan başaramazlardı. Sistemimiz, aslen askeri bir sistem ve acil durumlarda iyi çalışıyor. Orada özgür ve gereklisin. Özgürlük! İşte böyle zamanlarda Rus insanı ne kadar büyük olduğunu gösteriyor, asla Hollandalı veya Alman gibi olmayacağız. Asla düzgün asfaltımız, manikürlü çimlerimiz olmayacak; ama burada her zaman birçok kahraman olacak.

Beni çağırdılar, ben de gittim. Gitmek zorundaydım! Parti üyesiydim. "Komünistler, ileri!" Böyle olmuştu. Polis memuruydum - komiser yardımcısı- bana terfi vaatlerinde bulundular. 1987 Haziranıydı. Önce sağlık muayenesinden geç-

memiz gerekiyordu; ama beni muayene etmeden gönderdiler. Birisi, doktorundan ülseri olduğuna dair rapor getirip kurtulmuş. Yerine beni gönderdiler. Acilen! (Gülüyor.) O zaman yapılan şakalar vardı: Adam işten gelir, karısına "Bana yarın ya Çernobil'e gideceksin ya da Parti üyelik kartını iade edeceksin dediler." "Ama sen üye değilsin ki?" "Doğru, ben de yarın sabaha kadar nasıl bir üyelik kartı bulurum diye düşünüyorum."

Oraya asker olarak gittik. Ama önce bizi duvarcı birliğine verdiler. Bir eczane yaptık. Her zaman kendimi zayıf ve halsiz hissediyordum. Doktora iyi olduğumu söyledim, sadece sıcaktandı. Kafeteryaya kolhozdan süt, et ve ekşi krema geliyordu, biz de hepsini yiyorduk. Doktor bir şey demedi. Yemeği pişiriyorlardı, o da gelip kitabından bir şeyler kontrol ediyordu; ama hiç numune almadı. Bunu fark etmiştik. Böyle oldu. Başka çaremiz yoktu. Çilekler geldi, ardından her yer bal doldu.

Yağmacılar çoktan gelmişlerdi. Kapıları ve pencereleri sağlamlaştırdık. Bütün dükkanlar yağmalanmış, panjurlar kırılmış, yerlere un ve şeker saçılmıştı. Her yerde tenekeler vardı. Bir köy tahliye edildi, 5-10 kilometre ötedeki bir başka köyü ise tahliye etmediler. Boşalan köyde ne var ne yoksa getirdiler. Bizler köyü korurken, kolhoz başkanı ve birkaç köylü geri döndü, çoktan yeni evlerine yerleştirilmişlerdi; ama hasat yapmak ve yeni ekin ekmek için geri dönmüşlerdi. Samanları balyaladılar. Balyaların içinde motosikletler, dikiş makineleri bulduk. Bir değiş-tokuş sistemi türemişti, bize bir şişe ev yapımı votka verirlerdi, biz de televizyonu götürmelerine ses çıkarmazdık. Traktör ve dikiş makinelerini satıyorduk. Bir şişe, on şişe... Kimsenin parayla ilgilendiği yoktu. (Gülüyor.) Komünizm gibi bir şeydi. Her şeyin bir vergisi vardı: bir teneke gazyağının vergisi yarım litre; astragan kürkün vergisi iki litre votkaydı. Motosikletler... motosikletine bağlı. Orada altı ay geçirdim, görev icabı. Daha sonra yerimize başkaları

gönderildi. Aslında biraz uzun kaldık; çünkü Baltık ülkelerindeki birlikler gelmeyi reddetti. Ama ahalinin her yeri soyup soğana çevirdiğini, taşıyabildikleri her şeyi alıp götürdüklerini biliyorum. Yasak Bölge'yi buraya taşıdılar. Yasak Bölge'yi pazarlarda, eskicilerde, daçaların içinde bulabilirsiniz. Dikenli tellerin ardında sadece toprak kaldı. Bir de mezarlar ve sağlığımız ve inancımız ya da sadece benim inancım.

Oraya gidip teçhizatlarımızı aldık. Yüzbaşı bize "Sadece bir kaza," dedi. "Uzun süre önce oldu, 3 ay. Artık bir tehlike yok." Çavuş ise, "Korkacak bir şey kalmadı" dedi, "sadece bir şey yiyip içmeden önce ellerinizi yıkayın." Radyasyon ölçtüm. Hava kararır kararmaz küçük karakolumuza adamlar gelir, bize bir şeyler vermeye başlarlardı: para, sigara, votka. Bizi aşırdıkları eşyaların içinde dolaştırırlardı. Onları nereye götürüyorlardı? Herhalde Kiev'e ya da Minsk'e, ikinci el tezgahlarına. Geride bıraktıklarıyla biz ilgilenirdik. Elbiseler, çizmeler, sandalyeler, armonikalar, dikiş makineleri. Onları çukurlara gömerdik, bu çukurların adını "toplu mezar" koymuştuk.

Eve dönmüştüm. Dans etmeye gittim. Hoşlandığım kızı görünce yanına yaklaşıp "Tanışalım mı?" dedim.
"Ne için? Sen artık Çernobilli sayılırsın. Senin çocuklarını doğurmaktan korkarım."

Benim kendime ait hatıralarım var. Resmi görevim, koruma birliklerinin komutanlığıydı. Kıyamet müdürlüğü gibi bir şey yani. (Gülüyor.) Evet, aynen öyle yazın. Pripyat'tan gelen bir kamyoneti çevirdiğimi hatırlıyorum. Kent çoktan boşal-

tılmıştı, içinde yaşayan kimse kalmamıştı. "Evraklarınız lütfen?" Evrakları yok. Arkada kumaş bir örtü var. Örtüyü kaldırdığımda ne gördüğümü apaçık hatırlıyorum: yirmi çay takımı, bir adet sökülür takılır raflı dolap, bir koltuk, bir televizyon, halılar, bisikletler. Ben de bir protokol yazdım.

Domuzların çıldırıp etrafta koşuşturdukları boş köyleri hatırlıyorum. Kolhoz binaları, kulüpler, solmuş afişler:
"Anavatana ekmek vereceğiz!"
"Zafer, Sovyet işçilerinindir!"
"İnsanlığın başarıları ölümsüzdür."

Bakımsız toplu mezarlıkları hatırlıyorum, çatlak bir mezar taşında isimler yazıyordu: Yüzbaşı Borodin, Üsteğmen bilmem kim... Uzun sütunlara şiir gibi erlerin isimleri kazınmış. Çevrelerinde eşek hıyarları, ısırganlar, hatmi çiçekleri bitmiş.

Çok bakımlı bir bahçe hatırlıyorum. Sahibi evinden çıkıp da bizi görünce: "Çocuklar, bağırmayın! Formları doldurduk, bu bahara kalmaz gideriz!" demişti.
"Öyleyse neden bahçeyi belliediniz?"
"Ama bunlar sonbahar işleri!"
Anlıyordum; ama yine de bir protokol yazmak zorunda kaldım...

Karım çocuğu da alıp kaçtı. Fahişe! Ama ben Vanya Kotov gibi kendimi asmayacağım. Yedinci kattan aşağı atlamaya da niyetim yok. Fahişe! Oradan elimde para dolu çantayla geldiğimde her şey iyiydi. Bir araba aldık. O fahişe benimle iyi yaşadı. O zamanlar korkmuyordu. (Şarkı söylemeye başlıyor.) "Bin gama ışını bile / Rus horozunu keyfinden alıkoyamaz." Güzel şarkı, oradan... Fıkra anlatayım ister misin? (Cevabı beklemeden başlıyor.) Adamın biri reaktörden eve

gelir. Karısı doktora sorar: "Onu ne yapmalıyım?" "Onu yıkayın, ona sarılın ve hizmet dışı bırakın."

Fahişe! Benden korkuyor. Çocuğu da aldı. (Birden ciddileşiyor.) Askerler reaktörün yanında çalışıyordu. Her vardiyada onları oraya taşırdım. Boynumda herkesinki gibi radyasyon ölçerim asılıydı. Vardiyalarından sonra onları alıp Birinci Bölge'ye götürürdüm. Orası özel bir bölgeydi. Ölçümler yapar, karnelerimize bir şeyler yazarlardı; ama kaç röntgen yediğimiz askeri sırdı. Pezevenkler! Bir süre geçer ardından ansızın: "Dur! Artık oraya gidemezsin," derlerdi. Bize verdikleri tek tıbbi bilgi bu oldu. Evime dönerken bile aldığım radyasyonu bana söylemediler. Pezevenkler! Şimdi iktidar için savaşıyorlar. Kabinede bakanlık için. Seçimler var. Bir başka fıkra ister misin? Çernobil'den sonra istediğin her şeyi yiyebilirsin; ama pisliğini kurşun içinde gömmelisin.

Doktorlar bizimle nasıl çalışacak? Yanımızda hiçbir belge getirmedik. Onları hâlâ saklıyor olmalılar ya da çok önemli oldukları için yok etmişlerdir. Doktorlara nasıl yardımcı olayım? Eğer elimde ne kadar ışına maruz kaldığımı gösteren bir belge olsaydı, o fahişeye gösterirdim. Ona bunu atlatacağımızı, evleneceğimizi ve çocuklarımız olacağını ispatlardım. Çernobil temizlikçisinin duası: "Tanrım, işleri halledemeyeceğim hale getirdin, halletmek istemeyeceğim hale de getirir misin?" Ah, hepiniz gidin işinize. Hepiniz!

Bana bir gizlilik senedi imzalattılar. Ben de hiçbir şey söylemedim. Askerden sonra ikinci grup gazi oldum, yirmi iki yaşındaydım. Reaktörden kovalar dolusu grafit taşıdık. Bu 10.000 röntgen eder. Grafiti bildiğiniz küreklerle kazdık, her vardiyada otuz defa maske değiştiriyorduk, herkes bunların adını "burunsalık"* takmıştı. Lahtin betonunu döktük. Bir kişi için dev bir mezar oldu: ustabaşı Va

** Isırmalarını engellemek için hayvanlara takılan ağızlık. (ç.n.)*

lery Khodemçuk patlamadan birkaç dakika sonra enkaz altında kalmış. Bir yirminci yüzyıl piramidiydi. Hâlâ üç ayımız vardı. Birliğimiz geri döndüğünde elbiselerimizi bile değiştirmediler. Reaktörde giydiğimiz botlar, pantolonlarla ortalıkta dolaştık. Ta ki terhis edilinceye kadar.

Zaten konuşmama izin verseler, kime konuşacaktım? Bir fabrikada çalıştım. Patronum: "Hasta olmayı bırakmazsan maaşını keseceğiz," dedi. Öyle de yaptılar. Müdüre çıktım. "Bana bunu yapmaya hakkınız yok. Çernobil'e gittim. Sizi kurtardım. Sizi korudum." Bana: "Seni oraya biz yollamadık," dedi.
Geceleri annemin sesiyle uyanıyorum: "Oğlum, neden bir şey söylemiyorsun? Uyumuyorsun, orada ışığı kapatmadan, gözlerin açık yatıyorsun." Hiçbir şey söylemiyorum. Kimse benimle yanıt verebileceğim şekilde konuşmuyor. Benim dilimde... Nereden geldiğimi kimse anlayamıyor. Kimseye anlatamıyorum.

Artık ölümden, ölümün kendisinden korkmuyorum; ama nasıl öleceğimi de bilmiyorum. Arkadaşım öldü. Dev gibi oldu, şişmanladı, fıçı gibi. Komşum, o da oradaydı, vinç işletiyordu. Kömür gibi kardı ve çekti. Öyle ki, ona çocuk elbiseleri giydiriyorlardı. Nasıl öleceğimi bilmiyorum; ama bana konan teşhisle uzun yaşamayacağım kesin. Yine de olduğu zaman bunu fark etmek isterim. Kafama kurşun yemişim gibi. Afganistan'a gitmiştim. Orada işler daha kolaydı. Sadece vuruyorlardı.

Gazeteden bir kupür kestim. Operatör Leonid Toptunov hakkında. O gece santralde çalışıyormuş ve patlamadan birkaç dakika önce kırmızı kaza düğmesine o basmış. İşe yaramamış. Onu Moskova'da bir hastaneye götürmüşler. Doktorlar: "Tedavi etmemiz için, yepyeni bir vücuda ihtiyacımız var" demişler. Üzerinde sa-

dece sırtındaki küçücük bir yer radyoaktif değilmiş. Toptunov'u da diğerleri gibi Mytinskaya Mezarlığı'na gömmüşler. Tabutu plastikle kaplamışlar. Üzerine de kurşun bir kapak koyup yarım metre beton dökmüşler. Babası gelmiş, ağlıyormuş. Oradan geçenler: "Senin piç oğlun her şeyi mahvetti!" diye bağırıyormuş.

Yalnızız. Burada yabancı gibiyiz. Bizi ayrı gömüyorlar, diğerlerinin yanına değil. Sanki uzaydan gelmiş yaratıklar gibiyiz. Afganistan'da ölmeyi tercih ederdim. Gerçekten, böyle düşüncelere kapılıyorum. Afganistan'da ölüm normal bir şeydi. Anlaşılabiliyordu.

Helikopterle uçarken, yukarıdan geyikler ve yaban domuzları görüyordum. Zayıf ve uykuluydular, ağır çekimde hareket ediyor gibiydiler. Orada yetişen çimi yiyor ve uzaklaşmaları gerektiğini; insanlar gibi gitmeleri gerektiğini anlayamıyorlardı. Gitmeli mi, gitmemeli mi? Uçmalı mı, uçmamalı mı? Bir komünisttim, gitmemem söz konusu olamazdı.

İki paraşütçü reddetti, karıları çok gençti, daha hiç çocukları olmamıştı. Ama utandırılmış ve cezalandırılmışlardı. Kariyerleri sona erdi; ayrıca bir onur kurulu da vardı! Bu da oyunun bir parçasıydı -o gitmezse ben giderim. Şimdi olanlara farklı gözle bakıyorum. Dokuz ameliyat ve iki kalp krizinden sonra, onları artık yargılamıyorum. Onları anlayabiliyorum. Genç delikanlılardı. Ama ben yine de giderdim. Bu kesin. O gidemediyse ben giderdim. Erkeklik buydu.
Yukarıda en ilginç şey makinelerdi: ağır helikopterler, orta boy helikopterler, Mi-24'ler -bu bir saldırı helikopteri. Bir Mi-24'le Çernobil'de ne yapılır? Yahut Mi-2 gibi bir savaş uçağıyla? Pilotlar gencecikti ve hepsi Afganistan'dan yeni gelmişti. Orada yeterince savaştıklarını, acı çektiklerini düşünüyorlardı. Reaktö-

rün yanındaki ormanda oturuyor, radyoaktif ışın alıyorlardı. Emir böyleydi! Oraya radyasyona maruz kalsınlar diye o kadar insanı göndermeleri gerekmezdi. Ne için? İhtiyaçları olan uzmanlardı, insan kalabalığı değil. Yukarıdan yıkılmış bir bina, bir tarla dolusu enkaz ve inanılmaz miktarda küçük insan şekilleri görüyordum. Doğu Alman malı bir vinç getirmişlerdi, ama vinç oraya gelince bozulmuştu. Robotlar çalışmıyordu. Bilim adamı Lukaçev tarafından, Mars'a gönderilmek üzere tasarlanan robotlarımız... Japon robotlarının da radyasyon nedeniyle bütün aksamları bozulmuştu. Ama plastik elbiseleri, plastik eldivenleriyle koşturan askerler oradaydı.

Eve dönmeden önce, devletin çıkarları doğrultusunda, gördüklerimizi insanlara söylememeniz salık verildi. Bizim dışımızda kimse orada neler olup bittiğini bilmiyor. Belki her şeyi anlamadık; ama her şeyi gördük.

Yaşayanların Ülkesi

Eski Kehanetler Üzerine Bir Monolog

Küçük kızım, diğerleri gibi değil, biraz farklı bir çocuk. Büyüdüğünde bana, "Neden ben diğerleri gibi değilim?" diye soracak. Doğduğunda bebek şeklinde değildi, her yerinden dikilmiş küçük bir torbayı andırıyordu. Vücudunda hiçbir delik yoktu, sadece bir çift göz. Dosyasında: "Kız çocuk, multipıl patolojiyle doğmuş; anüs aplazisi, vajen aplazisi, sol böbrek aplazisi" yazıyor. Bunlar kulağa tıbbi gelmesin, anlamı şu: Kaka, çiş yapacak delik yok, bir böbrek de yok. Yaşamının ikinci gününde onu ameliyat edilirken seyrettim. Gözlerini açıp gülümsedi, ağlayacağını sanmıştım; ama Tanrım, o gülümsedi!

Onun durumunda olan diğerleri yaşamıyor, hemen ölüyorlar. Ama o ölmedi, çünkü onu seviyordum. Dört yıl içinde dört ameliyat geçirdi. Belarus'ta bu kadar çok patolojiyle doğup da yaşayabilen tek çocuk benim kızım. Onu öyle seviyorum ki. (Duruyor.) Artık doğum yapamayacağım. Cesaret edemem. Doğumevinden eve döndüğümde, gece kocam beni sarılıp öpmeye başladı. Öylece titreyerek yattım; yapamayız, günah işlemiş oluruz. Doktorların konuşmalarını duydum: "Bu kız bir kesenin değil, zırhın içinde doğmuş. Onu televizyonda göstermeye kalksak, hiç kimse çocuk yapmak istemez."
Kızımız hakkında konuşuyorlardı. Bundan sonra birbirimizi nasıl sevebilirdik ki?

Kiliseye gidip rahibe olanları anlattım. Günahlarımın affedilmesi için dua etmem gerektiğini söyledi. Ama ailemden hiç kimse, birini öldürmedi. Neden suçluyum? Önce köyümüzü tahliye etmek istediler, sonra da listeden çıkardılar, devletin yeterli parası kalmamıştı. Tam da o sıralarda aşık oldum ve evlendim. Sevmenin bile yasak olduğunu bilmiyordum. Yıllar önce büyükannem İncil'de her şeyin yeşerip büyüyeceği bir zaman olacağını okumuş; ırmaklar balık, ormanlar hayvan doluyken, insanoğlu bunların hiçbirine el süremeyecekmiş. Ve soyunu sürdürebilmek için üreyemeyecekmiş. Bu eski kehanetleri korku masallarıymışçasına dinlerdim. O zamanlar onlara inanmazdım.

Herkese kızımı anlatın. Onu da yazın. Daha dört yaşında ama dans edip şarkı söyleyebiliyor, ezbere şiir okuyabiliyor. Zeka gelişimi normal, diğer çocuklardan pek farkı yok, sadece oyunları değişik. "Bakkalcılık" veya "okul" oyunları oynamıyor, hep "doktorculuk" oynuyor. Bebeklerine iğne yapıyor, ateşlerine bakıyor, kollarına serum bağlıyor. Bebeklerden biri ölünce üstüne beyaz örtü seriyor. Birlikte dört yıl boyunca hastanede yaşadık, onu orada yalnız başına bırakamazdık, artık yaşanması gereken yerin ev olduğunu bile bilmiyor. Ayda bir ya da iki kez eve gittiğimizde, bana "Hastaneye ne zaman döneceğiz?" diye soruyor. Arka-

daşları da burada, onlar da burada büyüyorlar.
Ona bir anüs yarattılar. Şimdi de vajina açıyorlar. Son ameliyattan sonra idrar yolları tamamen iflas etti ve kateter takmayı beceremediler. Bunun için başka bir ameliyat yapacaklar. Artık bize yurtdışından medet ummamızı söylediler. Kocam ayda 120 dolar kazanırken nasıl on binlerce dolar bulacağız? Profesörlerden biri sakince şöyle dedi: "Çocuğunuzdaki patolojiler bilimsel açıdan çok ilginç. Başka ülkelerdeki hastanelere yazmalısınız. İlgileneceklerdir." Ben de yazıyorum. (Ağlamamaya çalışıyor.) Her yarım saatte bir çişini yapabilmesi için elimizle sıktığımızı anlatıyorum. İdrar, vajinasının bulunması gereken yerdeki yapay bir delikten geliyor. Bu daha ne kadar sürebilir? Kimse bir çocuğun organizmasında küçük dozlarda radyasyonun yarattığı etkileri bilmiyor. Kızımı alın, deney için bile olsa... Ölmesini istemiyorum. Onun bir kobay haline gelmesine de razıyım, yeter ki ölmesin. (Ağlıyor.) Düzinelerce mektup yazdım. Ah, Tanrım!

Şimdi bir şey anlamıyor ama gün gelecek bize soracak, neden o da diğerleri gibi değil? Neden bir erkeği sevemiyor? Neden kelebeklerin, kuşların yavruları olacak da onun çocukları olamayacak? İspatlamayı denedim belgeler alıp; büyüdüğünde bunun bizim hatamız olmadığını bilmesi için. Yani suçun kocamın ve benim birbirimizi sevmemizde olmadığını bilsin diye. (Tekrar ağlamamaya çalışıyor.) Dört yıl boyunca savaştım, doktorlar, bürokratlar... Kapısını çalmadığım kimse kalmadı. Doktorlardan küçük dozlarda iyonize radyasyonun onun bu korkunç haline sebep olduğuna dair bir belge alabilmem dört yıl sürdü. Dört yıl boyunca beni geri çevirdiler. Bana durmadan çocuğumun doğuştan gelen bir sakatlığı olduğunu söylediler. Doğuştan gelen sakatlık mı? Çocuğum Çernobil kurbanı! Aile geçmişimi inceledim, ailemde daha önce hiç böyle bir şey olmamış. Herkes seksen, doksan yaşına kadar yaşamış. Büyükbabam 94 yaşında öldü. Doktorlar bana şöyle dedi: "Bazı emirler aldık. Bu tür sorunları genel hastalıklar olarak değerlendirmek zorundayız. Yirmi ya da otuz yıl sonra, Çernobil'le ilgili

bir arşivimiz olduğunda, bunları iyonize radyasyona bağlayabiliriz. Şimdilik bilim bu konuda bir şey yapamıyor." Ben yirmi, otuz yıl bekleyemem. Onları dava etmek istiyorum. Devleti mahkemeye vermek istiyorum. Bana deli dediler, güldüler, "Böyle çocuklar Eski Yunan'da bile vardı" dediler. Bürokratlardan biri bana, "Senin asıl istediğin Çernobil tazminatları! Çernobil kurbanlarına ödenen tazminatlar!" diye bağırdı. Bürosunda nasıl kendimi kaybetmedim, bilmiyorum.

Anlamadıkları, anlamak istemedikleri bir şey vardı, tek bilmek istediğim bunun bizim hatamız olmadığıydı. Bu bizim aşkımız yüzünden değildi. (Ağlamaya başlıyor.) Bu kız burada büyüyor -hâlâ bir kız. Adımızı basmanızı istemiyorum, komşularımız, diğer insanlar bile bunu bilmiyor. Ona bir elbise giydirip, bir mendil bağlıyorum ve bana, "Katya ne güzelmiş," diyorlar. Hamile bir kadın gördüğümde tuhaf tuhaf bakıyorum. Onlara bakmak istemiyorum, sadece bir anda gözüm kayıyor. Karmaşık duygularım var; şaşkınlık ve dehşet, kıskançlık ve neşe, hatta intikam duygusu. Bazen kendimi komşunun hamile köpeğine, yuvasındaki kuşa bile aynı şekilde bakarken yakalıyorum.
Zavallı kızım...

Larisa Z., anne

Mehtaplı Bir Geceye Dair Monolog

Birdenbire neyin daha iyi olduğunu sorgulamaya başladım, hatırlamak mı, unutmak mı? Arkadaşlara sordum. Kimi unutmuş, kimi hatırlamak istemiyor; çünkü her istediğimizi değiştiremiyoruz, buradan gidemiyoruz bile.
İşte hatırladıklarım:
Kazadan sonraki ilk günlerde, kütüphanede radyasyon, Hiroşima ve Nagazaki,

hatta x-ışınlarıyla ilgili ne var ne yok ortadan kayboldu. Bazıları bunun yukarıdan gelen bir emir olduğunu söyledi, kimse panik olmasın diye. Hatta Çernobil Papualıların yanı başında patlasa, bunun Papualılardan başka herkesi korkutacağına dair şakalar ortalıkta dolanıyordu. Tıbbi bültenlerde bilgi yoktu. Potasyum iyodin alabilenler -eczanede bulmak mümkün değildi, tanıdıklar vasıtasıyla bulunabiliyordu- bunu kullandı. Bazıları tabletlerden bir avuç alıp içkiyle beraber yuttu. Hastanede midelerini yıkamak zorunda kaldılar. Daha sonra bir işaret olduğunu fark ettik, eğer bir kentte serçeler ve güvercinler varsa, insanlar da yaşayabilirdi. Bir keresinde taksiye bindim, taksi şoförü bana bütün kuşların neden arabanın ön camına çarptıklarını anlayamadığını söyledi, sanki kör gibiydiler. Ya çıldırmışlardı ya da intihar ediyorlardı.

İş gezisinden döndüğüm bir geceydi. Mehtap vardı. Yolun her iki tarafında, ufuk seviyesinde, beyaz dolomitle kaplı tarlalar uzanıyordu. Zehirli yüzey toprağı kazılmış ve gömülmüş, kalan yerler beyaz dolomit kumuyla örtülmüştü. Sanki dünyada değildim. Görüntü uzun süre kafamı kurcaladı ve bir öykü yazmaya çalıştım. Yüz yıl sonra buraların neye benzeyeceğini düşledim. Bir insan ya da başka bir şey, uzun bacaklarıyla dört nala koşacaktı. Geceleyin üçüncü gözüyle görebilecek, başının üstündeki tek kulağıyla karıncaların yürüyüşünü bile duyabilecekti. Geriye bir tek karıcalar kalacak, dünyadaki ve cennetteki her şey ölmüş olacaktı. Öykümü bir dergiye yolladım. Bana bunun edebi bir eser değil, ancak bir kabus tasviri olabileceğini yazdılar. Yetenekli olmadığımı kabul ediyorum; ama bence öyküyü reddetmelerinin nedeni başkaydı.

Neden herkesin Çernobil konusunda bu kadar sessiz olduğunu merak ediyordum, neden yazarlarımız bu konuda hiçbir şey yazmıyorlardı? Savaş hakkında, kamplar hakkında yazdılar, ama bu konuya gelince susuyorlar. Neden? Siz bunun bir kaza olduğunu mu düşünüyorsunuz? Eğer Çernobil'i yenebilseydik, her-

kes bunun hakkında konuşur, yazılar yazardı ya da eğer Çernobil'i anlasaydık. Ama bundan bir anlam çıkarmayı beceremiyoruz. Bunu yapamıyoruz. Böylesi bir olayı insanca deneyimlerimizin veya insanlık geçmişinin bir yerine koyamıyoruz. Bu durumda hangisi daha iyi, hatırlamak mı, unutmak mı?

Yevgeniy Aleksandroviç Brovkin,
Gomel Devlet Üniversitesi'nde öğretim üyesi

İsa'yı Düşerken Görünce Dişi Ağrıyan Adama Dair Monolog

O zamanlar başka şeylerle meşguldüm. Belki tuhaf bulacaksınız ama eşimle ayrılma aşamasındaydık. Aniden geldiler, elime bir tezkere tutuşturup aşağıda bekleyen bir araba olduğunu söylediler. Tıpkı 1937 yılındaki gibiydi. Gece gelip milleti yatağından aldılar. Daha sonra bu yöntem işe yaramamaya başladı. Çağırdıkları askerlerin eşleri kapıyı açmıyor ya da yalana başvuruyorlardı. Kocalarının işte, tatilde, ebeveynlerinin daçasında olduğunu söylüyorlardı. Askerler onlara emri vermeye çalışsa da, karıları almak istemiyordu. Sonunda insanları işlerinde, sokakta, fabrika kafeteryasında öğle yemeği yerken yakalamaya başladılar. Tıpkı 1937 yılında olduğu gibi.

Ama o zamanlar aklımı kaybetmiş gibiydim. Karım beni aldatmıştı, başka hiçbir şeyi gözüm görmüyordu. Beni almaya gelen adamlar sivil giysiler içindeydi; ama asker oldukları belliydi. İki yanımda, kaçmamdan endişeleniyormuş gibi yürüdüler. Arabaya bindiğimde, nedense aklıma aya giden Amerikan astronotları geldi; bir tanesi daha sonra rahip olmuş, diğeri de çıldırmış. Ayda şehirler ve insan kalıntıları gördüklerini sanmışlar.

Gazete haberlerini hatırladım: "Nükleer santrallerimiz çok güvenli, öyle ki Kızıl Meydan'a bile bir tane yapılabilir, bir semaverden daha zararsızlar. Yıldızlar gibiler, onlarla bütün dünyayı aydınlatacağız." Ama karım beni terk etmişti, benim de başka şey düşünecek halim yoktu. Birkaç kere kendimi öldürmeye teşebbüs ettim. Aynı anaokuluna gittik, aynı okula, aynı üniversiteye. (Sessizce sigara içiyor.) Size söyledim. Orada kahramanca hiçbir şey yok, yazılmaya değer değil. Şöyle düşüncelere kapıldım. Savaş zamanı da değil, bir başkası karımla yatarken neden ben canımı tehlikeye atıyorum? Neden o değil de yine ben? Dürüst olmak gerekirse, orada kahraman mahraman görmedim. Kendi yaşamlarını hiçe sayan salaklar gördüm, kendi deliliğim de bana yetiyordu zaten; ama bu gerekli değildi. Madalyalarım ve ödüllerim var, hepsi ölmekten korkmadığım için. Aslında umurumda değildi. Hatta ölsem iyi de olurdu. Beni onurlu bir şekilde gömerlerdi, masrafları da devlet karşılardı.

Kıyametle taş devrinin buluştuğu o fantastik dünyaya kolayca giriverirdiniz. Bu benim için daha keskin, daha çıplaktı. Ormanda yaşadık, çadırların içinde, reaktörden 20 kilometre uzakta. Tıpkı partizanlar gibi. Partizanlar, askeri eğitim için orduya çağrılan insanlardır. 24 ila 40 yaş arasındaydık, bazılarımız üniversite mezunuydu; bazılarımızın meslek okullarından dereceleri vardı. Örneğin ben, tarih öğretmeniydim. Elimize tüfek yerine kürekler verdiler. Çöp çukurlarını ve bahçeleri gömdük. Köylü kadınlar bizi izlerken haç çıkartıyorlardı. Eldivenlerimiz, maskelerimiz ve ameliyat elbiselerimiz vardı. Güneş hepimizi yiyip bitiriyordu.

Canavarlar gibi bahçelerini altüst ettik. Neden bahçelerini gömdüğümüzü, neden sarımsaklarını ve lahanalarını söküp attığımızı anlamamışlardı. Yaşlı kadınlar haç çıkartıp; "Çocuklar, ne oluyor? Dünyanın sonu mu geldi?" diye soruyorlardı.

Evin içinde ocak yanıyor, pastırmalar kızarıyordu. Ölçüm cihazını yaklaştırınca, bunun bir ocak değil küçük bir nükleer reaktör olduğu anlaşılıyordu.

"Çocuklar," diyordu adamlar, "gelin siz de masaya buyurun." Bize karşı dostça davranmak istiyorlardı. Kabul etmiyorduk. "Gelin, iki tek içelim. Oturun. Bize neler olduğunu anlatın." Onlara ne anlatacaktık?
Reaktörde itfaiyeciler yanan yakıtın üzerinde tepinmiş. Yakıt ışıldıyormuş ama ne olduğunu bilmiyorlarmış. Bilecek ne var? Müfrezelere ayrılmıştık ve her müfrezenin radyasyon ölçüm cihazı vardı. Farklı yerlerin radyasyon miktarları da farklıydı. İçimizden biri 2 röntgen olan yerde çalışırken, bir başkasının çalıştığı yerde 10 röntgen çıkabiliyordu. Bunun yanında mahkumlar gibiydik, hiçbir hakkımız yoktu; ayrıca korkuyorduk. Ama ben korkmuyordum. Her şeyi bir kenardan izledim.

Bilim adamlarının özel lastik giysileri, uzun çizmeleri ve koruyucu gözlükleri vardı. Sanki ayda yürüyorlardı. Yaşlı bir kadın yanlarına gidip içlerinden birine sordu: "Siz kimsiniz?"
"Ben bilim adamıyım."
"Demek bilim adamısın. Şunun nasıl giyindiğine bir bakın. Şu maskeye bir bakın! Peki biz ne yapacağız?" ve adamı sopayla kovaladı! Ortaçağda doktorları nasıl kovalayıp boğdularsa, aynı şeyi bilim adamlarına da yapacaklarını düşündüm.

Evinin gömülmesini izleyen bir adam gördüm. (Duruyor.) Evleri, ağaçları, kuyuları gömdük. Toprağı gömdük. Her şeyi kesiyor, plastiğe sarıyorduk. Dedim ya, ortada kahramanca bir şey yok.

Ara vermeksizin on iki saatlik vardiyalarla çalışıyorduk, tek dinlenebildiğimiz zaman geceydi. Bir keresinde geç saatte dönüyorduk, buldozerin içindeydik. Terk edilmiş bir köy boyunca yürüyen bir adam gördük. Yakınına geldiğimizde sırtında halı taşıyan genç biri olduğunu fark ettik. Yakında bir ciguli vardı. Durup içi-

ne baktık, bagajı telefonlar ve televizyonlarla doluydu. Buldozer dönüp bir tane indirdi, ciguli gazoz kutusu gibi ezildi. Kimsenin ağzını bıçak açmadı.

Ormanı gömdük. Ağaçları bir buçuk metrelik parçalar halinde doğrayıp naylona sarıyor, ardından mezarlarına atıyorduk. Geceleri uyuyamadım. Gözlerimi kapattığımda devinen siyah bir varlık görüyordum, canlı toprak parçaları. İçinde böcekler, örümcekler, solucanlar vardı. Onların adlarını bilmiyordum, sadece böcekler, örümcekler ve solucanlar. Büyüklü küçüklü, sarı, siyah, hepsi farklı renkte. Şairin biri hayvanların da insanın bir başka türü olduğunu söyler. Onların adlarını bilmeksizin onlarca, yüzlerce, binlercesini öldürdüm. Evlerini, gizlerini yıktım ve gömdüm... gömdüm.

Çok sevdiğim Leonid Andreyev'in, Lazarus hakkında bir öyküsü var. Lazarus o boşluğu bir kere gördü ya artık bir yabancıdır, İsa onu yeniden yaşama döndürse de asla diğer insanlar gibi olamaz.

Bu kadar yeter mi? Merak ettiğinizi biliyorum, orada olmayanlar hep merak ediyor. Ama insanların dünyası hâlâ aynı. Durmaksızın korku içinde yaşamak imkansız, bir insan bunu başaramaz. Bu yüzden oradaki insanlar da bir süre sonra günlük yaşamlarına geri döndü. (Devam ediyor.) Votka içti, iskambil oynadı, kız tavlamaya çalıştı, çocuk yaptı. Bol bol paradan konuştu. Ama aslında oraya gitmemizin amacı para değildi, birçoğumuz için değildi diyelim. Çalıştık, çünkü çalışmamız gerekiyordu. Bize çalışmamızı emrettiler. Soru soramazdık. Bazıları bundan sonra kariyerinde daha iyi yerlere gelmeyi umdu. Bazısı hırsızlık yaptı, ev soydu. Söz verilen ayrıcalıkları düşlediler; barakalardan taşınıp beklemeksizin bir daire sahibi olmak, çocuğunu anaokuluna verebilmek, araba alabilmek. Adamın biri korkuya kapılmıştı, çadırdan çıkmadan plastik giysilerinin içinde uyuyordu. Korkak! Partiden kovuldu. "Yaşamak istiyorum!" diye bağırıyordu.

Her cinsten insan vardı orada. Gönüllü olmuş kadınlarla karşılaştım, reddedilmişlerdi. Şoförlere, muslukçulara, itfaiyecilere ihtiyacımız vardı; ama kadınlar yine de geldiler. Her cinsten insan, öğrenci grupları... Binlerce gönüllü geceleyin depoları korudu. Kurbanlara açılan fona bağış yapanlar oldu. Yüzlerce insan kan ve ilik bağışladı.

Aynı zamanda bir şişe votkayla her şey satın alınabiliyordu. Bir madalya veya sağlık raporu. Kolhoz başkanlarından biri, radyasyon uzmanlarına kendi köyünü listeden silsinler diye bir kasa dolusu votka getirmişti. Bir diğeri ise köyünü listeye koysunlar diye bir kasa teklif ediyordu, ona Minsk'te üç odalı bir daire sözü verilmişti. Kimsenin radyasyon raporlarına baktığı yoktu. Tam anlamıyla "ortalama Rus işi" bir kaostu. Zaten bu şekilde yaşıyoruz. Birkaç şey yazılıp satıldı. Bir yandan mide bulandırıcıydı, bir yandan da neden burnunuzu sokuyordunuz ki?
Öğrencileri gönderip tarlalardan hatmileri temizlettiler. Saman toplattılar. Birkaç çift çok gençti, hâlâ el ele yürüyorlardı, katlanılır gibi değildi. İnanılmaz güzellikte bir yerdi. Güzelliği durumu daha da korkunç kılıyordu. İnsanların burayı terk etmesi gerekiyordu. Kaçmalıydılar, kötülük edenler, suçlular gibi.

Her gün gazete gelirdi. Başlıklara göz atardım:
"Çernobil! Bir başarı abidesi."
"Reaktör yenilgiye uğratıldı!"
"Hayat devam ediyor."
Siyasi memurlarımız vardı, bizimle politik tartışmalar yaparlardı. Kazanmamız gerektiği söyleniyordu. İyi de kime karşı? Atoma mı? Fiziğe mi? Evrene mi? Zafer bizim için bir son değil, bir süreçti. Yaşam bir kavgadır, bir çırpınma. İşte bu yüzden seller, yangınlar ve diğer felaketleri çok seviyoruz. "Cesaret ve kahramanlık" göstermek için fırsat doğuyor.

Siyasi memurumuz, gazeteden "yüksek siyasi bilincimiz ve dikkatli organizasyonumuz" hakkında satırlar okurdu. Felaketten dört gün sonra bile kızıl bayrak reaktörün üzerinde dalgalanmıştı. Bir ay sonra radyasyon bayrağı yiyip bitirdi. Onlar da bir başka bayrak koydular. Sonraki ay bir başkasını... O bayrağı değiştirmek için çatıya çıkan askerin neler hissettiğini kafamda canlandırmaya çalıştım. Bunlar intihar eylemleriydi. Bunun adına ne denir? Sovyet paganizmi? Canlı kurban? Ama gerçek şu ki, o gün elime bayrağı verip yukarı tırmanmamı söyleseler, bunu yapardım. Neden? Bilemiyorum, o zaman ölümden korkmuyordum. Karım bana bir mektup bile göndermiyordu. Altı aydan beri haber almamıştım. (Duraklıyor.) Bir fıkra ister misiniz? Mahkumun biri hapishaneden kaçıp Çernobil'deki 30 kilometrelik bölgeye girmiş. Onu yakalayıp radyasyonunu ölçmüşler. O kadar çok "parlıyormuş" ki, onu geri hapishaneye koyamamışlar, hastaneye götürememişler, insanların arasına da salıverememişler. Neden gülmüyorsunuz?(Gülüyor.)

Oraya vardığımda, kuşlar henüz yuvalarındaydı, terk ettiğimde ise elmalar karın içinde yatıyordu. Hepsini gömmeye fırsatımız olmadı. Toprağı, toprağa gömdük. Böcekler, örümcekler ve sülüklerle. Oradaki insanlarla... Oradaki dünyayla... Edindiğim en kuvvetli izlenim buydu, böcekler. Size pek bir şey anlatamadım, bölük pörçük parçalar. Leonid Andreyev'in Kudüs'te yaşayan bir adam hakkında benzer bir öyküsü var: İsa'nın tutuklandığı evin önünden geçmiş, her şeyi duyup görmüş, ama dişi ağrımış. İsa'nın çarmıhını taşırken düştüğünü görmüş, düşüp ağladığını görmüş; fakat dişi ağrıdığı için bu kez de evinden dışarı koşamamış. İki gün sonra, dişinin ağrısı geçtiğinde, ahali ona İsa'nın yaşama döndüğünü söylemiş. O da, "Bunlara şahit olabilirdim, ama dişim ağrıdı," diye düşünmüş.

Her zaman böyle mi olur? Babam 1942 yılında Moskova'yı savunmuş. Büyük bir olayın içinde olduğunu yıllar sonra, kitaplar ve filmlerden öğrenmiş. Onun hatı-

raları ise şöyleydi: "Siperin içinde oturdum. Tüfeğimi ateşledim. Bir patlama nedeniyle enkaz altında kaldım. Beni yarı ölü halde çıkardılar."
Hepsi bu kadar. Zaten o zamanlar karım beni terk etmişti.

Arkady Filin, temizlikçi

Tek Bir Kurşun Hakkında Üç Monolog

Konuşanlar: Viktor Yosivoviç Verjikovski, Khoyniki Amatör Avcılar ve Balıkçılar Birliği'nin başkanı; soyadlarının kullanılmasını istemeyen iki avcı, Andrey ve Vladimir.

İlk defa bir tilki öldürdüğümde daha çocuktum. Ondan sonra bir geyik vurdum ve bir daha onları öldürmeyeceğime yemin ettim. Ne kadar anlamlı gözleri var!

Biz insanlar, olanları anlayabiliriz. Hayvanlar ise sadece yaşar. Kuşlar da... Sonbahar aylarında keçiler çok çevik olur. Eğer bulunduğunuz yönden ufacık bir rüzgar bile gelse, sizi hayatta yanına sokmaz. Tilki ise çok kurnazdır...

Bir adam vardı; ortalıkta dolaşır, sarhoşken herkese akıl verirdi. Üniversitede felsefe okumuş, sonra hapse düşmüş. Eğer Yasak Bölge'de birisiyle karşılaşırsanız, hakkındaki gerçekleri size aşla söylemez ya da nadiren söyler. Bu dediğim adam akıllıydı. "Çernobil filozoflar türesin diye oldu," diyordu. Hayvanları "yürüyen küller", insanları ise "konuşan toprak" diye adlandırıyordu. Toprak... biz toprak yediğimiz için konuşuyoruz, yani topraktan yapılmışız.

Yasak Bölge insanı içine çeker. İnanın özlersiniz. Bir kere oraya gidin, sonra hep özlersiniz.

"Pekala çocuklar, bu işi bir düzene sokalım."

"Tamam başkanım, siz konuşun biz bir sigara içeceğiz."

Her şey böyle oldu. Beni bölge yönetimine çağırdılar.

"Dinle bakalım avcı başkan. Bölge'nin içinde hâlâ çok miktarda ev hayvanı var; kediler, köpekler. Bir salgını önlemek için, hepsini itlaf etmemiz gerekiyor. Bunu siz yapacaksınız!"

Ertesi gün bütün avcıları çağırdım. Durumu anlattım. Kimse gitmek istemedi; zira hiçbirine koruyucu teçhizat verilmemişti. Sivil savunmacılara sordum, onlarda da hiçbir şey yoktu, gaz maskesi bile. Sonunda çimento fabrikasına gidip maske aldım. Çimento tozuna karşı, sadece ince bir film. Ama gaz maskesi yoktu.

Orada askerlerle karşılaştık. Onlara maskeler, eldivenler verilmişti, özel zırhlı araçlarla taşınıyorlardı. Biz ise gömleklerimizle gelmiştik, burnumuza birer mendil bağlamıştık. Eve, ailelerimizin yanına da o giysilerle ve ayakkabılarla döndük.

Ben iki birlik topladım, her birinde yirmi adam vardı. İçlerinde birer veteriner hekim ile salgın hastalıklar merkezinden biri bulunuyordu. Kepçeli bir traktöre ve bir kamyona da sahiptik. Bizim için hiçbir koruyucu önlem almamaları, insanları düşünmemeleri çok kötüydü. Öte yandan bize hayvan başına 30 ruble ödül verdiler. O zamanlar votkanın şişesi üç rubleydi. Bazıları şöyle reçeteler buldu: bir şişe votkanın içine bir kaşık kaz boku; bunu iki gün boyunca içmelisin, yani bir erkek olarak işlevini kaybetmemek için. Bununla ilgili minik bir çastuska*: "Zaporozhetler yukarıda tutamıyor, Kievliler ise kaldıramıyor. Baba olmak istersen cevizleri kurşunla ört." Ha-ha.

* *Geleneksel Rus taşlama sanatı. (ç.n.)*

İki ay boyunca Yasak Bölge'nin çevresinde dolandık. O civardaki köylerin yarısı boşaltılmıştı.
Düzinelerce köy: Babçin, Tulgoviçi... İlk geldiğimizde, köpekler evlerinin yanı başında bekçilik yapıyor, insanların geri dönmesini bekliyorlardı. Bizi gördüklerine sevinmişlerdi, sesimize koştular. Evlerin, ağılların, bahçelerin içinde vurduk onları. Sokak boyunca sürükleyip kamyona yükledik. Hiç hoş değildi. Neden öldürdüğümüzü anlamıyorlardı. Onları öldürmek kolaydı. Hepsi ev hayvanıydı, silahtan veya insandan kaçmıyorlardı. Sesimize koştular.

Yerde bir kaplumbağa ilerliyordu... Tanrım! Boş bir evin önünden geçtik, içeride balıklarla dolu akvaryumlar vardı. Kaplumbağaları öldürmedik. Ciple bir kaplumbağanın üzerinden geçsen de kabuğu kırılmaz. Tabii bunu sadece sarhoşken deniyorduk. Bahçelerde açık kümesler vardı. Tavşanlar etrafta koşuşturuyordu. Su samurları hâlâ kilit altındaydı. Onları çıkardık, yakında bir su kaynağı varsa yüzüp giderlerdi. Her şey bir süre için terk edilmişti; çünkü emir neydi? "Üç gün." Küçük çocukları kandırmışlardı: "Sirke gideceğiz." Çocuklar ağlamıştı. İnsanlar geri dönebileceklerini sanıyorlardı. İnanın, savaş meydanı gibiydi. Kediler insanların gözlerinin içine bakmış, köpekler otobüslere binmeye çalışarak ulumuşlardı. Hem bekçi köpekleri, hem de çoban köpekleri. Askerler onları ittirdi, tekmeledi. Uzun süre arabaların ardından koştular. Tahliye korkunç bir şey.

İşte şimdi buradayız. Japonların da Hiroşima'sı var; ama şimdi herkesten ileriler. Her şeyin en üstünde onlar var. Belki biz de... İlk başta evler mühürlendi. Mühürleri kırmadık. Pencereden bir kedi görsek, ona nasıl ulaşacaktık? Biz de onlara dokunmadık. Sonradan hırsızlar geldi, kapıları pencereleri, panjurları kırdılar. Her şeyi çaldılar. İlkin teypler, televizyonlar ve kürkler gitti. Sonra her şeyi silip süpürdüler. Yerde sadece alüminyum kaşıklar olurdu. Sonra hâlâ canlı olan köpekler evlere yerleştiler. İçeri girdiğinizde yanınıza geliyorlardı; ama ar-

tık insanlara güvenmiyorlardı. Bir defasında bir eve girdim, odanın ortasında yavrularıyla bir dişi köpek yatıyordu. Onun için elbette üzüldüm; ama savaşta gibiydik, biz cezalandırıcılardık. Aynı şeydi. Bir askeri operasyon. Gidip köyü çembere alıyorduk ve köpekler ilk kurşun sesini duyar duymaz ormana kaçıyordu. Kediler daha kurnazdı, saklanmaları kolay oluyordu. Kedinin biri toprak bir küpün içine girmişti. Onu oradan silkeleyerek çıkardım. Ocakların altına sığınıyorlardı. İnsanın içi kötü oluyor, bir eve giriyorsunuz, bir anda ayağınızın altından bir kedi kurşun gibi fırlıyor, elinizde tüfek ardından koşuyorsunuz. Çok zayıf ve pistiler. Tüyleri top top dökülmüştü. İlk zamanlar çok tavuk vardı, hâlâ kuluçkaya yatıyorlardı. Köpekler ve kediler de yumurtaları yiyorlardı, yumurtalar bitince de tavukları yemeye başladılar. Tilkiler de tavukları yedi, zaten köpeklerle birlikte yerleşim yerlerinde yaşıyorlardı. Böylece ortada tavuk kalmayınca köpekler kedileri yemeye başladı. Bazen bir ağılda domuzlar bulurduk, kilerde ise her cinsten yiyecek olurdu: salatalıklar, domatesler. Domuzları serbest bırakır, yiyecekleri ise bir çukurun içine dökerdik. Domuzları öldürmedik.

Köyün birinde yaşlı bir bayan vardı, kendini eve kilitlemişti. Beş kedisi ve üç köpeğiyle yaşıyordu. Hayvanlarını teslim etmedi. Bize lanetler yağdırdı. Ona bir köpekle bir kedi bırakıp diğerlerini zorla aldık. Arkamızdan "Haydutlar! Caniler!" diye bağırıyordu. Boş köylerde bir ocaklar kalmıştı. Khatyni köyünün ortasında iki yaşlı kadın duruyordu, korkmuyorlardı. Başkası olsa çıldırırdı. "Tepenin eteğinde traktörümüzdeydik, yolun ötesinde de reaktör vardı. Eğer İsveçliler söylemeseler hâlâ traktörün üzerinde yaşlanıyor olacaktık." Ha-ha.

Kokular... O kokuların köye nereden geldiğini anlayamazdım. Reaktörden altı kilometre uzaktaydık. Masaly köyü. Röntgen ünitesi gibi kokuyordu. İyodin kokusu. Bir ekşilik... Onları çok kısa mesafeden vurmamız gerekiyordu. Yerde yavrularıyla yatan köpek bana doğru sıçradı, hemen vurdum. Yavruları patilerini yalı-

yor, esniyor, birbirleriyle oynuyordu. Onları da kısa mesafeden vurmak zorunda kaldım. Bir köpek vardı - küçük, siyah bir kaniş. Hâlâ onun için çok üzülüyorum. Bir kamyon dolusu köpek toplamıştık, ta tepeye kadar. Onları "mezarlığa" götürüyorduk. Mezarlık dediğim, yere açılmış büyükçe bir delikti. Aslında çukuru sathı suyuna temas etmeyecek bir şekilde açıp naylonla kaplamamız gerekiyordu. Bunun için de yüksek bir yer bulmamız lazımdı; ama tabii ki bu kurallar her yerde ihlal edildi. Hiç naylonumuz yoktu, doğru yeri bulmak için de çaba sarf etmedik. Köpekler ölmemiş, sadece yaralıysa ulumaya, ağlamaya başlarlardı. Onları kamyondan çukurun içine döküyorduk, o küçük kaniş ise dışarı tırmanmaya çalışıyordu. Kimsenin kurşunu kalmamıştı. Elimizde işini bitirecek hiçbir şey yoktu. Tek bir kurşun bile. Kanişi çukura geri ittirip öylece gömdük. Hâlâ onun için üzülüyorum. Küçük bir ev köpeğiydi, şımarık bir kaniş. Kedilerin sayısı köpeklere nazaran çok azdı. Belki insanlar gidince onlar da gitmişti, belki de saklanmışlardı.

Onları uzaktan öldürmek daha iyi, böylece göz göze gelmiyorsunuz. Doğru dürüst öldürmeyi öğrenmelisiniz ki, can çekişmesinler. Sadece biz insanlar olanları anlayabiliriz, onlar ise yalnızca yaşarlar. "Yürüyen küller."

Atlar, onları vurmak için dışarı çıkardığınızda ağlamaya başlarlardı.

Şunu da eklemeden edemeyeceğim her canlının bir ruhu var, böceklerin bile. O yaralı geyik, orada öylece yatıyor. Onun için üzülmenizi istiyor, ama bunun yerine onu öldürüyorsunuz. Son anda olanları anlıyor, neredeyse insan gibi bakıyor. Sizden nefret ediyor ya da yalvarıyor: "Ben de yaşamak istiyorum! Yaşamak istiyorum!"

Ateş etmeyi öğrenin, gerçekten! Onları dövmek, öldürmekten çok daha kötü. Avcılık bir spor, bir nevi spor. Nedense kimse balıkçılara çatmaz, ama avcılara herkes laf eder. Bu haksızlık!

Avcılık ve savaş, bir erkeğin gerçek aktiviteleridir. Gerçek bir erkeğin. Oğluma bunları anlatamadım. O daha küçük bir çocuk. Nerdeydim, ne yapıyordum? O hâlâ babasının orada birilerini veya bir şeyi savunduğunu sanıyor. Kendi karargâhında olduğunu düşünüyor! Televizyonda gösterdiler, bir sürü asker, askeri teçhizat... Oğlum bana soruyor: "Baba, sen de mi askerdin?"

Televizyondan bir kameraman da bizimle geldi. Hatırlıyor musunuz? Ağladı. O da bir erkekti ama ağladı. Durmadan üç kafalı bir yaban domuzu görmek istediğini söylüyordu. Ha-ha.
Tilkinin biri ormanda yuvarlanan bir zencefilli çörek adam görür:
"Zencefilli çörek adam, nereye gidiyorsun?"
"Ben çörek adam değilim, Çernobilli bir kirpiyim." Ha-ha.
Diyorlar ya, barışçıl atomu her eve sokalım!
Şunu söyleyeyim, her insan hayvan gibi ölüyor. Bunu Afganistan'da birçok kez yaşadım. Ben de midemden yaralanmıştım ve güneşin altında yatıyordum. Sıcak dayanılmazdı. Susamıştım. Kendi kendime, "Burada bir köpek gibi gebereceğim," dedim. Kanımız aynı hayvanlarınki gibi akıyor, acı aynı.

Bizimle birlikte bir polis memuru vardı - çıldırdı. Siyam kedileri için üzülüyordu, pazarda ne kadar pahalıya satıldıklarını söylüyordu. Üstelik güzeldiler. O da bir erkekti... Yanımızdan danasıyla bir inek yürüyor. Onu vurmuyoruz. Atları da vurmadık. Kurtlardan korkuyorlardı; ama insanlardan değil. Atlar kendini savunabilir. Kurtlar önce inekleri kaptı. Orman kanunu böyle. Belarus'tan gelen inekleri Rusya'ya götürüp sattılar. Bu arada doğan tosunlar lösemili çıkıyordu. Onları indirimli fiyattan verdiler.

En çok yaşlı adamlar için üzülüyorum. Arabalarımıza yanaşır, "Oğlum, evime bir bakar mısın?" diye sorarlardı. Anahtarları elinize tutuşturur, "Takım elbisemi

alabilir misin? Bir de şapkamı." Birkaç kuruş para verir, "Köpeğim ne yapıyor?" Köpek vuruldu, ev yağmalandı, oraya artık gidemeyecekler. Onlara nasıl söyleyebilirdik? Anahtarları almadım. Onları aldatmak istemedim. Başkaları alırdı. "Votkayı nereye koydun? Nereye sakladın?" Yaşlı adam onlara söylerdi. Bazen votka dolu güğümler bulurlardı.

Bir düğün için bizden yaban domuzu vurmamızı istediler. Bu bir ricaydı. Hayvanın karaciğeri elimizin içinde eriyordu; ama yine de düğün için onu aldılar.

Bilim adına da ateş ettik. Bir keresinde numune olarak iki tavşan, iki tilki, iki yaban keçisi vurduk. Yaban hayvanlarının da hepsi hastaydı, yine de onları terbiye edip yiyorduk. Önceleri korkuyorduk, ama sonradan alıştık. Bir şeyler yemek zorundayız, hepimiz de Ay'a taşınamayız ya!

Birisi pazardan tilki kürkü şapka aldı ve kel oldu... Bir Ermeni, Yasak Bölge'den gelen birinden ucuza makineli tüfek almış ve ölmüş... Millet birbirini korkutuyordu.

Orada ne ruhuma ne de zihnime bir şey olmadı. Bunların hepsi saçmalık.
Evleri taşıyan bir şoförle konuştum. Onları Bölge'nin dışına götürüyordu. Artık ne ev, ne okul, ne de anaokulu kalmıştı. Tahliye edilecek şeyleri numaralamışlardı ve dışarı çıkarıyorlardı! Adamla belki hamamda karşılaştım, belki de meyhanede. Tam olarak hatırlamıyorum. Bana şöyle demişti: "Kamyonu getiriyorlar, üç saat içinde ev namına ne var ne yoksa söküp yerleştiriyorlar. Sonra Bölge'nin sınırında birileriyle buluşuyorlar." Evleri Bölge'den dışarı parça parça götürüyorlarmış. Şoförü yedirip içirip sarhoş ediyorlar, biraz da para veriyorlarmış.

Bazılarımız yırtıcı avcılar. Diğerleri sadece ormanda yürüyüp kuşlar gibi küçük

avları izlemeyi tercih ediyor. Birçok insan acı çekti, kimse hesabını vermiyor. Önce santralin müdürünü görevden aldılar; ama şimdi salıvermişler. Bu sistemde kimin suçlu olduğunu söylemek de güç. Orada bir şeyler deniyorlarmış. Gazetede askeri amaçlar için plütonyum ürettiklerini okudum. Atom bombası için. Bu nedenle her şey havaya uçmuş. Peki, eğer bu nedenle olduysa neden burada oldu? Neden Çernobil? Neden Almanya veya Fransa değil?

Tek bir olay hafızama kazındı. Bir tek şey. Kimsenin o küçük köpeği vuracak bir kurşunu kalmamıştı. Yirmi kişiydik. Günün sonunda bir tek kurşunumuz bile yoktu. Bir tane bile...

Çehov ve Tolstoy Olmaksızın Neden Yaşayamayacağımıza Dair Monolog

Neden dua ediyorum? Bir sorun! Neden dua ediyorum? Kilisede dua etmem, kendim için dua ediyorum. Sevmek istiyorum! Seviyorum. Sevgim için dua ediyorum. Ama benim için... (Duraklıyor, konuşmak istemediği belli.) Hatırlamak zorunda mıyım? Belki de her şeyi bir köşeye atmak daha iyi olur. Bu olaya dair hiç kitap okumuyorum, hiç film izlemiyorum. Filmlerde savaşı gördüm. Büyükannem ve büyükbabam çocuk olduklarını hatırlamıyorlardı, çocukluklarının yerinde savaş vardı. Onların çocuklukları nasıl savaşsa, benimki de Çernobil. Oralıyım. Siz bir yazarsınız, hiçbir kitap bunu anlamama yardımcı olmadı. Tiyatro ya da sinema da işe yaramadı. Onlarsız da anlayabiliyorum. Kendi başıma. Hepimiz olayları kendi başımıza yaşarız, bundan başka da çaremiz yoktur. Ama mantığım bu olanları reddediyor. Özellikle annemin bu konuda kafası çok karışık. O, Rus edebiyatı öğretmeni ve bana hep kitaplarla yaşamayı öğretti. Ama bunun hakkında hiç kitap yok. Aklı karıştı. Kitaplar olmadan ne yapacağını bilmiyor.

Çehov ve Tolstoy olmadan... Hatırlamak zorunda mıyım? Hem hatırlamak istiyorum, hem de istemiyorum. (Kendini dinliyor ya da kendi kendiyle tartışıyor sanki.) Eğer bilim adamları bir şey bilmiyorsa, eğer yazarlar bir şey bilmiyorsa, onlara yaşamlarımız ve ölümlerimizle biz yardımcı olacağız demektir. Annem böyle düşünüyor. Ama ben düşünmek istemiyorum, mutlu olmak istiyorum. Neden mutlu olamıyorum?

Pripyat'ta nükleer santralin yakınında oturuyorduk, orada doğup büyüdüm. Büyük prefabrike bir binanın beşinci katında. Pencereden bakınca santral görünürdü. 26 Nisan günü -patlamadan iki gün önce- kentimizin son iki günüymüş meğer. Artık orada hiçbir şey yok. Geride kalan, bizim memleketimiz değil. O gün komşulardan biri balkonda oturmuş, dürbünle yangını seyrediyordu. Biz çocuklar ise, bisikletlerimizi santrale sürdük, bisikleti olmayanlar bizi kıskanmıştı. Kimse gitmeyin diye bağırmadı. Kimse! Ne ebeveynlerimiz, ne de öğretmenlerimiz. Öğle vakti nehir kenarında hiç balıkçı kalmamıştı, hepsi evine kapkara dönmüştü. Soçi'de bir ay geçirseniz o kadar kararamazsınız. Nükleer bronzluk! Santralden yükselen duman siyah ya da sarı değildi, maviydi. Ama kimse bize bağırmadı. Herkes askeri tehlikelere alışıktı, şurada burada patlamalar hep olurdu. Bu da, sıradan itfaiyeciler tarafından söndürülen sıradan bir yangın olmalıydı. Oğlanlar dalga geçiyorlardı: "Mezarlığın önünde sıraya girin, en uzun olan ilk ölecek." Küçüktüm. Korkuyu hatırlamıyorum, ama başka bir sürü tuhaf şey hatırlıyorum. Arkadaşım gece boyunca annesiyle paralarını ve altınlarını gömdüklerini, şimdi ise gömü yerini unutmaktan korktuğunu anlatmıştı. Büyükannem, her nedense emekli olduğunda ona Tula'dan gelen semaver ve büyükbabamın madalyaları için endişeleniyordu. Bir de Singer dikiş makinesi için. Sonra hepimiz "tahliye" edildik. Babam bu sözü işinden eve taşımıştı. Tıpkı savaş romanlarındaki gibiydi. Babam bir şeyi unuttuğunu fark ettiğinde çoktan otobüslere binmiştik. Eve koştu, hâlâ elbise askılarında asılı duran iki yeni göm-

lekle geri döndü. Garipti. Askerler uzaylılar gibiydiler, koruyucu giysileri ve maskeleriyle sokaklarda yürüyorlardı. İnsanlar onlara " Bize ne olacak?" diye sorduklarında "Neden bize soruyorsunuz?" diye tersliyorlardı: "Beyaz Volga'lar şurada duruyor, patronlar orada. Gidin onlara sorun."

Otobüsün içindeyiz. Gökyüzü alabildiğine mavi. Nereye gidiyoruz? Çantalarımızda, sepetlerimizde Paskalya çörekleri, boyalı yumurtalar var. Eğer savaş buysa, kitaplardan okuyup gözümde canlandırdığım gibi bir şey değilmiş. Her yerde patlamalar, bombardımanlar olmalı. Yavaş hareket ediyoruz, sürüler yollarda. Atları ve inekleri yol boyunca kovalıyorlar. Şoförler çobanlara bağırıp küfrediyor: "Neden bunları yola çıkardınız, bilmem ne çocukları! Radyoaktif toz kaldırıyorsunuz! Alın hayvanlarınızı tarlaya götürün!" Diğerleri de ekinleri ezmek istemediklerinden küfürle karşılık veriyorlar. Kimse bir daha geri dönmeyeceğimizi düşünmüyor. Böyle bir şey daha önce hiç olmamış. Başım dönüyor, boğazım gıcıklanıyor. Yaşlılar değil ama genç kadınlar ağlıyor. Annem de ağlıyor.

Minsk'e gittik, orada tren biletleri için normalin üç katı para ödemek zorunda kaldık. Kondüktör herkese çay getirdi, bize gelince, "Fincanlarınızı uzatın!" dedi. Bir şey anlamamıştık, fincanları mı bitmişti? Hayır! Bizden korkuyorlardı. "Neredensiniz?" "Çernobil." Hemen herkes bu yanıttan sonra suskunlaşırdı. Bir ay sonra annemlerin dairemize dönmesine izin verildi. Bir battaniye, kışlık paltom ve annemin favori kitabı Çehov'un seçme mektuplarıyla geri döndüler. Büyükannem yaptığı çilek reçelini neden getirmediklerini anlamamıştı, sonuçta kavanoz içindeydiler, ağızları kapalıydı. Battaniyede bir "leke" buldular. Annem orayı yıkadı, elektrik süpürgesiyle süpürdü ama hiçbiri fayda etmedi. Kuru temizlemeye verdiler, neden sonra lekenin "ışıldadığı" anlaşıldı. Makasla orayı kestiler. Battaniye aynı battaniyeydi, paltom da aynı palto, ama artık ne o battaniye ile uyuyabilir, ne de o paltoyu giyebilirdim. Onlardan nefret ediyordum!

O şeyler beni öldürebilirdi! Neden böyle hissettim kendim de anlamıyorum. Herkes kaza hakkında konuşuyordu, evde, okulda, otobüste, sokakta... Hiroşima'yla karşılaştırıyorlardı. Ama kimse olaya inanmadı. Anlaşılmaz bir şeye inanabilir misiniz? Ne kadar uğraşsanız da bir anlamı olmaz. Hatırlıyorum. Biz giderken gökyüzü alabildiğine maviydi. Büyükannem yeni yerine bir türlü alışamadı. Hep eski evini özledi. Son sözü, "Canım alabalık istiyor," oldu. Yıllarca alabalık yememiz yasaklandı, en çok radyasyon çeken şey o olmuştu.

Onu kendi köyüne, Dubrovniki'ye gömdük. Yasak Bölge'nin içindeydi, dikenli tellerle çevrilmişti ve askerler ellerinde tüfeklerle sınırı koruyorlardı. Sadece yetişkinlerin içeri girmesine izin verdiler; annem, babam ve akrabalar. Beni içeri sokmadılar. "Çocukların girmesi yasak." O zaman bir daha büyükannemi ziyaret edemeyeceğimi anladım. Böyle bir şey okudunuz mu bir yerde? Böyle bir şey başka nerede olmuş? Annem, "Ben zaten çiçeklerden ve ağaçlardan nefret ederim," diyordu. Kendisinden bile korkmaya başlamıştı. Mezarlıkta, çimlere bir sofra bezi serip üzerine biraz yiyecek ve votka koydular. Askerler radyasyon cihazlarıyla gelip her şeyi attı. Çimler, çiçekler, her şey "tıkırdıyordu". Büyükannemi ne biçim bir yere getirmiştik?

Korkuyorum. Sevmekten korkuyorum. Bir nişanlım var, belediyeye evlenmek için başvurduk bile. Hiroşima'daki hibakuşaları hiç duydunuz mu? Bombanın ardından hayatta kalanları? Sadece kendi aralarında evlenebiliyorlar. Kimse bunun hakkında bir şey yazmıyor, kimse bundan bahsetmiyor ama biz Çernobil hibakuşaları burada yaşıyoruz. Nişanlım beni evine annesiyle tanışmaya götürdü, çok hoş bir annesi var. Bir fabrikada iktisatçı olarak çalışıyor, çok aktifmiş, bütün antikomünist toplantılara katılıyormuş. O çok hoş anne, benim Çernobil'den gelen bir aileye mensup olduğumu öğrenince ne dese beğenirsiniz? "Şekerim, peki çocuk sahibi olabilecek misin?" Belediyeye başvurmuştuk! Nişanlım bana

yalvarıyor: "Evi terk ederim. Birlikte bir daire kiralarız." Fakat aklıma gelen tek şey şu: "Şekerim, bazıları için doğum yapmak günahtır." Sevmek de günah.

Ondan önce bir başka erkek arkadaşım olmuştu. Bir sanatçıydı. Evlenme planlarımız vardı. O olaya kadar her şey yolundaydı. Bir gün stüdyosuna gittiğimde onu elinde telefon haykırırken buldum: "Çok şanslısın! Ne kadar şanslı olduğunu bilemezsin!" Genelde çok sakindi, uyuşuk da denebilir, konuşurken sesinde ton değişikliği bile olmazdı. Ve sonra yurtta kalan bir arkadaşının, yan odada kendini asmış bir kız bulduğu ortaya çıktı. Kendini naylon çorapla asmış. Oğlan onu aşağı indirmiş. Benim erkek arkadaşımsa kendinden geçmiş titriyordu: "Ne gördüğünü bilemezsin! Onu kollarında taşımış, yüzüne dokunmuş. Dudaklarında beyaz köpükler varmış. Acele edersek yetişebiliriz!" Ölü kızdan bahsediyor ama bir an olsun onun için üzülmüyordu. Sadece onu görmek ve hatırlamak istiyordu ki, daha sonra resmini çizebilsin. Bir anda, santraldeki yangının ne renk olduğunu; vurulan hayvanları görüp görmediğimi; ölü hayvanların sokaklarda mı yattığını soruşu aklıma geldi. İnsanlar ağlıyor muydu? Nasıl öldüklerini görmüş müydüm? Artık onunla bir arada olamazdım. Ona yanıt veremezdim. (Kısa bir sessizlikten sonra.) Sizi de bir daha görmek ister miyim bilmem. Bence siz de bana onun baktığı gibi bakıyorsunuz. Sadece beni gözlemliyor ve hafızanıza yazıyorsunuz. Sanki bir deney yapılıyormuş gibi. Kendimi bu duygudan kurtaramıyorum. Kurtaramayacağım da. Doğum yapmanın günah olduğunu biliyor muydunuz? Ben daha önce hiç böyle sözler duymamıştım.

Katya P.

Bu benim sırrım. Başka kimse bilmiyor. Bunun hakkında sadece bir kez bir arkadaşımla konuştum.

Ben kameramanım. Oraya bize öğretilen her şeyi yanıma alarak gittim, savaşta gerçek bir yazar olursunuz. "Silahlara Veda" en sevdiğim kitaptı. Ben de oraya gittim. Ahali bahçelerinde çalışıyordu, tarlalarda tohum ekiciler ve traktörler vardı. Neyi filme çekecektim? Patlayan bir şey yoktu. İlk çekimimi bir tarım kulübünde yaptım. Sahne yerine bir televizyon koymuş, başına toplanmışlardı. Gorbaçov'u dinliyorlardı; her şey yolunda, her şey kontrol altında. Köyde ben çekim yaparken bir yandan da "deaktivasyon" çalışmaları sürüyordu. Çatıları yıkadılar. Ama eğer akıyorsa, bir yaşlı kadının çatısını nasıl yıkayacaksınız? Toprağın da en verimli kısmını kesip alıyorlardı. Sonra yerine sarı kum attılar. Yaşlı bayanlardan biri emirleri dinleyerek toprağı kazımıştı; fakat daha sonra kullanmak için gübreyi toplayıp biriktiriyordu. Keşke onu da çekseymişim.

Nereye gitsek şöyle diyorlardı: "Ah, filmciler gelmiş, durun size kahramanlar getirelim." Ardından Çernobil'in yanı başında iki gün boyunca inek kovalamış bir dede-torunu karşımıza çıkarıyorlardı. Çekimden sonra hayvan sürüleri uzmanı beni çağırdı ve dev bir çukurun yanına götürdü. İnekleri buldozerle gömüyorlardı; ama ben bunu çekmedim bile. Onun yerine sahneye sırtımı döndüm ve yurtsever belgesellerimizin izinden giderek Pravda okuyan buldozer operatörlerini çektim. Ana başlıkta, "Millet zorda kalanları terk etmeyecektir!" yazıyordu. Şanslıydım, tam o sırada tarlaya bir leylek indi. Bir sembol! Başımıza hangi felaket gelirse gelsin, üstesinden geleceğiz! Hayat devam ediyor!

Taşra yolları... toz... Bunun sadece toz değil, radyoaktif döküntü olduğunu bili-

yordum. Objektifi koruyabilmek için kameramı sakladım. Mayıs ayı çok kuru geçmişti. Ne kadar toz yuttuk bilmiyorum. Bir hafta sonra lenf bezlerim şişti. Yine de filmi cephane gibi saklıyorduk, zira Belarus Merkezi Komitesi genel sekreteri Slyunkov'un geleceğini duymuştuk. Kimse bize tam olarak nereye geleceğini söylememişti, yine de tahmin ediyorduk. Bir gün arabamla ilerliyordum, toz o kadar kalındı ki duvarın içinde yol alıyormuş gibi hissettim. Hemen ertesi gün yolu asfaltladılar, hem de iki-üç kat. İşte bu büyük patronları beklediklerinin işaretiydi. Daha sonra onları filme çektim, taze asfaltın üzerinde güzel güzel yürüyorlardı. Asfaltın bir santimetre bile ötesine geçmediler. Bunu da filme aldım, ama sonra metne koymadım.

Kimse bir şey anlayamamıştı, en korkutucu olan da buydu. Radyasyon cihazları başka, gazeteler başka telden çalıyordu. Yavaş yavaş benim de aklım başıma gelmeye başladı, evde küçük çocuğum, sevgili karım vardı. Ben nasıl bir salaktım ki hâlâ burada kalıyordum. Belki bana madalya verirlerdi ama karım beni terk ederdi.

Tek kurtuluş yolu işi şakaya vurmaktı. Her cinsten fıkra türetilmişti. Köyün birinde dört kadın ve bir serseri kalmıştı: "Kocan nasıl?" diye birbirlerine soruyorlardı. " Ah! O madrabaz diğer köylere de gidiyormuş!" Hep ciddi olmak mümkün değildi; ama bu da oldu. Yakınımdaki biri öldüğünde kendimi kötü hissettim. Güneş doğuyor, kuşlar ötüyor, kırlangıçlar da... yağmur yağmaya başlıyor; ama o öldü. Anlıyor musunuz? Benim için nasıl bir şey olduğunu bu sözcüklerle anlatabiliyorum ancak.

Çiçeklenen elma ağaçlarını çekmeye başladım. Arılar vızıldıyor, her yer gelin gibi bembeyaz... Yine insanlar çalışıyor, bahçeler gövermiş. Kamerayı elimde tutuyorum; ışık normal, manzara güzel ama bir şey eksik... Neden sonra fark ettim ki, hiçbir koku almıyorum. Bahçede çiçekler açıyor; ama hiç koku yok. Daha sonra, bazen vücudun yüksek dozda radyasyona kimi duyuları sınırlayarak karşı

koyduğunu öğrendim. O an yetmiş dört yaşındaki annem aklıma geldi. O da koku alamıyordu ve aynı illet benim de başıma gelmişti. Diğerlerine sordum, üç kişiydik: "Elma ağaçları nasıl kokuyor?" "Kokmuyorlar." Bize bir şeyler olmuştu. Leylaklar bile kokmuyordu, leylaklar! Bir an etrafımdaki her şeyin yapay olduğu duygusuna kapıldım. Sanki film setindeydim. Bunu anlayamıyordum. Daha önce hiç böyle bir şey duymamıştım. Çocukken, bir zamanlar partizanlık yapmış olan komşu kadın, etrafları çevriliyken nasıl kaçmayı başardıklarını anlatmıştı. Kucağında bebeği varmış, sadece bir aylıkmış. Bataklık boyunca ilerliyorlarmış, her yer Almanlarla doluymuş. Bebek ağlamaya başlamış, hepsini ele verebilirmiş, bu yüzden kadın onu boğmuş. Bu hikayeyi mesafeli bir tavırla, sanki o yaşamamış, çocuk onun çocuğu değilmiş gibi anlatmıştı. Şimdi bana bunları neden anlattığını hatırlayamıyorum. Bunu nasıl yapabilmişti? Bütün müfrezenin bebeği kurtarabilmek için savaşacağını sanmıştım. Ama bir sürü yetişkinin hayatına karşılık çocuğu boğmuşlardı. O zaman hayatın amacı ne? Ondan sonra yaşamak istememiştim. Küçük bir çocuktum; bunu öğrendikten sonra o kadını ne zaman görsem kendimi rahatsız hissettim.
Ya o beni nasıl görmüştü? (Bir süre susuyor.) İşte bu yüzden Bölge'de geçirdiğim günleri hatırlamak istemiyorum. Kendime binbir türlü açıklama uyduruyorum; ama o kapıyı açmak istemiyorum. Orada neyin gerçek, neyin gerçek dışı olduğunu anlamaya çalıştım durdum.

Bir gece otelde uyurken, pencerenin dışından gelen tekdüze bir sesle ve tuhaf mavi ışıklarla uyandım. Perdeleri açtığımda gördüğüm, kızıl haçlı düzinelerce kamyonun sessizce ilerlediğiydi. Bir an şoka girdim. Çocukluğumda izlediğim bir filmin sahneleri geldi aklıma -savaş sonrasında büyüdüğümüzden savaş filmlerini çok severdik. Ve orada filmdeki o görüntü, o duyguyla karşılaştım... Eğer herkes kenti terk ettiyse, bir tek siz kaldıysanız ne hissedersiniz? Doğru olan nedir? Ölü taklidi mi yaparsınız?

Khoyniki'de kent merkezinde bir "başarı plaketi" vardı. Bölgenin en başarılı insanlarının adları oraya kazınmıştı. Ama radyoaktif bölgeye girip çocukları anaokulundan alan alkolik taksi şoförünün adı plakette yoktu. Herkes gerçekte ne ise o olmuştu. Tahliye bambaşka bir şey. Önce çocukları götürdüler, onları büyük otobüslere doldurdular. Birden kendimi savaş filmlerinde gördüğüm sahneleri çekerken buldum. Sonra insanların da aynı şekilde davrandığını fark ettim. Herkesin favori filmi "Leylekler Uçuyor"da olduğu gibi gidiyordu insanlar; tek damla gözyaşı ve elveda sözcükleri. Aslında filmlerde görmeye alışık olduğumuz bir davranış şeklini arıyorduk. O anı filmlerdeki gibi yaşamak istemiştik ve hatırladıklarımız da bunlar olmuştu. Kız annesine, "Her şey yolunda, cesurum, kazanacağız!" dercesine el sallıyordu.

Minsk'e gittiğimde orayı da boşaltacaklarını sandım. Karıma ve çocuğuma nasıl veda edecektim? Kendimi ayni hareketi yaparken düşledim: Kazanacağız! Bizler savaşçıyız. Hatırladığım kadarıyla, babam asker olmasa da askeri kıyafetlerle dolaşırdı. Para pul düşünmek burjuva işiydi, kendi canını düşünmek yurtseverliğe sığmazdı. Normal hayat açlık içinde geçiyordu. Onlar; anne, babamız, büyük bir felaket yaşamışlardı, biz de bunu geçirmeliydik. Yoksa hiçbir zaman gerçek insanlar haline gelmeyecektik. İşte böyle yaratılmıştık. Çalışarak ve iyi yemekler yiyerek geçen bir hayat tuhaf ve çekilmez olurdu!

Temizlikçilerle beraber, bir teknik enstitünün yatakhanesinde kalıyorduk. Genç çocuklardı. Bize, bir bavul dolusu votka verdiler. Radyasyondan kurtulmaya yardımcı oluyordu. Yatakhanede bir grup hemşire olduğunu öğrendik. Hepsi kadındı. Gençlerden biri, "Sonunda biraz eğlenebileceğiz" dedi. İki tanesi dışarı çıktı ve gözleri yerinden fırlamış halde geri döndüler. Kızlar koridorda yürüyorlarmış: Pijamalarının altına çizgili uzun donlar giymişler, paçaları yerlerde geziniyormuş. Birbirine uymayan, eski ve kullanılmış giysiler varmış üzerlerinde. Kimi es-

ki bir tulum, kimi terlik, kimi de de her yanı dökülen çizmeler giyiyormuş. Bunların üzerine de her nasılsa kimyasallarla işlenmiş yarı plastik giysiler giymişler, bazıları gece yatarken bile üzerindekileri çıkarmıyormuş. Korkunç bir sahne. Ayrıca hemşire de değillermiş; onları enstitüden, askeri çalışmalar bölümünden bulmuşlar. Sadece bir hafta sonu süreceğini söylemişler; ama bir aydır oradalarmış. Bize, reaktöre götürüldüklerini ve yangın yerini gördüklerini söylediler. Yangın yerinden bahseden bir tek onlar oldu. Onları hâlâ koridorlarda uyur gezer gibi dolaşırken canlandırabiliyorum gözümde.

Gazeteler, rüzgarın neyse ki başka tarafa estiğini, şehre, Kiev'e doğru esmediğini yazdı. Fakat şimdi de Belarus'a doğru esiyordu, bana ve Yurik'ime doğru. Bir gün ormanda yürüyüp lahana toplamıştık. Tanrım, neden kimse bizi uyarmadı? Ormandan Minsk'e dönüp, işe gitmek üzere otobüse bindiğimde kulağıma çalındı: "Çernobil'de çekim yapıyorlarmış, kameramanlardan biri ölmüş. Yanmış." Kim olduğunu, tanıyıp tanımadığımı merak etmiştim. "Genç bir adam, iki çocuğu varmış." Adını söylüyorlar: "Vitya Gureviç." Bu adı taşıyan bir kameramanımız vardı, genç bir adam. Ama ya iki çocuk? Neden bize söylememiş acaba? Stüdyoya yaklaşırken birisi bilgiyi düzeltiyor: "Gureviç değil, Gutin, Sergey." Tanrım, bu benim! Şimdi komik geliyor; ama stüdyoya giderken kapıyı açtığımda adıma düzenlenmiş bir anma toplantısıyla karşılaşmaktan korkmuştum. Aklımdan garip sorular geçiyordu: "Acaba fotoğrafımı nereden buldular? İnsan Kaynakları bölümünden mi?" Bu dedikodu nereden çıkmıştı? Sanırım olayın büyüklüğüyle kurbanların sayısı arasındaki orantısızlıktan. Örneğin, Kursk savaşı sırasında binlerce kişi ölmüştü, bu anlaşılır bir şeydi. Fakat burada ilk birkaç gün içinde sadece yedi itfaiyeci öldü. Sonra, birkaç tane daha. Fakat daha sonra, tanımlar bizler için içinden çıkılmaz bir hal aldi: "birçok nesil", "daima", "hiçbir şey"... Böylece söylentiler çıkmıştı: üç kafalı kuşlar, tilkileri ölümüne gagalayan tavuklar, kel kirpiler... Daha sonra Bölge'ye bir başkasının gitmesi gerek-

ti. Kameramanın biri ülser raporu getirdi, diğeri izne çıktı.
Yine beni çağırdılar:
"Yine gitmen gerek."
"Ama daha yeni geldim."
"İşte bu yüzden, sen bir kere gittin, artık senin için fark etmez. Hem zaten çocukların da var. Diğerleri henüz çok genç."
Ah, İsa adına, belki beş-altı çocuk istiyordum? Ama bana baskı yapmaya başladılar; maaşları gözden geçireceğiz, sana zam yapacağız... Acı ve komik bir hikaye, çoktan aklımın bir köşesine kaldırmıştım.
Bir keresinde toplama kampına gitmiş insanları çekmiştim. Birbirleriyle karşılaşmaktan çekiniyorlardı. Bunu anlayabiliyordum. Bir araya gelip savaşı hatırlamakta doğal olmayan bir şeyler vardı. Bu türden bir aşağılanmayla karşı karşıya kalmış, insanın en dibe vurduğu anı görmüş olanlar, birbirinden kaçıyor. Çernobil'de hissettiğim bir şey vardı, hakkında konuşmak istemediğim bir şey. Aslında bütün insani düşüncelerimiz göreli. Uç durumlarda, insanlar kitaplarda okuduğumuz gibi davranmıyor. İnsanlar kahraman değil.

Hepimiz kıyamet kürekçileriyiz. Küçüklü büyüklü. Kafamda bu görüntüler, bu resimler var. Kolhoz yöneticisi ailesini, eşyalarını ve giysilerini taşıyabilmek için iki araba talep ediyor. Parti organizasyonu da adil olunmasını, onlara da araba verilmesini istiyor. Bu arada hemşirelik okulundakiler araba olmadığı gerekçesiyle günlerce tahliye edilemiyorlar. Bunları gördüm. Kolhoz yöneticisine verilen iki araba bütün eşyalarını almaya yetmemişti, buna üç litrelik reçel ve turşu kavanozları da dahil. Onları ertesi gün nasıl toplayıp götürdüklerini gördüm, ama nedense bunu da çekmedim. (Gülüyor.) Bakkaldan biraz salam, biraz konserve yiyecek aldık; ama yemeye korktuk. Yanımızda taşıyıp durduk; çünkü atmak istemiyorduk. (Ciddileşiyor.) Kötülük mekanizması kıyamet koşullarında bile çalışıyor. Anladığım budur. İnsanlar dedikodu edip patronlarına yaltaklanacak, te-

levizyonunu ve çirkin kürk paltosunu kurtaracak. İnsanoğlu sonsuza kadar aynı kalacak. Daima.

Birlikte film çektiğimiz grup için daha sonra hiçbir ücret alamamış olmama üzülüyorum. Bir tanesinin daireye ihtiyacı vardı, ben de birlik komitesine gittim. "Bize yardım edin, altı aydır Bölge'deyiz. Bizim de bazı yardımlar almamız gerekir." "Tamam," dediler. "Bize sertifikalarınızı getirin. Damgalı sertifikalara ihtiyacınız var." Bölge'deki bölgesel komiteye gittiğimizde sadece bir kadın vardı, Nastya, ortalığı süpürüyordu. Herkes kaçmıştı.

Burada bir müdür var, elinde yığınla sertifika; nereye gittiği, neyin filmini çektiği... tam bir kahraman.

Kafamda, henüz çekemediğim uzun bir film planladım. Pek çok bölümden oluşuyor. (Susuyor.) Hepimiz kıyamet kürekçileriyiz.

Bir keresinde askerlerle, ihtiyar bir kadının yaşadığı kulübeye gittik:
"Pekala büyükanne, hadi gidelim"
"Tamam çocuklar."
"Eşyalarını topla bakalım büyükanne." Dışarıda sigara içip bekliyoruz. Neden sonra yaşlı kadın, elinde bir ikona, bir kedi ve öteberisini koyduğu bir bohçayla geliyor. Götürmek istedikleri bundan ibaret.
"Büyükanne kediyi götüremezsin. Yasak. Kürkü radyoaktif."
"Kedim olmadan bir yere gitmem! Onu nasıl bırakırım? O benim ailem gibi!"
Yaşlı kadın ve kokmayan elma ağaçları... İşte o zaman kendi istediklerimi çekmeye başladım. Şimdi sadece hayvanları çekiyorum. Bir keresinde Çernobil filmlerimi çocuklara gösterdim, herkes bana kızdı. Neden bunu yapıyordum? Bunu görmeleri gerekmezdi. Bu arada o çocuklar da aynı korkunun içinde yaşıyor,

kanları değişiyor, bağışıklık sistemleri çöküyor. 5-10 kişinin gelmesini beklerken bir anda bütün salon dolmuştu. Birçok soru sordular, bir tanesi hafızamdan silinmedi. Kekeleyen ve kızaran bir oğlan, "Neden kimse hayvanlara yardım etmedi?" diye sordu, işte geleceğin insanı. Sorusunu yanıtlayamadım. Sanatımız insanın sevgisi ve acıları üzerine, yaşayan her şeyi kapsamıyor. Sadece insanlar. Diğerlerinin düzeyine inmiyoruz, hayvanlar, bitkiler, dünyanın kalanı... Çernobil'le beraber insanoğlu her şeye el salladı.

Araştırdım, soruşturdum. Kazadan sonraki ilk birkaç ay içinde, birileri insanlarla beraber hayvanları da tahliye etmek istemiş. Ama nasıl? Hayvanları nereye yerleştirirsiniz? Belki toprağın üzerindekiler toplanabilirdi, ya toprağın altındakiler? Böcekler ve solucanlar? Ya göktekiler? Bir serçe veya güvercin nasıl tahliye edilir? Onları ne yaparsınız? Bu konuda bilgimiz yok. Felsefi bir ikilem bu. Duygularımızın bir perestroikası.

"Rehineler" adında, hayvanlarla ilgili bir film yapmak istiyorum. Bana tuhaf bir şey oldu, hayvanlara yakınlaştım. Eskiden olduğundan daha yakınım onlara, aramızdaki mesafe azaldı. Şimdi Bölge'ye gittiğimde, terk edilmiş bir evden zıplayan bir yaban domuzu görüyorum. Ardından bir elk çıkıyor. Bunları çekiyorum. Her şeyin bir hayvanın gözünden görüleceği bir film yapmak istiyorum. İnsanlar bana: "Ne çekiyorsun?" diye soruyor. "Çevrene bir baksana, Çeçenistan'da savaş var." Ama Aziz Francis kuşlara vaaz verirdi. Onlarla eşiti gibi konuşurdu. Peki ya bu kuşlar onunla kuş dilinde konuştuysa? Ya onların düzeyine inen o değilse?

Sergey Gurin,
kameraman

Bir Çığlık

Durun, ey iyi insanlar! Biz burada yaşamak zorundayız. Konuşuyor, ardından da gidiyorsunuz; oysa biz burada yaşamak zorundayız. Hemen önümde sağlık karneleri duruyor. Her gün onları elime alıyor, her gün onlara bakıyorum.

Anya Budai - 1985 doğumlu - 380 bekerel.
Vitya Grinkeviç - 1986 doğumlu - 785 bekerel.
Nastya Şablovskaya - 1986 doğumlu - 570 bekerel.
Alyoşa Plenin - 1985 doğumlu - 5709 bekerel.
Andrey Kotçenko - 1987 doğumlu - 450 bekerel.

Bunun imkansız olduğunu söylüyorlar! Tiroid bezlerinde bununla nasıl yaşayabilmişler? Birileri daha önce bu konuyla ilgili bir deney yapmış mı? Her gün onları görüyor ve okuyorum. Yardım edebilir misiniz? Hayır! Öyleyse neden buraya geldiniz? Sorular sormaya mı? Bize dokunmaya mı? Onların acılarını satmayı reddediyorum. Onlar hakkında felsefe yapmayacağım. Lütfen bizi rahat bırakın. Bizim burada yaşamamız lazım.

Arkady Pavloviç Bogdankeviç,
sağlık memuru

Konuşanlar: Nina Konstantinova ve Nikolay Prokoroviç Zharkov, her ikisi de öğretmen. Nikolay çalışma ekonomisi, Nina edebiyat öğretiyor.

Nina:

Ölüm sözünü o kadar sık işitir oldum ki artık umursamıyorum. Hiç çocukların ölümden bahsetmesine tanık oldunuz mu? Yedinci sınıftaki öğrencilerim bu konuda tartışıyorlar, ölüm korkutucu mu, değil mi? Eskiden çocuklar; Nereden geldik? Bebekler nasıl yapılır? gibi sorular sorardı. Şimdi ise nükleer savaştan sonra neler olacağını düşünerek kaygılanıyorlar. Artık klasikleri sevmiyorlar, onlara hafızamdan Puşkin okuyorum, aldığım karşılıksa soğuk, uzak bakışlar oluyor. Çevrelerinde farklı bir dünya var. Fantastik kitaplar okuyorlar; dünyayı terk edip başka dünyalara, kozmik zamana hakim olan insanlar hoşlarına gidiyor. Ölümden yetişkinlerin korktuğu şekilde korkuyor olamazlar; fakat ölüm onlara fantastik bir şey gibi geliyor.

Merak ediyorum, ölüm çevrenizde olduğu zaman neden sizi düşünmeye zorluyor. Şimdi Rus edebiyatı okuttuğum çocuklar, on yıl öncekilere benzemiyorlar. Sürekli birilerinin ya da bir şeyin gömüldüğünü, yer altına konduğunu görüyorlar. Evler, ağaçlar, her şey gömülüyor. On beş, yirmi dakika sırada bekleseler, birkaçı bayılıyor, burunları kanamaya başlıyor. Onları şaşırtmak, mutlu etmek imkansız. Hep yorgun ve uykulular. Yüzleri solgun, gri. Ne oyun oynuyorlar, ne de yaramazlık yapıyorlar. Dövüşür ya da kazara bir cam kırarlarsa öğretmenleri mutlu oluyor. Onlara kızmıyoruz; çünkü çocuk gibi değiller. Ve çok yavaş büyüyorlar. Derste birisinden bir şeyi tekrar etmesini istiyorsunuz, çocuk tekrar edemiyor. Bazen bir tek cümleyi tekrar etmesini istiyorsunuz, yine edemiyor. İçimden onlara sormak geliyor: "Neredesin? Nerede?"

Bu konuda çok düşünüyorum. Duvara suyla resim çiziyor gibiyim. Kimse ne resmi çizdiğimi bilmiyor, kimse tahmin edemiyor, kimse görmüyor. Yaşamlarımız Çernobil etrafında dönüyor. Kaza olduğunda neredeydiniz, reaktörün ne kadar uzağında yaşıyorsunuz? Ne gördünüz? Kim öldü? Kim gitti? Nereye gittiler? İlk aylarda lokantalardan tekrar ses gelmeye başladığını hatırlıyorum, "Hayata bir kez gelinir," "Eğer öleceksek, bari müzik yapalım." Askerler ve subaylar gelirdi. Ama şimdi Çernobil her gün bizimle. Hamile genç bir kadın birdenbire öldü, patolog hiçbir teşhis koyamadı. Küçük bir kız kendini astı, daha beşinci sınıfa gidiyordu. Hiçbir neden olmaksızın. Küçük bir kız... Burada her şeyin bir tek teşhisi var, Çernobil. Ne olursa olsun, herkesin aklına hemen Çernobil geliyor. Bazıları bize kızıyor: "Hastasınız çünkü korkuyorsunuz. Korkudan hastalanıyorsunuz. Radyofobi bu." Öyleyse neden küçük çocuklar hastalanıp ölüyor? Onlar daha korkuyu bilmiyorlar, anlayamıyorlar.

O günleri hatırlıyorum. Genzim yanıyordu, bütün vücuduma bir ağırlık yayılmıştı. Doktor bana :

"Hastalık hastasısın," dedi. "Çernobil yüzünden herkes bu durumda."

"Neden hastalık hastası olayım? Her yerim acıyor, kendimi halsiz hissediyorum."

Kocamla birbirimize itiraf etmekten utanmıştık, ama bacaklarımız yavaş yavaş uyuşuyordu. Herkes şikayetçiydi, arkadaşlarımız, herkes. Sokakta yürürken insanın içinden bir anda yere uzanıvermek geliyordu. Öğrenciler dersin ortasında sıranın üzerine yığılır ve bilinçlerini kaybederlerdi. Herkes mutsuz, asık suratlıydı; bütün gün boyunca gülen yüz görmek mümkün olmuyordu. Saat sabah sekizden akşam dokuza kadar çocuklar okul binasında kalmak zorundaydı. Dışarı çıkıp oynamak kesinlikle yasaktı. Onlara formalar verilmişti, kızlara etek ve gömlek; oğlanlara takım elbise. Ama eve de bu giysiler içinde gidiyorlardı ve ondan sonra ne oluyordu bilinmez. Kurallara göre, annelerin formaları her gün yıkama-

ları gerekiyordu, böylece çocuklar okula temiz giysilerle gelebilecekti. Fakat her şeyden önce onlara sadece bir takım forma verilmişti, ayrıca annelerin işi zaten başlarından aşkındı ve çamaşırları neden her gün yıkamaları gerektiğini anlamamışlardı. Onlar için kir; mürekkep, çamur veya yağ lekesiydi, "kısa yarı ömürlü izotoplar" değil. Bunları velilere anlatmaya çalıştığımda, bana Afrikalı bir büyücüymüşüm gibi baktılar. "Bu radyasyon ne? Yenir mi, içilir mi?.. Size asıl radyasyonu anlatayım, aydan aya iki yakamız bir araya gelmiyor, son üç günü süt ve patatesle geçiriyoruz. Tamam mı?" Sonra anne, "Boş ver" diyor. Çünkü patatesleri yememeleri, sütleri içmemeleri gerekiyor. Devlet dükkanlara Çin'den bazı donmuş gıdalar ve kara buğday getirtti. Ama kimsede bunları satın alabilecek para yoktu. Burada yaşadığımız için bir tazminat alıyoruz -ölüm tazminatıama hiçbir işe yaramıyor, alsa alsa iki konserve alır. Çamaşır kuralları, belli bir durumda yaşayan insanlara göre, bizimse durumumuz öyle değil! Ayrıca insanlara bekerel ve röntgen arasındaki farkı anlatmak da kolay olmuyor.

Ben bu duruma kadercilik diyorum. Örneğin, ilk yıl bahçede yetişenleri yemek yasaktı; yine de herkes yedi. Onlara o kadar bakmışlardı! İnsanlara domateslerini ve salatalıklarını yiyemeyeceklerini anlatmaya çalışın bakalım. Neden yiyemeyecekler? Tatları yerinde, yiyince insanın midesi ağrımıyor. Karanlıkta da ışık saçmıyorlar! Komşumuz ormandan kestiği ağaçlarla yer döşemelerini yeniledi, sonra ölçtüklerinde radyasyonun normalin yüz katı olduğunu gördüler. Ama kimse döşemeleri sökmedi, orada, bir şekilde her şeyin kendi katılımları ve yardımları olmaksızın iyiye gideceğine inanarak yaşıyorlar. Önceleri insanlar bazı şeyleri radyasyonlarını ölçtürmek için getiriyordu. Ama her şey limitlerin çok üstünde radyoaktif çıkınca vazgeçtiler. Bilmedikleri sürece sorun yoktu. Hayat eskisi gibi devam etti. Toprağı bellediler, ekip biçtiler. Hiç olmayacak olan oldu; ama insanlar yaşamlarına bir şekilde devam etti. Bahçedeki salatalıkları yiyememek Çernobil'den daha önemliydi. Çocuklar yaz boyu okulda tutuldu, askerler burayı

özel bir tozla yıkadılar, okulun çevresindeki toprağı kazıdılar. Ya sonbaharda? Sonbaharda öğrencileri pancar toplamaya gönderdiler; burada çalışmaları için üniversite öğrencileri getirilmişti. Kalan herkes kovalandı. Çernobil, patatesleri tarlada bırakmak kadar kötü olamazdı. Suç kimde? Bizde değil de kimde?

Önceleri çevremizdeki dünyanın farkında değildik. Gökyüzü gibi, hava gibi... Biri bize onu bahşetmişçesine oradaydı ve bize bağlı değildi. Hep de orada olacaktı. O zamanlar ormanda yatar, gökyüzünü seyre dalardım. Öylesine mutlu olurdum ki kendi adımı bile unuturdum. Ya şimdi? Orman hâlâ güzel, her yer koca yemişlerle dolu; ama kimse onları toplamıyor. Sonbaharda, ormanda bir insan sesi duymak çok zor. Korku duygularımıza işledi, bilinçaltımıza yerleşti. Hâlâ televizyonumuz, kitaplarımız ve hayal gücümüz var. Çocuklar ormanı ve nehri görmeksizin evlerinde büyüyor. Onlara sadece uzaktan bakabiliyorlar. Bunlar çok farklı çocuklar. Onlara gidip, bir zamanlar ebedi olduğunu sandığım Puşkin'i okuyorum. Sonra korkuya kapılıyorum, ya bütün kültürümüz bir kütüğe yazılmış bayat yazıtlardan ibaretse? Ya sevdiğim her şey böyleyse?

Nikolay:
Biliyorsunuz, bizler asker gibi yetiştirildik. Bir nükleer saldırıyı durdurmak ve etkisiz hale getirmek için eğitim aldık. Kimyasal, biyolojik ve atomik saldırılara hazırdık. Ama organizmalarımızdan radyonüklitleri nasıl çıkaracağımızı bilemedik.

Bu olay savaşla karşılaştırılmaz; yine de herkes bu karşılaştırmayı yapıyor. Çocukken Leningrad kuşatmasına şahit oldum, çok farklıydı. Orada cephede gibiydik, durmadan üzerimize kurşun yağıyordu. Açlık vardı, yıllar süren açlık... İnsanlar hayvani içgüdülerle hareket ediyordu. Burada ise, bahçeye bir çıkıyorsunuz, her şey çiçeklenmiş! Bunlar karşılaştırılabilir şeyler değil. Başka bir şey söyleyecektim, ama unuttum. Hah, ateş başladığında, Tanrı herkesin yardımcı-

sı olsun. O saniye ölebilirdiniz, gelecekte herhangi bir an değil, o an. Kışın kıtlık olurdu. Leningrad'da ahali mobilyalarını yaktı, dairemizde ağaçtan yapılma ne var ne yoksa yandı. Kitapları, hatta eski yer bezlerini bile sobada yaktık. Bazen adamın biri sokakta yürürken oracığa oturur kalırdı, ertesi gün geçerken onu hâlâ oturur halde görürdünüz. Bu donduğuna işaretti, orada bir hafta daha, hatta bahar gelip de güneş donu eritene kadar oturabilirdi. Kimsenin onu kaldıracak gücü olmazdı. Bazen biri buzda kayıp düştüğünde biri yardım eli uzatırdı. Ama genelde kimse ilgilenmezdi. Yürür geçerlerdi. Hatta sürünür geçerlerdi. İnsanların yürür gibi değil de sürünür gibi, yavaşça yürüdüklerini hatırlıyorum. Bunu hiçbir şeyle karşılaştıramazsınız.

Reaktör havaya uçtuğunda annem hâlâ yaşıyordu ve hep şöyle derdi: " En kötü şeyleri yaşadık oğlum. Kuşatmayı yaşadık. Hiçbir şey ondan kötü olamaz."

Savaşa hazırlanıyorduk, nükleer savaşa, nükleer sığınaklar kazmıştık. Atomdan da şarapnelden saklanır gibi saklanmak istedik. Ama atom her yerde. Ekmekte, tuzda. Radyasyon soluyor, radyasyon yiyoruz. Ekmeğin, tuzun olmayabilir, hiçbir şey yiyemez duruma düşebilirsin, bir deri kemeri kaynatıp kokusuyla idare etmek zorunda kalabilirsin, onu anlayabilirim; ama bunu anlayamıyorum. Her şey mi zehirli? Öyleyse nasıl yaşayacağız? İlk birkaç ay etrafta korku kol geziyordu. Doktorlar, öğretmenler, kısaca cahil olmayan herkes işini gücünü bırakıp kaçtı. Ama askeri disiplin -parti kartlarımızı alıyorlardı- kimsenin gitmesine izin vermedi. Kim suçlu? Nasıl yaşayacağımız sorusunu cevaplandırmak için, önce kimin suçlu olduğunu bilmemiz gerekiyor. Kim? Bilim adamları mı? Santral personeli mi? Müdür mü, görevli memurlar mı? Neden insan icatları olarak otomobillerle uğraşmıyoruz da santrallerle uğraşıyoruz? Bütün atom santrallerinin kapatılmasını, bütün nükleer fizikçilerin hapse atılmasını mı istiyoruz? Onları lanetliyoruz! Ama bilgi tek başına suçlu olamaz. Bugünün bilim adamları da Çerno-

bil'in kurbanları oldular. Çernobil'den sonra yaşamak istiyorum, Çernobil'den sonra ölmek değil. Anlamak istiyorum.

Şimdilerde insanların tepkisi değişti. On yıl geçti ve herkes sonuçları savaşınkilerle karşılaştırıyor. Savaş dört yıl sürdü. Yani iki savaş geçirmiş gibi olduk. Size insanların tepkilerini aktarayım:

"Her şey geçti."

"Her şey iyi olacak."

"On yıl geçti bile. Artık korkmuyoruz."

"Hepimiz öleceğiz! Hepimiz pek yakında öleceğiz!"

"Bu ülkeyi terk etmek istiyorum."

"Bize yardım etmeliler."

"Cehennemin dibine kadar... Ben yaşamak istiyorum."

Galiba hepsi bu. Bunları her gün işitiyoruz. Bence, bizler bir bilimsel deneyin, uluslararası bir laboratuvarın deney hayvanlarıyız. On milyon Belaruslu var ve iki milyonu zehirlenmiş topraklarda yaşıyor. Bu kocaman bir şeytan laboratuvarı eder. Verileri yazın, neyin deneyini yapmak istiyorsanız yapın. Her yerden buraya insan akıyor, Moskova'dan, Petersburg'dan, Japonya'dan, Almanya'dan ve Avusturya'dan. Tezler yazıyorlar. Gelecek için hazırlanıyorlar. (Uzun süre susuyor.) Ne mi düşünüyordum? Yine karşılaştırma yapıyordum. Düşünüyorum da, Çernobil hakkında atıp tutuyorum, ama kuşatma hakkında konuşamıyorum. "Kuşatılmış Leningrad'ın Çocukları" adı altında bir toplantı düzenlediler, ben de gittim ama orada tek bir söz edemedim. Sadece korkuyu anlatmak yetmeyecekti. Evde kuşatmadan bahsetmezdik, annem bunu hatırlamamızı istemezdi. Fakat Çernobil hakkında konuşuyoruz. (Duruyor.) Hayır, bundan birbirimize bahsetmiyoruz. Bu konu sadece dışarıdan biri geldiğinde açılıyor: yabancılar, gazeteciler, burada oturmayan akrabalar. Neden Çernobil hakkında konuşmuyoruz? Okullarda örneğin, öğrencilerimizle? Onlar tedaviye gittikleri Avusturya, Fransa, Al-

manya gibi ülkelerde bunu konuşuyorlar. Çocuklara soruyorum, orada nelerden bahsettiniz, neler onların ilgisini çekti? Kaldıkları şehirlerin veya köylerin adlarını, misafiri oldukları kişileri hatırlamıyorlar, akıllarında kalan tek şey güzel yemekler ve aldıkları hediyeler. Birisine teyp alınmış, diğerine alınmamış. Parasını kazanmadıkları, velilerinin de kazanmadığı giysilerle çıkageliyorlar. Sanki bir sergide gibiler. Birilerinin onları tekrar oraya götürmesi için dört gözle bekliyorlar. Onlara yine hava basacaklar, hediyeler alacaklar. Buna alıştılar. Şimdiden bir yaşama biçimi, dünyayı görme biçimleri oldu. Bu büyük "yurtdışı" deneyiminden sonra okula gitmek zorunda kalıyorlar. Sınıfta oturuyorlar. Hemen daha gözlemci olduklarını fark ediyorum. Onları stüdyoma götürüyorum, ahşap heykellerim orada. Çocuklar onları seviyor. Onlara: "Siz de bir ağaç parçasından böyle şeyler yapabilirsiniz, deneyin," diyorum. Uyanın! Bu benim kuşatmadan kurtulabilmemi sağladı, yıllar aldıysa da.

Genelde suskunuz. Haykırıp şikayet etmiyoruz. Her zamanki gibi sabırlıyız. Çünkü daha konuşacak sözcüklerimiz yok. Bu konudan bahsetmekten korkuyoruz. Nasıl olacak bilmiyorum. Bu olağan bir deneyim değil, ortaya çıkardığı sorular da bildik sorular değil... Dünya sanki ikiye bölündü, bir tarafında biz, yani Çernobilliler, diğer tarafında da siz, yani diğerleri var. Fark ettiniz mi? Buralarda kimse Rus, Belaruslu veya Ukraynalı olduğunu söylemiyor. Sorarsanız herkes Çernobilli. "Çernobil'deniz." "Ben Çernobilliyim." Sanki farklı insanlardan, yeni bir ulus oluşmuş gibi.

Çernobil'i Yazmaya Dair Monolog

Karıncalar, ağaç dalı boyunca tırmanıyor. Her yerde askeri teçhizat var; askerler, bağırışlar, küfürler, patırdayan helikopterler ama onlar tırmanıyor...
Bölge'den eve dönüyordum, gördüğüm onca şeyden aklımda bir tek karıncalar kaldı. Ormanın içinde durduk, sigara içmek için bir huş ağacının yanına gittim, ona dayandım. Gözümün önünde karıncalar, bizi umursamaksızın dala tırmanıyorlardı. Gideceğiz ve bizi fark etmeyecekler. Ya ben? Onlara daha önce hiç bu kadar yakından bakmamıştım.

İlkin herkes "bu bir felaket" dedi ardından da "nükleer savaş" dediler. Hiroşima ve Nagazaki hakkında bir şeyler okumuş, belgeseller izlemiştim. Korkutucuydu; ama anlaşılabilirdi. Nükleer savaş, patlamanın çapı... hayalimde canlandırabiliyordum. Fakat başımıza gelen bu şey bilincime sığmıyor.

Böylesine görülmemiş bir şeyin dünyayı nasıl mahvettiğini, içinize nasıl sızıp girdiğini hissediyorsunuz. Bir bilim adamıyla konuşmamı hatırlıyorum: "Binlerce yıl sürecek," demişti. "Uranyumun çözülmesi 238 yarı ömür eder. Zamana çevirecek olursak milyonlarca yıl. Toryum ise 14 milyar yılda çözünecek."

Elli, yüz, iki yüz. Ya bundan ötesi? Bundan ötesine bilincim erişmiyor. Artık zamanın ne olduğunu, nerede olduğumu anlayamıyorum. Şimdi, daha üzerinden sadece on yıl geçmişken bunun hakkında yazmak... Bunun hakkında yazmak mı? Bence anlamsız.
Ne anlatabiliriz, ne de anlayabiliriz, çünkü hiçbir koşulda şimdiki yaşamımızdan farklı bir şey hayal edemeyeceğiz. Ben denedim, işe yaramıyor. Çernobil patlaması, Çernobil mitolojisini armağan etti bize. Gazeteler, dergiler en korkutucu makaleyi yazmak için yarışıyor. Orada olmayanlar korkutulmaya bayılıyorlar.

Herkes insan kafası büyüklüğünde mantarları okudu; ama aslında kimse onları görmedi. Yazmak yerine, kaydetmelisiniz. Belgelendirmelisiniz. Çernobil hakkında fantastik bir roman gösterin bana! Gösteremezsiniz. Çünkü gerçek çok daha fantastik.

Bir defter tutuyorum. Konuşmaları, söylentileri, hatıraları yazıyorum. Bunlar en ilginç şeyler, üstelik zamandan da bağımsızlar. Eski Yunan'dan bize ne kaldı? Sadece Eski Yunan mitleri.

İşte defterim:

"Üç aydır radyo aynı şeyi söylüyor: Durum normale dönüyor, durum normale dönüyor, durum norm.."

"Stalin'in beylik lafları yeniden hayat buldu, Batı gizli servislerinin ajanları..."

"Sosyalizmin lanetlenmiş düşmanları,"

"Sovyet halklarının bölünmez bütünlüğünü baltalama girişimi: Herkes buraya gönderilen ajanlardan ve provakatörlerden bahsediyor, kimse iyodinden nasıl korunacağız demiyor. Resmi bir yerden gelmeyen her bilgi yabancı ideolojiler olarak algılanıyor."

"Dün editör, makalemden o gece reaktöre giden itfaiyecilerden birinin annesiyle ilgili öyküyü kesmiş. Oğlu akut radyasyon zehirlenmesinden ölmüş. Onu Moskova'da toprağa verdikten sonra, ana-baba köylerine dönmüş, ama köy kısa zaman sonra tahliye edilmiş. Sonbaharda orman yollarından gizlice geri dönmüşler ve bir çuval domatesle salatalık toplamışlar. Anne memnun görünüyor: 'Elli

kavanoz doldurduk.' Toprağa, eskiden kalma köylü alışkanlıklarına inançları var, oğullarının ölümü bile düzeni değiştirememiş."

"Editörüm 'Özgür Avrupa Radyosu'nu mu dinliyorsun yoksa?' diye sordu. Cevap vermedim. 'Gazetede provakatörlere ihtiyacımız yok. Otur da kahramanlarla ilgili bir şeyler yaz.'"

"Eski düşman anlayışı tarihe gömülmedi mi? Düşman artık görünmez ve her yerde. Bu kılık değiştirmiş bir kötülük."

"Merkezi Komite'den bazı eğitmenler geldi. Rotaları şöyleydi: Bölgesel Parti Merkezi'ne arabayla yolculuk, sonra yine arabayla geri dönüş. Durumu gazetelerin başlıklarını okuyarak değerlendiriyorlar. Minsk'den kasayla sandviç getiriyorlar. Çaylarını şişe suyuyla kaynatıyorlar. Onu bile yanlarında getirmişler. Oteldeki görevli kadın söyledi. Kimse gazetenin, televizyonun veya radyonun haberlerine güvenmiyor. Bilgi almak için patronların davranışlarına bakıyorlar, böylesi daha güvenilir."

"Bölge'deki en popüler masal Stoliçnaya Votka'sının stronsiyum ve sezyuma karşı en etkili ilaç olduğu."

"Çocuğuma ne diyeceğim? Onu kucaklayıp buradan gitmek istiyorum; ama cebimde Parti üyelik kartım var, bunu yapamam."

"Köy dükkanları birdenbire envai çeşit malla doldu. Parti'nin bölge sekreterinin konuşmasını duydum: 'Sizler için dünyada bir cennet yaratacağız. Sadece burada kalın ve çalışmaya devam edin. Salam ve buğday içinde yüzeceksiniz. En lüks mağazalarda -Parti'nin büfesinde, demek istiyor- ne varsa sizde de olacak.'

İnsanlara votka ve salamın yeteceğini düşünüyorlar. Hepsinin canı cehenneme! Daha önce bir köy dükkanında hiç bu kadar salam çeşidi görmemiştim. Eşim için ithal naylon çoraplar satın aldım."

"Bir zamanlar radyasyon ölçüm cihazı satın alınabiliyordu, şimdi yok oldular. Artık bunun hakkında yazamıyoruz. Ne kadar radyoaktif serpinti olduğunu da yazamıyoruz. Köylerde sadece erkeklerin bırakıldığını, kadın ve çocukların tahliye edildiğini de anlatamıyoruz. Yaz boyu bu erkekler; çamaşır yıkadı, inekleri sağdı, tarlada çalıştı ve tabii içti, kavga etti. Kadınsız bir dünya... Bunları çizdiler. Editör tehdit edercesine 'Unutma, düşmanlarımız var, okyanusun diğer kıyısında bir sürü düşmanımız var,' dedi. Bu yüzden hep iyi şeyleri yazıyoruz, kötüleri değil. Ama bir yerlerde özel yemekler hazırlanıyor ve birileri patronların ellerinde çantalarla geldiğini görmüş..."

"Yaşlı bir bayan, polis noktasının önünde yolumu kesti: 'Kulübeme bakar mısın? Patatesleri toplama zamanı geldi ama askerler beni içeri sokmuyorlar.' Tahliye edilmişlerdi. Boşluğun, hiçliğin içinde bir insan. Askeri yığınağı aşıp köylerine sızıyorlar. Geceleyin, karlı ormanlardan, bataklıklardan geçerek... Arabalarla, helikopterlerle kovalanıp yakalanıyorlar. Eskiler, 'Tıpkı Almanlar geldiğindeki gibi,' diyor."

"İlk yağmacımı gördüm. Üst üste iki kürk giymiş genç bir adamdı. Nöbetçileri, bu şekilde radyasyon hastalığını tedavi ettiğine inandırmaya çalışıyordu. Askerler onu biraz hırpalayınca suçunu kabul etti: 'İlk zamanlarda biraz korkutucuydu; ama sonra insan alışıyor. Bir tek atıp gidiyorsun.' Kendini koruma duygusu içgüdülerle çatışamaz. Normal şartlar altında bu imkansızdır; ama insanoğlu bu şekilde olağanüstü işler başarıyor. Suç da buna dahil."

"Bir yıl sonra köye döndüm. Köpekler vahşileşmişti. Rex'i buldum, yanıma çağırdım ama gelmedi. Beni tanımadı mı, tanımak mı istemiyor? Bize kızmış."

"İlk haftalar ve aylar boyunca herkes sessizdi. Etrafta sessizlik vardı. Dermansızlık. Gitmeniz gerekiyor; ama son dakikaya kadar düşünüyorsunuz, hayır. Aklınız olan biteni bir türlü almıyor. Hiç ciddi bir konuşma hatırlamıyorum, anımsadıklarım sadece şakalar. 'Artık bütün dükkanlarda radyo-ürünleri satılıyor!' ' İktidarsızlar radyoaktif ve radyopasif olarak ikiye ayrılır.' Sonra birdenbire şakalar da bitti."

Hastanede duyduklarım:

"O oğlan ölmüş. Dün bana şeker vermişti."

Alışveriş sırasında:

"Ah, dostlar, bu sene çok mantar bitmiş."
"Onlar zehirlidir."
"Adam sen de. Kimse seni onları yemeye zorlamıyor. Onları al, kurutup Minsk'teki pazara götür. Milyoner olursun."

"Kilise yapılacak yerleri cennetten gelen seslerle belirliyorlarmış. Rahiplere malum oluyormuş. Kiliseleri inşa etmeden önce bazı gizli ayinler yapılıyormuş; ama nükleer santrali bir fabrika gibi kuruverdiler. Domuz ahırı gibi. Çatısına bile asfalt döktüler. Üstelik de asfalt eriyordu."

"Okudunuz mu? Çernobil'e firar etmiş bir asker bulmuşlar. Kendine bir çukur kazmış, reaktörün yanında yaşıyormuş. Terk edilmiş evlerde bulduklarını yiyor-

muş, bazen pastırma, bazen de konserve turşu. Hayvanları tuzak kurup avlıyormuş. Gedikli askerler acemileri 'öldüresiye' dövdükleri için firar etmiş. Kendini Çernobil'e atarak kurtulmuş."

"Kurt-köpekler peydahlandı, ormana kaçan köpeklerle kurtların yavruları. Kurtlardan daha büyükler. Bayraklara dikkat etmiyorlar, ışıktan ya da insandan korkmuyorlar, avcı düdüklerine cevap vermiyorlar. Vahşi kediler şimdiden sürüler kurmuş, insanlara saldırıyormuş. Bizden intikam almak istiyorlar, insandan aşağı oldukları ve ona hizmet ettikleri akıllarından silinmiş. Bizim için de gerçekle hayal arasındaki sınır siliniyor."

"Bir zaman gelecek, çok tuhaf mezarlar bulacaklar. Bilim adamlarının biyo-mezarlık dediği hayvan mezarlıkları. Modern çağın tapınakları bunlar. İçlerinde vurulmuş binlerce kedi, köpek, at yatıyor. Birinin bile adı yok."

"Dün babam seksen yaşına girdi. Bütün aile sofra başında toplandı. Ona bakıp, yaşamı boyunca nelere tanıklık ettiğini düşündüm: Gulag, Auschwitz, Çernobil. Bir nesil tüm bunları gördü. Balık tutmayı çok severdi! Annem sinirlenerek, onun gençken bütün bölgede kaldırılmadık tek bir etek bırakmadığını söylerdi. Şimdi ise genç, güzel bir kadın bize doğru geldiğinde bakışlarını yere indirdiğini görüyorum."

"Bölge, apayrı bir dünya. Dünyanın geri kalanı ortasında ayrı bir dünya. Bu Strugatsky kardeşler tarafından icat edilmişti; ama gerçeğin karşısında edebiyat geri çekildi."

Söylentilerden:

"Çernobil'in arkasında, yüksek dozda radyasyon alanları koyacakları bir kamp varmış. Onları biraz orada tutup, gözlemleyip sonra da gömeceklermiş. Yakındaki köylerden otobüslerle ölüleri toplayıp dosdoğru toplu mezarlara gömüyorlarmış, binlercesini bir araya. Tıpkı Lenigrad Kuşatması günlerindeki gibi."

"Birçok kimse patlamadan bir gün önce santralin üzerinde tuhaf bir ışık görmüş. Birisi ışığın fotoğrafını bile çekmiş. Filme bakınca bunun uzaydan gelme bir şeyin ışığı olduğunu görmüşler."

"Minsk'te trenleri ve marşandizi yıkıyorlarmış. Bütün nüfusu Sibirya'ya götüreceklermiş. Stalin'in kamplarından kalan barakaları tamir ediyorlarmış. Önce kadınlar ve çocuklardan başlayacaklarmış. Ukraynalılar çoktan gönderilmiş."

"Kaza değildi, bu bir depremdi. Yerin çekirdeğinde bir şeyler oldu. Jeolojik bir patlama. Jeofizik ve astrofizik güçler iş başındaydı. Asker bunu önceden biliyordu, insanları uyarabilirlerdi, ama bunların hepsi gizli tutuldu."

"Göllerde ve nehirlerde kafası ve kuyruğu olmayan turna balıkları varmış. Sadece vücutları yüzüyormuş. Buna benzer bir şey pek yakında insanların da başına gelecek. Belaruslular humanoid olacak."

"Ormandaki hayvanlar radyasyon hastalığına yakalandı. Üzgün üzgün dolaşıyorlar, hüzünlü gözleri var. Avcılar korkuyor ve onlara ateş etmeye kıyamıyorlar. Hayvanlar da insanlardan korkuyor. Tilkiler ve kurtlar köylere gidip çocuklarla oynuyor."

"Çernobillilerin çocuklarının damarlarında, kan yerine sarı bir sıvı dolaşıyormuş. Bazı bilim adamları radyasyona maruz kalan maymunların zekileştiğini iddia ediyor. Üç dört nesil sonra doğacak çocuklar Aynştayn gibi olacak. Bu üzerimizde yapılan kozmik bir deney..."

Anatoli Şimanskiy,
gazeteci

Yalanlar ve Gerçekler Üzerine Bir Monolog

Düzinelerce kitap yazıldı. Önsözlü, kocaman kocaman ciltler. Yine de bu olay felsefi bir tanımın çok ötesinde. Birileri söyledi ya da bir yerde okudum: "Çernobil sorunu her şeyden önce bir anlaşılırlık problemi." Bu doğru! Ben de akıllı birinin çıkıp bana bunu anlatmasını bekliyorum. Beni Stalin, Lenin, Bolşevizm hakkında nasıl aydınlattılarsa ya da durmadan "Piyasa! Piyasa! Serbest Piyasa!" laflarını nasıl kafamıza sokuyorlarsa, aynen öyle yapsınlar. Ama bizler... bizler Çernobil'in olmadığı bir dünyada büyümüştük, şimdi ise Çernobil'le yaşıyoruz.

Aslında roket sanayiinde çalışıyorum. Roket yakıtı uzmanıyım. Baykonur Uzay Üssü'nde çalıştım. Kosmos, Interkosmos gibi programlar yaşamımın çoğunu aldı. Ne büyülü bir zamandı! İnsanlara gökyüzünü, Kuzey Kutbu'nu, bütün dünyayı veriyorduk! Onlara uzayı veriyorduk! Sovyetler Birliği'ndeki herkes Yuri Gagarin'le uzaya çıktı, onunla beraber dünyadan havalandı. Bunu hepimiz yaptık! Ona hâlâ aşığım, muhteşem bir Rus'tu, olağanüstü bir gülümsemesi vardı. Ölümü bile kusursuz oldu.

Ne büyülü bir zamandı! Aile durumum nedeniyle Belarus'a taşındım, kariyerimi burada sona erdirdim. Geldiğimde, kendimi bu Çernobilleşmiş alana gömdüm. Benim olayları anlayışımda düzeltici bir etken oldu bu. Böyle bir şeyi hayal etmek bile imkansızdı, hep en ileri teknolojilerle uğraşmıştım, uzay teknolojileriyle. Ama bunu açıklamak zor, hayal gücüme dahi sığmıyor. Bu... (Düşünüyor.) Biliyor musunuz, bir saniye önce bunu anladığımı düşünüyordum, bir saniye önce. İnsan felsefe yapmak istiyor. Kiminle konuşursanız konuşun, hepsi felsefe yapmak istiyor. Ben size kendimi şimdi yaşadıklarımla anlatmayı tercih ederim. Ne yapmıyoruz ki? Bir kilise inşa ediyoruz, Meryem Ana'nın ikonası onuruna, bir Çernobil kilisesi. Kiliseyi "İlahi Cezalandırma"ya adayacağız. Bağış topluyoruz, hastaları, ölmekte olanları ziyaret ediyoruz. Anılar yazıyoruz. Müze kuruyoruz. Bir zamanlar, böyle bir işte çalışmayı kalbimin kaldıramayacağını düşünürdüm. İlk görevim şuydu: "Bu parayı al, otuz beşe böl ve otuz beş dula ver." Dulların kocaları hep temizlikçiydi. Adil olmam gerekiyordu, ama nasıl? Bir kadının küçük, hasta bir kızı vardı, diğerinin iki çocuğu, bir başkası hastaydı ve dairesini kiraya vermişti, öbürü dört çocuk sahibiydi. Geceleri uykumdan uyanır, "Nasıl kimseye haksızlık etmem?" diye düşünürdüm. Düşündüm, hesapladım, hesapladım ve düşündüm; ama yapamadım. Sonunda parayı eşit bölüştürdük, listeye uyduk.

Gerçek çocuğum müze oldu, Çernobil Müzesi. (Susuyor.) Bazen burada müze değil, bir morg kurmamız gerektiğini düşünüyorum. Cenaze komitesinde çalışıyorum. Bu sabah daha paltomu bile çıkarmamıştım ki, bir kadın geldi; ağlıyordu, hatta ağlamıyor haykırıyordu: "Bu madalyaları, sertifikaları alın! Bütün kazançlarını alın! Bana kocamı geri verin!" Uzun süre haykırdı. Ardından madalyaları ve sertifikaları bıraktı. Hepsini müzeye koyacağım. İnsanlar onları seyredebilir; ama o kadının ağlaması, onu bir tek ben duydum. Sertifikaları müzeye koyduğumda bunu da hatırlayacağım.

Albay Yaroşuk ölüyor. O, radyasyon ölçümünde çalışan bir kimyagerdi. Bir zamanlar boğa gibi güçlüydü, şimdi ise felçli. Karısı onu bir yastık gibi çeviriyor, kaşık mamasıyla besliyor. Böbreklerinde taş var, taşların kırılması gerek; ama bu tür bir operasyona paramız yetmez. Fakiriz, insanlar ne verirse onunla yaşamaya çalışıyoruz. Devlet ise tefeci gibi davranıyor, bu insanları unutmuş gibi. O öldüğü zaman, adını bir sokağa, bir okula ya da bir birliğe verecekler, ama bu o öldükten sonra olacak. Albay Yaroşuk. Bütün Yasak Bölge boyunca yürüdü ve maksimum radyasyon noktalarını işaretledi. Onu kelimenin tam anlamıyla kullandılar, tıpkı bir robot gibi. O bunu anladı; yine de gitti, reaktörden, radyoaktivite çapı neresiyse oraya kadar. Elinde bir radyasyon ölçme cihazıyla, yaya. Bir "nokta" fark ettiğinde bunun sınırlarını belirler ve haritasına işaretlerdi.

Peki ya reaktörün çatısında çalışan askerlere ne demeli? 210 askeri birlik serpintiyi temizlemesi için gönderilmişti ki bu 340 000 asker eder. En kötü durumda olanlar çatıyı temizleyenler. Kurşun yelekler giymişlerdi; ama radyasyon aşağıdan geliyordu ve oradan korunmuyorlardı. Ayaklarında sıradan imitasyon deri botlar vardı. Çatıda her gün 1,5-2 dakika geçirdiler, sonra terhis edildiklerinde ellerine bir sertifikayla yüz rublelik bir ödül geçti. Ardından da anavatanımızın ücra köşelerine gidip kayboldular. Çatıda reaktörden çıkmış grafit ve yakıtı topladılar, metal ve beton parçalarını. Bir el arabasını doldurmak yirmi ila otuz saniye alıyordu, daha sonra çöpü çatıdan aşağı dökmek için de bir otuz saniye daha gidiyordu. Bu özel el arabalarının kendileri zaten kırk kilo çekiyordu. Gözünüzde canlandırın; kurşun yelek, maskeler, el arabaları ve delice bir hız.

Kiev'deki müzede asker kasketi büyüklüğünde bir grafit parçasının kalıbı var, eğer gerçek olsa on altı kilo geleceğini söylüyorlar; grafit böylesine yoğun ve ağır bir madde. Uzaktan kumandalı makineler çoğu zaman emirleri yerine getiremedi ya da söylenenin tam tersini yaptılar; çünkü yüksek radyasyon elektro-

nik aksamlarını bozmuştu. En güvenilir "robotlar" askerlerdi. Üniformalarının rengi nedeniyle "yeşil robotlar" diye adlandırılmışlardı. Patlayan reaktörün çatısında 3600 asker çalıştı. Yerde yattılar, hepsi çadırlarının içinde yattıkları yere saman serdi; ne var ki bu saman da reaktörün yanındaki balyalardan geliyordu.

Hepsi gençti. Şimdi onlar da ölüyor; ama onlar olmasa başkalarının öleceğini biliyorlar... Bu insanlar büyük başarılar kültüründen geliyor. Onlar fedakarlık yaptı. Bir ara bir nükleer patlama tehlikesi vardı ve suyu reaktörden çıkarmaları gerekiyordu ki, içine grafit-uranyum karışımı kaçmasın; suyla birleşince kritik bir kütle oluşturacaklardı. Patlama üç ila beş megaton arasında gerçekleşecekti. Bu da sadece Kiev ve Minsk'in değil, Avrupa'nın büyük bir kısmının yaşanmaz hale gelmesi demekti. Hayal edebiliyor musunuz? Bir Avrupa felaketi. Görev şuydu, birisinin dalıp güvenlik vanasını açması gerekiyordu. O kişiye bir araba, bir daire, bir daça, ailesine yaşam boyu yardım vaat ettiler. Gönüllüler aradılar ve buldular! Bu çocuklar dalıp vanayı açtı. Birlik 7000 ruble ile ödüllendirildi. Söz verdikleri daireleri ve arabaları unuttular; ama onlar bunun için dalmamıştı! Maddiyat için değil, maddi sözler için hiç değil. (Sinirleniyor.) Bu insanlar artık yok, sadece müzemizdeki belgeler var, üzerlerinde adları yazıyor. Peki ya bunu yapmasalardı? Kendini feda konusunda eşimiz benzerimiz yok.
Konuştuğum biri, bunun nedeninin insana az değer vermemiz olduğunu söylüyordu. Bu Asyalılara özgü bir kadercilikmiş. Kendini feda eden insan, kendini bir birey olarak görmezmiş. Yaşamın içinde kendi rolüne sıra gelmesi için beklermiş. Daha önce bir metni olmayan biri, bir istatistik... Arka planda durur, sonra birdenbire esas aktör olurmuş. Bu anlam arayışıymış. İdeolojimiz, propagandamız neymiş? Anlam kazanabilmek, yükselebilmek için bize ölme şansı veriyorlarmış. Bize bir rol veriyorlar! Bu ölümün büyük değeriymiş, zira ölüm ebedidir. Tartıştığım arkadaşım bana bunları söyledi; ben reddediyorum. Evet, asker olmak için yetiştirildik. Bize bunu öğrettiler. Hep göreve yollanmaya, imkansızı

başarmaya hazırdık. Okulu bitirip bir sivil üniversiteye gitmek istediğimde, babam çok şaşırmıştı: "Ben bir subayım, sen takım elbise giyip etrafta mı dolaşacaksın? Anavatanın korunması gerekiyor!" Benimle aylarca konuşmadı, ta ki ben askeri okula yazılana kadar. Babam savaşta çarpışmıştı, şimdi yaşamıyor; ama onun maddi bir imkanı hiç olmadı, tıpkı kendi yaştıları gibi. Arkasında da bir şey bırakmadı; ne ev, ne araba, ne de arazi. Bana ondan ne kaldı? Bir subay çantası... Onu Finlandiya seferinden önce almıştı, içinde cephede kazandığı madalyalar duruyor. Ayrıca cepheden yazdığı 300 mektubun bulunduğu bir çantam daha var. Annem 1941 yılından itibaren bu mektupları saklamış. Babamdan arta kalanlar bunlar. Ama ben bu eşyaları paha biçilmez buluyorum.

Şimdi müzemize bakışımı anlıyor musunuz? Bu kabın içinde Çernobil'den toprak var. Bir avuç... ve bir madenci bareti. O da oradan. Bölge'den getirilmiş çiftçi aletleri. İçeri radyasyon cihazları sokamayız, hepimiz parlıyoruz! Buradaki her şeyin gerçek olması gerekiyor. Alçıdan dökümler değil. İnsanların bize inanması gerek. Ve sadece gerçek şeylere inanacaklar; çünkü Çernobil'in çevresinde çok fazla yalan dönüyor. Hep oradaydılar ve hâlâ da oradalar. Hatta dernekler ve ticari yapılar bile kurmaya başladılar.

Bu kitabı yazdığınıza göre, bu video çekimlerine de göz atmanızda fayda var. Filmleri parça parça topladık. Bu, Çernobil hakkında bir belgesel değil, bunu yapmamıza izin vermezler, yasak. Birileri bazı şeyleri filme almayı başarmış dahi olsa devlet hemen kopyaları toplayıp yok eder. İnsanları, hayvan sürülerini nasıl tahliye ettiklerine dair bir belgeselimiz yok. Kimsenin trajediyi çekmesine izin vermediler, sadece kahramanlıklar. Şimdi birkaç Çernobil fotoğraf albümü var, ama kim bilir kaç kamera, kaç fotoğraf makinesi kırıldı? İnsanlar bürokrasinin kahrını çektiler. Çernobil hakkında gerçekleri söylemek çok cesaret gerektirdi. Hâlâ da öyle. İnanın bana! Bu filmi görmeniz lazım, itfaiyecilerin yüzleri kapkara olmuş, tıpkı grafit gibi. Ya gözleri? Bu gözler bizi yakında terk edeceklerini

bilen insanlara ait. Bir parçada, felaketin ertesi günü santralin yanındaki bahçesinden yürüyüp işe giden bir kadının bacakları var. Çiy kaplı çimlerden yürümüş. Bacakları kalbur gibi olmuş, dizlerine kadar deliklerle dolu. Eğer bu kitabı yazıyorsanız bunu görmeniz gerek.

Eve gittiğimde oğlumu kollarıma alamıyorum. Onu kucaklamadan önce 50-100 gram votka içmem lazım.

Müzenin bir bölümü de helikopter pilotlarına adandı. İşte Albay Vodolazski, Rusya kahramanı. Belarus topraklarında, Zhukov köyüne gömülü. İzin verilen dozda radyasyonu aldıktan sonra bile, gitmek yerine orada kaldı ve 33 helikopterciyi daha eğitti. Kendisi bizzat 120 uçuş gerçekleştirdi, 230 ton kargo boşalttı. Günde ortalama 4-5 kere uçuyordu. Reaktörün 300 metre üzerinde, kabinin içi 60 dereceyi buluyordu. Yukarıdan kum torbaları bırakılırken aşağıda neler olduğunu bir düşünün. Radyoaktivite saatte 1800 röntgeni buluyordu, pilotlar daha havadayken bile radyasyonu hissedebiliyorlardı. Hedef küçük bir krater gibiydi, isabet kaydedebilmek için başlarını kabinden çıkarıp çıplak gözle nişan alıyorlardı. Başka yolu yoktu. Devlet komisyonlarının toplantısında her gün şöyle deniyordu. "Bu iş için üç-dört kişiyi gözden çıkarmanız lazım. Bu iş için de bir kişiyi..." Basitçe, her gün... Albay Vodolazski öldü. Reaktörün üstünde aldığı radyasyonu gösteren karta doktorlar 7 bekerel yazmış; halbuki 600 bekerel almıştı!

Peki ya reaktörün altına tünel açmak için canla başla çalışan dört yüz madenciye ne demeli? İçine sıvı nitrojen döküp toprak tabakasını dondurabilmek için bir tünele ihtiyaçları vardı. Aksi halde reaktör yer altı sularına karışabilirdi. Moskova'dan, Kiev'den, Dinyepropetrovsk'dan madenciler geldi. Onların bahsinin hiçbir yerde geçtiğini görmedim; ama onlar orada, elli derece sıcakta, dört ayak üzerinde küçük arabalarını ittirerek çalıştılar. Yüzlerce röntgen radyasyon vardı.

Şimdi ölüyorlar. Peki ya bunu yapmasalardı? Onları kahraman olarak görüyorum, asla olmamış bir savaşın kurbanları olarak değil. Bunu bir kaza, bir felaket olarak adlandırıyorlar. Belki de savaştı. Çernobil anıtları savaş anıtları gibi duruyor.

Tartışmadığımız şeyler var, bunun nedeni Slav alçak gönüllülüğümüz olsa gerek. Ama bu kitabı yazdığınıza göre, bilmelisiniz; reaktörde ya da yakınında çalışanlarda -bu roketçilerde de sıkça görülür- ürogenital sistem çalışmayı keser. Bundan kimse yüksek sesle bahsedemiyor. Kabul edilmiyor. Bir keresinde bir İngiliz gazeteciye eşlik ettim, bana çok ilginç sorular sordu. Özellikle de bu konuda -olayın insani boyutlarıyla ilgileniyormuş. İnsanların evinde ne yaptığını, aile yaşantılarını, özel yaşamlarını merak ediyordu; ama kimseyle konuşmayı başaramamıştı. Benden birkaç helikopter pilotunu toplamamı rica etti, onlarla bir arada konuşmak istiyordu. Geldiler, bazıları otuz beş, kırk yaşında emekliye ayrılmıştı, bir tanesinin bacağı kırıktı, radyasyon nedeniyle kemikleri yumuşamıştı. Diğerleri onu yine de getirmişlerdi. İngiliz sorular soruyordu: "Ailelerinizle aranız nasıl, ya genç karılarınızla?" Helikopter pilotları sessizdi, günde nasıl beş uçuş yaptıklarını anlatmaya gelmişlerdi, bu adam ise onlara karılarını soruyordu! Sonra pilotlara tek tek sorular yöneltti, hepsi aynı cevabı verdiler: "Sağlıklıyız, devlet bize değer veriyor, ailelerimiz bizi seviyor." Bir tanesi bile ona gerçekleri açıklamadı. Gittiklerinde adamın umutsuzluğa kapıldığını fark ettim. "Kimsenin neden size inanmadığını şimdi anlıyor musun? Çünkü kendinize de yalan söylüyorsunuz." Toplantıyı bir kahvede yapmıştık, güzel garson kızlar bize hizmet ediyordu. Adam onlara: "Birkaç sorumu cevaplandırır mısınız?" diye sordu. Onlar ise her şeyi açıkladılar. "Evlenmek istiyor musunuz?" "Evet, ama burada değil. Bir yabancıyla evlenmek istiyoruz ki sağlıklı çocuklarımız olsun." Sonra cesaretlendi: "Sevgilileriniz var mı? Nasıllar? Sizi tatmin edebiliyorlar mı? Ne demek istediğimi anlıyorsunuz, değil mi?" Kızlar gülerek: "Şu adamları görüyorsunuz değil mi? Helikopter pilotları. Boylu poslu, parlak madalyaları var. Devlet

toplantıları için iyiler ama yatakta değil." İngiliz, garsonların fotoğraflarını çektikten sonra bana yine aynı şeyi söyledi. "Kimsenin neden size inanmadığını şimdi anlıyor musun? Çünkü kendinize de yalan söylüyorsunuz."

Birlikte Bölge'ye gittik. Çernobil civarında 800 atık gömüsü olduğu bilinen bir gerçektir. O, mükemmel inşa edilmiş yapılar bekliyordu, bulduğu ise basit çukurlardı. Bunlar reaktör çevresindeki 150 hektarlık bölgeden kesilmiş "turuncu orman"la doluydu -Kazadan sonraki günlerde, reaktör çevresindeki çamlar önce kızıl sonra turuncu renge döndü. Bu çukurlar binlerce ton metal ve çelikle, küçük borularla, özel giysilerle, beton konstrüksiyonlarla doluydu. Bana bir İngiliz dergisinden, yukarıdan çekilmiş panoramik bir görüntü gösterdi. Binlerce otomobil ve uçak parçası, yangın aracı, ambulans görülebiliyordu. En büyük mezarlık reaktörün hemen yanındaydı. On yıl sonra bile olsa buranın fotoğrafını çekmek istedi. Fotoğrafı getirirse ona para vaat etmişler. Bir patrondan diğerine mekik dokuduk, kiminin izni yoktu, kiminin de haritası. O kadar uğraştıktan sonra fark ettim ki, mezarlık artık orada değildi. Sadece belgelerde var olduğu yazıyordu; ama uzun zaman önce parça parça pazarlara, kolhoza, evlere taşınmıştı. Her şey çalınmış ve götürülmüştü. İngiliz'in aklı olanları almamıştı. Ona gerçeği söylediysem de bana inanmadı. Artık en cengaver makaleyi bile okusam inanamıyorum. "Ya bu da bir yalansa?" diye düşünüyorum. Trajediyi öne çıkarmak artık bir klişe oldu. Bir kutsama yöntemi. Bir korkuluk! (Umutsuzca`susuyor.)

Her şeyi müzeye getiriyorum. Bazen kendi kendime, "Boş ver! Kaç!" diyorum. Bunlara nasıl dayanabilirim?

Geçenlerde genç bir rahiple konuştum. Başçavuş Saşa Gonçarov'un -reaktörün çatısında çalışmıştı- mezarı başındaydık. Kar yağıyor, rüzgar esiyordu, hava kor-

kunçtu. Rahip başında şapka olmaksızın cenaze duasını okudu. Ona daha sonra, "Sanki havayı hiç hissetmediniz," dedim. "Doğru," dedi. "Böyle zamanlarda kendimi çok güçlü hissediyorum. Hiçbir kilise bana cenaze duası gibi güç vermiyor." Bunu hatırlıyorum, bunlar hep ölümün yanı başında olan bir adamın sözleriydi.

Yabancı gazetecilere birçok kez, neden geldiklerini, neden Bölge'ye girmek istediklerini soruyorum. Bunun sadece para veya kariyer için olduğunu düşünmek aptalca çünkü. "Burayı seviyoruz," diyorlar. "Burada gerçek bir yaşam enerjisiyle doluyoruz." Beklenmedik bir yanıt, değil mi? Herhalde onlar için biz keşfedilmemiş ve hipnotik bir şeylere sahibiz. Onlardan bizi sevip sevmediklerini, hakkımızda ne yazabileceklerini, bizden ne anladıklarını açıklamalarını hiç istemedim.

Neden ölümün çevresinde dönüp dolanıyoruz?

Çernobil! Artık başka bir dünyamız olmayacak. İlkin, ayağımızın altından yeri çekti, üstümüze acı kustu; ama şimdi başka bir dünya olmayacağını anlıyoruz, yüzümüzü dönecek hiçbir yerimiz yok. Burada -trajik bir şekilde- yerleşik olmak, tamamen farklı bir dünya görüşü. Savaştan dönen insanlar "Kayıp Kuşak" olarak adlandırıldı. Biz de kayıbız. Hiç değişmeyen tek şey insanların acısı. Tek sermayemiz bu!

Her şeyden sonra eve geliyorum -eşim beni dinliyor- ve ardından şöyle diyor: "Seni seviyorum; ama oğlumu almana izin vermeyeceğim. Kimse onu alamaz. Ne Çernobil, Ne Çeçenistan. Hiç kimse!" Bu korku çoktan onun yüreğinde yer etti bile.

Sergey Vasilyeviç Sobolev,
Çernobil Kalkanı Derneği yönetim kurulu başkanı

Klaudia Grigoriyevna Barsuk, bir temizlikçinin eşi; Tamara Vasilyevna Belookaya, doktor; Yekaterina Fedorovna Bobrova, tahliye edilen Pripyat kenti eski sakini; Andrey Burtis, gazeteci; Ivan Naumoviç Vergeyçik, pediyatri uzmanı; Yelena İlyiniçna Voronko, Bragin beldesi sakini; Svetlana Govor, bir temizlikçinin eşi; Natalya Maksimovna Gonçarenko, tahliye edilmiş bir kişi; Tamara İlyiniçna Dubikovskaya, Narovlya beldesi sakini; Albert Nikolayeviç Zaritskiy, doktor; Aleksandra İvanovna Kravtsova, doktor; Eleonora İvanovna Ladutenko, radyolog; İrina Yurevna Lukaşeviç, ebe; Antonina Maksimovna Larivonçik, tahliye edilmiş bir kişi; Anatoli İvanoviç Polişuk, hidro-meteorolog; Maria Yakovlevna Saveleyeva, anne; Nina Khantseviç, bir temizlikçinin eşi.

Mutlu bir hamile kadın görmeyeli uzun zaman oldu. Bir tanesi geçenlerde doğum yaptı. Kendine gelir gelmez ilk söylediği, "Doktor! Bana bebeği gösterin, onu buraya getirin," oldu. Bebeğin başını, alnını, küçük bedenini, kollarını, bacaklarını yokladı. Emin olmak istiyordu: "Doktor, doğurduğum çocuk normal, değil mi? Her şey yolunda mı?" Emzirmesi için bebeği yanına koydular. Korkuyordu, "Çernobil'e yakın bir yerde oturuyorum. Oraya annemi ziyarete gitmiştim. O kara yağmura ben de yakalandım."

Bize rüyalarını anlattı, sekiz bacaklı bir dana ya da kirpi suratlı bir köpek eniği doğurduğunu görmüş. Buna benzer tuhaf rüyalar. Eskiden kadınlar böyle rüyalar görmezdi. Belki de ben hiç duymadım; ama otuz yıldır ebelik yapıyorum.

Ben bir öğretmenim, Rusça öğretiyorum. Sözünü edeceğim olay, sanırım Haziran ayının başlarında, sınavlar sırasında meydana geldi. Okul müdürü hepimizi bir araya toplayıp, "Yarın herkes küreklerini yanında getirsin," diye buyurdu. Okulun çevresindeki kirlenmiş yüzey toprağını sıyıracakmışız, ardından da as-

kerler gelip buralara taş döşeyecekmiş. Öğretmenler, "Bize koruyucu malzeme verecekler mi? Özel giysiler, maskeler getirecekler mi?" diye sordular. Yanıt "hayır!" oldu. "Küreklerinizi getirip kazın." İki genç öğretmen görevi reddetti, gerisi bahçeye çıkıp toprağı kazdı. Bir şeye zorlanıyorduk; ama aynı zamanda görev dürtüsü, zorluğun ve tehlikenin olduğu yerde olma, anavatanı koruma içgüdüsü de taşıyorduk. Öğrencilerime bunları öğretmemiş miydim? Kendini ateşe atmak, savunmak, fedakarlık etmek... Öğrettiğim edebiyat, yaşamdan çok savaşla ilgiliydi: Şolohov, Serafimoviç, Furmanov, Fadeyev, Boris Polevoy. Sadece iki genç öğretmen görevi reddetti; ama onlar yeni nesil, bizden farklılar.

Dışarıda sabahtan akşama kadar kazma kürek sallıyorduk. Eve dönerken yolda, tuhaf bir şekilde mağazaların hâlâ açık olduğunu, kadınların çorap ve parfüm aldığını görüyorduk. Kendimizi çalışırken savaş zamanında gibi hissediyorduk; o yüzden etrafta ekmek, tuz, kibrit kuyrukları görmek bizim için çok daha anlamlı olurdu. Herkes ekmek kurutmak için yarışıyordu. Savaştan sonra doğmuş olsam da, bu manzara bana tanıdık geldi. Evimi nasıl terk edeceğimi, çocuklarla hangi eşyalarımızı yanımıza alacağımızı, anneme ne yazacağımı hayal edebiliyordum. Çevrede yaşam eskisi gibi sürüyor, televizyonda komedi filmleri gösteriliyordu. Ama hep dehşet içinde yaşadık, dehşet içinde yaşamayı çok iyi biliyoruz, bu bizim doğal yaşam tarzımız gibi bir şey. Bu konuda insanımızın eşi benzeri yoktur.

Askerler bir köye dalıyor ve köy sakinlerini tahliye ediyordu. Köy sokakları askeri teçhizatla dolmuştu; zırhlı personel taşıyıcıları, yeşil bez tenteli kamyonlar ve hatta tanklar. Herkes askerler eşliğinde evlerini terk etti, bu özellikle savaş zamanını görmüş olanlar için zor bir andı. Önce Rusları suçladılar; hata onların, santrali onlar yaptılar! Sonra suç komünistlere atıldı. Olay durmaksızın savaşla karşılaştırılıyordu. Ama bu daha büyük bir şeydi. Savaş nedir anlarsınız.

Ya bu? Kimse sesini çıkarmazdı.

Sanki hiçbir yere gitmemişim gibi oldu. Her gün hatıralarımın arasında yürüyorum. Aynı sokaklardan, aynı evlerin önünden geçiyorum. Nasıl da huzurlu bir kentti.

Bir pazar günüydü. Yatmış, güneşleniyordum. Annem koşarak geldi: "Çocuğum, Çernobil patlamış, herkes evine saklanıyor sen güneşin altında yatıyorsun!" Güldüm, Narovlya-Çernobil arası kırk kilometreydi. O akşam evin önünde bir ciguli durdu ve arkadaşımla kocası indi. Arkadaşımın üzerinde bornozu vardı, kocası ise don-gömlekti, eski ayakkabılar giymişti. Pripyat'tan bizim eve orman yollarını izleyerek gelmişlerdi. Yolları polisler, askeri barikatlar kesmiş, kimseyi dışarı salmamışlar. Beni gördüğünde arkadaşım, "Çabuk! Süt ve votka bulmamız lazım, acele et!" diye bağırdı. Durmadan bağırıyordu, "Tam da yeni mobilyalar, yeni buzdolabı almıştık. Kendime bir kürk dikmiştim. Her şeyi bıraktık. Bunu naylona sardım. Bütün gece uyumadım. Ne olacak? Ne olacak şimdi?" Kocası onu sakinleştirmeye çalışıyordu. Günlerce televizyonun karşısında oturup Gorbaçov'un konuşmasını bekledik. Yetkililer hiçbir şey söylemiyordu. Ancak büyük tatilden sonra Gorbaçov çıkıp konuştu: "Yoldaşlar, endişelenmeyin, durum kontrol altında. Kötü bir şey olmadı. İnsanlar hâlâ orada çalışıp yaşıyorlar."

Hayvanları, boşaltılan köylerden, bölgesel merkezimizde kararlaştırılan noktalara sürdüler. İnekler, danalar, domuzlar delirmiş gibiydiler, sokaklarda koşturuyorlardı. Onları yakalamak isteyen yakalayabilirdi. Konserve et dolu vagonlar kombinalardan Kalinoviç'e, oradan da Moskova'ya gidiyordu. Moskova malları kabul etmedi. Daha o zamandan mezarlık haline gelmiş olan vagonlar da bize geri döndü. Onları buraya gömdük. Çürümüş et kokusu beni gece gündüz izliyordu. Acaba nükleer savaş dedikleri böyle mi kokuyor? Benim hatırladığım savaş duman kokardı.

Önce geceleyin çocukları taşıdılar. Felaketin boyutlarını saklamaya çalışıyorlardı, yine de herkes öğrendi. Otobüslere süt tenekeleri getiriyorlar, pastalar pişiriyorlardı. Tıpkı savaş zamanı gibiydi. Bu olayı karşılaştırabileceğim başka bir şey yok.

Bölge yöneticisinin yazıhanesinde toplantı vardı. Sıkıyönetim zamanı gibiydi. Herkes sivil savunma müdürünün çıkıp konuşmasını bekliyordu; çünkü kimse onuncu sınıfta okudukları fizik kitabından satırlar dışında radyasyonla ilgili bir şey hatırlamıyordu. O ise sahneye çıktı ve bize nükleer savaş hakkında kitaplarda yazanları okumaya başladı. Bir asker 50 röntgen ışın aldı mı cepheyi terk etmeli; nasıl sığınak kazılır; gaz maskesi nasıl takılır; patlamanın yarıçapı hakkında bilgiler...

Helikopterle kirlenen bölgeye gittik. Hepimiz uygun şekilde giyinmiştik, iç çamaşırsız, sırtımızda aşçı kıyafeti gibi ucuz pamukludan beyaz bir yağmurluk, bunun üstünde koruyucu zırh, eldivenler, ameliyat maskesi. Üzerimizden her cins alet sarkıyordu. Bir köyün üstünden geçtik ve kumda oynayan çocuklar gördük, sanki hiçbir şey olmamış gibiydi. Biri ağzına bir taş koymuştu, diğeri de bir ağaç dalı. Üstlerinde giysi yoktu, çıplaktılar. Ama emir almıştık, halkı paniğe sevk etmeyecektik.

Şimdi bununla yaşıyorum.

Televizyonda birdenbire şöyle parçalar göstermeye başladılar: Yaşlı bir kadın ineğini sağıyor, sütü bir tenekeye döküyor, muhabir elinde askeri bir radyasyon cihazıyla gelip sütü ölçüyor. Sonra spiker şöyle diyor, "Bakın, her şey yolunda, üstelik reaktör sadece on kilometre ötede." Pripyat nehrini gösteriyorlar, herkes yüzüyor, yatmış güneşleniyor. Uzakta reaktör ve gökyüzüne uzanan dumanlar seçilebiliyor. Spiker konuşuyor, "Batı kaza hakkında yalanlar söyleyerek halkı

paniğe sürüklemeye çalışıyor." Sonra yine radyasyon cihazı, tabaktaki balık, bir parça çikolata, açık tezgahta duran kekler ölçülüyor. Aslında bunların hepsi yalandı. O zaman kullandığımız cihazlar radyoaktif arka planı ölçüyordu, tek başına objeleri değil.

Çernobil'i başımıza saran bu inanılmaz yalanların büyüklüğü; ancak büyük savaş sırasında söylenen yalanlarla karşılaştırılabilir.

İlk çocuğumuzu bekliyorduk. Kocam oğlan, bense kız istiyordum. Doktorlar beni ikna etmeye çalıştı: "Bu çocuğu aldırmalısın, babası Çernobil'deydi." O, kamyon şoförüydü, ilk günlerde onu da çağırdılar. Kum taşıdı. Fakat ben kimseye inanmadım.

Bebek ölü doğdu. İki parmağı eksikti. Bir kız bebek. Ağladım. "En azından parmakları sağlam olsaydı," diye düşündüm. Ne de olsa bir kızdı.

Kimse olan biteni anlayamadı. Komutanlığı aradım -bütün sağlık personelinin askeri görevleri vardı- ve yardım etmek için gönüllü oldum. Adını hatırlayamıyorum, bir binbaşıydı, bana şöyle dedi: "Genç insanlara ihtiyacımız var." Onu ikna etmeye uğraştım: "Gençler deneyimsiz olur, hem genç insanlar radyasyonun zararlarına daha açıktır, o yüzden tehlike altında olacaklardır." Yanıtı şuydu: "Emir böyle, gençleri alıyoruz."

Hastaların yaraları daha yavaş iyileşmeye başladı. O ilk radyoaktif yağmuru -kara yağmur- hatırlıyorum. Buna hazır değildik; ayrıca yeryüzündeki en iyi, en olağanüstü, en güçlü ülkeydik. Üniversite okuyup mühendis olmuş kocam, bunun bir terörist faaliyet olduğuna beni inandırmaya çalıştı. Düşman tarafından yapılmış bir sabotaj. O dönemde birçoğu buna inanıyordu. Fakat bir zamanlar inşaatta çalışan bir adamla aynı trende yolculuk yapmıştım, bana Smolensk Nükleer Santrali'nin inşası sırasında ne kadar çok çimento, demir, kum ve çivinin

çalınıp köylere satıldığını anlatmıştı. Para ya da bir şişe votka karşılığı.
Partiden bazıları köylere ve fabrikalara gelip halkla konuştu, fakat bir tanesi bile deaktivasyon nedir, çocuklar nasıl korunur, radyonüklidlerin kaçta kaçı yiyeceklerimize bulaştı gibi konulara girmedi. Alfa, beta, gama ışınları nedir bilmiyorlardı; radyobiyolojiden, iyonize radyasyondan haberleri yoktu. Onlar için bunlar başka bir dünyadan gelme şeylerdi. Sovyet halkının kahramanlığı, askerlerin cesareti, batılı ajanların fitneleri hakkında konuştular. Bir Parti konuşmasında bunlardan kısaca bahsedecek oldum, beni partiden kovacaklarını söylediler.

Bu topraklarda kalmaktan korkuyorum. Bana bir radyasyon cihazı verdiler, onunla ne yapacağım? Çamaşır yıkıyorum, çamaşırlar sakız gibi oluyor ama cihaz tıkırdıyor. Yemek yapıyorum, turta pişiriyorum, yine tıkırdıyor. Yatağı yapıyorum, yine. Buna neden ihtiyacım var. Çocuklarımı doyurup ağlıyorum. "Neden ağlıyorsun, anne?"
İki oğlum var. Anaokuluna gidiyorlar, hep hastalar. Büyük olan ne kız ne de oğlan. Saçı çıkmıyor. Onu doktorlara, büyücülere götürüyorum. Sınıfında en küçük olan o. Koşamıyor, oynayamıyor. Eğer biri kazara ona çarparsa ve kanamaya başlarsa ölebilir. Adını söyleyemediğim bir kan hastalığı var. Onunla hastanede yan yana yatıp düşünüyorum, "Ölecek." Daha sonra böyle düşünmemem gerektiğine kendimi ikna etmeye çalışıyorum. Tuvalette ağlıyorum... Annelerin hiçbiri odalarda ağlamıyor. Tuvaletlerde, duşlarda ağlıyorlar. Sonra şen şakrak geri dönüyorum:

"Yanakların kızarmış. İyileşiyorsun."
"Anne, beni hastaneden çıkar. Burada öleceğim. Burada herkes ölüyor."

Şimdi nerede ağlayacağım? Tuvalette mi? Tuvaletin önünde kuyruk oluşmuş, benim gibi olan herkes o kuyrukta.

---

1 Mayıs günü, mezarlığa girmemize izin verdiler. Mezarlara gitmemiz serbestti ama polis evlerimize ve bahçelerimize bakmamızı yasakladı. Mezarlıkta en azından uzaktan evlerimizi görebiliyorduk. Durduğumuz yerden onları kutsadık.

Burada ne tür insanlar yaşadığını size anlatayım. Bir örnek vereceğim; 'kirli' bölgelerde, ilk yıllarda mağazaları Çin biftekleri ve kara buğdayla dolduruyorlardı. Herkes "Aman ne iyi! Kimse bizi gitmeye zorlayamaz!" diyordu. Toprak düzensiz bir şekilde kirlenmişti. Bir kolhozun tarlaları 'temiz', diğerininki 'kirli' olabiliyordu. 'Kirli' tarlalarda çalışanlar daha fazla maaş aldığı için, herkes oralarda çalışmak için can atıyor, 'temiz' tarlalarda çalışmak istemiyordu.

Yakınlarda Uzakdoğu'dan gelen kardeşim beni ziyaret etti. "Burada hepiniz kara kutular gibisiniz," dedi. Uçaklarda bilgileri kaydeden kara kutulardan bahsediyordu. Yaşadığımızı, konuştuğumuzu, yürüdüğümüzü, yediğimizi, birbirimizi sevdiğimizi zannediyoruz. Halbuki sadece bilgi kaydediyoruz!

Pediatri uzmanıyım. Çocuklar için her şey çok farklı. Örneğin onlar için kanser ölüm demek değil, bu bağlantıyı kuramıyorlar. Kendileri hakkında her şeyi biliyorlar; tanıları, aldıkları ilaçlar, tedavilerinin adları. Annelerinden daha bilgililer. Öldükleri zaman yüzlerinde şaşkın bir ifade oluşuyor. Şaşkın yüzlerle öylece yatıyorlar.

Doktorlar bana kocamın öleceği haberini verdi. Lösemi hastası. Çernobil bölgesinden geldikten iki ay sonra hastalandı. Oraya fabrikadan gönderilmişti. Bir gece vardiyasından sonra sabah eve geldi:

"Yarın gidiyorum."

"Orada ne yapacaksın?"

"Kolhozda çalışacağım."

On beş kilometre çapındaki bölgede samanları biçmişler, pancarları, patatesleri toplamışlar. Geri döndü. Ailesini ziyarete gittik. Yere yıkıldığında babasıyla bir duvarı onarıyordu. Ambulans çağırıp onu hastaneye götürdük. Ciddi dozda lökosit aldı.

Döndüğünde aklında sadece bir tek düşünce vardı: "Ölüyorum." Sessizleşti. Bunun doğru olmadığına onu inandırmaya çalıştıysam da boşuna. Ona, bana inansın diye bir kız evlat verdim. Sabahları uyandığımda kocama bakıp düşünürdüm, "Kendi başıma nasıl başaracağım?" Ölümü çok fazla düşünmemek gerek. O düşünceleri kafamdan kovuyordum. Onun hastalanacağını bilseydim, bütün kapıları kapatır, eşiğe dikilirdim. Evdeki bütün kilitlerle kapıları kilitlerdim.

İki yıldan beri oğlumla hastane hastane dolaşıyoruz. Çernobil hakkında bir şey duymak, okumak istemiyorum. Zaten her şeyi gördüm.

Hastanelerdeki küçük kızlar bebekleriyle oynuyor. Gözlerini kapattıkları zaman bebekler ölüyor.

"Bebekler neden ölüyor?"

"Çünkü onlar bizim çocuklarımız, bizim çocuklarımız yaşamayacak. Doğacaklar, sonra da ölecekler."

Artyom yedi yaşında; beş yaşında gibi duruyor. Gözlerini kapattığında, uyuyor sanıyorum. Beni görmediği için ağlamaya başlıyorum. Sonra gözlerini açıp, "Anne, şimdiden öldüm mü?" diye soruyor.

Uyuduğu zaman neredeyse nefes almıyor. Yatağının başucunda diz çöküyorum. "Artyom gözlerini aç, bir şeyler söyle." Kendi kendime, "hâlâ sıcak," diye düşünüyorum.

Gözlerini açıyor, sonra tekrar uykuya dalıyor. Ölüyormuş gibi sessizce.

"Artyom, gözlerini aç."

Onun ölmesine izin vermeyeceğim.

Yakın zamanda yeni yılı kutladık. Her şeyimiz vardı, hepsi de ev yapımıydı; tütsülenmiş yiyecekler, domuz pastırması, et, turşu. Dükkandan alınma tek şey ekmekti. Votka bile bizdendi. "Bizden" derken Çernobil'i kastediyorum. Sezyum, stronsiyum aromalı. İyi de, başka nereden yiyecek bulacağız? Köy dükkanları boş, bir şeyler gelse bile maaşımız onları satın almaya yetmez.

Konuklarımız geldi, komşular; genç, kibar insanlar. Birisi öğretmen, diğeri kolhozda tamirci, bir de onun karısı. İçtik, bir şeyler yedik. Sonra şarkı söylemeye başladık. İçimizden gelerek bütün eski şarkıları söyledik; devrimci şarkılar, savaş türküleri. "Sabah güneşi zarif ışığıyla Kremlin'i renklendiriyor!" Güzel bir akşamdı. Eskisi gibi.

Bunları oğluma yazdım. O öğrenci, başkentte yaşıyor. Bana şöyle cevap yazmış: "Anne, sahneyi gözümde canlandırdım. Çok çılgınca. Çernobil toprağı, evimiz. Noel ağacı ışıl ışıl yanıyor. Masa başındakiler ise devrim, savaş şarkıları söylüyor. Sanki Gulag'ları, Çernobil'i görmemiş gibi." Korktum, kendim için değil, oğlum için. Geri dönecek yeri yok.

Üzüntüden Şaşkına Dönenler

Bilmediğimiz Şey Hakkında Monolog: Ölüm Çok Güzel Olabilir

İlk sorumuz "Suç kimin?" oldu; ancak sonra, daha çok şey öğrendiğimizde düşünmeye başladık. Ne yapmalıydık? Kendimizi nasıl kurtarabilirdik? Bunun bir ya da iki yıl değil, nesillerce süreceğini kavradığımızda ise, arkamıza bakıp sayfaları bir bir çevirmeye koyulduk.

Olay, cuma gecesi geç saatte oldu. Ertesi sabah kimse bir şeyden şüphelenmemişti. Oğlumu okula gönderdim, kocam da berbere tıraş olmaya gitti. Kocam geri döndüğünde öğle yemeği hazırlıyordum. "Nükleer santralde yangın gibi bir şey varmış," dedi. "Dediklerine göre radyoyu kapatmamalıymışız." Söylemeyi

unuttum, Pripyat'ta, santralin yakınında oturuyorduk. Hâlâ parlak kırmızı ışıltıyı hatırlıyorum, reaktör ışıldıyor gibiydi. Bu bildiğimiz yangınlardan değildi, büyük bir parıltıydı. Güzel görünüyordu. Böyle bir şeyi filmlerde bile görmemiştim. O akşam herkes balkonlara doluştu, balkonu olmayanlar da misafirliğe gitti. Dokuzuncu kattaydık ve manzaramız iyiydi. Herkes çocuklarını getirmişti, onları havaya kaldırıp, "Bak! Hatırla!" diyorlardı. Bu insanlar reaktör çalışanlarıydılar; mühendisler, işçiler, fizik öğretmenleri. Kara tozun içinde durup konuşuyor, dumanı soluyor, neler olduğunu merak ediyorlardı. Arabasına, bisikletine atlayan yangını görmek için oraya gitmişti. Ölümün bu kadar güzel olabileceğini bilmiyorduk. Kokusu olmadığını söyleyemem; ne var ki bahar veya güz kokusu gibi değildi; bambaşka bir şeydi, toprak kokusuna da benzemiyordu. Boğazım gıcıklandı, gözlerim yaşardı.

Bütün gece gözümü kırpmadım, üst katta komşuların ayak seslerini duyuyordum, onlar da uyuyamamıştı. Mobilyaları hareket ettiriyorlar, türlü gürültüler çıkarıyorlardı; eşyalarını paketliyor olabilirlerdi. Baş ağrımı geçirmek için Citramon içtim. Sabah uyandım ve çevreme bakındığımda -bu sonradan uydurduğum bir şey değil, o zaman aynen böyle hissetmiştim- bir şeylerin yolunda gitmediğini, bir şeylerin geri dönmemecesine değiştiğini fark ettim. O sabah, daha saat sekizde sokakları gaz maskeli askerler doldurmuştu. Onları ve askeri araçları sokakta gördüğümüzde korkmadık; aksine bu görüntü bizi rahatlatmıştı. Ordu yardımımıza koştuğuna göre, her şey iyi olacaktı. O zaman barışçıl atomun öldürebileceğini, insanın fizik kanunları karşısında çaresiz olduğunu henüz bilmiyorduk.

Radyoda bütün gün insanlara tahliye için hazırlanmaları talimatı verildi. Bizi üç gün boyunca oradan uzaklaştırıp, her yeri yıkayacak ve kontrol edeceklerdi. Çocuklara okul kitaplarını yanlarına almaları söylenmişti. Kocam ne olur ne olmaz

diye evraklarımızı ve evlilik cüzdanımızı çantasına koydu. Benim yanıma aldığım tek şey -hava kötülerse diye- pamuklu bir başörtüsü oldu.

Daha ilk anlardan itibaren "Çernobilliler", yani farklı insanlar haline geldiğimizi hissetmiştim. Otobüsümüz geceleyin bir köyde durdu. İnsanların bir kısmı okul binasında yerlerde, kalanlar da bir dernekte uyudu. Gidecek yerimiz yoktu. Bir kadın bizi evine davet etti. "Gelin," dedi. "Size de bir çarşaf sereyim. Çocuğunuza acıdım." Arkadaşı onu çekerek bizden uzaklaştırdı. "Deli misin? Onlar zehirli!"

Mogilev'e yerleştiğimizde oğlumuz okula başladı ve ilk gün eve gözyaşları içinde döndü. Onu yanına oturttukları kız, onun radyoaktif olduğunu, yanında oturmasını istemediğini söylemiş. Oğlumuz dördüncü sınıftaydı ve sınıftaki tek Çernobilliydi. Diğer çocuklar ondan korkuyordu, "Parlak" diye ad takmışlardı. Zavallının çocukluğu çok erken bitti.

Biz Pripyat'ı terk ederken, bir askeri birlik ters yönde ilerliyordu. O kadar çok askeri araç vardı ki. İşte o zaman, onları gördüğüm an korkmaya başladım. Yine de bütün bunların bir başkasının başına geldiği duygusunu bir türlü üstümden atamıyordum. Ağlıyor, yemek arıyor, uyuyor, oğluma sarılıp onu teselli ediyordum. Ama içimde bir yerlerde sadece bir gözlemci olduğumu hissediyordum. Kiev'de bize biraz harçlık verdiler, hiçbir şey alamadık. Yüz binlerce insan yerinden edilmişti ve ne buldularsa satın alıp yemişlerdi. Birçok kişi tren garında, otobüslerde kalp krizi, felç geçirdi. Beni kurtaran annem oldu. Uzun yaşamış ve çok kez her şeyini birden kaybetmişti. İlki 1930'lardaydı. İneğini, atını, evini almışlardı. İkincisinde yangın çıkmış, sadece beni kurtarabilmişti. Şimdi ise, "Bunu başarmak zorundayız. En azından hayattayız," diyordu.

Bir şey hatırlıyorum; otobüsteyiz, herkes ağlıyor. Ön tarafta bir adam karısına bağırıyor: "Bu kadar aptal olduğuna inanamıyorum! Senden başka herkes yanı-

na eşyalarını almış, bizim elimizde ise bu kavanozlardan başka bir şey yok!" Karısı hazır otobüse binmişken, yol üstünde yaşayan annesine birkaç boş turşu kavanozu götürmeye karar vermişti. Koltuklarının yanında büyük, şişkin torbalar vardı, Kiev'e kadar otobüste onların üstünden atlayarak ilerleyebildik. Kiev'e de ellerinde sadece o torbalarla ulaştılar.

Şimdi kilise korosunda şarkı söylüyorum. İncil okuyorum. Kiliseye gidiyorum, ebedi yaşam hakkında bir tek orada konuşuluyor. İnsanı rahatlatıyor. O sözleri başka hiçbir yerde söylemiyorlar; oysa onları duymayı çok istiyorum.

Rüyamda, sık sık güneşli bir havada Pripyat'ta oğlumla bisiklete bindiğimizi görüyorum. Orası şimdi bir hayalet şehir. Yine de şehrin içinde geziyor ve güllere bakıyoruz. Pripyat'ta ne çok gül vardı, kocaman kocaman gül çalıları. Henüz gençmişim, oğlum da daha küçükmüş. Onu seviyormuşum. Tıpkı bunca zaman olduğu gibi bir seyirciymişim, bütün korkularımı unutmuşum.

Nadezhda Petrovna Vygovskaya,
Pripyat şehrinin tahliye edilmiş bir sakini

O günleri hatıramda canlandırmaya çalıştım. Birçok yeni duyguyla karşı karşıya kalmıştım, korku ve bilinmeyene gidiş; sanki Mars'a ayak basacakmışım gibi. Kurskluyum. 1969 yılında yakınlarda bir yere, Kurchatov kasabasına bir nükleer santral kurdular. Oraya yiyecek satın almaya giderdik; çünkü santralde çalışanlara hep en iyi yiyecekler gönderilirdi. Reaktörün hemen yanındaki gölde balık avlardık. Çernobil'den sonra bu sık sık aklıma geldi.

Olay şöyle oldu; çağrı aldım ve disiplinli bir insan olduğum için hemen ertesi gün askerlik şubesine gittim. Dosyamı buldular. "Sen," dediler bana, "daha önce hiç bizimle çalışmalara katılmamışsın. Orada kimyacılara ihtiyaç var. Minsk yakınlarında 25 günlük bir kampa katılmak ister misin?" Aileme ve işime biraz ara vermek fena olmazdı. Gider, hava alırdım.

22 Haziran 1986 günü, saat 11'de, toplanma noktasına elimde diş fırçam ve çıkınımla ulaştım. Bir barış zamanı çalışmasına bu kadar kalabalık gitmemiz beni şaşırtmıştı. Savaş filmlerinden sahneler hatırladım, tam günüydü; Alman işgalinin başladığı 22 Haziran'la aynı tarih. Bütün günümüz bir sıraya girip, bir dağılmakla geçti, sonunda otobüslere bindirildiğimizde hava kararmıştı. Biri ayağa kalkıp şöyle dedi: "Eğer yanınızda içki getirdiyseniz şimdi için. Bu gece trene bineceğiz ve yarın birliklerimize teslim olacağız. Sabah herkes dalından yeni kopmuş hıyar kadar diri olacak, fazla yükünüzü de yanınızda getirmeyin." Tamam, dert değil. Bütün gece içip eğlendik.
Sabahleyin ormandaki birliğimizi bulduk. Bizi yine sıraya soktular ve alfabetik sırayla çağırıp koruyucu giysilerimizi dağıttılar. Bize önce bir takım, sonra bir tane daha ve en sonunda bir üçüncü takim daha dağıttıklarında olayın ciddiyetini kavramaya başladım. Palto, şapka, şilte, yastık da dağıttılar, kış teçhizatı. Oysa

yaz mevsimindeydik ve yirmi beş gün sonra evlerimize döneceğimiz söylenmişti. Bizimle gelen yüzbaşı bunu duyunca güldü: "Şaka mı yapıyorsunuz? Yirmi beş günmüş. Çernobil'de altı ay çalışacaksınız." Önce bir şaşkınlık, ardından öfke... Aklımızı çelmek için anlatmaya koyuldular; reaktöre yirmi kilometre uzaklıkta çalışanlar iki katı, on kilometre uzaklıkta çalışanlar üç katı maaş alacak. Reaktörde çalışanlar ise maaşlarının tam altı katını kazanacaklar. İçimizden biri altı ay içinde evine arabasıyla dönme hesapları yaparken, bir diğeri de evine hemen gitmek istiyordu, ne var ki askerdeydi.

Radyasyon da ne? Kimse radyasyon lafını daha önce duymamıştı. Ben ise, 50 röntgenin ölümcül doz olduğu gibi otuz yıl öncesinin bilgilerini anlattıkları bir sivil savunma dersine katılmıştım, hepsi bu. Patlama dalgalarından korunmak için nasıl siper alacağımızdan bahsetmişlerdi. İrradyasyon, termal ısı, vesaire... Ama bir bölgenin radyoaktif kirliliği -en ciddi faktör- hakkında tek söz eden olmamıştı. Bizi Çernobil'e getiren subayların da bu konuda çok bilgili olduğu söylenemezdi. Bildikleri tek şey; daha çok votka için, radyasyona iyi geliyormuş! Altı gün boyunca Minsk yakınında kaldık ve bu altı gün boyunca içtik. Şişelerin üzerindeki etiketleri inceliyordum. İlk içtiklerimiz votkaydı, sonraki içtiklerimizin tuhaf birtakım içecekler olduğunu fark ettim. Nithinol ve bu cinsten cam temizleyicileri. Bir kimyager olarak bunlar benim için ilginç deneyimlerdi. Nithinol içtikten sonra bacaklarınız çözülse de bilinciniz gayet açık kalıyor, vücudunuza "ayağa kalk!" diye emir verip sonra da yere düşüyorsunuz.

Kimya mühendisiyim, yüksek lisansım da var. Büyük bir fabrikada laboratuvar şefi olarak çalışıyordum. Bana ne iş yaptırdılar dersiniz? Elime bir kürek tutuşturdular; tek aracım bu olacaktı. Kendimize hemen bir slogan bulduk: "Atoma karşı kürekle savaş!" Koruyucu teçhizatımızın içinde gaz maskesi ve oksijen tüpü gibi şeyler de vardı; ama dışarıda sıcaklık 30 dereceydi, onları takmaya kalkan sıcaktan ölürdü. Maskeler için -fazladan cephane için imza atar gibi- zim-

met belgeleri imzaladık, sonra da onları unuttuk. Bizim için onca ayrıntıdan sadece biri oldular. Otobüsten trene nakledildik. Yetmiş kişiydik ama vagonda kırk beş koltuk vardı. Biz de dönüşümlü uyuduk.

Çernobil nedir? Bir sürü askeri araç ve askerler, yıkama üniteleri, gerçek bir askeri yığınak. Bizi her çadıra on asker düşecek şekilde yerleştirdiler. Kimimizin çocukları vardı, kimimizin eşi hamileydi, kimimiz ise tam ev değiştiriyorduk. Buna rağmen kimse durumdan şikayet etmedi. Yapmak zorundaydık, bu yüzden yapıyorduk. Anavatan çağırmış biz de göreve koşmuştuk.

Çadırların çevresinde yığınlarla boş konserve kutusu vardı. Askeri depoların savaş hali için özel stokları bulunurdu. Konservelerden anlaşıldığı kadarıyla bunlar et, yulaf, balık gibi yiyeceklerdi. Her yerde kediler geziyordu, sinek kadar kalmışlardı. Köyler boşaltılmıştı. Birilerini bulmak umuduyla bir kapıyı açtığınızda dışarı sadece bir kedi çıkıyordu.

Zehirli yüzey toprağını kazıyıp arabalara doldurduk ve atık gömme alanlarına taşıdık. Bu atık gömme yerlerinin karmaşık bir mühendislik ürünü olduğunu sanırdım, meğerse basit çukurlarmış. Toprağı halı gibi kaldırıp dürüyorduk. Üzerindeki çimler, çiçekler, kökler, böcekler, solucanlar ve örümceklerle beraber. Bu deli işiydi. Toprağı kaldırıp üzerindeki canlıları ayıklamak mümkün değildi, bence biraz daha fazla içiyor olsaydık onu da denerdik. Ruh sağlığımız bozulmuştu. Yüzlerce kilometrelik toprağı dürüp atmıştık. Evler, ahırlar, ağaçlar, yollar, anaokulları, kuyular, hepsi bir anda çırılçıplak kalmıştı. Sabah kalkıp tıraş olmaya gittiğimizde, aynada kendi yüzümüze bakmaktan korkuyorduk. İnsanın aklına türlü türlü şeyler geliyordu. İnsanların oraya geri döneceklerini hayal etmek bile zordu; oysa biz evlerin pervazlarını, çatılarını değiştirdik. Hepimiz bunun gereksiz bir iş olduğunu biliyorduk ve bizim gibi düşünen binlerce kişi vardı. Her

sabah uyanıp aynı işi yapıyorduk. Bir defasında okuma-yazması olmayan bir ihtiyarla karşılaştık: "Bu iş aptalca, çocuklar. Bırakın da gelin, birlikte yemek yiyelim."

Rüzgar esiyor, bulutlar havada dolaşıyordu. Reaktör hizmet dışı bırakılmamıştı bile. Bir katman toprağı kazıdıktan bir hafta sonra tekrar geliyor ve işe baştan başlıyorduk. Sonunda kazıyacak bir şey kalmadı, sadece ardımızdan oraya sürüklenen biraz kum. Bana anlamlı gelen tek şey, hafif dip toprağının hareket etmesini engellemek için, helikopterlerin polimer film oluşturacak bir karışım püskürtmeleri olmuştu. Biz yine de kazıyor, kazıyorduk. Köyler boşaltılmıştı, ama bazılarında hâlâ yaşayan ihtiyarlar vardı. Eski bir köy evine girmek ve sofraya oturmak -sadece tören havası bile yeter- yarım saatliğine normal hayata dönmek... Bir şey yemesek bile, bunu yapmamız yasaktı. Oysa ben eski bir köy kulübesinde, bir masada oturmayı öyle çok istiyordum ki.

İşimiz bittikten sonra geride kalan tek şey çukurlar oldu. Güya onları beton bloklarla kapatacak ve çevresine dikenli teller öreceklerdi. Orada kullanılan kamyonları, vinçleri öylece bıraktılar; metal de kendince radyasyon tutuyordu. Bu malzemenin sonradan çalındığını, ortadan kaybolduğunu duydum. Buna inanırım. Artık her şey mümkün.

Bir keresinde alarm durumuna geçtik. Radyasyon ölçücüler kafeteryamızın, çalıştığımız yere göre daha fazla radyasyon içeren bir alanda olduğunu fark etmişlerdi. Orada iki aydan beri oturuyorduk. İşte biz böyle insanlarız. Kafeterya dediğimiz yerde direklere göğüs hizasında tahtalar çakılmıştı, ayakta yemek yiyorduk. Fıçılardan akan suyla yıkandık. Tuvaletimiz ise orta yere açılmış bir çukurdan ibaretti. Ellerimizde küreklerimiz vardı, hemen yakınımızda ise reaktör!

İki ay sonra, olan biteni yavaş yavaş anlamaya başladık. İnsanlar "Bu bir intihar

görevi. İki aydır buradayız, artık yeter! Yerimize başkalarını göndersinler," gibi laflar etmeye başladı. General Antoşkin bizimle konuştu. Oldukça açık sözlüydü. "Bizim için yeni birlik getirmek avantajlı değil. Size üç takım giysi verdik. Ayrıca yerinize de alıştınız. Yeni adamlar getirmek pahalı ve karmaşık bir iş." Kahraman olduğumuza vurgu yapıldı. Haftada bir, çok iyi kazan bir kişi diğerlerinin önünde bir liyakat sertifikası alacaktı: Sovyetler Birliği'nin en iyi mezar kazıcısı. Bu delilikti.

Boş köylerde, bir kediler, bir de tavuklar vardı. Ne zaman bir kümese girsek yumurtalarla dolu olurdu. Biz de onları toplayıp pişirirdik. Askerler her şeyi yapmaya hazırdır. Bazen bir tavuk yakalar, onu pişirip bir şişe ev yapımı votka eşliğinde ziyafet çekerdik. Çadırda her gece o şeyden üç litre kadar içilirdi. Bazıları satranç oynar, bazıları gitar çalardı. İnsanoğlu her şeye alışabilir. Biri sarhoş olup yatağına yıkılır, diğerleri bağırış çağırış kavga ederlerdi. İki kişi sarhoş olup arabayla yola çıkmış ve kaza yapmıştı. Onları arabanın içinden dozerle kurtardılar. Ben kendimi, günlük tutup mektuplar yazarak kurtardım. Siyasi sorumlu bunu fark etmişti, durmadan ne yazdığımı, yazdıklarımı nereye sakladığımı soruyordu. Yanımdaki askere hafiyelik yaptırmaya kalkmış; ama adam beni uyarmıştı. "Ne yazıyorsun?" "Tezimi." Güldü. "Tamam, albaya böyle söyleyeceğim. Ama her ne yazıyorsan onu gizle." Onlar iyi insanlardı. Daha önce de söylediğim gibi, kimse halinden şikayet etmedi. Tek bir korkak bile çıkmadı. İnanın bana, bizi kimse yenemez. Asla! Subaylar çadırlarını hiç terk etmediler. Bütün gün ayaklarında terlikleri etrafta dolaşır, içki içerlerdi. Kimin umurunda? Biz kazıyorduk. Subaylar da omuzlarına bir yıldız daha ekliyordu. Kimin umurunda? Ülkemizde böyle insanlar var.

Radyasyon ölçücüler tanrı gibi karşılanıyordu. Onlara ulaşabilmek için bütün köy halkı birbirini ezerdi. "Söylesene oğlum, benim radyasyonum kaçmış?" Girişimci ruhlu bir asker durumu fark etti. Sıradan bir çubuk buldu, ucuna birkaç

kablo bağladı, yaşlı bir kadının kapısını çalıp çubuğu duvar boyunca sallamaya başladı. "Radyasyon kaç çıktı?" "Bu devlet sırrı nine." "Bana söyleyebilirsin, oğlum, sana bir bardak da votka veririm." "Pekala." Votkasını içtikten sonra: "Burada her şey yolunda nine, endişelenme." deyip çekti gitti.

Görevimizin ortasına doğru bizlere radyasyon ölçen birer cihaz verdiler. İçinde bir kristal duran küçük kutular. Bazıları onları sabahtan atık gömme yerlerine götürüp bütün gün orada bırakırdı. Böylece cihaz daha fazla radyasyon gösterecek ve akılları sıra daha erken terhis edileceklerdi ya da belki daha fazla para verirlerdi. Bazıları da cihazları, yere yakın durup daha yüksek oranda radyasyon çekmeleri için postallarına bağlardı. Tam bir saçmalıklar komedisiydi. Cihazların sayaçlarının ilerlemesi için önce belli bir doz radyasyonla harekete geçirilmeleri gerekiyordu, bu halleriyle çalışmıyorlardı bile. İşin doğrusu, bu elli yıl öncesinin küçük oyuncaklarını sırf bize psikoterapi olsun diye depolardan çıkarmışlardı. İşimiz bittiğinde hepimizin sağlık karnelerine aynı şey yazıldı. Ortalama radyasyonu orada kaldığımız gün sayısıyla çarptılar. Ortalama radyasyonu da çalıştığımız yerde değil, çadırlarımızda ölçtüler.

Dinlenmemiz için iki saat ara verilirdi. Ben bir çalının dibine kıvrılıp, büyümekte olan kirazları seyrederdim. Kocaman, sulu sulu kirazlar. İnsanın onları koparıp yiyesi gelirdi. Karadutlar... Hayatımda ilk defa karadut görüyordum. İşimiz olmadığında etrafta gezinirdik. Sabahın üçüne, dördüne kadar Hint aşk filmleri seyrederdik. Bazen aşçı uyuyakalır, ekmeğimiz doğru dürüst pişmeden çıkardı. Bize gazeteler getirirlerdi, gazetede kahraman olduğumuzu yazardı. Gönüllüler! Fotoğraflar olurdu; oysa hiçbirimiz etrafta fotoğrafçı görmezdik.

Uluslararası birlikler de yakınımızdaydı. Kazan'dan gelen Tatarlar vardı. Aralarında yaptıkları askeri mahkemeyi gördüm. Adamın birini birliğin önüne katmış

kovalıyorlar, duracak veya yana kaçacak olursa tekmeliyorlardı. Adamın işi evleri temizlemekti; üzerinde bir torba dolusu kıymetli eşya bulmuşlardı. Anlaşılan hırsızlık yapıyormuş. Litvanyalılar da yakındaydı. İki ay sonra geri gönderilmeleri için kazan kaldırdılar.

Bir defasında özel bir emir aldık. Gidip boş köylerden birindeki bir evi yıkayacaktık. İnanılmaz! "Neden?" "Yarın orada bir düğünü filme çekeceklermiş." Elimize hortumları alıp çatıyı, bacayı, ağaçları yıkadık. Toprağı kazıdık. Patates tarlasını, bahçeyi, çimleri tıraşladık. Çevrede hiçbir şey kalmamıştı. Ertesi gün gelini ve damadı getirdiler, bir otobüs dolusu da konuk vardı. Müzikler çalındı. Gelin ve damat gerçekti, daha önce tahliye edilmişler, ama her nasılsa biri onları geri gelip düğünlerini burada yapmaya ikna etmişti. Televizyon için propaganda: Gündüz düşleri fabrikası! Orada bile efsanelerimiz iş başındaydı, bizi koruyorlardı: "Bakın, her yerde hayatta kalabiliyoruz. Ölü toprakta bile."

Evime dönmeden hemen önce komutan beni çağırdı. "Sen ne yazıyordun?" "Eşime mektuplar." "Pekala. Dikkatli ol."

O günlere dair hatıralarımda bir delilik gölgesi var. Kazıyor, kazıyorduk. Günlüğümün bir yerinde, toprak olmanın ne kadar kolay olduğunu birkaç günde öğrendiğimi yazmışım.

Ivan Nikolayeviç Zhykov,
kimya mühendisi

Kazadan bir ay sonra, Mayıs ayından itibaren, otuz kilometrelik bölgeden gelen numuneleri almaya başladık. Enstitü, askeri bir enstitü gibi aralıksız çalışıyordu. O zamanlar Belarus'ta bu işi yapabilecek uzmanlara ve donanıma sahip tek yer bizimkiydi.

Bize evcil ve vahşi hayvanların iç organlarını getirdiler. Daha ilk testlerde elimizdekine et değil, radyoaktif yan ürün dememiz gerektiği belli olmuştu. Bölgenin içindeki sürülere vardiyalı çobanlar göz kulak oluyordu, süt sağıcıları ise sadece gerektiğinde içeri alınıyordu. Süt fabrikaları devlet planına göre işliyordu. Sütü de test ettik. Bu da süt değil, radyoaktif yan üründü. Sonrasında derslerde uzun süre boyunca, standart radyasyon kaynağı olarak, Rogachev süt fabrikasından gelen konsantre süt ve süttozunu kullandık. Bu arada bu ürünler dükkanlarda da satılıyordu. Halk, sütün Rogachev fabrikasından geldiğini görüp de almamaya başlayınca, birdenbire etiketsiz süt ürünleri peyda oldu. Bunu etiketleri kalmadığı için yaptıklarını hiç sanmıyorum.

Bölge'ye ilk gidişimde, ormandaki art alan radyasyonunu, yoldaki ve tarladakine göre altı kat daha yüksek ölçmüştüm. Ama yüksek dozlar her yerde bulunabiliyordu. Traktörler çalışıyor, çiftçiler arıklar kazıyordu. Birkaç köyde yetişkin ve çocuklarda tiroid aktivitesini ölçtük. Bu, normal dozun bazen yüz, bazen de iki-üç yüz katına çıkabiliyordu. Grubumuzda radyolog bir kadın vardı. Çocukların bir kum havuzunda oturup oynadıklarını görünce delirmişti. Anne sütünü test ettik, radyoaktifti. Mağazalara gittik, birçok mağazada olduğu gibi, giyecek ve yiyecek reyonu iç içeydi. Bir yanda ceketler ve elbiseler, hemen yanında da salam ve margarin. Orada açıkta yatıyorlardı, üstleri naylonla bile kapatılmamıştı. Salamı ve bir yumurtayı alıp ölçtük, bunlar artık yiyecek değildi, radyoaktif yan ürüne dönüşmüşlerdi.

Evinin yakınında bir banka oturmuş, çocuğunu emziren bir kadın gördük. Sütünün içinde sezyum vardı -bir Çernobil Meryem'i.

Amirlerimize sorduk: "Ne yapacağız? Neler olacak?"
Bize "Ölçümlerinizi yapın. Gidin televizyon seyredin," dediler.
Televizyonda Gorbaçov halkı sakinleştirmeye çalışıyordu: "Anında önlem aldık." Ona inandım. Yirmi yıl boyunca mühendislik yapmıştım, fizik kurallarını biliyordum. Bir süreliğine de olsa, bütün canlıların o bölgeyi terk etmeleri gerektiğini biliyordum. Yine de bilinçli bir şekilde ölçümlerimizi yaptık ve televizyon seyretmeye devam ettik. İnanmaya alışmıştık. Savaş sonrası kuşağındanım, bu inançla, bu imanla büyütüldüm. Bu inanç nereden gelmişti? Korkunç bir savaş kazanmıştık. O zamanlar bütün dünya bize minnettardı.

İşte sorunuzun yanıtı; bunların hepsini bildiğimiz halde neden sessiz kalmayı yeğledik? Neden meydanlara çıkıp gerçeği haykırmadık? Raporlarımızı yazdık, açıklayıcı notlar düştük. Ama sustuk ve Parti disiplini nedeniyle emirleri itirazsız yerine getirdik. Bir komünisttim. Hiçbir meslektaşımın Bölge'ye gidip çalışmayı reddettiğini hatırlamıyorum. Parti üyeliklerini kaybetmekten korktukları için değil, inandıkları için. Hepimizin iyi ve eşit yaşadığına, bizim için insanın en üst değer olduğuna inanıyorlardı. Bu inancın yıkımı birçok insanda kalp krizlerine ve intiharlara yol açtı. Profesör Legasov gibi kalbine kurşun sıkanlar oldu; çünkü bu inancı kaybettiğinde artık bir katılımcı değilsin, herhangi birisin, var olmak için bir nedenin yok. Onun intiharından çıkardığım bu, bunu bir işaret olarak değerlendiriyorum.

Marat Filipoviç Kokhanov,
Belarus Bilimler Akademisi,
Nükleer Enerji Enstitüsü'nün eski şef mühendisi

Bir yerlerde bir şeyler olduğunu öğrendik. Sözü edilen yer bizim Mogilev'den uzaktaydı, daha önce adını bile duymamıştım. Ardından kardeşim eve koşarak geldi ve okulda bütün çocuklara hap verdiklerini söyledi. Besbelli ki ciddi bir şeyler olmuştu.

Yine de 1 Mayıs'ta güzelce eğlendik. Eve gece geç saatte döndük ve penceremin rüzgar tarafından ardına kadar açılmış olduğunu gördüm. Bunu daha sonra hatırlayacaktım.

Çevre koruma kurulunun teftiş merkezinde çalışıyordum. Emir bekledik, ama hiçbir emir ya da talimat gelmedi. Çalışanlarımız arasında pek az profesyonel vardı, özellikle de müdürler arasında; emekli albaylar, eski Parti çalışanları, emekliler veya artık istenmeyen başkaları. Eğer bir kişi işinde bir hata yaparsa, onu bize yollarlardı. Sonra orada oturup zamanını kağıtları karıştırarak geçirirdi. Sadece Belaruslu yazar Aleksey Adamoviç Moskova'da Çernobil hakkında konuşup ortalığı ayağa kaldırdıktan sonra ses çıkardılar. Ondan nasıl da nefret ediyorlardı. Bu gerçek olamazdı. Çocukları, torunları orada yaşıyordu, ama onların yerine bir yazar çıkıp dünyaya çağrı yapmıştı: "Bizi kurtarın!" Kendini koruma içgüdüsünün ağır basacağını sanırdınız. Oysa Parti toplantıları ve sigara molalarında konuşulan tek şey, "o yazarlar" olurdu. "Neden bilmedikleri işlere karışıyorlar? Çizmeyi aştılar. Bizim talimatlarımız var. Emirleri uygulamalıyız. Ne biliyormuş ki? Fizikçi miymiş? Merkezi komitemiz, genel sekreterimiz var bizim." Sanırım ilk defa o zaman, 1937'de ortamın nasıl olduğunu anladım.

O zamanlar nükleer enerji santralleri hakkında somut bir fikrim yoktu. Okuldayken, içlerinde beyaz elbiseli insanların oturup düğmelerle oynadıkları, "hiçbir

şeyden" enerji yaratan sihirli fabrikalar olduğunu öğrenmiştik. Çernobil patlaması bizi çok hazırlıksız yakaladı. Hiçbir bilgi verilmiyordu.

Elimizden üzerinde:
"Çok gizli"
"Kaza Raporları: Gizli"
"Tıbbi gözlemlerin sonuçları: Gizli"
"Kaza sonrası çalışmalara katılan personelin maruz kaldığı radyoaktivite hakkında rapor: Gizli" gibi şeyler yazan yığınla kağıt geçiyordu. Sadece söylentiler vardı; gazetede yazıyormuş ki, birileri duymuş ki, birileri demiş ki... Bazıları Batı'da söylenenleri izliyordu, hangi hapları nasıl alacağımıza dair konuşan sadece onlardı. Ama genel tepkiler şöyleydi: "Düşmanlarımız kutlama yapıyorlar, yine de biz kurtulacağız." 9 Mayıs'ta gaziler zafer yürüyüşüne katıldılar. Reaktörde yangınla savaşanlar bile. Sonradan ortaya çıktı ki, yaptıkları işin risklerinden habersizlermiş. "Sanırım grafiti eline almak tehlikeli. Galiba..."
Kentte birdenbire o çatlak kadın ortaya çıktı. Pazarda dolaşıyor, "Ben radyasyonu gördüm, mavi, masmavi, her şeyin üzerine sıçrıyor," diyordu. Halk o pazardan süt ve kaşar peynir almayı bıraktı. Yaşlı bir kadın sütüyle orada duruyordu ama kimse süt almıyordu. "Endişelenmeyin," diyordu, "İneğimi dışarı salmıyorum. Samanı ona kendim getiriyorum." Kentin dışına çıktığınızda şu tür görüntülerle karşılaşabilirdiniz; naylona sarılıp sarmalanmış bir inek, yanında yine naylona sarılmış bir köylü kadın. Güler misin, ağlar mısın?

O noktadan itibaren bizi teftişlere göndermeye başladılar. Ben bir kereste işleme fabrikasına gönderilmiştim. Planda bir değişiklik olmamıştı, gelen kereste miktarı aynıydı, onlar da plana uyuyorlardı. Elimdeki cihazı depoda çalıştırdım ve cihaz çıldırdı. Kaplamalar iyiydi, ama süpürgeliklere gelince cihaz şaşırıyordu. "Bu süpürgelikler nereden?" "Krasnopol." Daha sonra Krasnopol'ün Mogilev

bölgesinde en kirli yer olduğu ortaya çıktı. "Sadece bir kargomuz kaldı. Diğerlerini çoktan yolladık." Gönderildikleri onca yerde onları nasıl bulacaktık?

Söylemekten çekindiğim bir başka şey daha vardı... evet. Çernobil olayı olduktan sonra, bir anda herkes kendine ait bir yaşamı olduğunu fark etti. O zamana kadar kimsenin bu yaşama ihtiyacı yoktu. Ama şimdi düşünmek zorundaydık; ne yiyoruz, çocuğumuzu neyle besliyoruz? Ne tehlikeli, ne değil? Bir başka yere taşınmalı mı, yoksa burada mı kalmalı? Herkes kendi adına karar vermek zorundaydı. Biz ise bir köy, bir fabrika, bir kolhoz olarak kolektif yaşamaya alışmıştık. Sovyet halkıydık, kolektifleştirilmiştik. Ben "çok Sovyet" biriydim örneğin. Üniversitedeyken, her yaz Komünist Gençlik grubuyla çalışmaya giderdim. Yaz boyu çalışır, kazandığımız parayı Latin Amerika'daki bir komünist partiye gönderirdik. Bizim birliğimiz Uruguay'daki için çalışıyordu.

Sonra değiştik. Her şey değişti. Bunu anlamak için insanın on fırın daha ekmek yemesi gerekir. Ayrıca konuşamama, anlatamama sorunumuz da var.

Ben biyoloğum. Tezim, arıların davranışları üzerineydi. Kimsenin olmadığı bir adada iki ay geçirdim. Orada kendi arı kolonim vardı. Bir hafta etrafta dolaştıktan sonra beni alıp kendi ailelerine götürdüler. Hiçbir şeyin yuvalarına üç metreden fazla yaklaşmasına izin vermiyorlardı; oysa bir hafta sonra onların yanlarına kadar gidebiliyordum. Yuvanın içinde onları kibritin ucuna sürdüğüm reçelle besledim. Öğretmenimiz bize: "Karınca yuvalarını bozmayın, onlar başka bir yaşam formudur," derdi. Bir arı kovanı bütün ormana bağlantılıdır ben de yavaş yavaş çevrenin bir parçası oldum. Küçük bir fare gelip ayakkabılarımın üzerine otururdu. Vahşi bir orman faresiydi, benim ormanın bir parçası olduğumu sanmıştı, her gün oradaydım.

Çernobil sonrasında, çocuk resimlerinden derlenen bir sergi açıldı. Bir tanesi tarlada yürüyen bir leylek resmi yapmış ve altına şöyle yazmıştı: "Kimse leyleğe söylemedi." Ben de bu duyguyu paylaşıyordum. Ama çalışmam lazımdı. Bölge boyunca dolaştık, su, toprak numuneleri topladık ve onları Minsk'e götürdük. Asistanlarımız şikayet ediyorlardı: "Kaynar kazanlar taşıyoruz." Hiçbir korumamız yoktu, özel giysilerimiz de. Ön koltukta siz otururdunuz, arka koltukta da ışıyan numuneler.

Radyoaktif toprağı gömmek için protokoller imzalanmıştı. Toprağı toprağa gömdük. Tuhaf bir faaliyet. Talimatlara göre, bir şeyler gömmeden önce jeolojik bir araştırma yapıp gömme alanının altında üç ila dört metre derinliğinde satıh suyu bulunmadığından emin olmamız gerekiyordu. Ayrıca çukurlar fazla derin olmayacaktı, tabanı ve çeperleri de polietilen filmle kaplanacaktı. Bunlar talimatların söyledikleriydi. Uygulama elbette ki farklı oldu. Her zamanki gibi... Jeolojik araştırma yapılmadı. Birileri parmağıyla gösterip "Burayı kazın," diyordu. Dozerler de kazıyordu.

"Ne kadar derine indiniz?"

"Ne bileyim? Suyu görünce durdum işte."

Satıh suyuna kadar kazıyorlardı.

Hep aynı şey söyleniyor; insanlar aziz gibi, devlet ise suçlu. Birazdan size kendim ve insanlarımız hakkında neler düşündüğümü de söyleyeceğim.

En uzun görevim Krasnopolsk bölgesindeydi, daha önce de belirttiğim gibi en kötü yer de burasıydı. Radyonüklidlerin tarlalardan ırmaklara taşınmasını engellemek için yine talimatları izlememiz gerekti. Bir çift arık açmak, sonra bir boşluk bırakıp bir çift daha açmak gerekiyordu. Bütün küçük ırmaklara bakmalıydık. Bölge merkezine arabayla ulaştım, daha sonrası için de arabaya ihtiyacım olacaktı. Bölge yönetimine gittim. Yönetici, bürosunda başı elleri arasında oturu-

yordu, kimse planı, hasat işlemlerini değiştirmemişti. Bezelyeleri nasıl ektilerse öyle toplayacaklardı; halbuki bütün baklagiller gibi bezelyenin de çok radyasyon bulunduran bitkilerden olduğunu herkes biliyordu. Bazı yerlerde 40 küriden daha fazla radyasyon ölçülmüştü. Yani bana ayıracak zamanı yoktu. Anaokullarındaki bütün hemşireler ve aşçılar kaçmıştı. Çocuklar açtı. Birinin apandisit ağrısı tutsa, ambulansa atıp, delik deşik yollardan altmış kilometre ötedeki diğer bölge hastanesine götürmek gerekiyordu; çünkü bütün doktorlar da kaçmıştı. Ne arabası? Ne çift arığı? Bana ayıracak zamanı yoktu.

Ben de askerlere gittim. Genç adamlardı, orada altı ay geçireceklerdi. Şimdi hepsi çok hasta. Bana mürettebatıyla beraber zırhlı bir personel taşıyıcısı verdiler, araca bir de makineli tüfek monte edilmişti. O aracın içinde fotoğraf çektirmediğime pişmanım. Arabayı kullanan onbaşı durmadan üslerine telsizle haber veriyordu: "Kartal! Kartal! İşimize devam ediyoruz!" Kendi ormanlarımızın, tarlalarımızın içinde zırhlı bir araçla geziyorduk. Kadınlar çitlerin yanında durup ağlıyorlardı, savaştan beri böyle bir şey görmemişlerdi. Başka bir savaşın başlamasından korkuyorlardı.

Talimatlara göre, arıkları açacak traktörlerin şoför kabinleri iyice kapalı ve korumalı olmalıydı. Traktörü gördüm, kapıları gerçekten de hava geçirmeyecek şekilde kapatılmıştı. Ama traktör bir yere park edilmiş, şoför de çimlere yayılmış, dinleniyordu. "Siz çıldırdınız mı? Kimse sizi uyarmadı mı?" "Kazağımı kafamın altına koydum ya," İnsanlar hiçbir şey anlamamıştı. Bir nükleer savaş hakkında sürekli korkutulup durmuşlardı; ama Çernobil hakkında değil.

Orası çok güzel bir yer. Eski ormanlar hâlâ duruyor, çok çok eski ağaçlar. Küçük pınarlar gün kadar duru çağlıyor. Yeşil çayırlar... Ormanda herkes birbirine sesleniyor. Onlar için ormanda gezmek, sabah uyanıp bahçeye çıkmak kadar doğal.

Düşünün, siz ise orada her şeyin zehirli olduğunu biliyorsunuz.

Yâşlı bir kadınla karşılaştık.
"Çoçuklar, söyleyin, ineğimin sütünü içebilir miyim?"
Başımızı eğdik. Emir almıştık. Veri toplayacak; ama yerli halkla iletişime geçmeyecektik.
Sonunda sürücü konuştu.
"Kaç yaşındasın nine?"
"Oh, seksenden fazlayım. Nüfus kağıdım savaşta yandı."
"O zaman ne istiyorsan iç."
Köylerdeki insanlar adına çok acı çekiyordum. Hepsi masumdu ve zarar görmüşlerdi. Çernobil'i çiftçiler icat etmedi, onların doğayla yırtıcı değil, karşılıklı güvene dayalı bir ilişkileri vardı, tıpkı yüz yıl öncesi, bin yıl öncesi gibi. Şimdi ne olduğunu anlayamıyor, bilim adamlarına ya da eğitimli herhangi birine inanmak istiyorlardı. Sanki kilisede bir papaza inanır gibi. Oysa onlara şöyle söylenmişti: "Her şey yolunda. Korkacak bir şey yok. Sadece yemek yemeden önce ellerinizi yıkayın." O zaman değil belki, ama sonraları hepimizin bu suça katıldığını fark ettim. (Susuyor.)

Bölge'ye yardım olarak gönderilen gıdaların ne kadarının karaborsada satılmak üzere dışarı çıkarıldığını bilemezsiniz; kahve, konserve dana eti, domuz eti, portakallar... Kamyonlarla, minibüslerle gidiyorlardı; çünkü hiçbir yerde, kimsenin böyle yiyecekleri yoktu. Yerel satıcılar, müfettişler, küçük ve orta bürokratların hepsi bunlarla yaşadılar. İnsanlar düşündüğümden daha kötü çıktı. Ben de, ben de kötü çıktım. Şimdi kendim hakkındaki gerçeği biliyorum. (Duraksıyor.) Tabii ki bunu kabul ediyorum ve bu benim için çok önemli. Yine bir örnek vereyim. Bir kolhozda diyelim ki beş köy var. Bunların üçü "temiz", ikisi "kirli". Aralarında belki iki ya da üç kilometre var. İkisi "mezarlık" tazminatı alıyor, üçü alamıyor. "Te-

miz" köyler sürüleri için tesis kuracak ve temiz yeme ihtiyaçları var. Nereden bulacaklar? Rüzgar tozu bir tarladan diğerine sürüklüyor, her yer aynı. Tesisi kurmak için bazı kağıtların imzalanması gerekiyor ve o kağıtları imzalayacak komisyonun içinde ben de varım. Herkes o kağıtları imzalayamayacağımızı biliyor. Bu bir suç; fakat sonunda herkes gibi ben de bir çıkış yolu buldum. "Temiz yem çevre müfettişinin sorunu değildir," diye düşündüm.

Herkes kendine bir çıkış yolu, bir açıklama buldu, ben kendi üzerimde de bunu denedim. Ve korkunç şeylerin yaşamın içinde sessizce gerçekleştiğini fark ettim.

Zoya Danilovna Bruk, çevre müfettişi

Yanıtlara Dair Bir Monolog

Bunun hakkında kendi aramızda bile konuşamadığımızı fark etmediniz mi? Belki yüz yıl sonra bu yaşadıklarımız birer efsane haline gelecek.

Yağmurdan korkuyorum. Çernobil böyle bir şey. Kardan, ormandan korkuyorum. Bu bir soyutlama, bir akıl oyunu değil, insanca bir duygu. Çernobil evimin içinde. En kıymetli şeyimin, 1986 yılında doğan oğlumun içinde. Şimdi o hasta. Hayvanlar, hamamböcekleri bile ne kadar ve ne zaman doğuracaklarını biliyorlar. Fakat insanlar bilemiyor, Tanrı bize öngörü yeteneği vermemiş. Bir süre önce bir gazetede, sadece Belarus'ta 1993 yılında 200.000 düşük vakası saptandığı yazdı. Çernobil yüzünden. Şimdi hepimiz bu korkuyla yaşıyoruz. Doğa ise kuytuya çöreklenmiş bekliyor. Zerdüşt olsa şöyle söylerdi: "Ah, acılarım! Zaman nereye gitti?"

Bu konu hakkında çokça düşündüm. İçinde bir anlam aradım. Çernobil Rus kafa yapısının yarattığı bir felaket. Bunu hiç düşündünüz mü? Tabii ki, infilak edenin sadece bir reaktör değil, bütün bir değerler sistemi olduğunu yazanlarla aynı fikirdeyim. Ama yine de bu açıklama bence yeterli değil.

Ben tarihçiyim. Bir zamanlar dilbilim de çalışırdım, dillerin felsefesi. Sadece bir dil yardımıyla düşünmüyoruz, o dilin içinde düşünüyoruz. On sekiz yaşındayken, belki biraz daha gençtim, Samizdat okuyup da Şalamov, Solyenitsin gibi yazarları keşfedince birdenbire bütün çocukluğumun, aydın bir ailenin içinde büyümeme rağmen -dedem bakandı, babam da St. Petersburg'daki üniversitede hoca- kampların dilinin içine sıkışmış olduğunu gördüm. Bizim için babamızı 'pakhan', annemizi 'makhan' diye çağırmak doğaldı. "Her g.t deliği için uygun bir ç.k bulunur." Bu deyişi daha dokuz yaşındayken öğrenmiştim. Oyunlarımız, deyişlerimiz, itiş-kakışımız bile kamplardandı. Çünkü kamplar, uzakta, hapishanelerdeki dünyadan çok da farklı değildi. Anna Ahmatova: "Ülkenin yarısı sürüldü, yarısı da hapiste oturuyor," diye yazmış. Ben bu hapishane bilincinin eninde sonunda kültürle çatışacağını düşünüyorum -uygarlıkla ve parçacık hızlandırıcıyla da.

Ve tabii ki hepimiz, insanın yaratılışın baş tacı olduğunu, dünyaya istediğini yapabileceğini iddia eden bir çeşit Sovyet paganizmi içinde yetiştirilmiştik. Miçurin formülü şöyleydi: "Doğa Ana'dan bize iyilik yapmasını beklememeliyiz. O iyilikleri gidip kendimiz almalıyız." Bu, insanlara doğal olarak sahip olmadıkları özellikleri yüklemek için oluşturulmuş bir bilinçti. Fatih psikolojisi içindeydik. Şimdi herkes Tanrı'dan bahsediyor. Öyleyse 1937'de Gulag'daki hapishane hücrelerinde, 1948'deki Parti toplantılarında kozmopolitanizm kötülenirken veya Kruşçev devrinde eski kiliseler yıkılırken, neden Tanrı akıllarına gelmedi? Rus dini inancının temeli sinsi ve sahtedir. Çeçenistan'da masumların evlerini bombalıyorlar, küçük ama gururlu bir topluluğu yok ediyorlar. İşimizi bir tek böyle

halletmeyi biliyoruz, kılıç zoruyla; sözcükler yerine kalaşnikof kullanarak. Ardından yanıp kül olmuş Rus tankçıları küreklerle kazıyoruz, daha doğrusu onlardan kalanları. Hemen onların yanında da kilisenin içinde elimizde mumlar, dikiliyoruz. Noel için.

Şimdi ne olacak? Almanlar ve Japonların savaş sonrası yaptığı gibi, bizim de bütün tarihimizi yeniden ele almamız gerek. Bunun için yeterli entelektüel cesarete sahip miyiz? İnsanlar bunlar hakkında pek konuşamıyor. Piyasa, çekler, senetler hakkında konuşmayı yeğliyorlar. Bir kez daha ancak yaşamımızı sürdürüyoruz. Bütün enerjimiz buna akıyor. Lakin ruhlarımız terk edilmiş.

Eğer bütün yaşamımız bir kibrit çakımı kadarsa, söyleyin bu ne için, yani yazdığınız kitap? Uyumadığım geceler? Bu sorular için yanıtlar olmalı, üstelik bazıları da iyi olmalı. Bu çok ilkel bir kadercilik. Ruslarda hep bir şeye inanma ihtiyacı var; demiryollarına, Bazarov'a, Bizans'a, atoma... Şimdi de piyasaya inanıyoruz.

Bulgakov "Moliere Efendi"de şöyle yazar: "Hayatım boyunca günah işledim. Bir oyuncuydum." Bu, sanatın günahkarlığının, bir başkasının yaşamını gözetlemenin ahlaksız doğasının bilincidir. Fakat belki bu da, önemsiz bir hastalık gibi, bir başkasının hataları sayesinde bağışıklık kazandırır. Çernobil, Dostoyevski'ye yaraşır bir konu, insanlığı haklı çıkarmak için bir girişim. Ama belki de ahlak bundan daha basit bir şeydi; bu dünyaya, bu sihirli dünyaya parmak uçlarında gelmeli ve kapısında şöyle bir durmalı...

Aleksandr Revalskiy,
tarihçi

Bu konu hakkında konuşmak istemiyorum. Konuşmayacağım. Tek bildiğim bir daha mutlu olamayacağım.

Orada birkaç yıl çalıştıktan sonra geri döndü. Kabus gibiydi. "Nina," dedi. "Neyse ki iki çocuğumuz var, bize onlar kaldı."

Bana öyküler anlattı: "Köylerden birinin orta yerinde kırmızı bir su birikintisi var. Ördekler, kazlar çevresinde dolaşıyor. Gencecik askerler gömleklerini, postallarını çıkarmış, çimlerin üzerinde güneşleniyor. 'Ayağa kalkın, ayağa kalkın aptallar! Yoksa öleceksiniz!' diyorsun. 'Endişelenme,' diyorlar. Ölüm her yerdeydi; ama kimse ciddiye almadı."

Tahliye: Yaşlı bir kadın evinin önünde bir ikonayla beraber diz çökmüş. "Çocuklar, çocuklar, gidemem, bunu bırakamam. Bana verdikleri az biraz parayı alabilirsiniz. Evim ve ineğim için verdiler. Ama hayatımı bana kim ödeyecek? Hayatım karanlık gece gibi. İki oğlumu savaşta öldürdüler, şuradaki küçük mezarda yatıyorlar. Buna savaş mı diyorsunuz? Bu savaş mı? Gökte beyaz bulutlar var, elma ağaçları çiçeğe durdu. Kimse bize saldırmadı. Kimse ateş etmiyor. Şurada bir biz varız. Bu savaş mı?" Kimse onu yanıtlayamamış, tahliyeyi komuta eden albay orada duruyormuş, bir de bölgesel Parti komitesinden biri. Yerel patronlar. Kimse bunun bir savaş olduğunu, adının da Çernobil olduğunu bilmiyormuş.

Asla bir şey sormadım, onu ruhumla anlayabiliyordum, birbirimizi çok derinden hissedebilirdik. Bilgimiz ve yalnızlığımız. O yalnızlık. Ölmekte olduğunun farkındaydı. Sadece iyilik ve sevgi içinde yaşayacağına söz vermişti. İki işte birden çalışıyordum, tek maaş ve onun gazi maaşı yetmiyordu. "Arabayı satalım. Yeni

değil ama birkaç kuruş eder. Evde daha fazla kalırsın, seni seyredebilirim," demişti. Arkadaşlarını eve davet ederdi. Anne babası bize gelip uzun süre kaldılar. Bir şeyleri anlıyordu. Yaşam hakkında daha önce anlaşılmamış bir şeyleri anlayabiliyordu. Farklı bir dil bulmuştu.

"Nina," derdi, "Neyse ki iki çocuğumuz var. Onlar burada kalacak."

Ona sorardım, "Bizi düşündün mü? Orası hakkında ne düşündün?"

"Bir çocuk gördüm. Patlamadan iki ay sonra doğmuştu. Adını Anton koydular ama herkes ona Atomchik diyordu."

"Oradaki her şey için üzüldüm. Sinekler, güvercinler için bile. Herkes yaşayabilmeli. Sinekler, arılar uçabilmeli, hamamböcekleri sürünebilmeli. Bir hamamböceğini bile incitmek istemezsin."

"Sen..."

"Çocuklar Çernobil'i çiziyor. Resimlerdeki ağaçlar baş aşağı. Irmaklardaki sular kırmızı ya da sarı. Bunları çizip sonra da ağlıyorlar."

Anlamak istiyorum... ama neyi? Ben de bilmiyorum. (Gülümsüyor.)

Arkadaşı bana ilan-ı aşk etti. Uzun süredir, ta okuldan beri aşıkmış. Sonra bir arkadaşımla evlendi, ama boşandılar. Bana bir teklifte bulundu: "Kraliçe gibi yaşayacaksın." Bir dükkanı var, şehirde kocaman bir dairesi, bir daçası. Bunun üzerinde düşündüm durdum. Ama bir gün sarhoş geldi: "Kahramanını unutamıyorsun, değil mi? O Çernobil'e gitti, bense reddettim. Ben canlıyım, o da anıt oldu. Ha-ha..." Onu hemen kapı dışarı ettim. Bazen tuhaf fikirlere kapılıyorum, bazen Çernobil'in beni kurtardığını, düşünmeye sevk ettiğini düşünüyorum. Ruhum büyüdü.

Bana anlattı, anlattı, ben de aklımda tuttum. Toz bulutları, tarlalardaki traktörler, ellerinde yabalarla kadınlar, tıkırdayan radyasyon cihazı. Her şey dikenli tellerin ardında. O bölgede insan yok, yine de zaman ilerliyor. Günler çok uzun. Tıpkı çocukluğumuzdaki gibi.

Komedyenler onları ziyarete geldi. Şairler şiirlerini okudu. Alla Pugaçeva tarlada konser verdi. "Eğer uyuyakalmazsanız, size bütün gece şarkı söylerim." Onlara kahramanlar diyordu. Herkes onlara kahraman dedi. (Ağlıyor.) Böyle anlamsızca acı çekmek imkansız; eski sözcükler olmaksızın; ona verdikleri madalya bile olmaksızın. Orada, evde duruyor. Onu oğlumuza verdi. Sadece bir şey biliyorum, bir daha mutlu olamayacağım.

Nina Prohorovna Kovaleva,
bir temizlikçinin eşi

Fiziği Sevmeye Dair Monolog

Gençliğimden beri her şeyi yazarım. Stalin öldüğünde, sokaklarda olup biteni, insanların söylediklerini yazmıştım. Çernobil'i de başından itibaren yazdım, zaman geçtikçe birçok şeyin unutulacağını ve yok olacağını biliyordum. Böyle de oldu. Arkadaşlarım bütün olayın merkezindeydiler, onlar nükleer fizikçiydi ama neler hissettiklerini ve bana neler anlattıklarını unuttular. Oysa ben her şeyi yazdım.

O gün, Belarus Bilimler Akademisi'ndeki Nükleer Enerji Enstitüsü'ne geldim. Orada laboratuvar şefiydim, enstitü kent dışındaki bir ormanın ortasındaydı. Hava muhteşemdi! İlkbahar. Pencereyi açtım. Taze ve temiz bir hava vardı. Bütün kış pencereden salam dilimleri sarkıtarak beslediğim mavi kargaların ortadan yok olduğunu fark ettim. Acaba daha iyi bir yemek mi bulmuşlardı?

O arada enstitüdeki reaktörde panik çıktı, radyasyon ölçerler yüksek aktivite gösteriyor, hava temizleme filtrelerindeyse aktivite normalin 200 katı görünü-

yordu. Girişte radyasyonun gücü nerdeyse saatte üç miliröntgendi. Durum ciddiydi. Bu rakam, radyoaktif bakımdan tehlikeli yerlerde günde altı saat çalışanlar için önerilen kabul edilebilir maksimum dozdu. İlk teorimiz ısıyı oluşturan ünitelerden birindeki hava geçirmez kapaklardan birinin bozulmuş olmasıydı. Kontrol ettik; her şey sağlamdı. İkinci düşüncemiz radyokimyasal laboratuvara giden konteynerin yolda zarar görüp bütün bölgeyi kirletmiş olmasıydı. Ama bu en fazla yol kenarında bir leke olabilirdi. Bul da temizle bakalım! Öyleyse neler oluyordu? O anda kapalı devre radyodan çalışanların binayı terk etmemesini söylediler. Ayrı binaların arasındaki alan bir anda boşaldı. Tek kişi bile kalmamıştı. Korkutucu ve tuhaftı.

Radyasyon ölçücüler büromu kontrol etti. Masam, giysilerim, duvarlar "parlıyordu". Ayağa kalktım, sandalyeme oturmak bile istemedim. Saçlarımı lavaboda yıkayıp tekrar kontrol ettim, radyasyon azalmıştı. Bu durumda enstitüde acil bir durum olabilir miydi? Belki de bir kaçak? Bizi kente götüren servis araçlarını nasıl temizleyecektik? Kafamızı toparlayıp bir şeyler düşünmeliydik. Reaktörümüzle gurur duyardım, her milimetresinde çalışmıştım.

En yakındaki Ignalinsk Nükleer Santrali'ni aradık. Onların da cihazları şaşırmıştı. Panik içindeydiler. Sonra Çernobil'i aradık; kimse yanıt vermedi. Öğle yemeği sırasında Minsk üzerinde bir radyoaktif bulut olduğunu öğrendik. Aktivitenin iyodin olduğunu tespit ettik. Yani kaza bir reaktörde olmuştu.

İlk tepkim eşime telefon edip onu uyarmak oldu. Enstitünün bütün telefonları kilitlenmişti. Ah, o eski korku, yıllardır bunu içimizde besliyorlardı. Evdekiler hiçbir şeyden haberdar değildi. Kızım konservatuardaki müzik dersinden sonra arkadaşlarıyla dolaşıyor olmalıydı. Dondurma yiyordu. Aramalı mıydım? Bu tatsızlıklara yol açabilirdi. Benim sınıflandırılmış projelerde yer almamı engelleyebi-

lirlerdi. Ama dayanamadım ve ahizeyi kaldırdım.
"Beni dikkatlice dinle."
Eşim yüksek sesle sordu: "Sen neden bahsediyorsun?"
"Alçak sesle konuş. Pencereleri kapat, bütün yiyecekleri torbaların içine koy. Lastik eldivenler giy ve her yeri ıslak besle sil. Sonra bezi de bir torbaya koyup at. Balkonda kuruyan çamaşır varsa onları tekrar yıka."
"Neler oluyor?"
"Sessiz ol. Bir bardak suda iki damla iyodin erit. Saçlarını onunla yıka."
"Ne?"
Sözünü bitirmesine izin vermeden telefonu kapattım. Anlamış olmalıydı, kendisi de enstitüde çalışıyordu.
15:30'da Çernobil reaktöründe bir kaza olduğunu öğrendik. O akşam enstitünün servisiyle Minsk'e dönerken yarım saat boyunca sessiz oturduk veya başka şeyler hakkında konuştuk. Herkes olanlarla ilgili konuşmaktan korkuyordu. Hepimizin cebinde bir Parti kartı vardı.
Evimin kapısının önünde ıslak bir bez gördüm; yani eşim her şeyi anlamıştı. İçeri girdim, ceketimi, gömleğimi, iç çamaşırlarıma kadar her şeyimi attım. Birdenbire içimi bir öfke kapladı. Gizliliğe lanet olsun! Bu korku ne! Elime rehberi, kızımın ve eşimin adres defterlerini aldım ve bulabildiğim herkesi aramaya koyuldum. Şöyle diyordum: "Nükleer fizik enstitüsünde çalışıyorum. Minsk üzerinde radyoaktif bir bulut var." Sonra da onlara neler yapmaları gerektiğini anlattım: "Saçınızı yıkayın, pencereyi kapatın, çamaşırlarınız dışarıdaysa onları tekrar yıkayın, iyodin için." Herkesin tepkisi bana teşekkür etmek oldu. Kimse beni sorgulamadı, kimse korkmadı. Sanırım bana inanmadılar ya da olan bitenin öneminden habersizdiler. Kimse korkmadı. Bu şaşkınlık verici bir tepkiydi.

O akşam bir arkadaşım beni aradı. Kendisi nükleer fizikçiydi. O kadar umursamazdı ki! Bu inancın içinde yaşıyorduk. Ancak şimdi o inancın ne olduğunu gö-

rebiliyoruz. Beni aradı ve Mayıs tatilini kayınbiraderinin Gomel yakınındaki evinde geçireceğini söyledi. Çernobil'e bir taş atımı uzaklıkta. Çocuklarını da götürecekmiş. "İyi fikir!"diye bağırdım. "Sen aklını kaçırmışsın!" Bu bir inanç ve profesyonellik masalıydı. Ona bağırıp çağırdım. Şimdi çocuklarını kurtardığımı hatırlamıyordur. (Ara veriyor.)
Biz -yani hiçbirimiz- Çernobil'i unutmadık. Onu hiç anlamadık. Vahşilerin şimşeği anlayamadıkları gibi.

Ales Adamoviç, kitabının bir yerinde Andrei Sakharov'a atom bombasından bahseder. Hidrojen bombasının babası Sakharov, "Bir nükleer patlamadan sonra havaya nasıl güzel bir ozon kokusu yayılıyor biliyor musun?" der. O sözlerin içinde çokça romantizm vardı. Benim için, benim kuşağım için. Özür dilerim, tepkinizden insan dehasını değil de korkunç bir şeyi kutladığımı sandığınızı görüyorum. Fakat nükleer enerji günümüzde bu kadar alçaldı ve ayağa düştü. Ama benim kuşağım için böyle değil. 1945 yılında atom bombası atıldığında on yedi yaşındaydım. Bilim kurguyu seviyordum, başka gezegenlere gitme hayalleri kuruyordum ve nükleer enerjinin bizi evrene taşıyacağına karar vermiştim. Moskova Enerji Enstitüsü'ne girdiğimde en gizli bölümün nükleer enerji olduğunu gördüm. Ellilerde ve altmışlarda, nükleer fizikçiler üst tabakaydı; en iyi ve en zeki onlardı. Sosyal bilimler bir kenara itilmişti. Okuldaki öğretmenimiz bize, "üç bozuk paranın içinde bir santrali çalıştıracak kadar enerji var," derdi. İnsanın aklı şaşardı! Amerikalı Smith'in atom bombasını nasıl icat ettiklerini, nasıl test ettiklerini, patlamaların nasıl olduğunu anlattığı bir kitap okuyorum. Bizim dünyamızda her şey gizliydi. Fizikçiler yüksek maaş alır, gizlilik de romantizme eklenirdi. O zamanlar fizik kültü vardı, fizik çağı! Çernobil patladığında bile, insanlar bu kültten zar zor ayrılabildi. Bilim adamlarını çağırdılar, özel bir uçakla Çernobil'e uçacaklardı; çoğu tıraş takımlarını bile almamıştı çünkü orada sadece birkaç saat kalacaklarını düşünüyorlardı. Reaktörün havaya uçtuğunu bilmeleri-

ne rağmen, sadece birkaç saat. Fiziğe inanıyorlardı, inanan kuşaktandılar. Ama fizik çağı Çernobil'de son buldu.

Sizin kuşağınız şimdiden dünyaya farklı gözlerle bakıyor. Konstantin Leontief'den bir bölüm okuyorum, insanın fiziksel/kimyasal deneylerinin daha büyük bir gücün dünyevi işlerimize karışmasına neden olacağını yazmış. Ama biz Stalin devrinde yetişmiş insanlar olarak, doğaüstü bir gücü düşünemezdik bile. İncil'i çok sonraları okudum. Aynı kadınla iki defa evlendim. Önce gittim, sonra da döndüm, aynı dünyada iki defa karşılaştık. Yaşam şaşırtıcı, büyülü bir şey! Şimdi inanıyorum. Neye inanıyorum? Üç boyutlu dünyanın insanlık için fazla kalabalık olduğuna. Neden bilim kurguya bu kadar ilgi var? İnsan kendini dünyadan koparmaya çalışıyor. Farklı zamanlara, gezegenlere de sahip olmak istiyor, sadece buna değil. Batı edebiyatında bu kıyamet - nükleer kış - imgesi zaten var. Geleceğe hazırlanıyorlar. Çok miktarda nükleer savaş başlığının patlaması dev yangınlara neden olacak. Atmosfer dumanla dolacak. Güneş ışığı dumanı delip dünyaya ulaşamadığı için de zincirleme reaksiyonla dünya gitgide soğuyacak. Bu, insan yapımı dünyanın sonu teorisi, Endüstri Devrimi'nden, 18. Yüzyıldan beri var. Ama son savaş başlığına kadar her şeyi yok etseler bile atom bombası yok olmayacak. Atom bombasının bilgileri var olmaya devam edecek.

Bana soru sordunuz, oysa sizinle tartışıp duruyorum. Kuşaklar arası bir tartışma yaşıyoruz. Fark ettiniz mi atomun tarihi sadece bir askeri sır ve lanet değil. Aynı zamanda bizim gençliğimiz, bizim çağımız, dinimiz. Elli yıl geçti bile, tam elli yıl. Şimdi düşünüyorum da, aslında dünya bir başkası tarafından yönetiliyor biz de uzay gemilerimiz ve toplarımızla çocuklar gibiyiz. Fakat daha kendimi buna inanmaya ikna edemedim.

Yaşam çok şaşırtıcı. Fiziği sevdim ve fizikten başka bir şeyle meşgul olamaya-

cağımı sandım. Oysa şimdi yazmak istiyorum. Örneğin, insanın aslında nasıl bilimin hoşuna gitmediğini -çünkü insan bilimin yoluna çıkıyor- yazmak istiyorum ya da birkaç fizikçinin dünyayı nasıl değiştirebileceğini. Yani bir fizik ve matematik diktatörlüğü hakkında yazmak istiyorum. Önümde yeni bir dünya açıldı.

Valentin Alekseyeviç Boriseviç,
Belarus Bilimler Akademisi Nükleer Enerji Enstitüsü
eski laboratuvar şefi

Pahalı Salamlara Dair Monolog

İlk günlerde duygularımız karmakarışıktı. İkisini iyi anımsıyorum; korku ve aşağılanmışlık. Olan olmuştu ama hiçbir şey hakkında bilgi verilmiyordu. Devlet sessizdi, doktorlar da. Bölgeler Oblast'tan, Oblast Minsk'ten, Minsk Moskova'dan haber bekliyordu. Bu uzun, çok uzun bir zincirdi ve ucundaki insanların pek azı karar alma yetkisine sahipti. Savunmasız kalmıştık. O günlerin asıl duygusu buydu. Bizim, yani milyonların kaderine karar veren birkaç kişi.

Aslında onca insanı öldüren de birkaç kişiydi. Manyak ya da katil değildiler. Nükleer santralde çalışan sıradan işçilerdi. Bunu anladığımda, güçlü bir şok yaşadım. Çernobil büyük bir uçurum açmıştı, Kolyma'nın, Auschwitz'in, Holocaust'un ötesinde bir uçurum. Elinde bir balta, bir ok, tanksavar ya da gaz odası olan biri herkesi öldüremez. Ama elinde atomu tutan öldürebilir.
Filozof değilim, felsefe de yapamam. O yüzden size neler hatırladığımı anlatsam daha iyi. Ülkeye o günlerde panik hakimdi. Herkes eczanelere koşup ne kadar iyodin varsa aldı. Kimisi pazara gitmekten, süt, et ve özellikle kuzu eti almaktan vazgeçti. Ailemiz paradan kısmamaya çalışıyordu, iyi etten üretildiğini

umarak en pahalı salamdan alıyorduk. Sonradan öğrendik ki; çok pahalı olduğu için az insanın alacağını düşünüp, zehirli eti en pahalı salamın içine karıştırıyorlarmış. Savunmasız kalmıştık. Bunu zaten biliyorsunuz. Size başka bir şeyi, nasıl bir Sovyet kuşağı olduğumuzu anlatacağım.

Arkadaşlarım arasında doktorlar ve öğretmenler -yerel aydınlar- vardı. Kendi grubumuz içindeydik, evimde toplanır, kahve içerdik. İki arkadaşım vardı, biri doktordu. İkisi de çocuk sahibiydi. Doktor olan, "Yarın ailemin yanına taşınacağım," dedi. "Çocuklarımı da yanımda götürüyorum. Eğer hasta olurlarsa kendimi asla affetmem."
İkincisi ise şöyle karşılık verdi: "Ama gazetelere bakılırsa birkaç gün sonra durum normale dönecekmiş. Ordumuz, helikopterler, zırhlı araçlar hep oraya gitti. Radyoda öyle söylediler."
"Sen de çocuklarını buradan götürmelisin. Onları uzaklaştır, sakla! Bu savaş değil. Ne olduğunu hiçbirimiz bilmiyoruz."
Birdenbire sertleşip birbirlerini suçlamaya başladılar.
"Herkes senin gibi davransaydı ne olurdu, savaşı böyle mi kazanırdık?"
"Çocuklarının canıyla oynuyorsun. Annelik duygun yok mu senin? Yobaz!"
Hepimiz doktor olan arkadaşımızın paniğe kapıldığını görmüştük. Ama yine de birilerinin bize söylemesini, bir şeylerin ilan edilmesini bekledik. O doktordu, bizden daha fazlasını biliyordu: "Kendi çocuklarını bile koruyamıyorsun, kimse seni tehdit etmiyor, ama yine de korkuyorsun!"

O zaman ona karşı nasıl da nefret duymuş, bütün gecemizi berbat ettiğini düşünmüştük. Ertesi gün bölgeyi terk etti, biz de çocuklarımızı giydirip 1 Mayıs gösterisine götürdük. Gidip gitmemek bizim elimizdeydi, kimse bizi zorlamadı, "ille de gidin," demedi. Ama bunun görevimiz olduğunu düşündük. Görevimiz! Öyle bir zamanda, öyle bir durumdaydık ki, böyle bir günde herkesin bir arada

olması gerektiğini düşünüyorduk. Kalabalığın içinde, sokak boyunca koştuk.

Partinin bölge komitesi, genel sekreterin yanında, tribünlere doluşmuştu. Genel sekreterin küçük kızı da oradaydı, herkesin onu görebileceği bir yerde duruyordu. Kız yaz mevsiminde olmamıza rağmen bir yağmurluk ve şapka giymişti, babası da askeri bir trençkot. Ama oradaydılar. Bunu hatırlıyorum. Sadece topraklar değil, akıllarımız da zehirlenmiş, yıllarca da öyle kalacak.

Lyudmilla Dimitrievna Polenkaya (mektup), köy öğretmeni,
Çernobil Bölgesi'nden tahliye edilenlerden

Özgürlük ve Sıradan Bir Ölüm Hayali Üzerine Monolog

Özgürlük buydu, insan orada gerçekten kendini özgür hissediyordu. Bu anlayabileceğiniz bir şey değil, bunu sadece savaşa gitmiş biri anlayabilir. Onları, o adamları gördüm. Sarhoş olduklarında hâlâ orayı, özgürlüğü, uçmayı nasıl da özlediklerini anlatıyorlar. Stalin'in emri: "Kimse geriye adım atmayacak." Ateş et, hayatta kal, 100 gramlık günlük istihkakını al, yanında bir torba da ucuz tütün. Ölmenin, parçalara ayrılmanın binlerce yolu vardır; ama yeterince uğraşırsan, şeytanı, subayları, çatışmayı, tabutun içinde yaralı yatanları, Tanrı'yı, herkesi atlatıp yaşayabilirsin.

Özgürlük aynı zamanda yalnızlıktır. Bunu bilirim, reaktörde olan herkes bilir. Cephe ilerisinde bir siperdeymiş gibi. Korku ve özgürlük! Her şey için yaşarsın. Bu, senin gibi sıradan bir hayatı olanların anlayabileceği bir şey değil. Bizi nasıl durmaksızın savaşa hazırladıklarını bir hatırla! Oysa zamanla, akılların sava-

şa hazır olmadığı ortaya çıktı. Ben de değildim. İki asker fabrikaya gelip beni çağırdı:

"Benzin ve dizelin arasındaki farkı biliyor musun?"

"Beni nereye gönderiyorsunuz?"

"Ne demek nereye? Gönüllü olarak Çernobil'e gidiyorsun."

Askeri uzmanlığım roket yakıtı üzerineydi, gizli bir uzmanlık dalı. Beni sırtımda tişörtümle fabrikadan aldılar, evime bile uğrayamadım. "Eşime haber vermem gerek," dedim. "Ona biz haber veririz," dediler. Otobüste benim gibi on beş kişi daha vardı, yedek subaylar. Onları sevdim. Eğer gerekirse, gidiyorduk. Bize ihtiyaç varsa, çalışıyorduk. Reaktöre gitmemiz söylenirse gidip reaktörün çatısına çıkacaktık.

Tahliye edilmiş köylerin yakınına kurdukları yüksek gözetleme kulelerinin içlerinde silahlarıyla askerler oturuyordu. Bariyerler vardı. Panolarda, "Yolun bu tarafı kirlidir. Durmak ve duraklamak kesinlikle yasaktır," yazıyordu. Dekontaminasyon sıvısıyla kaplı gri ağaçlar. İnsan delirmeye başlıyor! İlk günlerde yere oturmaktan korkuyorduk. Hiçbir yerde yürümüyor, koşuyorduk. Eğer yanımızdan bir araba geçerse tozdan zehirlenmemek için gaz maskesi takıyorduk. Vardiyamızdan sonra çadırın içinde otururduk. Birkaç ay sonra her şeye alıştık. Orası artık yaşadığımız yer olmuştu. Ağaçlardan erik koparıp yedik, balık avladık, nehir balık kaynıyordu. Sazanları kurutup bira eşliğinde yiyorduk. Zaten bunları birileri size daha önce de anlatmıştır, değil mi? Top oynadık. Yüzmeye gittik! Ha-ha! Kadere inandık, sonuçta hepimiz kaderciyiz, eczacı değil. Mantıklı insanlar değiliz. Slav zihniyeti böyledir. Ben de kaderime teslim oldum. Ha-ha! Şimdi ikinci dereceden gaziyim. Hemen sonra hasta oldum. Radyasyon zehirlenmesi. Oraya gitmeden önce bir sağlık kartım bile yoktu. Her şeyin canı cehenneme. Bir anlayış meselesi bu.

Ben askerdim. Başkalarının evini kapattım, tuhaf bir duygu... Artık araziler ekilemeyecek. İneğin biri kafasıyla kapıyı ittiriyor, ev kapalı, kapı kilitli. Sütü yerlere akıyor. İnsan kendini tuhaf hissediyor.

Henüz tahliye edilmemiş köylerde, köylüler votka yapıp bize satıyordu. Epeyce de paramız vardı; maaşımızın üç katı artı normal asker harçlığının üç katı ücret alıyorduk. Daha sonra içki içenlerin orada bir dönem daha geçireceklerine dair bir uyarı aldık. Şimdi votka faydalı mı değil mi? En azından psikolojik olarak fayda ediyor. Buna da her şeye olduğu gibi alabildiğine inandık.

Çiftçilerin hayatı tekdüze akıp gidiyordu; bir şeyler ekiyorlar, ekin büyüyor, hasat yapıyorlar, bunun dışında kalan şeyler onlarla veya onlarsız da devam ediyor. Çar'la, devletle, uzay gemileri, nükleer santraller veya başkentte düzenlenen toplantılarla bir alıp veremedikleri yok. Artık farklı bir dünyada, Çernobil dünyasında yaşadıklarına inanamadılar. Hiçbir yere gidemediler. İnsanlar şoktan öldü. Yanlarına tohumlarını aldılar. Yeşil domatesleri sarıp yanında götürenler oldu. Cam kavanozları bile kırılsa, bir başkasını alıp ocağın üstüne koyarlardı. Her şeyin yok edilmesi, gömülmesi, çöpe atılması da nasıl bir şeydi? Yaptığımız da tam olarak buydu. Onların işlerini, hayatlarının eski anlamını yok ettik. Onların düşmanı olduk.

Reaktöre gitmek istedim. Diğerleri, "Endişelenme," dediler, "terhisten bir ay önce seni de çatıya çıkarırlar." Orada altı ay kaldık. Ve programa uygun olarak, insanları tahliye ettikten beş ay sonra, reaktöre gönderildik. Çatıya çıkarılmamız konusunda yarı şaka yarı ciddi söylentiler vardı. Belki bundan sonra beş yıl daha yaşardık. Yedi. Belki de on. Her nedense herkes "beş" yılda hemfikirdi. Acaba bunu nereden biliyorlardı? Üstelik bütün bunlar sakin, telaşsız konuşulurdu. "Gönüllüler, ileri marş!" Bütün birlik ilerlemeye başladı. Komutanımızın elinde bir monitör vardı, bize doğru çevirince bunun reaktörün çatısını gösterdiğini gördük; grafit ve erimiş katran parçaları. "Görüyor musunuz çocuklar, bu resimleri

görüyor musunuz? Bunları temizlemeniz gerekiyor. Burada da onları atacağınız deliği açacaksınız." Talimata göre orada kırk, elli saniye kalabilirdik. Ama bu imkansızdı. En azından birkaç dakikaya ihtiyacımız vardı oraya gidip geri dönmek için. Koşarak gidip hafriyatı boşaltmak gerekiyordu. Bir kişi el arabasını tutarken diğerleri de içindekileri deliğe boşaltacaklardı. El arabasını boşaltıp aşağıya bakmadan geri dönmeliydik. Yine de aşağı bakanlar oldu.

Gazeteler, "Reaktörün çevresindeki hava temiz," diye yazdılar. Bunları okuyup eğlendik, biraz da sövdük. Hava temizdi, ama orada ciddi dozda radyasyon alıyorduk. Bize radyasyon cihazları verdiler. Bir tanesi beş röntgenlikti ve hemen beş röntgene ulaştı. Diğeri daha büyüktü, 200 röntgen ölçüyordu o da kısa sürede doldu. Beş yıl daha yaşarsın, ama çocukların olmaz, dediler. Eğer beş yıl sonunda ölmezsen... (Gülüyor.) Bu tür şakalar yapılırdı. Sakin, paniğe kapılmaksızın... Beş yıl! Ben şimdiden on yıl yaşadım. (Gülüyor.) Bize madalyalar verdiler. Bende iki tane var. Üstlerinde bir sürü resim; Marx, Engels, Lenin, kızıl bayraklar.

İçimizden biri kayboldu. Firar ettiğini düşündük, ama onu iki gün sonra çalılıkların içinde bulduk, kendini asmıştı. Herkes böyle hissediyordu, anlıyor musunuz? Sonra siyasi subayımız konuştu, adamın bir mektup aldığını, karısının onu aldattığını söyledi. Biz onu çalılıkların arasında bulmuştuk! Kim bilir? Bir hafta sonra zaten terhis edildik.

Bir aşçımız vardı, o kadar korkuyordu ki çadırda bile kalamıyor, depoda yatıp kalkıyordu. Kendine tereyağı ve et konserveleri arasında bir yuva yapmıştı. Yatağını döşeğini oraya götürmüş, yer altında uyumuştu. Sonra şöyle bir emir aldık; yeni bir tim oluşturun ve çatıya gidin. Fakat herkes çatıya daha önce gitmişti. Yine de adama ihtiyaçları vardı! Onlar da aşçıyı götürdü. Çatıya sadece bir

kere çıktı. Şimdi o da ikinci dereceden gazi. Birbirimizi sık sık arayıp soruyoruz, birbirimize ve anılarımıza tutunuyoruz. Anılarımız, biz yaşadıkça yaşayacak. İşte bunu yazmalısın.

Gazetelerde çıkan haberlerin topu yalan. Hiçbir yerde kendimize koruyucu elbiseler, kurşun yelekler diktiğimizi yazdıklarını görmedim. İçinde biraz kurşun olan lastik elbiselerimiz vardı. Ama kendimize kurşundan iç çamaşırı yaptık. Köyün birinde bize iki genelev gösterdiler. Evlerimizden altı aydır uzakta yaşayan adamlardık, kadınsız altı ay acil durum demektir. Hepimiz oraya gittik. Taşralı kızlar ağlayıp yakında öleceklerini söylemelerine rağmen çevrede gezinirlerdi. Kurşun iç çamaşırımız vardı, pantolonumuzun üstüne giyiyorduk. Bunu yaz. Güzel fıkralarımız da vardı. İşte biri: Amerikan robotu çatıda beş dakika kalır ve sonra bozulur, Japon robotu çatıda beş dakika kalır ve o da bozulur. Rus robotu orada iki saat kalabilir! Sonra megafonla emir gelir: "Er Ivanov! İki saat sonra aşağı gelip bir sigara yakabilirsin!" Ha-ha-ha!

Çatıya çıkmadan önce, komutan bize neler yapmamız gerektiğini anlattı, hepimiz aynı timdeydik ama askerlerden biri itiraz etti. "Oraya daha önce gittik, evimize yollanmamız gerekirdi!" Uzmanlığım yakıt olmasına rağmen beni de çatıya gönderiyorlardı. Ben yine de sesimi çıkarmadım. Gitmek istiyordum, o yüzden itiraz etmedim. Komutan şöyle dedi: "Sadece gönüllüler çatıya çıksın, gerisi yana çekilebilir ama askeri savcıyla konuşmanız gerekecek." Gelmek istemeyenler kenara çekildi, aralarında biraz konuştuktan sonra gitmeyi kabul ettiler. Madem söz verdin, yapman gerekeni yapacaksın. Aramızdan hiçbirinin bizi itaatsizlikten hapse atacaklarından kuşku duymadığına eminim. İki ya da üç yıl hapse atılacağımız söylentisi dolaşıyordu. Aynı zamanda bir asker eğer 25 röntgenden fazla alırsa, askerlerini zehirlediği gerekçesiyle komutan onu yine hapse attırabiliyordu. Hal böyle olunca kimse 25 röntgenden fazla almadı. Herkes

daha az radyasyona maruz kaldı. Anlıyor musun? Ama onlar iyi çocuklardı. İki tanesi hasta olunca bir üçüncü çıkıp, "Ben giderim," dedi. Üstelik aynı gün çatıya çıkmıştı. Herkes ona saygı duydu ve ödül de aldı: 500 ruble. Bir başkası çatıda delik açıyordu, durması gerektiğinde ona hepimiz el sallayıp "Aşağı gel!" diye bağırdık. Ama o, orada dizlerinin üstünde durmuş başını hayır anlamında sallıyordu. Hafriyatı dökebilmesi için delik açmak zorundaydı. İşi bitene kadar oradan ayrılmadı. O da ödül aldı: 1000 ruble. O zamanlar o parayla iki motosiklet alınabiliyordu. Şimdi birinci derece gazi. Ama korkak olanlar bunun bedelini hemen ödediler.

Terhis günü arabalara bindik. Yasak Bölge boyunca sirenlerimizi açık tuttuk. O günlere geri dönüp bakıyorum da, olağanüstü bir şeye yakındım. Bunu anlatabilecek sözcüklerim yok. "Devasa", "fantastik" gibi laflar yetersiz kalıyor. İçimde bir duygu vardı, ama ne? Aşık olduğumda bile böyle bir duygu hissetmedim.

Aleksandr Kudryagin,
temizlikçi

Demek o günlerin gerçeklerine ve ayrıntılarına ihtiyacınız var? Yoksa sadece benim öykümü mü istiyorsunuz?

Ben hiçbir zaman fotoğrafla ilgilenmedim, ama oraya gittiğimde fotoğraf çekmeye başladım. Yanımda tesadüf eseri bir fotoğraf makinesi vardı. O zamanlar bunu sadece kendim için yaptığımı düşünüyordum. Şimdi bu benim işim. Kendimi orada edindiğim yeni duygulardan kurtaramadım. Bunun bir anlamı var mı? (Konuşurken masaya fotoğrafları yayıyor: Araba tekerleği boyunda ayçiçekleri, boş bir köyde bir serçe yuvası, yalnız bir köy mezarlığında bir yazı "Yüksek Radyasyon. Girmek yasaktır". Terk edilmiş bir evin bahçesinde duran çocuk arabası. Pencereler örtülmüş. Arabanın yanı başında, yuvasını korurmuşçasına bir karga oturuyor. Başıboş bir tarlada leyleklerin izleri.)

İnsanlar bazen neden renkli resimler çekmediğimi soruyor. Renkli resimler! Ama Çernobil'in kelime anlamı "siyah olay". Orada başka renk yok. Benim hikayem mi? Sadece bu fotoğrafların altına yazılabilecek yorumlar (Fotoğrafları işaret ediyor.) Pekala. Her şey fotoğraflarda görülebiliyor olsa da anlatmayı deneyeceğim.

O zamanlar bir fabrikada çalışıyordum, aynı zamanda da mektupla üniversitede tarih okuyordum. Fabrikada ikinci sınıf muslukçuydum. Bizi gruplandırıp cepheye gidiyormuşuz gibi acilen yolladılar.
"Nereye gidiyoruz?"
"Nereye gitmenizi isterlerse."
"Ne yapacağız?"
"Ne yapmanızı söylerlerse."

"Ama biz inşaat işçisiyiz."

"O zaman inşaat yaparsınız. Binalar inşa edersiniz."

Destek yapıları kurduk: depolar, çadırlar, çamaşırhaneler. Çimento boşaltma görevine verildim. Ne cins çimento, nereden geldi... bunlarla kimse ilgilenmiyordu. Onlar çimentoyu doldurdu, biz boşalttık. Bir gün boyunca çimentoyla uğraşınca günün sonunda insanın bir tek dişleri temiz kalıyor. Gri çimentoyla kaplanıyorsunuz, tabii koruyucu elbiseniz de. Akşam giysiyi silkeleyip ertesi gün yine giyiyorsunuz.

Siyasi tartışmalar düzenliyorlardı. Bize kahraman olduğumuz, cephede büyük işler başardığımız söylendi. Her şey askeri dildeydi. Bekerel nedir? Küri? Miliröntgen ne? Komutanımıza sorduk; ama cevaplandıramadı, bunları askeri akademide öğretmiyorlardı. Mili, mikro, bunlar ona Çince gibi geliyordu. "Bunları bilip de ne yapacaksınız? Size emredileni yapın. Burada askersiniz." Evet askerdik belki; ama mahkum da değildik.

Ziyaretimize bir komisyon geldi. "Evet," dediler. "Burada her şey iyi. Artalan radyasyonu iyi. Buradan dört kilometre ötede durum böyle değil, oradakileri tahliye edeceklermiş. Ama burası normal." Yanlarında bir radyasyon ölçme aleti vardı, adam elindeki uzun çubuğu çizmelerimizde gezdiriyor, omzundan sarkan küçük kutuya dönüp bakıyordu. Ardından da geriye sıçrıyordu, istemsiz bir tepkiydi bu.

Buradan sonrası sizin gibi bir yazar için ilginç olabilir. O anı sizce kaç kez hatırladık? Belki birkaç gün, daha fazla olamaz. Ruslar kendilerini, kendi yaşamlarını düşünemezler. Siyasetçilerimiz bir insanın yaşamının ne kadar değerli olduğunu düşünebilmekten acizdir, biz de öyleyiz. Anlıyor musunuz? O şekilde yapılmamışız. Mayamız farklı. Bölge'de tabii ki çok içtik. Hep sarhoştuk. Gece oldu mu etrafta ayık bir tek kişi bile kalmazdı. Birkaç bardak içtikten sonra kimisi yalnız kalır, eşini, çocuklarını hatırlar, işinden konuşur, patronuna söverdi. Ama

sonra, bir ya da iki şişe sonra konuştuğumuz tek şey ülkenin kaderi ve evrenin tasarımı olurdu: Gorbaçov, Ligaçev, Stalin. Büyük bir imparatorluk muyuz, değil miyiz? Amerikalıları yenebilir miyiz, yenemez miyiz? 1986 yılıydı; kimin uçakları daha iyi, kimin uzay gemisi daha güvenilir? Evet, Çernobil patlamış olabilirdi, ama uzaya ilk insan gönderen bizdik. Anlıyor musunuz, sızana kadar, sabaha kadar böyle devam ederdik. Neden hiç radyasyon ölçerimiz olmadığı, neden bize bazı tozlar vermedikleri, neden çamaşır makinemiz olmadığı için her gün yıkamamız gereken koruyucu elbiselerimizi ayda iki kere yıkadığımız gibi şeyler en son konuşulurdu. Canı cehenneme, biz böyle yaratılmışız.

Votka almak imkansızdı, altından da kıymetliydi. Çevremizdeki köylerde ne var ne yoksa zaten içilmişti; votka, kaçak içki, losyon, tırnak cilası, spreyler... Bizi üç litrelik kaçak içkiyle veya bir şişe Kıbrıs kolonyası eşliğinde konuşurken hayal edin. Aramızda öğretmenler, mühendisler vardı ve yetmiş iki milletten geliyorduk; Ruslar, Beyaz Ruslar, Kazaklar, Ukraynalılar. Felsefe de yapardık, nasıl da materyalizmin mahkumu olduğumuz, bunun bizi bu dünyanın sınırları içine kapattığı, Çernobil'in sonsuzluğa bir kapı olduğu... Rus kültürünün kaderi ve trajediye doğru gidişi hakkında konuştuğumuzu hatırlıyorum. Ölümün gölgesi olmadan her şeyi anlayamazsınız. Bu felaketin bir anlamı olması, sadece Rus kültürüne dayandırılmasıyla mümkün. Sadece Rus kültürü böyle bir şeye hazırlıklıydı. Bombalardan, mantar bulutlardan korkmuştuk. Bir evin bir kibritten veya kontaktan çıkan yangınla nasıl kül olacağını biliriz; ama bu hiçbir şeye benzemiyor. Çernobil'deki ateşin dünya dışı bir şey olduğu, alevden ziyade bir ışık demetine, parıltıya benzediği gibi söylentiler vardı. Mavi değil, ama gökyüzü gibi. Dumanlı da değil. Bilim adamları bir zamanlar ilahtı, şimdi düşmüş melekler oldular, hatta canavar haline geldiler. Doğanın sırları onlardan saklanmıştı, hâlâ da öyle. Ben Rus'um, Bryanschinliyim. Bizim orada kamburunu çıkarıp oturan bir adam vardı. Evi bir yana eğilmişti, üflesen yıkılacaktı; ama adam dünyanın ka-

derinden dem vururdu. Her fabrikada ve her birahanede küçük bir Aristo bulunurdu. Biz de o arada tam reaktörün altında oturuyorduk. Orada ne kadar çok felsefe çıktığını varın siz düşünün.

Gazeteciler gelip fotoğraflar çektiler. Kendi kendilerine mizansenler kurarlardı, terk edilmiş bir evin penceresine keman yerleştirir, fotoğrafın adını "Çernobil senfonisi" koyarlardı. Halbuki orada hiçbir şeyi uydurmaya gerek yoktu. Hatırlamak yeterliydi; okul bahçesinde dozerin ezip geçtiği yerküre, bir yıldır balkonda asılı duran artık kararmış çamaşırlar, terk edilmiş askeri mezarlar, üzerinde duran asker heykeli kadar uzun çimler, heykelin otomatik silahının üstüne yuva yapmış bir kuş. Bir evin kapısı kırılmış, içi yağma edilmiş, ama perdeleri hâlâ iki yanda duruyor. İnsanlar gitmişti ve fotoğrafçılar onların ruhları gibi evlerde dolaşıyorlardı.

Önemsiz olan, çok küçük olan hiçbir şey yoktu. Her şeyi ayrıntısıyla hatırlamak istedim, onları gördüğüm zaman saatin kaç olduğu, gökyüzünün rengi, kendi duygularım. Anlıyor musunuz? İnsanlık orayı sonsuza dek terk etti. Bu "sonsuz"u ilk tecrübe edenler de bizlerdik. O yüzden hiçbir şeyi kaçıramazdım. Yaşlı köylülerin yüzleri ikonaları andırıyordu. Olayı en az anlayanlar onlardı. Bahçelerini, topraklarını hiç terk etmemişlerdi. Bu dünyada doğmuş, aşık olmuş, alnının teriyle ekmeğini kazanmış, soylarını yürütmüşlerdi. Torunlarını beklemişlerdi. Bunları yaşadıktan sonra da, dünyayı toprağa girerek terk etmiş, toprak olmuşlardı. Bir Belarus köylü kulübesi, biz şehirliler için ev, içinde yaşanan bir alandır. Onlar içinse bütün dünya, evren evleridir. O boş köylerin arasında dolaşır, birilerini görmek istersiniz. Kiliseler yağmalanmıştır, içeri girdiğinizde cila kokusu gelir. Dua etmek istersiniz.
Her şeyi hatırlamak istedim, o yüzden de fotoğraf çekmeye başladım. Benim hikayem bu. Kısa zaman önce kendisi de orada bulunmuş bir arkadaşımı toprağa

verdik. Kan kanserinden öldü. Bir anma töreni yapıp Slav geleneklerine göre içki içtik. Sonra konuşmalar başladı, gece yarısına kadar da devam etti. Önce merhum hakkında. Sonra? Yine ülkenin kaderi ve evrenin tasarımı. Rus birlikleri Çeçenistan'dan çıkacak mı? İkinci bir Kafkas savaşı mı başlayacak, yoksa çoktan başladı mı? Jirinovski başkan olur mu? Yeltsin tekrar seçilir mi? İngiliz kraliyet ailesi ve Prenses Diana. Rus monarşisi. Çernobil ve farklı teoriler. Bazıları uzaylıların tehlikeyi fark edip bize yardım ettiğini söylüyor, diğerleri bunun bir deney olduğunu, pek yakında inanılmaz yetenekleri olan çocukların doğacağından bahsediyorlar. Belki Belaruslular yok olacak, tıpkı İskitler gibi. Hepimiz metafizikçi olduk. Artık bu dünyada değil, hayallerimizde, konuşmalarımızda yaşıyoruz. Çünkü anlamak için bu sıradan yaşantıya bir şeyler eklemek gerekiyor, ölümün yakınındayken bile.

Viktor Latun,
fotoğrafçı

Özürlü Çocuğa Dair Monolog

Geçen gün kızım bana, "Anne, eğer özürlü bir çocuk doğurursam bile onu seveceğim," dedi. Şu işe bakın! Daha onuncu sınıfta ama yine de aklından geçenler bunlar. Arkadaşları da böyle düşünüyor. Bir tanıdığımız ilk çocuğunu doğurdu, bir oğlan. Genç, güzel bir çift. Çocuklarının ağzı kulaklarına kadar uzanıyor ve kulakları yok. Onları eskisi kadar sık ziyaret etmiyorum ama kızım bunu umursamıyor, sık sık onlara uğruyor, belki sırf merakından, belki de kendi duygularını denemek için.

Biz de gidebilirdik; ama kocamla düşündük ve gitmemeye karar verdik. Korku-

yoruz. Burada hepimiz Çernobilliyiz. Birbirimizden korkmuyoruz, birisi bahçesinden bir elma veya salatalık kopardığında alıp yiyoruz, utanç içinde cebimize saklayıp ardından atmıyoruz. Hepimiz aynı anıları paylaşıyoruz. Kaderimiz aynı. Dışarıda yabancıyız, cüzzamlıyız. Herkes "Çernobilliler", "Çernobil çocukları", "Çernobil sığınmacıları" sözlerine alıştı. Ama hakkımızda hiçbir şey bilmiyorsunuz. Bizden korkuyorsunuz. Eğer yapabilseniz, herhalde bizi buradan çıkartmamanın bir yolunu bulursunuz, etrafımızı polis kordonuyla çevirirsiniz, bu sizi sakinleştirir. (Sakinleşiyor.) Bana bunun böyle olmadığını anlatmaya çalışmayın. Ben bunları yaşadım. İlk günlerde kızımı da alıp Minsk'e kız kardeşimin evine kaçtım. Öz kardeşim bizi evine almadı, emzirdiği bir bebeği vardı. Şu işe bakın! Tren garında uyuduk.

Çılgınca düşüncelerim oldu. Nereye gidecektik? Belki de acı çekmemek için kendimizi öldürmeliydik. Bunlar ilk günlerdi. Herkes korkunç hastalıklar, hayal bile edilemez hastalıklar üretmeye başladı. Ben ise bir doktorum. Diğer insanların neler düşündüğünü sadece tahmin edebilirim. Şimdi çocuklarıma bakıyorum, nereye gitseler kendilerini yabancı gibi hissedecekler. Kızım bir izci kampında yazını geçirdi, diğer çocuklar ona dokunmaktan korkmuşlar. "O bir Çernobil tavşanı. Gece karanlıkta parlıyor." Parlayıp parlamadığını görmek için onu gece tarlaya götürmüşler.

Herkes savaştan, savaş kuşağından bahsediyor, bizi onlarla karşılaştırıyorlar. Ama o insanlar mutluydu! Savaşı kazanmışlardı! Bu onlara büyük bir yaşam enerjisi verdi, yaşamak ve devam etmek için büyük bir motivasyon oldu. Hiçbir şeyden korkmuyorlardı, yaşamak, öğrenmek, çocuk yapmak istiyorlardı. Ya biz? Biz her şeyden korkuyoruz. Çocuklarımızdan, torunlarımızdan korkuyoruz ki daha dünyaya bile gelmediler. İnsanlar daha az gülümsüyor, tatillerde daha az şarkı söylüyorlar. Manzara değişip, tarlaların yerini orman alıyor, milli karakterimiz de değişiyor. Herkes üzgün. Bu bir kıyamet hissi. Çernobil sadece bir metafor, bir sembol. Günlük yaşantımızı ve düşüncelerimizi değiştirdi. Bazen bizim

hakkımızda yazmasanız daha iyi olur diye düşünüyorum. Böylece insanlar o kadar korkmazdı. Kimse kanser olanın yanında kanserden bahsetmez. Biri ömür boyu hapis cezası aldıysa bundan da bahsedilmez.

Nadezdha Afanasyevna Burakova,
Khoyniki köyü sakini

Bir Sovyet Yanlısından Monolog

Sen ne yazıyorsun oraya? Sana kim izin verdi? Üstelik resim de çekiyor. Bırak onu. Bırak o makineyi, yoksa kırarım. Sen kendini ne sanıyorsun da buraya gelip bir şeyler yazıyorsun? Biz burada yaşıyoruz. Senin gibiler gelip insanların arasına fitne sokuyor. Yanlış şeyler anlatıyor. Artık düzen diye bir şey kalmadı! Kendini ne sanıyorsun da mikrofonu alıp buraya geliyorsun.
Doğru! Ben Sovyetler'i savunuyorum. Halkın devletini! Sovyetler zamanında güçlüydük, herkes bizden korkardı. Bütün dünya bizi izlerdi! Kimi korkudan donuna ediyordu, kimi de bizi kıskanıyordu. Lanet olsun! Şimdi ne oldu? Demokrasi geldi de ne oldu? Bize çikolatayla bayat margarinlerini, yırtık blucinlerini, palmiye ağaçlarını gönderdiler, dağdan inmiş vahşilermişiz gibi. Biz büyük bir imparatorluktuk! Şimdi ne hakla buraya geliyorsun? Büyük bir imparatorluk! Kahretsin!

Ta ki Gorbaçov gelene kadar. Doğum lekeli şeytan, Gorbi. Gorbi CIA'nin adamıydı. Bana ne söylemeye çalışıyorsun ha? Gelmiş buraya konuşuyor. Çernobil'i onlar patlattı. CIA ve demokratlar. Gazetede okudum; Çernobil patlamasaydı, imparatorluğumuz çökmeyecekti. Büyük imparatorluğumuz. Kahretsin! Şimdi bu-

raya geliyorlar. Komünistlerin zamanında yirmi kopekle bir somun ekmek alınırdı, şimdi iki bin ruble oldu. Siz demokratlar ne yaptınız? Her şeyi sattınız! Peşkeş çektiniz. Torunlarımızın hiçbir şeyi olmayacak!

Hayır sarhoş değilim, komünistim ben! Komünizm bizim içindi, biz basit insanlar için. Bana demokrasi ve özgürlük masalı anlatayım deme. Kahretsin! Özgür insanlar ölüyor, onları koyacak tabutumuz bile yok. Geçenlerde yaşlı bir kadın öldü. Kimsesiz, çocuksuzdu. İki gün evinde yattı, gençlik anılarının içinde, ikonaları eşliğinde. Ona bir tabut bulamadılar. Stakhanovistti, çok çalışkandı. İki gün tarlaya gitmeyi reddettik. Toplantı yaptık. Kahretsin! Kolhoz idarecisi gelip ölen her kolhoz mensubuna tabut, tören için iki kasa votka, bir dana ya da domuz bağışlanacağına söz vermeden de gitmedik. Demokratlar zamanında, iki kasa votka, hem de bedava! Yarım şişesi bizim için ilaç olarak. Adam başı bir şişe ise eğlence demektir.

Neden bunları da yazmıyorsun? Siz sadece duymak istediklerinizi yazarsınız. İnsanların içine fitne sokarsınız. Politik sermayeye ihtiyacınız var değil mi? Ceplerinizi dolarla dolduracaksınız. Biz burada yaşamaya çalışıyoruz. Kimse suçlu değil. Suçlu kimmiş göster bakalım! Ben komünistlerin yanındayım. Geri geldiklerinde suçluları bulacaklar. Kahretsin! Buraya gelmiş, bir de yazı yazıyor.

İsmini vermedi

Talimatlara Dair Monolog

Elimde çokça malzeme var, yedi yıldır biriktiriyorum. Gazete kupürleri, kendi yazılarım. Numaralandırdım, size hepsini vereyim. Bu konunun peşini asla bırakmayacağım; ama kendim yazamam. Savaşabilirim, gösteriler düzenler, ilaç alıp hasta çocukları ziyarete gidebilirim; ama bunları yazamam. Oysa siz yazmalısınız. İçimde karmaşık duygular var, üstesinden gelebileceğimi sanmıyorum, beni felç ediyorlar. Şimdiden Çernobil yazarları türedi. Ama ben konuyu sömürenlerden biri olmak istemiyorum.

Ya dürüstçe yazsaydım? (Düşünüyor.) Yedi yıldır, o yağmuru düşünüyorum. Damlalar cıva gibi yuvarlanıyordu. Radyasyonun renksiz olduğu söylenir; oysa o gün su birikintileri, yeşil ve parlak sarıydı. Komşum fısıltıyla, Özgürlük Radyosu'nda Çernobil'deki kazanın duyurulduğunu söyledi. Ona inanmadım. Ciddi bir şey olsa bize söyleyeceklerinden emindim. Her türlü özel ekipmana sahiptiler, bizi uyarabilirlerdi. Bundan emindik! Sivil savunma kursuna gitmiştik, hatta orada öğretmenlik bile yapmıştım. O akşam bir başka komşum bana bir toz getirdi. Nükleer Fizik Enstitüsü'nde çalışan bir akrabası vermiş ve nasıl kullanılacağını söylemiş; ancak sessiz kalacağına dair söz almış. Bir balık kadar sessiz! Bir kaya kadar! Telefonda konuşmaktan bile korkuyormuş.

O zamanlar yeğenim benim yanımda kalıyordu, daha küçüktü. Ben komşuma inanmadım. Hiçbirimiz o tozdan içmedik. Sadece yaşlı nesil değil, genç nesil olarak bizler de devlete çok güveniyorduk.

İlk izlenimleri, ilk fısıldanmaları hatırlıyorum, zamandan zamana, durumdan duruma yolculuk ediyorum. Zor bir şey. Bir yazar olarak ben de içimde iki kişi; Çernobil öncesi ve sonrası iki ayrı insan taşımanın ne demek olduğu hakkında çok düşündüm. Şimdi Çernobil öncesi ben'in nasıl biri olduğunu anımsamak güç. O zamandan beri bakış açım çok değişti.

İlk günlerden itibaren Yasak Bölge'ye gittim. Bir köyde durduğumu ve ne kadar sessiz olduğuna şaştığımı hatırlıyorum. Sokaklarda yürüyordum; etrafta hiçbir şey yoktu. Sessizlik. Evler boştu tabii, insanlar tahliye edilmişti, onlarla birlikte çevredeki her şey gitmişti sanki, tek bir kuş bile kalmamıştı.

Chudyany köyüne gittik, burada 149 küri radyasyon tespit edilmişti. Malinovka köyünde 59 küri vardı. İnsanlar nükleer test alanlarında çalışan askerlerden yüz kat daha fazla radyasyona maruz kalmıştı. Nükleer test alanlarından yüz kat fazla! Ölçüm cihazı titriyor, son kertesini gösteriyordu; buna rağmen kolhoz memurları bölge radyologlarından sebze yemenin zararsız olduğuna dair belge almışlardı. Marul, soğan, domates, hıyar, her şey sağlıklıydı. Her tür sebze büyüyor ve herkes de onları yemeye devam ediyordu. O radyologlar acaba şimdi neler söylüyor? Ya bölgesel Parti sekreterleri? Kendilerini nasıl aklayacaklar?

Köylerde birçok sarhoş insana rastladık. Yengeç gibi yürüyorlardı, kadınlar bile sarhoştu, özellikle de süt sağıcılar. Bir köyde çocuk yuvasını ziyaret ettik. Çocuklar koşturuyor, kum havuzunda oynuyordu. Müdür bize, her ay yeni kum getirdiklerini söyledi. Başka bir yerden getiriliyormuş. Nereden getirdiklerini tahmin edebilirsiniz. Çocukların hepsi hüzünlüydü. Onlara şakalar yaptık; gülmediler. Öğretmenleri, "Hiç uğraşmayın, çocuklarımız gülmüyor. Hatta uyurken ağlıyorlar," dedi. Sokakta yeni doğum yapmış bir kadınla karşılaştık. "Sizin burada doğum yapmanıza hangi doktor izin verdi?" dedim, "dışarıda 59 küri var." "Radyolog geldi, sadece çocuk giysilerini dışarıda kurutmamamızı söyledi." İnsanları kalmaya ikna etmeye çalıştılar. Bir köyü tahliye ettiklerinde bile, birilerini çiftlik işlerini devam ettirsin, patatesleri söksün diye geri getiriyorlardı.

Şimdi Parti bölge sekreterleri ne diyor? Kendilerini nasıl haklı çıkarıyorlar? Bunların kimin hatası olduğunu söylüyorlar?

Birçok talimatname sakladım, çok gizli belgeler. Onları size vereceğim, siz dü-

rüst bir kitap yazmalısınız. Zehirlenmiş tavuklara ne yapılması gerektiğini yazan talimatnameler var. Radyoaktif madde tutar gibi özel giysiler giymeniz lazım; lastik eldivenler, lastik elbise, çizme vesaire. Belli bir doz radyasyona kadar, eti tuzlu suda kaynatmanız, suyu tuvalete dökmeniz ve eti de pate veya salamda kullanmanız gerekiyor. Radyasyon bu dozun üstündeyse, eti kemik tozuna karıştırıp hayvan yemi yapıyorsunuz. Oysa hayvanlar kirlenen bölgelerden temiz bölgelere ucuza satıldılar. Hayvan taşıyan şoförler, bana danaların bir tuhaf olduğunu, tüylerinin yere kadar uzadığını ve ne versen -bez, kağıt- yiyecek kadar aç göründüklerini söylemişti. Onları beslemesi kolaydı. Kolhoza götürülmeleri gerekiyordu; ama şoför isterse bir tanesini de kendi çiftliğine götürebilirdi. Bu suçtur, suç!

Yolda küçük bir kamyona rastladık. Cenazeye gider gibi yavaşça ilerliyordu ve arkasında yük vardı. Arabayı durdurduk. Sanırım direksiyondaki gencecik çocuk sarhoştu.

"İyi misin?"

"Evet. Sadece kirli toprak taşıyorum."

O sıcakta, o tozun içinde!

"Delirdin mi? Daha evleneceksin, çocukların olacak!"

"Başka türlü bir gidişte elli ruble nasıl kazanırım?"

O zamanlar elli rubleyle iyi bir takım elbise alınırdı. İnsanlar radyasyondan ziyade rubleyle ilgileniyordu. Bu küçük ganimetler onları mutlu ediyordu; halbuki insan hayatıyla karşılaştırıldığında gerçekten de çok küçüktüler. Trajikomik bir durumdu.

Irina Kiseleva,
gazeteci

Edebiyattan pek anlamam, ben fizikçiyim, bu yüzden size sadece gerçekleri anlatacağım.

Birilerinin er ya da geç Çernobil'in yanıtını vermesi gerekecek.1937 yılı gibi, bir gün bunun da hesabını vermeliler. Elli yıl sonra olabilir, herkes yaşlanmış veya ölmüş olabilir. Ama onlar suçlu. (Susuyor.) Arkamızda gerçekleri bırakmamız gerek. Daha sonraki kuşağın onlara ihtiyaçları olacak.

O gün, 26 Nisan günü iş nedeniyle Moskova'daydım. Kazayı orada öğrendim. Minsk'teki Belarus Komünist Partisi merkezi komitesi genel sekreteri Nikolay Slyunkov'u aradım. İki üç defa telefon ettiysem de beni ona bağlamadılar. Yardımcısına ulaştım, beni yakından tanıyordu: "Moskova'dan arıyorum. Bana Slyunkov'u bulun, hemen iletmem gereken bir bilgi var. Acil bir durum."
Devlet hattından arıyordum; daha o zamandan hatları kesmeye başlamışlardı. Kazadan bahsetmeye başlar başlamaz hat kesilirdi. Herhalde dinliyorlardı, kimin dinlediği de açık, devletin içindeki devlet. Ve bunlara rağmen merkezi komitenin genel sekreterini arıyordum. Ya ben? Belarus Bilimler Akademisi Nükleer Enerji Enstitüsü'nün müdürüydüm. Profesör, akademi üyesi. Benim bile hattımı kesiyorlardı.

Slyunkov'a ulaşmam iki saatimi aldı. Ona şöyle söyledim: "Bu ciddi bir kaza. Hesaplarıma göre -Moskova'da bazı kişilerle konuşup bilgi alma şansım olmuştu- radyoaktif bulut bize, Belarus'a doğru geliyor. Halka hemen iyodin profilaksisi uygulayıp, santrale yakın yerleri tahliye etmeliyiz. Oranın yüz kilometre menzilinde ne insan ne de hayvan kalmamalı." Slyunkov "Bana raporlar geldi," dedi. "Yangın çıkmış ama söndürmüşler." Kendimi tutamadım. "Bu bir yalan. Koca-

man bir yalan! Kime sorsan sana grafitin saatte beş ton yandığını söyler. Ne kadar süre yanacağını sen hesap et!"

Minsk'e giden ilk treni yakaladım. Bütün gece uyuyamadım. Sabah evdeydim. İlk iş oğlumun tiroidini ölçmek oldu. En ideal doz ölçer tiroit bezidir. Saatte 180 mikro-röntgen gösteriyordu. Potasyum iyodine ihtiyacı vardı. Bir çocuğun yarım bardak suyun içine iki ya da üç damla iyodine ihtiyacı vardır, bu bir yetişkin için üç ila dört damladır. Eğer reaktör on gün boyunca yandıysa bunun on gün yapılması gerekir. Ama bizi kimse dinlemedi! Kimse doktorları ve bilim adamlarını dinlemedi. Bilim ve tıbbı siyasetin içine çektiler. Tabii ki yaptılar! Bu olayların arkasında neler olduğunu, o zamanlar durumun nasıl olduğunu unutmamalıyız. KGB iş başındaydı, gizli araştırmalar yapıyordu. "Batılı sesler" susturuluyordu. Binlerce tabu, siyasi ve askeri sır vardı. Herkes barışçıl Sovyet atomunun, tezek veya kömür kadar zararsız olduğunu duyarak yetişmişti. Korku ve önyargılarla zincirlenmiş bir millettik. Kof inançlarımız vardı.
Pekala, gerçekler: 27 Nisan günü, Ukrayna sınırındaki Gomel bölgesine gitmeye karar verdim. Büyük kentleri gezdim; Bragin, Khoyniki, Narovlya. Hepsi santrale 20-30 kilometre uzaklıktaydı. Daha fazla bilgiye ihtiyacım vardı, artalan radyasyonunu ölçmek için elime hangi cihaz geçtiyse almıştım. Veriler şöyleydi: Bragin, saatte 30000 mikro-röntgen; Narovlya 28000. Ama tarlalarda köylüler ekip biçiyor, Paskalya hazırlığı yapıyordu. Yumurta boyuyor, Paskalya çöreği pişiriyorlardı. "Radyasyon mu, o da ne? Biz öyle bir emir almadık" diyorlardı. Yukarıdan sordukları tek şey, hasadın nasıl olduğu, ne kadar rekolte yapıldığı idi. Bana deliymişim gibi baktılar. "Sen ne diyorsun, profesör?" Röntgen, mikro röntgen, onlara yabancı bir dil gibi geliyordu.

Biz de Minsk'e geri döndük. Herkes sokaktaydı, dışarıda pasta, dondurma, sandviç, börek-çörek satılıyordu. Tepemizde ise radyoaktif bir bulut asılıydı.

29 Nisan günü -her şeyi günü gününe hatırlıyorum- saat 08:00'de Slyunkov'un kapısının önünde oturuyordum. İçeri girmeye çalıştım; beni bırakmadılar. Orada saat beş buçuğa kadar oturdum. Beş buçukta Slyunkov'un bürosundan meşhur bir şair çıktı. Adamı tanıyordum. Sorduğumda, "Yoldaş Slyunkov ve ben Belarus kültüründen bahsettik," dedi. Patladım: "Eğer Çernobil'den insanları tahliye etmezsek ne Belarus kültürü, ne de kitaplarınızı okuyacak tek bir insan kalacak!" "Siz ne demek istiyorsunuz? Santrali çoktan söndürdüler."
Sonunda Slyunkov'a ulaştım. Ona bir gün önce gördüklerimi anlattım. O insanları kurtarmalıydık. Ukrayna'da tahliyeye başlamışlardı bile.
"Neden adamlarınız -enstitüden bahsediyordu- etrafta ellerinde ölçme cihazlarıyla koşuşturup halkı korkutuyor? Ben Moskova'da Sovyet Radyolojik Korunma Masası başkanı profesör Ilyin'le konuştum bile. Her şeyin normal olduğunu söyledi. Santrale bir devlet komisyonu yollandı, savcı da gitti. Orduyu, askeri teçhizatıyla birlikte yolladık."

Zaten binlerce ton sezyum, iyodin, kurşun, zirkonyum, kadmiyum, berilyum, boryum, bilinmeyen miktarda plütonyum (Çernobil'in uranyum- grafit reaktörleri, nükleer bomba yapmak amacıyla plütonyum da üretiyordu), toplam 450 çeşit radyonüklid havaya karışmıştı. Hiroşima'ya atılan bombanın 350 katı demektir bu. Fizik kuralları hakkında konuşmaları gerekirken, kendilerine düşmanlar bulup, düşmanlar hakkında konuştular.

Er ya da geç birileri bunları yanıtlamak zorunda kalacak. "Siz traktör uzmanısınız," dedim, Slyunkov bir traktör fabrikasının müdürüydü, "radyasyonun nelere kadir olduğunu bilemeyebilirsiniz; ama ben fizikçiyim, sonuçların ne olacağını biliyorum." Fakat onun bakış açısına göre bir hiçtim. Bir profesör, bir avuç fizikçi çıkıp merkezi komiteye ne yapmaları gerektiğini mi öğretecekti? Hayır, onlar bir suçlu çetesi değildi. Bu daha ziyade cahillik ve itaatkarlık yüzünden oldu. Ya-

şam prensipleri, Parti'nin onlara öğrettiği tek şey kafalarını dışarı çıkarmadan yaşamalarıydı. Herkesi memnun etmek daha kolaydı. Slyunkov tam da o arada terfi için Moskova'ya çağırılacaktı. Çok yakındı! Kremlin'den, belki de Gorbaçov'dan ona şöyle bir telefon geldiğini tahmin edebiliyorum, umarım siz Beluslular panik çıkarmamayı başarırsınız, zaten Batı'daki düşmanlarımız yeterince gürültü yapıyor. Tabii ki üstlerinizin hoşuna gitmezseniz, rütbe, yurtdışı seyahati, daça hayal olurdu. Eğer hâlâ bir demir perde ülkesi olsaydık, santral yakınında hâlâ insanlar yaşıyor olurdu. Her şeyi örtbas ederlerdi! Kytrym'i, Semipalatinsk'yi hatırlayın! Hâlâ Stalin'in ülkesinde yaşıyoruz.

Sivil savunma birimlerinde, bir nükleer kaza ya da saldırı tehdidi durumunda kullanılmak üzere bütün halka yetecek kadar iyodin profilaksisi bulunurdu. Tabii bu bir tehdit durumunda kullanılacaktı. Biz saatte 3000 mikro-röntgen alırken, onlar halk için değil otoriteleri için endişelendiler. Ülkemiz halkın değil otoritenin ülkesiydi. Devlet hep önde geldi, insanın değeri sıfırdı. Hiçbir panik ortamı yaratmadan da insanlara bu iyodini verebilirlerdi. Süte ekleyebilir, musluk suyuna karıştırabilirlerdi. Bu amaçla her şehre 700 kilogram iyodin verilmişti, ama bu malzeme orada yatmaya devam etti. İnsanlar üstlerinden atomdan korktuklarından daha çok korkuyorlardı. Herkes bir emir, bir telefon bekledi, sonuçta kimse bir şey yapamadı.

Çantamda bir ölçüm cihazı taşıyordum. Neden? Çünkü artık önemli insanları görmemi engellemeye başlamışlardı, benden bıkmışlardı. Ben de ölçüm cihazımı alır, bekleme salonunda oturan sekreterin veya şoförlerin tiroitlerini ölçerdim. Korkmaları bazen işe yarar, beni içeri alırlardı. Sonra da bana şöyle denirdi: "Profesör, neden insanları böyle korkutuyorsunuz? Belarus halkı için endişelenen tek kişi siz misiniz? Sonuçta insanlar bir nedenle ölecek; sigara, intihar, araba kazası da olabilir bu." Ukraynalılara gülüyorlardı. Yeterince malzemeleri

olmadığı için Ukraynalılar, Kremlin'de dizleri üstünde para, ilaç, radyasyon ölçme cihazları dileniyordu. Bu arada bizim adamımız Slyunkov her şeyi on beş dakikada halletmişti. "Her şey yolunda, biz hallederiz." Onu övdüler: "İşte Belaruslu kardeşlerimiz işi böyle halleder!" Acaba bu övgüler kaç kişinin canına mal oldu?

Patronların iyodin aldıklarına dair bilgi edindim. Enstitüdeki meslektaşlarım onların tiroitlerini de kontrolden geçirmiş ve temiz olduklarını fark etmişler. Harici iyodin almadan bu mümkün olamaz. Sessizlik içinde çocuklarını dışarı kaçırdılar. Kendileri de kirlenen bölgeye gittiklerinde gaz maskeleri, özel giysiler giydiler, bunlar diğer insanlardan esirgenmişti. Minsk yakınında özel hayvan sürüleri olduğu da biliniyor. Her ineğin bir numarası vardı ve kontrol ediliyordu. Özel tarlaları, özel tohumlukları bile vardı. En mide bulandırıcı olan ise bunlar için henüz hiç kimsenin hesap vermemiş olması.

Böylece beni bürolarına kabul etmeyi kestiler. Onları mektuplara boğdum. Resmi raporlar, haritalar gönderdim. 250 sayfalık, içi veri dolu dört dosya hazırladım. Her şeyden iki kopya yapıyordum, biri enstitüde, biri de her ihtimale karşı evimde duruyordu. Eşim dosyaları gizlemişti. Neden mi fazladan kopyalar hazırladım? Böyle bir ülkede yaşıyoruz. Her zaman büromu kilitli tutardım; bir geziden döndüğümde dosyaların gitmiş olduğunu fark ettim. Ama Ukrayna'da yetişmiştim, atalarım Kazak'tı, bende de Kazak karakteri vardır. Yazmaya devam ettim. Konuşmaya devam ettim. İnsanları kurtarmalısınız! Tahliye edilmeleri lazım! Oralara geziler düzenledik.

Enstitümüz kirlenen bölgelerin haritasını çıkaran ilk yerdir. Bütün güney bölgesi kıpkırmızıydı. Bunlar çoktan tarih oldu, bir suçun tarihi. Enstitünün bütün radyasyon ölçme cihazlarına el konuldu. Hiçbir açıklama yapmadan elimizde ne var ne yoksa topladılar. Ev telefonumdan tehditler yağmaya başladı. "İnsanları kor-

kutmaktan vazgeç profesör! Yoksa sonun çok kötü olacak. Ne kadar kötü olduğunu bilmek ister misin? İstersen söyleyelim." Enstitüdeki bilim adamlarına böyle baskı yapıldı, korkutma taktikleri uygulandı.

Moskova'ya yazdım. Bundan sonra Bilimler Akademisi başkanı beni aradı. "Bir gün Belarus halkı seni onlar uğruna yaptıkların için hatırlayacaktır; ama Moskova'ya yazmamalıydın. Bu çok kötü oldu. Şimdi seni görevinden almamı istiyorlar. Onlara ne yazdın? Kime kafa tuttuğunun farkında mısın?" Benim elimde veriler ve haritalar vardı. Onların nesi vardı? Beni bir akıl hastanesine koymakla tehdit ettiler ya da bir araba kazasında ölmemi sağlamakla. Beni anti-Sovyet propagandası yaptığım için ya da enstitüde yok olmuş bir kutu çivi için bile dava edebilirlerdi. Sonunda mahkemeye çıkardılar. İstediklerini de elde ettiler; kalp krizi geçirdim. (Susuyor.)

Her şeyi yazdım. Dosyanın içinde. Gerçekler, sadece gerçekler var. Köylerdeki çocukları kontrolden geçiriyoruz. Hepsinde 1500, 2000, 3000 mikro-röntgen çıkıyor. O kızların çocuğu olmayacak. Genetik mutasyonlar oluşuyor. Traktörler çalışıyor. Orada bizimle birlikte gelen Parti çalışanına soruyorum:
"Traktör sürücüleri gaz maskesi takıyor mu?"
"Hayır, takmıyorlar."
"Neden? Size dağıtılmadı mı?"
"Oh, bir sürü maske verdiler. 2000 yılına kadar idare edecek gaz maskemiz var. Sadece dağıtmıyoruz, yoksa panik çıkabilir. Herkes kaçar, işe gelmez."
"Bunu nasıl yaparsınız?"
"Sizin için konuşması kolay, profesör. Sizi işten atsalar başka iş bulursunuz. Ben nereye giderim?"
Ne güç. Bir insan diğerinin üstünde ancak bu kadar sınırsız bir güce sahip olabilir. Bu bir hile ya da yalan değil, sadece masumlara karşı açılmış bir savaş.

Pripyat kentine gittiğimizde de tıpkı böyle olmuştu. İnsanlar çadır kurdular, aileleriyle tatile gelmişlerdi. Yüzüyor, güneşleniyorlardı. Haftalarca nükleer bulutun altında güneşlenip yüzdüklerini bilmediler. Onlarla konuşmak kesinlikle yasaktı. Çocukları gördüğümde yanlarına gidip onları uyarıyordum. Bana inanmadılar. "Neden radyoda televizyonda bir şey söylemediler?" Yerel Parti bürosundan birileri bize hep eşlik ederdi; ama onlar da hiçbir şey söylemezdi. Yüzünden düşüncelerini okuyabiliyordum; rapor etsem mi etmesem mi? Aynı zamanda da o insanların haline üzülüyordum! Sonuçta o da bizim gibi bir insandı. Ama yine de geri döndüğünde hangi tarafın ağır basacağını bilmezdik. Rapor edecek mi, etmeyecek mi? Herkes kendi seçimini yapardı. (Uzun bir sessizlik.) Şimdi bu gerçeklerle ne yapacağız? Bunların altından nasıl kalkacağız? Yine patlarsa, yine aynı şeyler olacak. Biz hâlâ Stalin'in ülkesindeyiz. Hâlâ Stalin'in halkıyız.

Vasili Borisoviç Nesterenko,
Belarus Bilimler Akademisi
Nükleer Enerji Enstitüsü eski müdürü

Ben kendi zamanımın ürünüyüm. İnançlı bir komünistim. Şimdi bizlere sövmek revaçta. Bütün komünistler suçlu oldu. Her şeyin sorumlusu biziz, fizik kurallarının bile.

Komünist Parti'nin bölgesel komitesinde genel sekreterdim. Belgelerde bunun komünistlerin hatası olduğu yazılı; ucuz, kötü inşa edilmiş nükleer santraller kurmuşuz, paradan kısıp insanların yaşamını hiçe saymışız. Bizler için insanlar kumdan ibaretmiş, tarihin gübresiymişler. Hepsinin canları cehenneme! Ne yapmalı ve kimi suçlamalı? Lanetli sorular bunlar. Başımızdan bir türlü gitmiyorlar. Herkes sabırsız, intikam istiyorlar, kan istiyorlar. Hepsinin canı cehenneme.

Diğerleri sessiz kalmayı yeğliyor; ben konuşacağım. Belki siz yazmadınız; ama her yerde komünistlerin insanları aldattığı, gerçeği onlardan sakladığı yazıyor. Saklamaya mecburduk. Merkez komiteden, bölgesel komiteden telgraflar aldık, bize panik çıkmasını engellememiz emredildi. Doğruya doğru, panik korkutucudur. Çernobil'den gelen haberlere dikkat ettikleri kadar, savaş sırasında cephede olan bitene dikkat etmemişlerdir herhalde. Korku ve söylentiler. İnsanlar radyasyondan değil, bunlar yüzünden öldü. Panik çıkmasını engellemeliydik.

Olanları tamamen örtbas ettiğimizi söyleyemezsiniz, olayın boyutlarının farkında bile değildik. En büyük politik strateji tarafından yönetiliyorduk. Heyecanı ve politikayı bir tarafa koyarsak, kimsenin olanlara inanmadığını kabul etmek zorunda kalırsınız. Bilim adamları bile bunlara inanamadı. Böylesine bir şey daha önce hiç olmamıştı, sadece burada değil, dünyanın hiçbir yerinde. Orada, santralde bulunan bilim adamları durumu değerlendirdi ve ani kararlar almak durumunda kaldı. Yakın zamanda, "Gerçek Anı" diye bir program seyrettim, ora-

da Politbüro üyesi, Gorbaçov zamanında partinin en büyük akıl hocası Aleksandr Yakovlev'le röportaj yapıyorlardı. Neleri hatırladı dersiniz? En yukarıdakiler de, bütün olayı göremediler. Politbüro toplantılarından birinde bir general şunları anlatmıştı: "Radyasyon nedir ki, test arazilerinde nükleer patlamadan sonra bir şişe şarap içiyorlar, radyasyonun etkileri yok oluyor, hepsi bu. Bir şey olmaz." Çernobil'den bir kazaymış, olağan bir kazaymış gibi bahsettiler.
İnsanlara dışarı çıkmamaları gerektiğini açıklasam ne olacaktı? Bana "1 Mayıs Bayramı'nı sabote etmeye mi çalışıyorsun?" derlerdi. Bu politik bir mesele. Parti üyelik kartımı geri isterlerdi. (Kısa bir sessizlik.) İşte olanlar... Bence bu sadece bir hikaye değil. Devlet komisyonu başkanı Scherbin, patlamadan birkaç gün sonra santrale geldi ve onu reaktöre sokmalarını istedi. Ona hayır dediler, grafit parçaları, inanılmaz derecede radyasyon, yüksek sıcaklık var, giremezsiniz. "Fizik kuralları da neymiş! Her şeyi kendi gözlerimle görmem lazım. Bu gece Politbüro'ya rapor vermek zorundayım." Bu sorunlarla başa çıkmanın askeri yoluydu. Başka da yol bilmiyorlardı. Fizik diye bir şeyin gerçekten var olduğunun farkında değildiler. Bu da zincirleme olaylar doğurdu. Dünya fizik kurallarına göre kuruldu, Marx'ın fikirlerine göre değil. Ama bunu o zaman söyleseydim... 1 Mayıs günü sokağa çıkma yasağı ilan etseydim... (Sinirleniyor.) Gazetelerde millet sokaklardayken bizim yer altı korunaklarında saklandığımız yazıyor. İki saat üstümde ne şapka ne de yağmurluk, o güneşin altında tribünde oturdum ben! 9 Mayıs zafer gününde gazilere konuşma yaptım! Armonika çaldılar, herkes içti, dans etti. Hepimiz bu sistemin parçalarıydık. İnandık! Yüksek ideallere, zafere inandık! Çernobil'i alt edecektik! Kontrolden çıkan reaktörü söndürmek için verilen cansiperane savaşı hepimiz okuduk. Büyük idealleri, büyük düşleri olmayan bir Rus da korkutucudur.

Bir de şimdi olanlara bakın. Her şey yıkılıyor. Devlet, Stalin, Gulag yok. Geçmiş hakkında, bütün yaşamımız hakkında kararı verdiler. O büyük filmleri hatırlayın!

O mutlu şarkıları! Bunları bana açıklayın. Neden artık öyle filmlerimiz, öyle şarkılarımız yok? İnsanların desteğe, ilhama ihtiyacı vardır; idealleri olmalıdır. Büyük bir ulus ancak böyle kurulur. Bizim parlak ideallerimiz vardı!

Gazetelerde, radyoda, televizyonda haykırıyorlar: Gerçek! Gerçek! Bütün toplantılarda aynı şeyi soruyorlar, gerçek! Bu kötü, çok kötü. Hepimiz eninde sonunda öleceğiz, duymak istedikleri gerçek böyle bir şey mi? Kalabalık, meclisi basıp Robespierre'in idamını istediğinde haklı mıydı? Kalabalığı dinleyemezsiniz, kalabalıktan biri olamazsınız! Çevrenize bir bakın, olan bitene bir bakın. (Susuyor.) Eğer ben suçluysam, neden benim küçük çocuğum, torunum da hasta? Kızım torunumu o bahar dünyaya getirdi, Slavgorod'a bizi ziyarete geldiklerinde daha bezler içindeydi. Santraldeki patlamadan birkaç hafta sonra gelmişlerdi. Yollarda askeri araçlar vardı, helikopterler mekik dokuyordu. Eşim, "Akrabalarımıza gitsinler, buradan uzaklaşmalılar," dedi. Parti bölgesel komitesinin genel sekreteriydim. "Kesinlikle olmaz" dedim, "eğer kızımı çocuğuyla alıp kaçırırsam herkes ne der? Burada kalmaları lazım." Gitmeye, canını kurtarmaya çalışanlara, onları komiteye çağırıp "Komünist misiniz, değil misiniz?" diyordum. Bu bence insanlar için bir sınavdı. Eğer ben suçluysam, neden kendi torunumu öldürüyordum? (Konuşmaya devam ediyor; ancak söyledikleri anlaşılmıyor.)

Benden ilk günleri anlatmamı istemişsiniz. Ukrayna'da alarm verildi; ama Belarus'da her şey sakindi. Ekim mevsimiydi. Saklanmadım, büroda oturdum, tarlaları, otlakları gezdim. Halk ekip dikiyordu. Herkes Çernobil'den önce atoma "barışçıl işçi" adını taktığımızı, atom çağında yaşamaktan gurur duyduğumuzu unutuyor. O zamanlar atomdan korktuğumu hatırlamıyorum.
Sonuçta, Parti'nin bölgesel komitesi genel sekreteri dediğiniz nedir ki sıradan bir üniversite diploması olan -genellikle mühendislik veya ziraat dallarında- sıradan bir adam. Aramızdan bazıları Parti yüksekokuluna da gitmişti. Sivil savun-

ma derslerinde ne dinlediysem atom hakkında da onu biliyordum. Sütün içindeki sezyum, stronsiyum gibi şeyleri hayatımda duymamıştım. Sezyumlu sütü, süt fabrikalarına yolladık. Eti et fabrikasına verdik. Buğdayı hasat ettik. Plan neyse uygulandı. Bizim için hiç kimse planı değiştirmedi.

O zamanlar nasıl olduğumuz hakkında buyurun size bir hikaye:

İlk birkaç gün herkes korku içindeydi, aynı zamanda meraklıydılar da. Ben kendini koruma güdüsü zayıf bir adamım. (Düşünüyor.) Ama herkes görev aşkı içindeydi. Çernobil'e gönderilmek isteyen gönüllülerden düzinelerce mektup alıyordum. Şimdi ne yazarlarsa yazsınlar, o zamanlar Sovyet insanı, Sovyet karakteri diye bir şey vardı. Şimdi ne yazarlarsa yazsınlar.

Bilim adamları geldi, aralarında bağrışıp duruyorlardı. Birine yaklaştım: "Çocuklarımız radyoaktif kumda mı oynuyor?" Bana bağırdı: "Velveleci! Çok bilmiş! Radyasyon hakkında sen ne bilirsin ki? Ben nükleer patlamalar gördüm. Yirmi dakika sonra patlama merkezine erimiş toprağın üzerinde yürüyüp gittik. Neden hepiniz panik içindesiniz?" Ona inandım. Büroma gidip arkadaşlarımı aradım. "Kardeşlerim! Eğer ben kaçarsam, siz kaçarsanız, diğerleri bizim hakkımızda ne düşünür? Komünistlerin ödlek olduğunu söylerler." Sözle ikna edemediklerim için başka yollar denedim. "Siz yurtsever misiniz, değil misiniz? Değilseniz Parti kartınızı masama koyun." Bazıları bunu yaptı.

Yine de bazı şeylerden şüphelenmedim değil. Nükleer Fizik Enstitüsü'yle, gönderdiğimiz toprak numunelerini test etsinler diye anlaşmıştık. Çim, siyah toprak örnekleri alıp Minsk'e gittiler. Analizler yaptılar. Ardından bana telefon ettiler: "Lütfen toprak numunelerinizi geri almak için bir araba gönderin." "Şaka mı yapıyorsunuz? Minsk'e 400 kilometre uzaktayız." Ahize elimden düşecekti. Topra-

ğı buraya geri mi getireceğiz?" Yanıtları şöyle oldu: "Hayır, şaka yapmıyoruz. Aslında bu numunelerin özel kaplar içinde beton ve metalden yapılma yer altı bölmelerine gömülmesi gerekir. Ama Belarus'un dört bir yanından numune yağıyor ve bir ay içinde bütün atık depolarımız doldu." Duyuyor musunuz? Aynı toprağı ekip dikiyorduk. Et ve süt planlarını yerine getirmemiz gerekiyordu. Buğdaydan votka yaptık. Elmalar, armutlar, vişneler meyve suyu olmaya gitti. Çocuklarımız o toprağın üzerinde oynadı. Tahliyeyi havadan kim görse, üçüncü dünya savaşının başladığını söylerdi. Bir köyü boşaltıp diğer köye de bir hafta sonra tahliye edileceklerini söylüyorlardı. Bir hafta boyunca oradakiler saman balyalamaya, ot biçmeye, bahçe bellemeye, odun kesmeye devam ederdi. Neler olduğunu anlamadan hayatlarını sürdürdüler. Bir hafta sonra hepsi askeri araçlara bindirildi. Benim için aynı günler toplantılar, yolculuklar, sıkıntılı uykusuz gecelerle geçiyordu. Çok şey olmuştu. Minsk'te şehir komitesi binasının önünde, elinde pankartla duran bir adam hatırlıyorum. Pankartında: "İnsanlara iyodin verin," yazıyordu. Hava sıcaktı; ama adam üzerine yağmurluk giymişti.

Unutuyoruz, insanlar nükleer santrallerin geleceğimiz olduğunu düşünürdü. Ben de birçok kez konuştum, propagandalarını yaptım. Bir defasında bir santrale gitmiştim. Etraf sessiz, huzurlu ve temizdi. Köşede bir kızıl bayrak ve bir slogan vardı: "Sosyalist yarışmanın birincisi!" Geleceğimiz buydu.
Ben zamanımın bir ürünüyüm. Suçlu değilim.

Vladimir Mateyeviç Ivanov,
Slavgorod Parti Komitesi
eski genel sekreteri

Çernobil'i Neden Bu Kadar Sevdiğimize Dair Monolog

1986 yılıydı, o zamanlar neye benziyorduk? Kıyametin bu teknolojik versiyonu bizi nasıl gelip buldu? Biz yerel aydınlardık, arkadaş çevremiz içindeydik. Kendi yaşamımızı sürdürdük, etliye sütlüye hiç dokunmadık. Protestomuz böyle bir şekil almıştı. Kendi kurallarımız vardı: Pravda gazetesi okumazdık; ama Ogonyok dergisi elden ele dolaşırdı. O zamanlar dizginleri biraz boşlamışlardı, biz de fırsattan istifade bunun tadını çıkarıyorduk. Solyenitsin, Şalamov okur, birbirimize misafirliğe gider, mutfakta sonu gelmeyen tartışmalara girerdik. Hayattan daha fazlasını istiyorduk. Ama ne? Özgürlük istiyorduk. Arkadaşlık çemberimiz kimi yerlerinden kırıldı, bazı arkadaşlarımız ayyaşlığa vurdu, kimileri kariyer yaptı, Parti'ye katıldı. Kimse bu rejimin çökeceğini düşünmedi. Bunun sonsuza değin böyle süreceğini düşünüyor, kendi küçük dünyamızda yaşamaya devam ediyorduk.

Çernobil kazası olduğunda ilk başta hepimiz benzer tepkiler verdik. Bundan bize ne? Bırakalım görevliler ilgilensin. Çernobil onların işiydi. Üstelik de bize uzaktı. Haritaya bile bakma gereği duymadık. O zamanlar, gerçeği bilme ihtiyacı hissetmiyorduk.

Sütlerin üzerine, "Çocuklar için" ve "Büyükler için" ibareleri yazılmaya başlayınca, işin rengi değişti. Çernobil evimize biraz daha yaklaşmıştı. Parti üyesi değildim; yine de orada yaşıyordum. Korkmaya başladık. "Neden turp yaprakları pancar yapraklarına benzemeye başladı?" Televizyonu açtığımızda şöyle diyorlardı, "Batı'nın provokasyonlarına kapılmayın." İşte o zaman bir şeylerin ters gittiğinden emin olduk.

1 Mayıs yürüyüşüne ne demeli? Kimse beni oraya gitmeye zorlamadı. Hepimizin bir seçim şansı vardı; yanlışı seçtik. Bu kadar kalabalık, bu kadar neşeli bir Ma-

yıs bayramı daha görmemiştim. Herkes heyecan içinde sürüye karışmak, diğerleriyle yan yana olmak telaşındaydı. İnsanlar bir şeylere sövmek istedi, yetkililere, devlete, komünistlere... Şimdi geriye bakıyor, kırılmanın yerini arıyorum. Neredeydi? Ama bu olaylar, kırılmadan çok önceydi. O zamanlar gerçeği bilmek istemiyorduk. Bilmek istediğimiz tek şey, turpların yenilir olup olmadığıydı.

Khimvolokno fabrikasında mühendistim. O zamanlar Doğu Almanya'dan bir grup uzman gelmiş, yeni bir ekipmanı tanıtıyorlardı. Başka kültürden gelen insanların nasıl davrandığını orada gördüm. Kazayı öğrenir öğrenmez, tıbbi yardım, ölçme cihazı ve kontrol edilmiş yiyecek istediler. Alman radyo programlarını dinlediklerinden ne yapacaklarını biliyorlardı. Tabii, hiçbir istekleri yerine getirilmedi. Onlar da hemen bavullarını toplayıp gitmeye hazırlandılar. Bize bilet alın, bizi eve gönderin! Madem güvenliğimizi sağlayamıyorsunuz, biz de gideriz. Bize itiraz ettiler, kendi devletlerine telgraflar yolladılar. Buraya aileleriyle gelmişlerdi; çoluk çocukları, kendi hayatları için mücadele ediyorlardı. Ya biz? Biz nasıl davrandık dersiniz? Ah, şu Almanlara bakın, ne kadar kendini beğenmiş ve histerikler! Korkaklar! Borç çorbasındaki radyasyonu bile ölçüyorlar, kıymanın radyasyonunu. Saçmalığa bakın! Bizim erkeklerimiz erkek yahu. Gerçek Rus erkekleri. Umutsuz adamlar. Reaktörde savaş veriyorlar. Kendi hayatlarını hiçe sayarak. O eriyen çatıda, çıplak elleriyle çalışıyorlar... Oysa insanın kendisi için endişe etmemesi aynı zamanda bir çeşit barbarlıktır. Çocuklarımız ellerinde bayraklar kutlamalara gidiyorlar. Lafa hep "biz"le başlıyoruz, bizim için "ben" yok. "Onlara Sovyet kahramanlığını gösterelim."
"Onlara Sovyet karakterinin ne olduğunu ispat edeceğiz."
"Bütün dünyaya ispat edeceğiz!"

Ama bu 'ben'im ve ölmek istemiyorum.
İnsanın kendini buradan seyretmesi ilginç. Duygularımız nasıl da gelişip evrildi.

Artık çevreme daha fazla ilgiyle baktığımı fark ediyorum. Çernobil sonrasında bu doğal bir tepki olmalı. 'Ben' demeye başladık yavaş yavaş. Ölmek istemiyorum, korkuyorum gibi.

Büyük imparatorluk parçalandı ve çöktü. Önce Afganistan, şimdi de Çernobil. Parçalandığında hepimiz yapayalnız kaldık. Söylemeye korkuyorum, ama Çernobil'i seviyoruz. O artık hayatımızın anlamı haline geldi. Acılarımızın anlamı. Savaş gibi. Ancak Çernobil'den sonra dünya varlığımızı fark etti. Çernobil Avrupa'ya açılan penceremiz oldu. Onun kurbanları, ama aynı zamanda rahipleriyiz. Söylemeye korkuyorum ama, bu böyle.
Artık bu benim işim oldu, oraya gidip bakıyorum. Bölge'de insanlar hâlâ yıkık dökük kulübelerinde korku içinde yaşıyorlar. Komünizmin geri gelmesini istiyorlar. Seçimlerde komünistlere oy veriyorlar. Stalin zamanını, askeri zamanları özlüyorlar. Zaten orada askeri bölgenin içindeler: polis noktaları, üniformalı adamlar, geçiş sistemi, karneler, insani yardım dağıtan bürokratlar. Kutularda Almanca veya Rusça "satılamaz, takas edilemez" yazıyor. Ama her köşede, her kulübede bunlar bir şeylerle takas ediliyor.

Bu bir oyun, bir gösteri gibi. Bir insani yardım konvoyunda, yardım getiren yabancılarla beraberim, İsa veya bir başkası adına. Dışarıda, paltolarını, eldivenlerini giymiş, çamurun içinde bekleyenler ise benim kabilem. Ucuz çizmeler giymişler. Gözlerinden "bir şeye ihtiyacımız yok!" okunuyor, "zaten hepsi çalınıp gidecek." Öte yandan bir şeyler koparma isteği de duyuyorlar, bir kutu veya sandık, dışarıdan gelme bir şeyler. Artık bütün yaşlı kadınların nerede yaşadığını biliyoruz. Birdenbire içimde fena, mide bulandırıcı bir duygu kabarıyor. "Bu durumdaki insanları Afrika'dakilerle asla karşılaştıramazsınız. Her yanlarında 200 küri, 300 küri radyasyonla yaşıyorlar," diyorum.

Yaşlı kadınların değiştiğini fark ettim, bazıları gerçek tiyatrocular haline geldi. Kendi tiratlarını ezbere biliyorlar, doğru noktalarda hemen de ağlayıveriyorlar. İlk yabancılar geldiğinde bu nineler susar, sadece ağlarlardı. Şimdi nasıl konuşmaları gerektiğini öğrendiler. Belki çocuklar için fazladan bir kutu sakız alacaklar, belki de bir torba giyecek. Ve bunların hepsi derin bir felsefenin, bu insanların ölüm ve zamanla ilişkilerinin hemen yanıbaşında oluyor. Ömürleri boyunca yaşadıkları kulübelerini terk etmeyi sadece bir kutu sakız ve biraz Alman çikolatası için reddetmedi onlar.

Biz geri dönerken, güneş de batıyor, "Şu çevrenin güzelliğine bakın," diyorum. "Güneş ormanı ve tarlaları aydınlatarak bize hoşça kal, diyor." Rusça konuşan Almanlardan biri yanıtlıyor: "Evet, güzel.ama kirlenmiş." Elinde bir ölçüm cihazı var. O an günbatımının sadece benim için olduğunu anlıyorum. Burası benim ülkem. Burada yaşayan benim.

Natalya Arsenyeva Roslova,
Mogilev Çernobil Çocukları
Kadınlar Komitesi başkanı

Çocuklar Korosu:

Alyoşa Belskiy, 9; Anya Boguş, 10; Nataşa Dvoretskava, 16; Lena Zhudro, 15; Yura Zhuk, 15; Olya Zvonak, 10; Snezhana Zineviç, 16; Ira Kudryaçeva, 14; Ilya Kasko, 11; Vanya Kovarov, 12; Vadim Karsnosolinsko, 9; Vasya Mikuliç, 15; Anton Naşivankin, 14; Marat Tatarçev, 16; Yulia Taraskina, 15; Katya Şevçuk, 15; Boris Şirmankov, 16.

Kara bir bulut vardı, ardından sıkı bir yağmur yağdı. Su birikintileri sarı ve yeşil renkteydi, sanki birileri içlerine boya akıtmıştı. Bunun çiçek tozu olduğunu söylediler. Büyükannem bizi kilerde sakladı. Dizlerinin üstüne çöküp dua etti. Bize de dua etmeyi öğretti. "Dua edin! Dünyanın sonu geldi. Bu günahlarımız yüzünden Tanrı'nın verdiği bir ceza." Kardeşim sekiz yaşındaydı, ben ise altı. Günahlarımızı hatırlamaya koyulduk. O karadut reçeli kavanozunu kırmıştı, ben de anneme yeni elbisemin tellere takılıp yırtıldığını söylememiştim. Elbiseyi dolabıma saklamıştım.

Arabaların içinde askerler geldi. Savaş başladı sandım. "Deaktivasyon", "İzotop" gibi laflar ediyorlardı. Askerin biri, bir kediyi yakalamaya çalışıyordu. Arabadaki ölçüm cihazı otomat gibi çalışıyordu. Tık, tık, tık. Kediyi bir kız ve bir oğlan kovalıyordu. Oğlan sessizdi; kız ağladı durdu: "Onu vermeyeceğim!" Bağırıyordu: "Kaç, kaç küçük kızım!" Ama askerin elinde büyük bir plastik torba vardı.

Yetişkinler konuşuyor, büyükannem ağlıyordu. Doğduğum yıldan beri (1986) bizim köyde ne kız ne de oğlan dünyaya gelmiş. Ben tekim. Doktorlar canlı doğmayacağımı söylemiş. Ama annem hastaneden kaçıp büyükannemin yanına sığınmış. Ben de büyükannemin evinde doğmuşum. Konuşulurken duydum. Hiç kardeşim yok. Bir tane olsun istiyorum. Söylesenize bayan, ben doğmasam ne olacaktım? Nerede olacaktım? Gökyüzünde mi? Yoksa başka bir gezegende mi?

**

Kazadan sonra bir yıl içinde kentimizdeki bütün serçeler yok oldu. Bahçelerde, asfaltlarda cansız bedenleri yatıyordu. Ölü yapraklarla birlikte onlar da süpürülüp çöp konteynerlerine atıldılar. O yıl radyoaktif oldukları için kimsenin yaprak-

ları yakmasına izin verilmedi, tüm ölü yaprakları gömdüler. Serçeler iki yıl sonra geri geldi. Çok mutluyduk, birbirimizi arayıp, "Dün bir serçe gördüm! Geri dönmüşler," diyorduk. Mayıs böcekleri de kayboldu; ama onlar geri dönmediler. Belki yüz ya da bin yıl sonra gelirler. Öğretmenimiz öyle söylüyor. Ben onları göremeyeceğim.

---

1 eylül, okulun ilk günü, etrafta tek bir çiçek bile yoktu. Çiçekler radyoaktif olmuş. Yeni yıldan önce çalışan insanlar duvarcı ustaları değil askerlerdi. Çiçekleri biçtiler, toprağı kazıyıp kamyonlarla başka bir yere taşıdılar.

Bir yıl içinde hepimizi tahliye ettiler ve köyü gömdüler. Babam taksi şoförü, oraya gitti. Gördüklerini bize de anlattı. Önce yere büyük bir çukur açmışlar, beş metre derinliğinde. Ardından itfaiyeciler gelip hortumlarıyla evi çatısından temeline kadar yıkamış, radyoaktif toz kalkmasın diye. Pencereleri, çatıyı, kapıyı, her yeri yıkamışlar. Sonra bir vinç evi temelinden sökmüş ve çukurun içine koymuş. Oyuncak bebekler, kitaplar ve tenekeler etrafa saçılmış. Dozer onları da toplamış. Sonra her şeyi kum ve kille kaplayıp üzerini düzlemişler. Köyümüzün yerinde boş bir arazi kalmış. Sonra buraya mısır ektiler. Evimiz orada yatıyor, okulum ve köy konseyi odası da. Bitkilerimle iki albüm dolusu pul da orada. Onları yanımda getirmeyi istemiştim. Bir de bisikletim vardı.

On iki yaşındayım ve sakatım. Postacı evimize iki malul maaş çeki getiriyor, biri dedem, biri de benim için. Kızlar benim kan kanseri olduğumu duyunca yanıma oturmaya çekiniyorlar. Bana dokunmak istemiyorlar. Babam Çernobil'de çalıştıktan sonra ben doğmuşum. Doktorlar onun için hasta olduğumu söyledi. Babamı seviyorum.

**

Babamı almaya gece geldiler. Eşyalarını nasıl topladı bilmiyorum. Uyuyordum. Sabah annemin ağladığını gördüm. "Baban Çernobil'e gitti," dedi.
Onu savaştaymış gibi bekledik. Geri döndü ve fabrikadaki işine devam etti. Bize hiçbir şey söylemedi. Okulda herkese babamın Çernobil'den yeni geldiğini, orada temizlikçi olduğunu, temizlikçilerin kaza sonrasında çevreyi temizlemek için yardım ettiklerini anlatarak hava attım. Onlar kahramandı. Oğlanlar çok kıskanmıştı. Bir yıl sonra babam hasta oldu. İkinci ameliyatının ardından bir gün onunla hastane avlusunda yürüyüşe çıktık, orada ilk kez bana Çernobil'den bahsetti. Reaktöre çok yakın bir yerde çalışıyorlarmış. "Ortalık sessiz, huzurlu ve güzeldi," dedi. Onlar çalışırken hayat devam ediyormuş. Çiçekler açmış. Ama kimin için? İnsanlar köyleri çoktan terk etmiş. Geride kalan şeyleri "temizlemişler." Sezyum ve stronsiyumla kirlenen yüzey toprağını kaldırmışlar, çatıları yıkamışlar. Ama ertesi gün ölçüm cihazları yine her yerde "tıkırdıyormuş".

"Evimize dönerken ellerimizi sıktılar ve bize yaptığımız fedakarlık için teşekkür sertifikaları verdiler." Konuşuyor, konuşuyordu. Hastaneden en son geldiğinde, şöyle dedi: "Eğer canlı kalırsam fizik ve kimyadan uzak duracağım. Fabrikadaki işimi bırakıp çoban olacağım." Annem ve ben şimdi yalnızız. Annem teknik enstitüye gitmem için ısrar ediyor; ama ben istemiyorum. Babam da oraya gitmişti.

Bir zamanlar şiir yazardım. Beşinci sınıfta bir kıza aşık olmuştum. Yedinci sınıfta ölümle tanıştım. Andrei diye bir arkadaşım vardı. Onu iki kere ameliyat edip eve yolladılar. Altı ay sonra üçüncü bir ameliyat geçirecekti. Herkesin spor dersine gittiği sırada kendini boş bir sınıfta kemeriyle astı. Doktorlar koşmasını ve sıçramasını yasaklamışlardı. Yulia, Katya, Vadim, Oksana, Oleg, şimdi de Andrei. "Öldükten sonra bilim olacakmışız," diyordu Andrei. Katya ise "Ölünce her-

kes bizi unutacak," demişti. Oksana "Öldüğümde beni mezarlığa gömmesinler, mezarlıktan korkuyorum orada ölü insanlarla kargalar var," demişti, "Beni tarlaya gömün." Yulia sadece ağlıyordu. Gökyüzüne baktığımda canlı olduğunu görüyorum çünkü şimdi hepsi de orada.

Yalnız Bir İnsan Sesi

Kısa zaman önce mutluydum. Neden? Unuttum. Şimdi başka bir hayatı yaşıyormuş gibiyim. Anlamıyorum. Nasıl yeniden yaşamayı başarabildiğimi bilmiyorum. Yaşamayı istemek... Ama işte buradayım. Gülüyor, konuşuyorum. Kalbim çok kırıktı. Adeta felç olmuştum. Birileriyle konuşayım istiyordum; ama bu bir insan olmasın. Kiliseye gidiyordum, orası dağlardaki gibi sessiz. O kadar sessiz ki insan kendi yaşamını unutuyor. Sabah kalktığımda ellerim onu arıyordu, nerede o? Bu onun yastığı, onun kokusu. Pencere pervazında küçük bir kuş zıplayıp oraya asılı çanı çaldırıyor, uyanıyorum, bu sesi daha önce hiç duymamışım. O nerede? Hepsini anlatamam, konuşamam. Nasıl canlı kaldığımı bile anlayamıyorum. Akşam kızım bana gelirdi: "Anne, ev ödevimi bitirdim bile." Ancak o zaman çocuklarım olduğunu hatırlardım. Ama o nerede? "Anne, düğmem koptu, diker misin?" Onun ardından nasıl giderim, onu nerede bulurum? Gözlerimi kapatıp uyuyana kadar onu düşünüyorum. Uykumda yanıma geliyor, şimşeğin ışığı gibi bir anda. Hemen sonra da yok oluyor. Nereye gitti? Nereye? Ölmek istemedi. Pencereden gökyüzüne bakar, bakardı. Başının altına bir, iki, üç yastık koyardım ki rahat görebilsin. Ölmesi uzun sürdü. Tüm bir yıl boyunca. Ayrılamadık. (Uzunca bir sessizlik.) Hayır, endişelenmeyin. Artık ağlamıyorum. Konuşmak istiyorum. Kendime, diğerleri gibi, artık hiçbir şey hatırlamadığımı söyleyemem.

Arkadaşım gibi değilim. Kocalarımız geçen yıl öldü, Çernobil'de birlikteydik; o şimdiden evlenmeyi düşünüyor. Onu suçlamıyorum. Yaşam bu. Yaşamaya devam etmek zorunda. Çocukları var.

Çernobil'e gittiğinde doğum günümdü. Masada konuklar vardı, onlardan af diledi. Beni öptü. Dışarıda bir araba onu bekliyordu. 19 Ekim 1986 günüydü, doğum günüm. İnşaat işçisiydi, bütün Sovyetler Birliği'ni dolaşmıştı, ben de onu beklemiştim. Yıllarca böyle muhabbet kuşları gibi yaşadık. Bir hoşça kal, derdik, bir birleşirdik. Sonra, annelerimizi bir korku sardı, biz hissetmemiştik. Şimdi neden diye düşünüyorum. Nereye gittiğini biliyorduk. Komşunun oğlunun onuncu sınıf fizik kitabını alıp bir göz atabilirdim. Başına şapka bile giymemişti. Birlikte gittiği adamların hepsinin saçı bir yıla kalmadan döküldü, onunki ise gürleşti, tıpkı at yelesi gibi. O insanların hiçbiri şimdi canlı değil. Onun müfrezesindeki yedi adamın hepsi öldü. Çok gençtiler. Birbiri ardına gittiler. İlki üç yıl sonra öldü. Tesadüf eseri olduğunu düşündük. Kader. Sonra ikinci öldü, ardından üçüncü ve dördüncü de. Diğerleri sıralarını beklemeye koyuldular. Böyle yaşadılar. Kocam en son öldü. Açık havada çalışmıştı. Tahliye edilmiş köylerdeki elektriği kesiyorlardı; ölü evlerin, ölü sokakların arasındaki elektrik direklerine tırmanıyordu. Neredeyse iki metre boyundaydı, doksan kiloydu. Onu kim öldürebilirdi ki? (Aniden gülümsüyor.)

Oh, ne kadar da mutluydum! Geri gelmişti. Bir parti düzenledik, her eve gelişinde bir parti olurdu. Uzun, çok güzel bir gece elbisem vardı, onu giydim. Pahalı çamaşırları severdim, sahip olduğum her şey güzeldi; O gece elbisesini sadece özel zamanlarda giyiyordum. İlk günümüz, ilk gecemiz. Onun vücudunu ezbere bilirdim, her yerini öptüm. Bazen rüyamda onun bedeninin bir parçası olduğumu görüyorum, bu şekilde ayrılmaz oluyoruz. O gittiğinde onu o kadar çok özlerdim ki fiziksel anlamda bile acı çekerdim. Ayrıldığımızda bir süre kendimi kaybolmuş hissederdim. Hangi sokakta yürüdüğümü, saatin kaç olduğunu bilemezdim.

Geri geldiğinde lenf bezlerinde yumrular oluşmuştu, küçüktüler ama dudaklarım onları hissetmişti. "Doktora gidecek misin?" diye sordum. Beni sakinleştirdi: "İyileşirler." "Çernobil nasıl bir yerdi?" "Sıradan bir iş işte." Kahramanlık öyküleri, korku yoktu. "Orası da burası gibi bir yer." Kafeteryada sıradan işçilere birinci katta makarna ve konserve yiyecekler verilirken, üst katta patronlar ve generallere meyve, kırmızı şarap, maden suyu sunulurmuş. Orada temiz masa örtüleri ve herkes için bir adet ölçüm cihazı varmış. Bununla birlikte işçilere, her müfrezeye bir tane düşecek kadar bile cihaz vermemişler.

Ne kadar da mutluydum. Yine denize gitmiştik ve deniz gökyüzü gibiydi, her yerdeydi. Arkadaşım da kocasıyla gelmişti; ama o denizin kirli olduğunu düşünüyordu. "Korkarım kolera kapacağız." Doğru olabilirdi, gazetede böyle bir şey okumuştum. O günü farklı, çok daha parlak ışıklarla hatırlıyorum. Denizin her yerde olduğunu, gökyüzü gibi masmavi olduğunu... O ise yanıbaşımdaydı.
Sevmek için doğmuşum. Okulda bütün kızlar üniversiteye veya Komsomol çalışma kampına gitmeyi hayal ederken ben evlenmek isterdim. Sevmeyi, Nataşa Rostov gibi kuvvetle sevmeyi istiyordum. Sadece sevmeyi. Ama o zamanlar böyle bir şeyi dile getiremezdim, sadece Komsomol inşa gezilerini hayal etmemiz gerekiyordu. Bize böyle öğretilmişti. İnsanlar Sibirya'ya gitmek, balta girmemiş tayga ormanlarını görmek istiyordu. Şöyle şarkılar söylerlerdi hatırlasanıza: "Taygaların kokusu ve sisi."

İlk yıl üniversiteye giremedim, sınavlardan yeterince yüksek puan alamamıştım, ben de iletişim istasyonunda çalışmaya başladım. Orada onunla tanıştım. Teklifi de ben götürdüm: "Benimle evlen, seni çok seviyorum!" Sular seller gibi aşıktım. Çok yakışıklı bir adamdı. Havalarda uçuyordum, ona ben teklif ettim: "Benimle evlen!"

İleride bu anılarımı anımsayıp kendimi neşelendirmenin yolunu bulacağım. Belki ölüm bir son değildir, o sadece değişip başka bir dünyada yaşamaya devam etmiştir. Şimdi bir kütüphanede çalışıyorum, çok kitap okuyorum. Birçok insanla tanıştım. Ölüm hakkında konuşmak, onu anlamak istiyorum. Teselli arıyorum. Gazeteleri, kitapları karıştırıyorum, ölümle ilgili bir oyun varsa tiyatroya gidiyorum. Onsuz olmak bana acı veriyor, yalnız olamıyorum.

Doktora gitmek istemedi: "Bir şey duymuyorum, acımıyor." Oysa lenf bezleri çoktan yumurta boyuna gelmişti. Onu arabaya binmeye zorlayıp hastaneye götürdüm. Onkolojiye sevk ettiler. Bir doktor muayenesini yaptı ve diğer doktoru çağırdı: "Bir Çernobilli daha geldi." Sonra gitmesine izin vermediler. Bir hafta sonra ameliyatla tiroit bezini ve larenksini alıp yerine tüpler yerleştirdiler. Evet... (Susuyor.) Evet, o zamanların da mutlu günler olduğunu biliyorum. Tanrım! Neler yaptım... Çarşıya koşup doktorlara ve hemşirelere hediyeler aldım; çikolatalar, ithal likörler. Bu arada o bana gülüyordu: "Anlasana, onlar Tanrı değil. Yeterince kimyasalları var. Bana bunları şekersiz verecekler." Ama ben sufle veya Fransız parfümü için kentin diğer ucuna koşuyordum. O zamanlar böyle şeyler bir tanıdığınız yoksa alınamazdı, her şey karaborsaydı. Onu eve göndermelerinden hemen önceydi.

Sonra eve çıkardılar! Bana özel bir iğne verip nasıl kullanılacağını gösterdiler. Onu iğneyle beslemem gerekiyordu. Her şeyin nasıl yapılacağını öğrendim. Günde dört defa taze yemek pişirir, sonra da yemeği kıyma makinesinde öğütüp iğneyle en kalın borusuna zerk ederdim. Oradan doğrudan doğruya midesine iniyordu. Ama koku alma duygusunu yitirmişti. "Tadı nasıl?" diye sorardım. Tabii bilemezdi. Arada sırada sinemaya giderdik. Orada öpüşürdük. Yaşama ince bir iplikle bağlıydık; yine de eski yaşantımıza geri döndüğümüzü sanırdık. Çernobil hakkında konuşmamaya çalışırdık. Yasak konuydu o. Onun telefonlara bakmasına izin vermezdim, çünkü bütün arkadaşları bir bir ölüyordu. Bir sabah

onu uyandırıp sabahlığını uzattım; ayağa kalkamıyordu. Konuşamıyordu. Gözleri kocaman olmuştu. O zaman korktuk. Çok... (Tekrar susuyor.)

Bundan sonra bize sadece bir yıl kalmıştı. O yıl boyunca ölmeye çalıştı. Her geçen gün kötüleşiyordu; arkadaşlarının da öldüğünü bilmedi. Hep bu düşünceyle yaşadık. Bununla yaşamak çok zor, çünkü ne olduğunu bile bilmiyorsunuz. Kimileri "Çernobil" diyor ama kimse ne olduğunu tam olarak söyleyemiyor. Önümüzde korkutucu bir gedik açıldı. Her şey biz Çernobilliler için çok farklı, diğer insanlarla aynı doğmuyoruz ve onlar gibi ölmüyoruz. İnsanlar Çernobil yüzünden nasıl öldü diye soracak olursanız; her şeyden çok sevdiğim insan, onu kendim doğurmuş olsam daha fazla sevemeyeceğim insan, gözlerimin önünde bir canavara dönüşerek öldü. Lenf bezlerini aldıkları için dolaşımı bozulmuştu, burnu bir yana kaydı, üç misli büyüdü. Gözleri iki yana bakmaya başladı, içlerinde farklı bir ışık vardı, daha önce görmediğim ifadeler görüyordum. Artık burada değildi sanki; yine de gözlerinde bakan birileri vardı. Sonra bir gözü tamamen kapandı.

Tek korktuğum şey kendi halini görmesiydi. Sonra benden el işaretleriyle aynayı istemeye başladı. Unutmuş gibi yapar, mutfağa kaçardım. İki gün boyunca onu atlatmayı başardım. Üçüncü gün not defterine "Aynayı getir" yazıp sonuna da üç ünlem işareti koydu. Fısıldamayı bile başaramadığı için kalem kağıtla anlaşabiliyorduk. Mutfağa gittim ve çanak çömlekle gürültü yapmaya başladım. Sanki yazdığını okumamışım ya da anlamamışım gibi.
Sonunda ona en küçük aynayı getirdim. Kendine baktı, ardından kafasını tutup yatağa vurmaya başladı. Onu avutmaya çalıştım: "İyileşince birlikte bir köye taşınırız, terk edilmiş bir köye. Bir ev alıp orada yaşarız, büyük kentte bir sürü insanla bir arada yaşamak zorunda değilsin. Kendi başımıza yaşarız." Şaka değildi bu, onunla her yere giderdim, yanımda olsun yeterdi. Benim için o kadar önemliydi.

Hakkında konuşmak istemediğim hiçbir şeyi hatırlamayacağım. Ama her şey oldu. Şimdi uzağa, belki ölümden daha da uzağa bakıyorum. (Susuyor.)

İlk tanıştığımızda on yedi yaşındaydım, benden yedi yaş büyüktü. İki yıl çıktık. Minsk'te postanenin yanındaki o mahalleyi seviyorum, Volodarkovo Sokağı, orada büyük saatin altında buluşurduk. Kenar mahallede oturuyordum ve 5 numaralı otobüse binip postaneyi biraz geçe, çocuk giysileri satan mağazanın önünde iniyordum. Her zaman onun orada dikilip bekleyişini görebilmek için biraz geç giderdim ve düşünürdüm: "Ah, beni ne kadar yakışıklı bir adam bekliyor." İki yılın nasıl geçip gittiğini anlamadım, ne yaz ne de kış mevsimini. Beni konserlere götürürdü, örneğin en sevdiğim şarkıcı olan Edith Pekha'ya. Dans etmeye gitmezdik, çünkü dans etmesini bilmezdi. Öpüşürdük, sadece öpüşürdük. Bana "küçüğüm" derdi. Tuhaf ama en önemli şeyler hep doğum günümde oldu, bunu gördükten sonra kadere inanmamak elde değil. Doğum günümde saatin altında onu bekliyordum, beşte buluşmamız gerekiyordu ama o gelmemişti. Saat altıda iyice bozulmuştum. Gözyaşları içinde sokağı geçip durağa doğru ilerledim ama bir anda bir şeyler hissedip arkamı döndüm. İş kıyafetleri, çizmeleri içinde arkamdan koşuyordu. Onu en çok o haliyle beğenirdim, avcı ceketi, denizci gömleği, ona her şey yakışırdı. Evine uğradık, üstünü değiştirdi, doğum günümü kutlamak üzere bir restorana gitmeye karar verdik. Ama içeri giremedik, geç olmuştu ve şef garsonun eline birkaç teklik sıkıştırmayı ikimiz de bilmiyorduk. "Tamam," dedi, ışıl ışıldı. "Şampanya ve pasta alıp parka gidelim, orada kutlama yaparız." Gökyüzünün, yıldızların altında! Gorki parkında sabaha kadar bir bankta oturduk. Hiç böyle bir doğum günüm olmamıştı. O gün ona "Benimle evlen! Seni çok seviyorum!" dedim. O ise güldü: "Ama sen çok küçüksün." Ertesi gün nikah dairesine gittik.

Çok mutluydum! Eğer yukarıdan birileri bana böyle olacağını söylemiş olsa bile hayatımdaki hiçbir şeyi değiştirmezdim. Evlendiğimiz gün pasaportunu bulamadı, evi altüst ettik. Bize geçici bir kağıt parçası verdiler. Annem, "Kızım, bu hay-

ra alamet değil," diye ağladı. Pasaportu daha sonra tavan arasında eski bir pantolonun cebinde bulduk. Aşk! Bu aşktan da fazlasıydı. Çok uzun süredir aşıkmışım gibi hissediyordum. Sabahları aynanın önünde dans ederdim; gencim, güzelim, beni seviyor! Şimdilerde o zamanki yüzümü unuttum, artık aynada o yüzü görmüyorum.

Bunlar bahsedebileceğim şeyler mi? Lafa dökebilir miyim? Bazı gizlerim var, hâlâ nasıl olduğunu da bilmiyorum. Son ayında bile geceleri beni çağırırdı. Beni hâlâ arzuluyor, eskisinden de çok seviyordu. Gün içinde ona bakar, gece olanlara inanamazdım. Ayrılmak istemiyordum. Onu okşadım, sevdim. O zamanlar en mutlu anlarımızı hatırladım. Kamçakta'dan sakallı dönmüştü, orada kocaman bir sakal büyütmüştü... Parkta bir bankta kutladığımız doğum günüm... "Benimle evlen." Bundan bahsedebilir miyim ? Tıpkı bir erkeğin kadına teklif ettiği gibi ona gitmiştim. Ona ilaçtan başka ne verebilirdim? Nasıl bir umut? Ölmek istemiyordu.

Anneme hiçbir şey söylemedim. Beni anlamazdı. Beni yargılayacak ve bize sövecekti. Çünkü bu sıradan bir kanser değildi, bu Çernobil kanseriydi, yani çok daha kötüsü. Doktorların dediğine göre, tümörler vücudunda metastaz yapsaymış, kısa sürede ölürmüş. Oysa yavaş yavaş vücudu boyunca, yukarıya, yüzüne doğru ilerlemiş. Yüzünde siyah bir şey oluştu. Çenesi kayboldu, dili dışarı çıktı. Damarları dışarı fırladı, kanamaya başladılar. Boynundan, yanaklarından, kulaklarından... Her yerinden... Soğuk su getirir, onu ıslak bezlerle sarardım; ama hiçbir faydası olmazdı. Korkunç bir şeydi, bütün yastık kana boyanırdı. Banyodan bir leğen getirirdim, akan kanlar ona da sıçrardı, süt kovasına dolar gibi. Huzurlu ve köy çağrıştıran bir sesti bu. Şimdi bile geceleri kulağıma çalınıyor. Hâlâ bilinci yerinde olduğu zaman, el çırpmaya başlardı, bu işaretimizdi: "Ambulans çağır." Ölmek istemiyordu. Kırk beş yaşındaydı. Ambulansa telefon ederdim, bi-

zi tanıdıkları için gelmek istemezlerdi: "Kocanız için yapabileceğimiz bir şey yok. Ona bir iğne yapın! Bir uyuşturucu." Nasıl yapılacağını öğrenmiştim, ama iğne deriyi bereliyor, izi gitmiyordu.
Bir defasında ambulansı getirtmeyi başardım, genç bir doktor da geldi. Gördüğü anda geri sıçradı: "Özür dilerim, o da mı Çernobil'den? Oraya gidenlerden mi?" "Evet," dedim. Ve hiç abartmıyorum, ağlamaya başladı: "Ah, o zaman dua edin de çabuk ölsün! Çabuk ölsün! Çernobil'dekilerin nasıl öldüğünü gördüm." Bu arada kocamın bilinci yerindeydi, bunları duyuyordu ama en azından bulunduğu müfrezeden bir tek kendisinin hayatta kalmış olduğunu bilmiyordu.

Bir defasında yakınlardaki bir poliklinikten bir hemşire geldi; ama girişte durdu ve içeri gelmeyi reddetti. "Yapamam," diyordu. "Ben yapabilir miyim? Ben her şeyi yapıyordum. Ne düşünebilirim? Onu nasıl kurtarabilirim? Haykırıyor, acı çekiyor, bütün gün bağırdı."
Sonunda bir yol buldum, bir şırıngayı votkayla doldurup ona zerk ediyordum. Bayılır, acısını unuturdu. Bunu kendim icat etmedim, başka bir kadın söyledi. Onun da başından aynı şeyler geçmişti.

Annesi gelirdi: "Neden Çernobil'e gitmesine izin verdin? Bunu nasıl yapabildin?" Onu engelleyebileceğim aklıma bile gelmemişti, o da büyük olasılıkla reddetmenin mümkün olmadığını düşünmüştü. Ona bir kere sordum: "Oraya gittiğin için pişman mısın?" Başını hayır anlamında salladı. Defterine, "Öldüğümde arabayı ve yedek lastikleri sat, Tolik'le de evlenme," yazdı. Tolik kardeşiydi. Benden hoşlanıyordu.

Bazı anları hatırlıyorum. Onun yanında oturuyorum, uyuyor, çok güzel saçları var. Makas alıp sessizce bir tutamını kesiyorum. Gözlerini açıyor, elimdekini görüp gülümsüyor. Hâlâ saatini, askeri kimliğini, Çernobil madalyasını saklıyorum.

(Susuyor.) Çok mutluydum. Saatlerce pencerede oturur, onun gelmesini beklerdim. Neler olduğunu anlamıyordum, bana neler oluyor? Ona bakmaya doyamıyordum. Bunun bir yerde son bulacağını düşünüyordum. Ona sabah yemek yapar, ardından yiyip yemediğini merak ederdim. Tıraş olmasını, sokakta yürümesini merak ederdim. İyi bir kütüphaneciyim ama işini sevmek nedir hiç bilmedim. Ben sadece onu sevdim. Onsuz olamıyorum. Geceleri bağırıyorum. Yastığa haykırıyorum ki çocuklar duymasın.

Onun evi terk edeceği, sonunda ayrılacağımız hiç aklıma gelmedi. Annem, kardeşim, doktorlar, sırayla, "Biliyor musun, Minsk yakınlarında özel bir hastane varmış, onun gibi umutsuz vakaları kabul ediyormuş. Oraya önceden Afganistan'dan gelen kolsuz, bacaksız kalmış askerleri götürürken, şimdi Çernobil'den gelenleri yatırıyorlarmış." dediler. Bana yalvardılar, "Orada daha iyi olacak, çevresinde hep doktoru bulunacak." Duymak bile istemedim. Ardından onu ikna ettiler. Bana, "Beni oraya götür, kendine işkence etmekten vazgeç," demeye başladı. Bu arada hastalık izni, yıllık izin alıyordum. Hastalık iznini örneğin hasta çocuğunuza bakmak için alabiliyordunuz, yıllık izin ise yılda bir aydı. Not defteri yardımıyla onu oraya götürmem için benden söz aldı. Sonunda kardeşiyle bir arabaya atlayıp nasıl bir yer olduğunu görmeye gittik. Grebenka diye bir yer, bir köyün kenarındaydı. Büyük bir ahşap ev, yanında kırık bir kuyu vardı. Karalar giymiş yaşlı kadınlar -rahibeler. Arabadan bile çıkmadım. O gece onu öptüm: "Benden böyle bir şey yapmamı nasıl istersin, asla bunu yapmam. Asla!" Onu öpüp durdum.

Son haftalar en feci olanlardı. İşemesi için yarım saat uğraşmak zorunda kalıyorduk. Tüm bu zaman boyunca gözlerini yere indirirdi, utanıyordu. "Nasıl böyle düşünürsün?" deyip onu öperdim. Son gün, gözlerini açtı, dikildi, gülümsedi ve "Valyuşka!"dedi. Bu bendim. Yalnız öldü. Herkes yalnız ölür. Beni işten ara-

dılar. "Size kızıl başarı belgesini getireceğiz." Ona sordum: "Dostların gelmek istiyor, sana sertifikanı getireceklermiş." Başını salladı: Hayır! Yine de geldiler. Biraz para ve sertifikayı getirmişlerdi. Üzerinde Lenin'in resmi olan kırmızı bir dosyanın içindeydi. Aldım ve düşündüm, bu resim için mi ölüyor? Gazeteler sadece Çernobil'in değil komünizmin de patladığını söylüyorlar. Resim aynı. Adamlar ona güzel bir şeyler söylemek istedi ama o yüzünü battaniyeyle örttü, sadece saçları görünüyordu. Orada bir süre durup gittiler. İnsanlardan korkuyordu. Korkmadığı bir tek ben vardım. Onu gömdüğümüzde, yüzünü iki mendille örttüm. Eğer birisi isterse mendilleri kaldırıyordum. Bir kadın bayıldı. Üstelik eskiden kocama aşıktı, bir ara onu kıskanmıştım. "Ona son bir defa bakayım." "Tamam" dedim. Kadına, o öldüğünde kimsenin yanına gelmek istemediğini, ondan korktuklarını söylemedim. Âdetlerimize göre akrabalarınızı yıkayıp giydiremezsiniz. Morgdan iki görevli geldi ve votka istediler. "Her şeyi gördük," dediler. "Ezilmiş, parçalanmış insanlar, yanmış çocuk cesetleri. Ama böyle bir şey görmedik. Çernobilliler en feci şekilde ölüyor." (Sessizleşiyor.) O öldü ve öylece yattı, çok sıcaktı. Ona dokunmak mümkün değildi. Öldüğünde evdeki saatleri durdurdum. Saat sabahın yedisiydi.

Onsuz ilk günlerde, iki gün boyunca uyudum, kimse beni uyandıramadı, kalkıp bir bardak su içip yastığa düşüyordum. Şimdi bunu tuhaf ve anlaşılmaz buluyorum. Nasıl uyuyabildim? Arkadaşımın kocası ölmeden önce ona tabaklar fırlatmış, neden bu kadar genç ve güzel diye. Benimki sadece bana bakmıştı. Defterine "Öldüğümde kalanları yak. Korkmanı istemem," yazmıştı. Çernobil'den gelenlerin öldükten sonra bile radyoaktif olduklarına dair söylentiler var. Moskova hastanelerinde ölen Çernobil itfaiyecilerini Moskova yakınlarında Mitino diye bir yere gömmüşler, orası hâlâ radyoaktif kabul ediliyormuş. İnsanlar yanından geçmekten, akrabalarını oraya gömmekten korkuyormuş. Ölüler bile bu ölülerden korkuyor. Çünkü kimse Çernobil'in ne olduğunu bilmiyor. Korumalı giysiler... Bunlar, ölene kadar dolabımızda asılı kaldı. Annem "Bunların hepsini at-

malıyız," dedi. Korkuyordu. Ama ben o kıyafeti bile saklamak istedim. Aslında bu suçtu, çünkü evde çocuklar vardı. Biz de her şeyi şehir dışına çıkarıp gömdük. Birçok kitap okudum, ama bunu açıklayabilen bir şey yok. Bana onu bir vazo içinde verdiler, korkmuyordum. Parmaklarımla külleri yokladım. Kumun içindeki deniz kabukları gibi küçük şeyler vardı, bunlar kalça kemikleriydi. Daha önce ona dokunduğumda onları hiç hissetmemiştim, şimdi hissedebiliyordum. Öldükten sonraki gece, yanında oturuyordum, birdenbire ondan küçük bir duman bulutu çıktığını gördüm. Aynı şeyi krematoryumda da gördüm, bu onun ruhuydu. Benden başka kimse onu görmedi. Sanki birbirimizi bir kere daha görmüşüz gibi hissettim.

O zamanlar çok mutluydum! Bir iş gezisinden dönerdi, o dönene kadar günleri, hatta saatleri sayardım. Onsuz olamıyordum. Köye kız kardeşini ziyarete giderdik. Bize ayrı yataklar hazırladığını görünce gülerdik, başka odalarda uyumayı aklımızdan bile geçirmezdik. Onsuz olamıyorum. Kardeşi ona çok benziyor. Şimdi biri bana dokunacak olsa, sanırım ağlarım.
Onu benden kim aldı? Ne hakla? 19 Ekim 1986 günü kırmızı bantlı bir ilam getirdiler, sanki onu savaşa çağırıyorlarmış gibi.

(Birlikte çay içerken aile fotoğraflarını, düğün resimlerini gösteriyor. Gitmeye hazırlanırken, beni durdurup...) Şimdi nasıl yaşayacağım? Size her şeyi sonuna kadar anlatmadım. Çok mutluydum, deliler gibi mutluydum. Belki de adımı yazmasanız daha iyi olur. Gizler var, insanlar gizlice dua eder, sadece kendileri duyacak şekilde. (Duraksıyor.) Hayır, adımı yazın, Tanrı da bilsin, anlamak istiyorum. Neden acı çekmemiz gerektiğini anlamak istiyorum. Ne için? İlkin, önümde yeni, karanlık ve benim olmayan bir şeyin olduğunu sandım. Beni ne kurtardı? Beni yaşama geri iten ne oldu? Sanırım bu oğlum. Bir başka oğlum daha var, bizim oğlumuz, bir süredir hasta. Büyüyor ama dünyayı beş yaşındaki bir çocu-

ğun gözleriyle görüyor. Onunla olmak istiyorum. Novinki'ye daha yakın bir yere taşınıp evimi satmak istiyorum. Akıl hastanesi orada. Doktorlar, eğer yaşayacaksa, orada yaşaması gerektiğini söylediler. Hafta sonları gidiyorum. Beni selamlıyor: "Misha baba nerede? Ne zaman gelecek?" Bana bunu başka kim sorabilir ki? Hâlâ onu bekliyor.

Onu hep bekleyeceğiz. Ben de Çernobil duamı okuyacağım. Görüyorsunuz, dünyaya bir çocuğun gözleriyle bakıyor.

Valentina Timofeyevna Panaseviç,
bir temizlikçinin eşi

Sonsöz Yerine

SON SÖZ YERİNE

İnsanların acıları boyunca yolculuk ettim; ama burada ben de diğerleri gibi bir tanığım. Yaşamım bu olayın bir parçası. Burada, tüm bunlarla yaşıyorum. Ülkemizde 350 atom bombası var. Ermenistan, Gürcistan, Abhazya, Tacikistan, Çeçenistan'dan binlerce sığınmacı, bu terk edilmiş topraklara ve özel birlikler tarafından yıkılmamış evlere gelip yerleşti. Rusya dışında yaşayan 25 milyon Rus bulunuyor, bir ülke eder bu ve birçoğu için de Çernobil'den başka gidecek yer yok. Toprağın, havanın, suyun kendilerini öldürebileceği sözü onlara masal gibi geliyor. Kendi eski masallarına, insanların birbirlerini ancak silahla öldürebileceğine inanıyorlar.

Her şeyi anlayıp ifade edebileceğime inanırdım... neredeyse her şeyi. Afganistan'la ilgili kitabımı yazarken, Afganistan'a gitmiştim ve bana Afgan savaşçılardan alınmış yabancı silahları göstermişlerdi. Şekillerinin ne kadar mükemmel olduğuna, bir insan düşüncesinin onlar aracılığıyla ne kadar olağanüstü bir biçimde dışa vurulduğuna şaşmıştım. Yanımda duran bir subay şöyle dedi: "Eğer bu sizin Noel ağacı süsü kadar güzel bulduğunuz İtalyan mayınına biri basacak olursa, bir kova ete döner. Onları yerden kaşıklarla kazıyoruz." Bunları yazmak için oturduğumda, "Acaba bu anlatmam gereken bir şey mi?" diye düşünmüştüm. Rus edebiyatıyla yetiştirilmiştim, bunlar yazılır türden şeyler değildi, yine de duyduklarımı anlatmak adına her şeyi açık açık yazmaya karar verdim. Ama Çernobil, dünyanın içinde bir başka dünya ve yazının söyleyebileceğinden çok daha güçlü.

Üç yıl boyunca etrafta dolaşıp insanlara sorular sordum: Nükleer santraldeki işçiler, bilim adamları, eski Parti bürokratları, doktorlar, askerler, helikopter pilotları, madenciler, kaçkınlar, yerleşimciler. Hepsinin ayrı kaderleri, mizaçları ve meslekleri vardı; ama dünyalarının en büyük ögesi Çernobil'di. Onlar en önemli soruları yanıtlayan sıradan insanlardı.

Sık sık, teknik verilerin gerçeğe, bir duygudan, bir görüntüden, bir söylentiden daha yakın olmadığını düşünüyorum. Neden verileri tekrar edip duralım? Duygularımızın üstünü örtüyorlar. Duyguların gelişimi, verileri aşıp ortalığa yayılmaları... bunlar beni büyülüyor. Onları bulmaya, biriktirmeye ve korumaya çalışıyorum. Bu insanlar, başkaları için hâlâ bilinmez olan şeyleri gördüler. Kendimi geleceği kayda geçiriyormuş gibi hissettim.

Svetlana Aleksiyeviç

Çernobil'den Sesler

Bir Nükleer Felaketin Sözlü Tarihi

Svetlana Aleksiyeviç

Gazete haberlerini hatırladım: "Nükleer santrallerimiz çok güvenli, öyle ki Kızıl Meydan'a bile bir tane yapılabilir, bir semaverden daha zararsızlar. Yıldızlar gibiler, onlarla bütün dünyayı aydınlatacağız."

"Radyasyon neye benzer? Belki filmlerde gösterirler. Hiç gördünüz mü? Beyaz mı? Ne renk? Bazıları ne kokusu, ne de rengi olduğunu söylüyor; başkaları ise siyah olduğunu. Toprak gibi. Ama eğer renksizse o zaman Tanrı gibi bir şeydir. Tanrı her yerdedir ama O'nu göremezsiniz."

"Yağmurdan korkuyorum. Çernobil böyle bir şey. Kardan, ormandan korkuyorum. Bu bir soyutlama, bir akıl oyunu değil, insanca bir duygu. Çernobil evimin içinde. En kıymetli şeyimin, 1986 yılında doğan oğlumun içinde. Şimdi o hasta."

"Eve döndük. Orada giydiğim bütün giysileri çıkarıp çöpe attım. Kasketimi küçük oğluma verdim, onu çok istiyordu. Hep o kasketi giydi. İki yıl sonra oğluma beyin tümörü teşhisi koydular... Hikayenin sonunu siz de yazabilirsiniz. Artık konuşmak istemiyorum."

Bu topraklarda kalmaktan korkuyorum. Bana bir radyasyon cihazı verdiler, onunla ne yapacağım? Çamaşır yıkıyorum, çamaşırlar sakız gibi oluyor ama cihaz tıkırdıyor. Yemek yapıyorum, turta pişiriyorum, yine tıkırdıyor. Yatağı yapıyorum, yine. Buna neden ihtiyacım var. Çocuklarımı doyurup ağlıyorum. "Neden ağlıyorsun, anne?"

"Suç kimin? Nasıl yaşayacağımızı araştırmak yerine, suçun kimde olduğunu merak ediyoruz.... Bütün atom santrallerinin kapatılmasını, bütün nükleer fizikçilerin hapse atılmasını mı istiyoruz? Onları lanetliyoruz! Ama bilgi tek başına suçlu olamaz. Bugünün bilim adamları da Çernobil'in kurbanları oldular. Çernobil'den sonra yaşamak istiyorum, Çernobil'den sonra ölmek değil. Anlamak istiyorum."

ISBN : 975-6142-09-X

9 789756 142097